ديني ځيرنې

د ځوانانو د پوښتنو ځوابونه

ژباړه: محمدرحيم دراني

Download from:aghalibrary.com

د خپرندويې خبرې

له کله چې انسان پيدا دے پوښتنه هم ورسره تړلې ده همدې پوښتنې په خپلو شنو وزرو پربښتې کښېنولې، په زيړو پاڼو يې شيطان ريژولې او د انسان اصلي مقام يې روښانه کړے دے.

د وينا امير څه ښکلې ويلې:

«من احسن السؤال علم» و «من علم احسن السؤال»

هم سوال له علمه زيږي هم ځواب

لکه وي چې ګل ازغے له خاک وآب

د فقې د لوړو زده کړو د ځيرنيزې څانګې د ديني شبهو د ځواب برخې چې له مونږ سره يې د ديني پوښتونو او ځوابونو د دغه ټولګې په برابرولو کې لاس کړے دے، خپله دنده ګڼو چې د دغو ټولو ښاغليو په تيره بيا د فلسفې او کلام د علمي ډلې او د اسلامي کلام د علمي ټولنې له غړيو مننه او قدرونه وکړو. له لوے باداره يې د توفيقاتو د زياتيدو لپاره لاس په دعا يوو.

غواړو چې د خداي تعالی په مهربانۍ او د حضرت ولي عصر (عج) په عنايت سره تدريجا دد غه ټولګې دوام تاسو خوبانو ته وړاندې کړو. ستاسو رغنده وړانديزونو او نيوکو ته سترګې په لاره يوو چې دا ټولګه ورځ تر بلې ښه شي.

و من الله التوفيق

د فقې د لوړو زده کړو د ټولنې ځيرنيزه څانګه

فهرست

د خپرندويي خبرې ۲
فهرست ۳
دين ته د مفسر او متولي ضرورت ۹
له فکري انديښنو د ځوانانو د ژغوريدو لارې چارې ۱۴
۱. د ځوانانو او زلمکيانو ۱۲
۲. تفکر ۱۷
۳. ايمان ۱۷
۴. عمل ۱۷
په دين کې د ډير تر ډيره او لږ تر لږه نظر ۱۹
۱. د دين له داخله د دې پوښتنې ځواب: ۱۹
۲. د لږ ترلږه او ډير تر ډيره تفسير (له دينه په بهر ليدتوګې سره) ۲۲
په اسلام کې د عقيدې ازادي او د مرتد والي حکم ۲۷
په انسانانو کې د اختلاف علت ۳۵
۱. د قران له نظره د انسانانو اختلاف ۳۶
۲. د انساني اختلافاتو نور عوامل ۳۹
د انسان په راتلونکي د خداي علم او د اختيار مسئله ۴۳
د جبر او اختيار د مسئلې په هکله مختلف نظرونه ۴۵

په دغه استدلال نیوکه ۴۸

له قضا او قدر او برخلیک (تقدیر) سره د انسان رابطه ۵۲

۱. د قضا او قدر د مسلې اهمیت ۵۳

الف) په مسلمانانو کې د قضا او قدر د مسلې د اهمیت مخینه ۵۳

ب) قضا او قدر په لغت کې ۵۵

ج) قضا په اصطلاح کې ۵۵

۲. د مسئلې د مبهم والي علت ۵۶

۳. دماده پالو جبري پالنه ۵۷

د دغه نظریې پایلې ۵۸

۴. د ځینو الهیونو د جبري والي دلایل ۵۸

د دغه نظریې نیمګړتیا ۵۹

۵. تفویض او انسان ته د هر څه پریښودل ۵۹

د دې نظریې پایله ۶۰

۶. دریمه لاره: نه جبر او نه تفویض بلکه (الامر بین الامرین) ۶۱

د انسان اختیار او جنیټک اثر ۶۷

۱. د جبر او اختیار مفهوم ۶۹

۲. چاپیریال او وراثت: ۷۰

۱. د مصلحانو او پیغمبرانو کوشش ۷۲

۲. په ځینو کارونو کې د وراثت او چاپیریال اثر ۷۳

۳. چاپیریال او وراثت نیمګړې علت ۷۴

د قدر شپه او د انسان اختیار ۷۶

۱. د جبر او اختیار په هکله مختلف نظرونه ۷۷

۲. ځانګړي ځواب ۸۰

د حضرت آدم علیه السلام عصیان او له جنته د هغه د زوزات وتل ۸۳

د پیغمبر عصمت او د توبې سورې ۴۳ ایت ۸۸

ایا د کهف سورې ۱۱۰ ایت د پیغمبر له مطلق عصمت سره سمون خوري؟ ۹۲

۱. د عصمت او عدالت فرق ۹۳
۲. عصمت له انسانوالي سره منافات او تضاد نه لري ۹۴
۳. د عصمت ډولونه ۹۶
۴. د عصمت پړاوونه ۹۶
الف) له ګناه عصمت ۹۶
ب) د وحي په اخستلو پوهیدلو او رسولو یا تبلیغ کې عصمت ۹۷
ج) د شریعت په تطبیق او د ژوند په ورځنیو چارو کې له خطا معصوموالي: ۹۷
۵. د انبیاوو د عصمت دلیلونه ۹۸
الف) عقلي دلیل ۹۸
ب) نقلي دلیل ۹۹
۶. د انا بشر مثلکم د ایت مفاد ۱۰۲
شفاعت د قرآن له نظره ۱۰۶
۱. د شفاعت معنی ۱۰۷
۲. د شفاعت ډولونه ۱۰۷
۳. په قران کښې شفاعت ۱۰۸
د اسلام د ځینې عالمانو نظر ۱۱۱
ایا شفاعت د خدای وحدانیت سره ټکر لري ۱۱۴
۱. د شفاعت مطلقا نفي کول ۱۱۵
۲. د یهودیانو په نظر کښې شفاعت نفي کول ۱۱۶
۳. له کافرانو د شفاعت نفي کول ۱۱۶
۴. له بتانو شفیع په جوړونکو باندې نیوکه ۱۱۶
۵. له خدای سره خاص شفاعت ۱۱۷
۶. د خدای په حکم شفاعت ۱۱۷
۷. د شفاعت کوونکیو خصوصیات ۱۱۷
۸. واقعي او غیر واقعي شفاعت ۱۱۹
۹. له وحدانیت سره د شفاعت د غوښتلو رابطه ۱۲۰

۱۰. شفاعت عین وحدانیت ۱۲۱
د توحید ډولونه ۱۲۱
د خدای له نه بدلیدونکو سنتونو سره د شفاعت رابطه ۱۲۴
معراج او نوي علمونه ۱۲۸
۱. د معراج مطلب ۱۲۸
۲. د معراج کیسه ۱۲۹
۳. معراج بدني که روحاني؟ ۱۳۳
۴. د جسماني معراج دلیلونه ۱۳۶
د معراج د آسمان مطلب ۱۴۴
۱. د اسمان مطلب ۱۴۵
۲. اووه اسمانونه ۱۴۷
په نبیانو باندې د معصومو امامانو(ع) لوړاوې ۱۵۳
۱. د امامانو په لوړاوي باندې قراني دلیلونه ۱۵۴
الف) د ابراهیم(ع) د امامت ایت ۱۵۴
ب) د مباهله ایت ۱۵۶
د دلیل سبب ۱۵۶
۲. روایي دلیلونه ۱۵۷
الف) لومړۍ برخه په خلکو باندې د امام علي علیه السلام د لوړاوي دلیلونه ۱۵۷
ب) دویمه برخه: په خلکو باندې د نورو امامانو(ع) د لوړاوي دلیلونه ۱۶۰
۳. په نبیانو باندې د امامانو د لوړاوي په هکله د عالمانو لیدتوګې ۱۶۲
الف) د علامه حلي نظر ۱۶۲
ب) د نراقي لیدتوګه ۱۶۳
ج) په احتجاج کتاب کښې د احمد طبرسي لیدتوګه ۱۶۳
د) په بحار کښې د علامه مجلسي لیدتوګه ۱۶۴
هـ) په شواهد التنزیل کښې د حسکاني لیدتوګه ۱۶۴
د امام علي علیه السلام عصمت او په خطا باندې د اعتراف مسله ۱۶۷

۱. خطا او د گناه مرتبې ۱۲۸
۲. د محبت په مقام کښې گناه ۱۲۹
د پیغمبر(ص) له خوا د ځای ناستي په توگه د علی(ع) ټاکل ۱۷۳
۱. د یو وړتیا لرونکي او غوره کس په توگه د امام علی(ع) معرفي کول ۱۷۴
الف) امام علی تر ټولو ښه انسان ۱۷۴
ب) امام علي(ع) تر ټولو عالم کس ۱۷۵
ج) حق له علی(ع) سره ۱۷۵
د) قرآن له علي (ع) سره ۱۷۵
هـ) د علی(ع) مینه د پیژندگلو معیار او تله ۱۷۶
و) علي(ع) په علم کښې ۱۷۶
ز) علی د فضیلتونو لرونکے ۱۷۷
ح) د حضرت علی(ع) بې شمیره صفتونه ۱۷۷
۲. د ځای ناستي په توگه د امام علی(ع) ټاکل ۱۷۷
الف) علي(ع) وارث او ځای ناستې ۱۷۷
ب) په مدینه کښې علی(ع) د پیغمبر(ص) ځای ناستې ۱۷۸
ج) په غدیر کښې علی(ع) د پیغمبر(ص) ځای ناستې ۱۷۹
د لمر راگرځول او د امام علی(ع) فضیلت ۱۸۳
۱. د تکامل د قانون مقتضی او غوښته ۱۸۶
۲. د حکمت غوښتنه (اقتضاء) ۱۸۷
۳. د لومړیتوب غوښتنه ۱۸۷
۴. د آیتونو او روایتونو غوښتنه ۱۸۷
الف) د حضرت یوسف(ع) د پلار په نظر راوستلو کښې تصرف ۱۸۸
ب) د حضرت عیسی تصرف: ۱۸۸
ج) د سپوږمۍ د دوه ټوټې کولو معجزه: ۱۸۸
نړیوال عدالت د امام مهدی (عج) په انتظار ۱۹۳
۱. ټولنیز چمتوالے ۱۹۵

۲. فکري او کلتوري چمتووالی: ۱۹۶
۳. صنعتي او علمي چمتووالې: ۱۹۷
۴. د علم او پوهې پراختيا ۱۹۸
۵. د عقلونو بشپړتيا: ۱۹۹
۶. اخلاقي او معنوي بشپړتيا: ۲۰۰
د اروا پېژندنې له نظره په ژوند کښې د انتظار رول ۲۰۳
۱. د برې هيله ۲۰۳
۲. د استکبار د هيبت او شان ماتيدل ۲۰۴
۳. د منتظرانو درناوې او د مستکبرانو سپکاوې ۲۰۷
۴. د ټولنيزو بې لاريو په وړاندې ولاړتيا ۲۰۸
۵. د هيلې او نهيلی تله ۲۰۹
د صحيح انتظار ضرورتونه ۲۱۱
۱. د حرکت عامل ۲۱۱
۲. اصلاح غوښتل او له ظلم سره مقابله ۲۱۳
۳. د ايمان ټوکيدار ۲۱۴
۴. د شيعه و د باقي پاتې کيدو او ولاړتيا سبب ۲۱۵
۵. عدالت سره پسليدل ۲۱۶
د انتظار ننبه ۲۱۷
۱. د نفس اصلاح ۲۱۷
۲. د ټولنې اصلاح ۲۱۸
۳. دعا او راز و نياز ۲۱۹
۴. د حضرت ولي عصر(عج) سره د منسوبو ځايونو درناوے ۲۲۱

دین ته د مفسر او متولي ضرورت[۱]

پوښتنه: ولې دین سپړونکي (مفسر) او متولي ته اړتیا لري.

د پوښتنې وضاحت: ځینې نظریه ورکوونکي دا نظر لري چې دین او دیني معارف او ښوونې رسما دیني مفسر ته اړتیا نه لري بلکه هر کس کولے شي دین او تعلیمات یې تفسیر کړي او خپل اخستون ترې ولري. او پر اساس یې خپلې دیني دندې او فرایض ترسره کړي. ددغه نظر خاوندانو اصلي مقصد دا دے چې دوي د دین تفسیر او دینداري یوه شخصي او ذاتي چاره ګڼي او او دهغه په اساس هر ډول چې یې خوښه وي د دیني اوامرو او احکامو تفسیر وکړي او د عمل په مقام کې یې لاس پرانستے وي او که دخپلې خوښې کارونه کوي نو ووایي چې دین داسې ویلې دي

ځواب:

ددغه نظریې چې دین مفسر ته اړمن نه ګڼي په ځواب کې باید ووایو چې: لومړے،د دغه نظریې له وړاندې کولو دهغوي مقصد غیر مقدس او د دیني احکامو له قید او بنده د خلاصیدو په غرض دے. دوهمه دا چې د دوي دا نظریه ډیر اعتراضات او اشکالات لري چې لاندې ورته اشاره کوو:

---

۱. محسن غرویان، پرسش هاي فکري و دني جوانان، قم موسسه یمن خپرندویه ټولنه،دریم، ۱۳۸۰، حمید رضا شاکرین او د (نشر معارف) په پوهنتون کې د ولي فقیه د استازندویه دفتر، او د محصلینو انتخاب شوې پوښتنې او ځوابونه یې، او د یو شمیر محققانو په ملګرتیا.

۱. دا ادعا چې دین او دیني معارف مفسر او عالم ته چې په دین کې تخصص ولري، اړمن نه دے په دیني احکامو او معارفو کې له نسبیت سره برابر دے ځکه چې په دې بڼه کې هر کس کولے شي له دینه د خپلې خوښې تفسیر او مطلب واخلي او عقیده ولري چې دا د ده لپاره حجیت هم لري. او بل کس هم خپل تفسیر حجت وګڼي د دې نظریې نتیجه دا کیږي چې په دین او دیني احکامو کې کوم ثابت او محکم څیز وجود ونه لرے او هر یو کس چې له دیني احکامو څنګه اخستون وکړي دهغه لپاره دین حسابیږي.په دین او دیني احکامو کې دا ډول نسبیت مردود دے ځکه چې اخري نتیجه یې تناقض ته وځي.ځکه چې که د هر کس برداشت او اخستون سم وګڼو نو کیدے شي یو کس د ځینو خاصو فرضیو له مخې یو شان تفسیر وړاندې کړے وي او بل بلکل دهغه اپوټه تفسیر ولري نو د دې پایله دا ده چې له یوه دین او حکمه دوه له یو بل سره بیخي اپوټه او متضاد تفسیرونه ولرو او زمونږ د فرضیې مطابق دواړه هم د خپلو خاوندانو لپاره حجت او دلیل دي په عین حال کې هر یو یې بل ردوي.

۲. د انسان عقل حکم کوي چې لکه څرنګه چې په نورو علمونو او تخصصونو لکه طب، فیزیک، تاریخ او نورو په زرګونو علمي څانګو کې ځانته مفسر او بیانوونکے ضروري دے دین هم چې د الهي احکامو او دیني تعلیماتو ټولګه ده یو عالم او مفسر او متخصص ته اړتیا لري چې په دغه احکامو کې یې تخصص کړے وي.

۳. دیني معارف درې سویې لري.یو: ساده دیني معارف، دوه :متوسط دیني معارف او دریم هم پیچلې او سخت دیني معارف،که فرضا ووایو چې عام خلک په ساده او اساني دیني تعلیماتو پوهیږي خو کوم معارف چې د متوسطې سویې یا د سختې او پیچلې سویې دي د عامو خلکو له پوهې بهر او لوړ دي او دلته ده چې د هغو د بیان لپاره یو مفسر او متخصص ته ضرورت دے. په دې خبره زمونږ شاهد او دلیل دا دے چې د قران او دیني معارفو په تفسیر کې له معصومو

امامانو په زرګونو حدیثونه نقل شوي دي.[1]

۴. د قران ځینې ایتونه په دې دلالت کوي چې دیني تعلیمات د خاصو مفسرانو له خوا تفسیر او بیان ته اړتیا لري. په دغو کې یو ایت دا دے:[2] اے پیغمبره! مونږ قران پر تا نازل کړ چې خلکو ته یې بیان او تفسیر کړې.

په دغه ایت کې په خپله رسول الله مبارک ته خطاب شوے دے او د هغه یوه دنده د قراني معارفو تفسیر او سپړنه بیان شوې ده.

که وویل شي چې د خداے رسول (ص) له دې امله چې معصوم دے د مفسرۍ شان لري خو له پیغمبره او امامانو پرته نور کسان له دې امله چې عصمت نه لري نو د دین مفسران نه شي کیدلے. د دې پوښتنې ځواب دا دے چې نو دا خبره چې د ین یو خاص مفسر ته اړتیا لري تاسو منئ او په دې ایت سره ثابتیږي خو دا چې د غیبت په زمانه کې د دیني معارفو د تفسیر او بیان دنده د عالمانو او فقیهانو په غاړه اچول سوې ده یو بل دلیل غواړي. چې مونږ یې لرو. زمونږ ادعا دا ده چې له رسول الله مبارک او معصومو امامانو د ډیرو روایتونو په اساس د امام زمان علیه السلام د غیبت په زمانه کې د دین تفسیر او بیان او د الهي احکامو اجرا د دین د عالمانو او فقیهانو په غاړه ده. لکه دا روایت چې فرمایي:«من کان منکم قد روي حدیثنا و نظر في حلالنا و حرامنا و عرف احکامنا فاني قد کعلته علیکم حاکما»[3] په تاسو کې هر یو چې زمونږ د حدیثونو راوي او د حلالو او حرامو په شان په شرعي احکامو بلد او عالم وي داسې کس زما له خوا د دین واکمن حسابیږي او د حاکمیت لازمه دا ده چې دیني احکام اجرا کړي. هم ځکه باید داسې عارف او عالم کس د دین د احکامو مفسر وي.

دوهم ایت: وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ[4] دا چې د اهل ذکر مصداق څوک دے په دې کې ډیرې خبرې شته دي

---

۱. محسن غرویان، هماغه ماخذ.
۲. نحل ۴۴ ایت.
۳. حر عاملي وسائل الشیعه ایت ۴۳.
۴. نحل ایت ۴۳.

ددغو بحثونو نتیجه دا ده چې د معصومو امامانو په شتون کې اهل ذکر په خپله هغوي دي او د غیبت په زمانه کې دا دنده د دین په عالمانو او فقیهانو اچول شوې ده. لکه څرنګه چې په یوه روایت کې راغلې دي چې امام زمان (عج) د اسحاق کندي د دې پوښتنې په ځواب کې چې خلک وایي د غیبت په زمانه کې په نویو پېښو او موضوعاتو کې چاته مراجعه وکړو چې احکام ترې واخلو، وفرمایل: و اما الحوادث الواقع فارجعوا فیها ال رواة حدیثنا فانهم حجتي علیکم و انا حجت الله علیهم.»[1] په نویو موضوعاتو او پیښو کې زمونږ د روایتونو عالمانو او راویانو ته مراجعه وکړئ ځکه چې دوي پر تاسو زما حجت دي او زه پر دي د خداي حجت یم.

یقینا عام خلک چې په عربۍ نه پوهیږي او د اصولو، فقې تفسیر او داسې نورو علمونو پوهه نه لري د اهل ذکر مصداق نه شي ګرځیدلے، دا خبره روښانه ده چې دغه کسان د دیني متونو د تفسیر او بیان توان نه لري.

نکته:

دلته کیدے شي ځینې کسان دا پوښتنه وکړي چې د غیبت په زمانه کې ممکنه ده ددین عالمان د د ین د مفسر په توګه غلطي وکړي او دیني احکام اپوټه او غلط خلکو ته ورسوي او خلک بې لارې کړي او دا په خپله د دې دلیل دے چې دین او دیني احکام مفسر ته ضرورت نه لري.

ځواب، لومړے خو دا چې که عام خلک له دینه کوم اخستون کوي یقینا د هغوي غلطۍ دعالمانو او فقیهانو په پرتله څو چنده زیاتې وي نو عاقلانه نه ده چې په دې پلمه چې د دین یو متخصص او مفسر ښایي غلطي وکړي مونږ ټولې دیني چارې عامو خلکو ته وسپارو. دوهمه دا چې: په ټولو علومو او فنونو کې ممکنه ده چې یو کس او متخصص یې غلطي وکړي ایا ډاکټران په علاج کې غلطي نه شي کولے، نو که یو ډاکټر غلطي وکړي انسان بایه هیڅ ډاکټر ته ورنه شي؟ دا عاقلانه خبره نه ده.

---

۱. الصدوق کمال الدین و تمام النعمه ۲ ټوک ۴۸۴ مخ.

دریمه دا چې: ډیر اهل سنت او شیعه عالمان په دې خبره ټینګار لري چې که یو فقیه د دیني احکامو د تفسیر او استنباط لپاره ضروري پوهه او علم ولري او د دین د احکامو د دسمې اجرا او تفسیر په لاره کې خپل ټول توان وکاروي خو په عین حال کې بیا هم د دیني احکامو په استنباط کې په خطا اخته شي داسې فقیه معذور دے. لکه څرنګه چې علامه سید شرف الدین په الفصول المهمه کتاب کې د اسلام د ځینو عالمانو له قوله نقلوي: «هر مجتهد چې په دیني چارو کې اجتهاد وکړي او په خپله عقیده دهغه حقانیت ته رسیدلے وي دغه شان مجتهد ته په هر حال اجر ورکول کیږي که اجتهاد یې صحیح وي دوه ثوابه لري او که خطا وي یو ثواب» [1]

د لا ډیرې مطالعې لپاره

محسن غرویان، پرسش هاي فکري و دیني جوانان، قم موسسه یمن خپرندویه ټولنه،دریم، ۱۳۸۰، حمید رضا شاکرین او د (نشر معارف) په پوهنتون کې د ولي فیقه د استازندویه دفتر، او د محصلینو انتخاب شوې پوښتنې او ځوابونه یې، او د یو شمیر محققانو په ملګرتیا. دوهم ځل چاپ ۱۳۸۴

وروستے حدیث

امام علي فرمایي: کله چې بلا نازله شي نو مالونه مو د ځان ډال وګرځوئ او که کومه پیښه درپیښه شي ځانونه په دین قربان کړئ او پوه شئ چې هغه کس تباه دے چې دین یې تابه شوے وي او تالان شوے هغه کس دے چې دین یې تالان شوے وي. [2]

---

۱. الفصول المهمه في تالیف الامه ۱۵۵ مخ بیروت اوم چاپ.

۲. محمد ري شهري، منتخب میزان الحکمه، ترجمه حمید رضا شیخي قم، دار الحدیث ۳۲۵ ۲۱۱ مخ.

له فکري اندېښنو د ځوانانو د ژغورېدو لارې چارې

پوښتنه: ولې کله کله مومن ځوانان د ديني لارښوونکو په خبرو شک کوي؟

ځواب:

تر ځوابه مخکې لازمه ده چې د ځوانۍ د پړاو د پيل په هکله يو څه ووايو. د جسمي ودې تر څنګ، يو لړ اندېښنې، د تجسس او تلوسې احساس، د کړنو او اعتقاداتو، کردارونو او ژوند ته د نظر په هکله تفکر او تدبر هغه بدلونونه دي چې د يو زلمي شوي انسان په باور او عقل کې پيدا کيږي. د هلکوالۍ يا ځوانۍ پړاو ډير حساس او هيجاني دے او په څنګ کې يې نوې بدني او فکري بدلونونه او تجربې پيل کيږي. دا له نورو د ليرې کيدو او استقلال غوښتنې او شناخت مننې پړاو دے د هغو کسانو لپاره چې غواړي ځان وپيژني او خپل باورونه د تقليد له حالته په پخو او ريشه دارو باورونو بدل کړي شک کول وسوسه او انتقاد کول او د ژوند په حساسو مسايلو کې پوښتنه او تلوسه لرل کومه غير فطري او حيرانوونکې خبره نه ده.

د ځوانۍ د پړاوونو په هکله په روزنيزو چارو کې ضروري ده چې لاندينيو مسلو ته پام وشي چې ځوانان خپل اصلي هويت او شناخت ومومي:

۱. اروا پيژاندي د ځوانۍ د مرحلې په هکله وايي: د ځوانۍ او هلکوالۍ پړ او د دوه دورو يعنې د لوے والي او ماشوموالي په مينځ کې يو پړاو دے په دې ډول چې نه دغه کس پرونے ماشوم وي چې هر څه له لويو ومني او نه پوره لوے

شوے وي. په دغه عمر کې ځوان هر يو شے په خپل او د خپلو معلوماتو او عقلي تحليلونو په وسيله لاسته راوړل غواړي.

۲. د اروا پيژاندو په وينا تازه ځوان شوے کس له شناختي نظره کولے شي ځينې انتزاعي مسايل لکه مذهب، اخلاق او د ژوند مختلفې رودي وجاجوي په منظمه توګه يې تحليل کړي. دغه په ذهن کې يو منظم استدلال جوړيږي چې د مختلفو حل لارو د پرتله کولو او د ښه ځواب د ترلاسه کولو امکان برابروي. په دې کار سره د فکر محتوا ژورتيا او پراختيا پيدا کوي[1] خو له ټولو فکري پرمختګ او د تحليل او قضاوت سره سره ځوان لا د فکري قدرت او ثبات له اړخه د ماشوموالي له پړاوه د لوے والي پړاو ته د تيريدو په حال کې وي دغه د درک او قضاوت طاقت دومره پراختيا او ژورتيا نه مومي چې انعطاف منونکے، هر اړخيز، او له نويو لارو چارو سره غږمله وي. په بله ژبه يو ځوان پوخوالي ته نه رسيږي مګر دا چې خپلو استدلالونو ته شخصي او اختصاصي اړخ ورکړي او د مبهمو او پيچلو مسايلو د حل لپاره له شخصي تجربو او له خپل ټول اروا پيژندونکي سستمه (منطق، ارښتونه، محرکونه او ټولنيز کلتوري او تاريخي معلوماتو) مرسته واخلي. نو د ژوند په ځينو اصولو کې شک کول د لا ډير او ژورې شناخت او پوهې سريزه ده او دانديښنې خبره نه ده.

۳. نوجواني او زلمکتوب يا پيغلتوب د هويت منلو او دځان د پيژندلو پړاو دے. د ځوانۍ پيل له دې اړخه ډير اهميت لري. همدا وخت وي چې دانسان په ذهن کې د خپل هويت په هکله لومړۍ پوښتنه پيدا کيږي (زه څوک يم) او بايد ځواب يې معلوم کړي. په دغه پړاو کې انسان بايد معنا داره شناخت پيدا کړي چې له تير وخت سره د ارتباط تر څنګ د راتلونکي لپاره دريځ نيونه هم ولري اريکسن په دې هکله وايي: «د يو کس د هويت جوړيدل او منل کيدل ډيره سخته او اضطراب پيدا کوونکې مرحله ده چې په دې کې بايد ځوان تر ټولو د مناسب رول او ايډيالوجۍ د معلومولو لپاره مختلف رولونه او ايډيالوجې تجربه کړي او

---

۱. حسين لطف آبادي، د لوييدو اروا پيژاندي، (۲) ځواني هلکواني او لوي والي ۲۲ مخ.

وې ازمايي. کوم کسان چې له دغه پړاوه د هويت د پيژندلو له يوه قوي احساس سره راوځي دې ته چمتو وي چې په ځان د باور او اعتماد په يوه قوي احساس سره له لوي والي سره مخامخ شي په دې پړاو کې ټولنيزې ډلې چې انسان ځان د هغو په شان جوړوي، ډيراغيز لري دا ډلې بايد د انسان د هويت په ښه رشد او ودې اغيزه وکړي.[۱]

په دې اساس د ديني دوست او يا ديني بيلګو يا غير ديني بيلګو او دوستانو غوره کول په انسان په لاشعوري ډول ډير اغيز لري او د هغه کردار او کړه تر تاثير لاندې راولي.

۴. نوي زلمي او پيغلې ته چې څنګه د ودې او ترقۍ زمينې برابرې وي او د ځان پيژندنې او خداي پيژندنې په لاره کې روانيږي، د ژوند پوړۍ ښه په کراره اسانه او د ځوانۍ په انرجۍ سره وهي د زړه سواندو، مهربانه او پوهو کسانو له مشورې استفادې ته اړتيا لري چې د لارې په وهلو کې له انحراف سره مخامخ نه شي.

له فکري بندونه د وتلو لارې چارې.

د دې لپاره چې ځوانان د ځان او حقيقت پيژندلو په سمه لاره کې راشي او دهغه په وجود کې اساسي عقيدې پخې شي او له روزنيز نظره سم انسان وبلل شي بايد په لاندې ډول عمل وکړي:

۱. د ځوانانو او زلمکيانو

اصلي دنده د علم حاصلول دي د علم او پوهې زياتول تر ټولو ارزښتناک ګوهر دے چې يو انسان يې حاصلولے او دوژند په لاره کې کارولے شي. په دې اساس د ديني کتابونو لوستل د عقيدو په لاره کې د علم د زياتولو يوه لاره ده. ناپوهه انسان خپلې الهي دندې نه شي پيژندلے او په سمه توګه په هغو عمل نه شي کولے او په نتيجه کې د ژوند په معنا نه شي پوهيدلے.

۱. دوان شولتر، د شخصيت نظريې، ژباړه: يوسف کريمي او ملګري يې، ۲۲۲ مخ.

۲. تفکر

د علم حاصلول د نورو له فکره استفاده کول دي چې د کتابونو په مخونو کې د لیکونو په توګه وي. خو دا د دوژند په مختلفو موقعیتونو کې تفکر دے چې انسان ته حل لارې وړاندې کولے ششي. او په بله ژبه دا علم دے چې دانسان د فکر قدرت زیاتوي او هغه په اسانۍ سره ستونزې تحلیلولے او ورسره مقابله کولے شي.

۳. ایمان

له ایمانه مطلب د نړۍ په پنځونکي له زړه ایمان او دخداي په وړاندې له تسیلم سره یو ځاي دهغه په اوامرو باور ساتل دي. هر څومره چې ایمان پیاوړے وي د انسان په مختلفو اړخونو کې یې ځرګندیدل زیات وي.[1] په دې اساس څوک چې د خپل ژوند په چارو کې خداي په نظر کې ونیسي په خپل ځان یې باور لوړیږي او یو داسې ځواک پیدا کوي چې همیشه ورسره وي.

۴.عمل

د مثبت عمل کول تل د انسان د دریځ د پیاوړتیا او اسانتیا سبب کیږي په دې ډول چې په قران کې نیک عملونه د مومنانو د پټمو وړتیاو د غوړیدو او تکامل سبب بلل شوے دے : وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا[2] خو مومنانو چې کله د کفارو لښکر او طاقت په سترګو ولیده نو وې ویل دا هماغه جنګ دے چې خداے او رسول یې ربښتیا وویل او بې له ایمان او اطاعته یې پرهغوي بل څه زیات نه کړل.

البته د اسلام د تعلیم په اساس عمل په علم او ایمان کې ډیره اغیزه لري. ایمان سبب کیږي چې انسان زیاتره انتخاب او عمل ته مخه کړي. همدا راز صالح

---

۱. کرباسي، منیزه، او کلیان منوچهر، مسایل جوانان و نوجوانان ۱۷۲ مخ.
۲. ایه ۲۲ احزاب.

عمل په انسان کې علم او ایمان زیاتوي او د اړمنو د مناسبې او معقولې ارضا لپاره زمینه برابروي. پر دې اساس تر ټولو غوره عمل دا دے چې دیني دندې ترسره کړو او نور خلک هم ښه عمل ته وهڅوو. او له بدو کارونو ډډه وکړو او نور هم ترې منعې کړو په الهي فرایضو عمل د دې په ترڅ کې چې په انسان کې د ترقۍ محرک پیاوړے کوي او په ژوند کې د خداي د وجود احساس تجربه کیږي په خپله ایمان او دیني ژمنه او تفکر هم زیاتیږي. او همدارازد انسان بصیرت هم زیاتوي او سبب کیږي چې انسان د ژوند په سختو شیبو کې سمه لاره انتخاب کړي او خپلو موخو ته ورسیږي.

په ټول کې نیتجه اخلو چې که څه هم د ځوانۍ دوران د افکارو او سوچونو د راخوټیدو دوران دے ځکه چې لا یې اساسي بنیادونه نه وي مزبوت شوې او بې شمیره اعتراضان په انسان یرغل کوي او که ځوان د علم زیاتولو، فکر کولو او نیکو کارونو ته مخه کړي او په خپلو کارونو کې تل خداي یاد وساتي د دیني، عقلاني، اخلاقي، ټولنیزو او نورو پرمختګونو لاره په کامیابۍ سره وهلے او خپلو موخو ته رسیدلے شي.

د لا ډیرې مطالعې سرچینه.

۱. روان شناسي نوجوانان، دکتر اسماعیلي بیابانګرد.

۲. روان شناسي رشد (۲) نوجواني، جواني و بزرګ سالي، دکتر حسین لطف آبادي.

وروستے حدیث

امام علي وفرمایل: «څوک چې خپل باطن سم کړي خداي یې ظاهرښکلے کوي. او څوک چې د خپل دین په چارو لګیا شي خداي یې د دنیا کارونه سموي او څوک چې د ځان او خداي په مینځ کې چارې سمې کړي خداي د هغه او د خلکو ترمینځ معاملې سموي.»[1]

---

۱. نهج البلاغه، ترجمه سید جعفر شهیدي، کلمه ۴۲۳. ۴۳۷ مخ «من اصلح سریرته الح الله علانیته و من عمل لدینه کفاه الله امر دنیاه و من احسن فیما بینه و بین الله کفاره الله ما بینه و بین الناس».

۳
په دين کې د ډېر تر ډېره او لږ تر لږه نظر

پوښتنه: په دين کې د لږ تر لږه او ډېر تر ډېره نظريې مطلب څه دے يا په بله ژبه د لږ تر لږه دين او ډېر تر ډېره دين معنا څه ده؟[1]

دا پوښتنه په دوو شکلونو سپړل کيدے شي:

۱. له دينه بهر تفسير

۲. په دين کې دننه تفسير

۱. د دين له داخله د دې پوښتنې ځواب:

د دين دننه د نظر، مطلب دا دے چې بايد د يوه دين مثلا د اسلام په تعليماتو کې دننه ښه فکر وشي چې د انسان د ژوند په هکله څه سپارښتنې لرې ايا دا اوامر او احکام د انسان د ژوند ټولو اړخونو ته شامليږي يا يوازې دځينو مواردو لپاره دي مثلا ايا ديني تعليمات د يو انسان د ټولو وګړنيزو، ټولنيزو، اعتقادي، اخلاقي او عملي احکامو لپاره دستور العمل او کړنلاره لري؟ او که په

---

۱. رک : الف: محسن غرويان، برسشهاي فکري و ديني جوانان قم، موسسه فرهنگي يمين، چاپ سوم، ۱۳۸۰.

ب: محمد امين احمدي، انتظارات بشر از دين، قم پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامي (وابسته به دفتر تبليغات اسلامي، اول ۱۳۸۴).

ج: محمد تقي جعفري، فلسفه دين، قم، پژوهشگاه فرهنگ و انديشه اسلامي دريم چاپ ۱۳۸۲.

د: محمد تقي مصباح يزدي مجموعه اثار (مشکاة) پرسش و پاسخها، ۱تر ۵ټوک، قم، موسسه آموزشي و پژوهشي امام خميني، لومړي چاپ ۱۳۸۵.

ځينو خاصو اړخونو لکه اخلاقو او احکامو او په شخصي او وګړنيزو ډګرونو کې احکام او دستور العمل لري.

د لړترلړه د اعتراض اندیالو، دين ته له دننه په کتنې سره د اسلام په هکله خپل اعتراضونه په دوو ډولونو مطرح کړې دي:

۱. هغوي په سياسي او حکومتي چارو کې د دين د لاسلرو په هکله وايي چې اسلام په دې موضوع کې د لږ ترلږه قایل دے او ادعا يې کړې ده چې دين او ديني تعليمات يوازې فردي او شخصي اړخ لري. په بله ژبه هغوي له سياسته د دين د جدايۍ د نظريې قایل دي.

د لومړي نظر مطابق د اعتراض ځواب:

زياتره پوهان او د نظر خاوندان په دې خبره يوه خوله دي چې د اسلام ګران پيغمبر(ص) له هغو الهي پيغمبرانو دے چې په مدينې کې يې د داسې سياسي واکمنۍ چې الهي مشروعيت يې درلود بنياد کيښوده. په دې خبره چې پيغمبر او اسلام سياسي او حاکميتي اړخ لري د شيعه او اهلسنتو زياتره اسلامي انديال په دې متفق دي. او يوازې يو جزيي اعتراض ځينو اسلامي روڼ اندو کړے دے او د رسول الله مبارک په سياسي شان کې يې شک ښکاره کړے دے دوي له سياسته د دين د جدايۍ او د سيکولارستي نظريو تر اغيز لاندې قائل شوي دي چې د اسلام پيغمبر سياسي او حکومتي شان نه درلود او په دې باور دي چې که فرضا په مدينه کې يې د حاکميت او واکمنۍ د جوړولو اقدام کړے دے دا يوه ټولنيزه دنده وه؛ نه دا چې په دې مسله کې يې دخداي له لورې دنده لرلې وي.[1]

خو د دغه نظريې په کره کتنه کې ويلے شو چې: يا أَيهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِى الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِى شَىءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا[2]

اوله دا چې اکثرو اسلامي عالمانو دا خبره منلې ده چې پيغمبر امامت او

---

۱. په دې بحث د ښه پوهيدلو لپاره د نظريه هاي دولت در فقه شيعن کتاب ته مراجع وکړئ چې محسن کديور ليکلي دي او همدا راز کتاب الاسلام او اصول الحکم ته چې علي عبدالرزاق ليکلي دي.
۲. نساء ۵۹ ايت.

سیاسي حاکمیت درلود او په دې ډول یوه خوله دي. د قران نصوص هم په دې خبره صفا دلالت کوي لکه دا ایت چې فرمايي: او همداراز دا ایت شریف چې: لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ[۱]

دوهمه دا چې تاریخي شواهد هم دا خبره تاییدوي چې د اسلام پیغمبر په مدینه کې د سیاسي واکمنۍ بنیاد کېښود چې دهغه په اساس یې حکومتي اوامر لرلي دي. لکه دا چې دوي به مختلفو سیمو ته والیان استول او له هغوي به یې غوښتل چې خپلې ټولنیزې دندې چې ورسپارل شوې سمې ترسره کړي خو په دې خبره کې چې د پیغمبر(ص) سیاسي حاکمیت د دین له متنه اخستل شوے وے باید ووایو چې د اسلام د دین بشپړتیا او جامعیت سبب شوے دے چې اسلام ځینې چارې او دندې ولري چې بې د سیاسي حاکمیته یې د اجرا کولو امکان نیشته. لکه د حدودو او احکامو اجرا او د نورو دیني چارو اجرا. لکه د خمس او زکات اخستل او دغنایمو او ولجو ویش چې بې د دیني حکومت له لرلو دا ځیزونه د اجرا وړ نه دي.

دریم دا چې دقران ځینې ایتونه هم په دې ټکي دلالت کوي چې کوم حاکمیت چې رسول الله مبارک په خلکو کې ټینګ کړے و هغه الهي سرچینه لرله. هلته چې فرمايي: النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَى أَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا[۲]

۲: په دین کې له داخلي نظره د لږ تر لږه، د نظریې ځینو پلویانو له دې امله چې د دین جامعیت ته یې پام لرلے او د اسلامي احکامو په پراختیا یې چې د انسان د ژوند د ټولو اړخونو په هکله احکام لري اعتراض نه شو کولے نو خپل اعتراض یې په یوه بل ډول مطرح کړ دوي وايي چې: د اسلامي ټولنې اړتیاوو ته د ځواب لپاره د دین تعلیمات او احکام په یوه خاص وخت کې وړاندې شوې دي او

---

۱. حدید **۲۵** ایت.
۲. احزاب **۶** ایت

دا احکام د مسلمانانو د لومړيو ټولنو لپاره چې پيچلې زماني او ټولنيز شرايط يې نه لرل مناسب وو خو د دين اکثره احکام د نن سبا د زمانې په پيچلو او پرمختللو زماني، مکاني او ټولنيزو حالاتو کې ځواب نه شي ويلے او د ټولنې اړتياوې نه شي پوره کولے.

ځواب:د دې شبهې او اعتراض څو ځوابونه ورکولے شو:

۱. د اسلام د پيغمبر او دهغه د شريعت خاتميت او اخري والے چې د اسلام له ضروري احکامو ګڼل کيږي او ټولې اسلامي فرقې اومذهبونه او عالمان پرې يوه خوله دي، ددين د احکامو له دغه تفسير سره په ټکر کې دے. په بله ژبه، هغه پياوړې او محکم دليلونه چې د پيغمبر د خاتميت او په دې هکله موجود دي چې اسلام يو هميشنے دين دے دا اشکال او شبهه باطلوي ځکه چې د خاتميت د دليلونو له مخې اسلام يو تل پاتې دين دے چې احکام او شرايط يې په هره زمانه او ځاي کې د اجرا وړتيا لري او په کوم خاص وخت، ځاي يا قوم پورې محدود نه دي.

۲. د اسلام له پيغمبره ډير روايتونه راغلې دي چې اسلامي احکام له زماني اړخه تل پاتې دي او د قيامت تر ورځې اعتبار لري.«حلال محمد حلال الي يوم القيامه و حرام محمد حرام الي يوم القيامه»[1] او په يقين سره ويلے شو چې هغه احکام د قيامت تر ورځې معتبر کيدلے شي چې د مختلفو زمانو او ځايونو لپاره کارندوالے ولري.

۲. د لږ ترلږه او ډير تر ډيره تفسير (له دينه په بهر ليدتوګې سره)

له دينه بهر د لږترلږه او ډير تر ډيره د موضوع مطلب دا دے چې له دې ورتير چې په يوه خاص دين کې د انسان د ژوند په هکله څه سپارښتنې موجود دې، دا پوښتنه مطرح ده چې اساسا په کومو مسايلو کې بايد له دينه د لارښوونې او تفسير او تبيين تمه ولرو؟ په بله ژبه له دينه د انسان تمه په کوم حد کې ده ايا دين د انسان ټولو ضرورتونو ته ځواب ويلے شي يا نه دين يوازې د انسان د ژوند په

۱. رک: اصول کافي ۱ ټوک ۵۷ مخ، بحار الانوار ۲ ټوک ۲۲۰ مخ وسائل الشيعه ۱۸ ټوک ۱۲۴ مخ.

ځینو خاصو مسایلو کې ځواب ویلے شي؟
ځواب:
دې پوښتنې ته درې ډوله ځواب ورکړل شوے دے:
۱. یوه ځواب افراطي دے،
۲. دوهم ځواب تفریطي دے،
۳. دریم ځواب چې زمونږ له نظره اعتدالي ځواب دے.[۱]
۱. افراطي نظر: دغه کسان وایي چې انسان د ژوند په ټولو ډګرونو کې حتی د خوراک څښاک، جامې اغوندلو، کور جوړولو، په لاره تګ ځملاستلو، معاشرت، او همدارازد حکومت، د واکمنانو د دندې د ترسره کولو، او په هر ډول علمي مسلو حتی د ژوند په ټولو چارو کې دیني احکامو او اوامرو ته اړتیا لري. په بله ژبه،دا د انسان حق دے چې بې له تحقیق او د مطالعې او سختۍ له لیدلو ،دین ورته په بیلا بیلو ډګرونو کې کامیابي ورکړي.دا تفکر چې وایي دین باید په ټولو چارو کې د انسان ضرورتونه پوره کړي او هغه کامیاب کړي دې ته د دین په هکله « د ډیر تر ډیره نظر» ویل کیږي.
د دغه نظر جاج او څیړنه
یو اساسي اعتراض چې په دې نظر کیږي دا دے چې د دغه نظر په اساس دین د انسان د ټولو ضرورتونو او تمو ځوابګوے دے نو د دغه نظر مطابق انسانان د خپلو عقلونو او خداي ورکړو وړتیاوو غوړولو او ترقي ورکولو ته اړتیا نه لري. په داسې حال کې چې له دینه دغه تفکر او اخستون په غلط ډول د انسان د عقل او تکفر د ختمولو او تعطیلولو په معنا او له حقیقته لیرې دے ځکه چې یو هم داسې حق دین نیشته چې انسان ته ووایي چې له عقل او فکره کار مه اخله او دین په یوازې سره دانسان ټولې اړتیاوې پوره کړے شي.
۲. د لږ تر لږه نظر: په ژوند کې د دین د ډیر تر ډیره رول د نظر له ردولو او د دین د حدودو په سر د لویدیځ د سیاستمدارانو او د کلیسا د خاوندانو تر مینځ له

۱. رک: محمد تقي مصباح یزدي، مجموعه اثار(مشکات) پرسش و پاسخ ها، ۱ ټوک تر پینځم،قم، موسسه آموزشي و پژوهشي امام خمیني، لومړي چاپ.

کلونو کلونو کشمکشه وروسته اخر یو نظر پیدا شو چې هغه ته یې «سیکولرزم» وایه،دد غه نظر اصلي ځانګړتیا او بنیاد په دې خبره دے چې د ین له سیاسته او ټولنیزو چارو جدا دے. د دغه نظر په بیان کې به ووایو چې دوے وایي د انسان ژوند دوه برخې دے یوه دنیا او بل اخرت، او دا دوه برخې له یوه بله بلکل جدا دي. د دوي په نظر په دې دنیا کې د انسان کړه او کارونه د هغه له اخرت سره هیڅ اړه نه لري نو انسان د اخرت په چارو او د ځان او دخداي په مینځ کې په معاملو کې له دینه استفاده کولے شي خو په دنیایي چارو کې انسان ازاد دے چې هر څنګه یې زړه غواړي عمل وکړي او په دنیاوي چارو کې لازمه نه ده چې د دین او دخداي د اوامرو تابع وي.

د لړ تر لړه په لید توکي کره کتنه

دا نظر هم له ډیرو اعتراضونو او نیمګړتیاوو سره مخ دے، تر ټولو لوے اعتراض دا دے چې په دې نظر سره د انسان د دنیا او اخرت ژوند له یوه بله جدا کیږي ځکه چې که څه هم د انسان ژوند په دوو برخو یعنې په دنیا او اخرت ویشل کیږي چې د دنیا حصه یې د انسان له زوکړې پیل او په مرګ ختمیږي او د اخرت ژوند یې په مرګ پیل کیږي او تر بې نهایته دوام لري او هر یو یې ځانته خپله ځانګړتیا لري خو د دې تقسیم معنا دا ده چې د انسان دنیایي ژوند او په دنیا کې د هغه کړه او عملونه هم په دوو برخو یعنې دنیایي او اخرت ویشل کیږي او باید د دغو دوو په مینځ کې هیڅ ډول ارتباط نه وي. په نتیجه کې د انسان دنیایي عملونه هم د هغه د اخرت په ژوند هیڅ ډول اغیزه نه لري. د دغه نظر مطابق د دین او دنیاوي تعلیماتو کار په فردي او ډله ایزو لمنځونو او دعاګانو پورې محدودیږي چې په کلیسا ګانو او جوماتونو کې ترسره کیږي. همداراز دیني تعلیمات له خداي سره د انسان په رابطې پورې محدودیږي او د هغه له ټولنیز ژوند سره هیڅ اړه نه لري. اول خو دا چې دین ته دا ډول نظر یوه بې دلیله ادعا ده او کوم سم او معتبر دلیل نه لري، دوهم دا چې دا نظر د الهي دینونو له محتوا او تعلیماتو سره سمون نه خوري. تاسو ته پته ده چې هر حق دین ادعا کوي چې انسان باید خپل ټول وګړنیز او ټولنیز اعمال ددین د اوامرو په اساس ترسره کړي او

انسان په خپل سر او په خپله مخه په دنیا کې هر څه نه شي کولے.او داسې نه ده چې دهغه کړنې دهغه په اخرت هیڅ اغیزه او ارتباط ونه لري.که د اسماني دینونو په تیره بیا د ا سلام تعلیماتو ته وګورو نو په دې خبره ښه پوهیدلے شو.

۳. اعتدالي نظر

دا چې دانسان ژوند په دوو برخو یعنې دنیایي او د اخرت په ژوند ویشل کیږي دا خبره د منلو ده خو د انسان د ژوند د دغو دوو برخو ارتباط له دوهم نظر سره متفاوت دے.ځکه چې د دغه نظر له مخې د انسان د اخرت ژوند دقیقا په دې دنیا کې د انسان د کړو وړو پایله ده یعنې دلته یې چې څه کرلي وي هلته به یې ریبي په بله ژبه،د انسان د دې دنیا عمل دهغه په هغه دنیا نیغ په نیغه تاثیر لري له دې امله انسان په دې دنیا کې خپل ژوند داسې تیرولے شي چې د اخرت په ګټه یې وي او داسې یې هم تیرولے شي چې د اخرت په تاوان یې وي.

انسان یو اختیار لرونکے مخلوق دے چې په خپله باید د خپل اخرت برخلیک وټاکي که غواړي ابدي نیکمرغي لاسته راوړي باید په خپلو کارونو او کړو کې د دین احکام پلې کړي او خیال یې وساتي نو د اخرت ژوند یې نیکمرغه کیږي. دا نظر له سوچه اسلامي تفکر سره موافق دے ځکه چې زمونږ له نظره یو اعتدالي نظر دے چې نه دافراطي نظر اعتراضونه لرے او نه د افراطي نظرونو اعتراضونه او اشکالات.

د دغه نظر له مخې اول دا چې دین د انسان د دنیا او اخرت د ژوند د نیکمرغۍ لپاره جامع او بشپړ پروګرام لري او د انسان د وګړنیز، ټولنیز، اقتصادي،سیاسیي او و اکمنۍ په ټولو اړخونو کې یې کلي اصول وړاندې کړې دي.

دوهمه دا چې د دغه نظر مطابق له دینه زمونږ تمه دا نه ده چې د انسان په ټولو جزیي چارو حتی په ورځنیو چارو کې دې هم دستور العمل او پروګرام ولري. که څه هم دغه جزیي امور له کلي اصولو راوځي.

د دغه نظر مطابق هر هغه کار چې د انسان په نیکمرغۍ نیغ په نیغه اثر لري په یقین سره یې کلي اصول په دین او دیني تعلیماتو کې بیان شوې دي. البته

ځینې نور عملونه هم شته دي چې دین ورسره تعلق نه لري او د هغه د کولو په هکله فیصله د انسان عقل او فکر ته پرېښودل شوې ده. په دې اساس د اسلام سپیڅلی دین په عین حال کې چې د انسان د کړو او افکارو لپاره جامع پروګرام لري او حتی خاص حکم ورپاره بیان شوی دی.او دا کره د اسلام د منسجمو ارزښتونو په لړ کې سنجول کیږي خو اسلام هیڅکله د عقل او تفکر د ځراغ په مړ کولو پسې نه دی بلکه په بیلا بیلو ډولو نو او بیانونو سره یې انسان د علم زده کړې او د خپل فکر او عقل زیاتولو او دنورو له علمه استفاده کولو ته بللی دی. لکه هلته چې فرمايي:« اطلبوا العلم من المهد الي اللهد»[1] یا په یوه بل حدیث کې فرمايي:«طلب العلم فريصة علي كل مسلم و مسلمة»[2]

د لاډیرې مطالعې لپاره دغو منابعو ته مراجعه وکړئ:

۱. محمد تقي مصباح یزدي، مجموعه اثار (مشکات) پرسش و پاسخها، ۱ تر ۵ ټوک.

۲. محسن غرویان، پرسشهاي فکري و دیني جوانان،

۳. محمد امین احمدي، انتظار بشر از دین.

وروستی حدیث:

امام صادق علیه السلام فرمايي: څوک چې خپل دین د خداي د کتاب له لارې وپیژني که غرونه له خپل ځایه وخوځیږي هغه به په دین کې لړزانه نه شي او څوک چې همداسې او بې له مطالعې یوه عقیده ومني همداسې په ناپوهۍ به یې پرې هم ږدي.[3]

۱. مجلسي، بهار الانوار، ۱ ټوک ۱۸۰ مخ.
۲. صحیح بخاري اول ټوک ۱۲ مخ.
۳. بحارالانوار ۲۳ ټوک ۱۰۳ مخ.

په اسلام کې د عقيدې ازادي او د مرتد والي حکم

پوښتنه:

په اسلام کې د عقيدې د ازادۍ او مرتدوالي حکم څرنګه له يو بل سره جمع کيدے شي.

ځواب:

د دغه ځواب لپاره اول بايد د عقيدې د ازادۍ او مرتدوالي په معنا او شرايطو ځان پوه کړو.

د عقيدې ازادي په دې معنا ده چې انسان وکولے شي بې له څه بهرني دباو او په خپله خوښه يوه ليدتوګه او فکر ومني دهغه په هکله بحث او خبرې وکړي او تبليغ يې وکاندي.[1]

د ارتداد او مرتدوالي مطلب دا دے چې انسان د يوه دين له منلو وروسته چې دلته ترې زمونږ مطلب اسلام دے، له هغه وګرځي او د هغه عقيدې د سموالي انکاروکړي[2]

اسلام د عقيدې ازادي په خاصو شرايطوسره مني. دا چې د عقيدې ازادي يو ښه او منل شوے کار دے په دې هيڅ شک نيشته ځکه چې د الهي پيغمبرانو د بلنې منل په ازادۍ ولاړ دي که انسانان د خپلې عقيدې په منلو کې ازاد نه وئ

---

۱. رک مصباح يزدي، محمد تقي، نظريه حقوقي اسلام ۱۷۸ مخ.

۲. رک جواد املي عبدالله، ارتداد و آزادي، پاسدار اسلام، ۲۲ کال، ۲۲۵ شميره ۷ مخ.

هیچا به له خپلو تیرو عقیدو لاس نه شو اخستلے او د پیغمبرانو بلنې ته به یې مثبت ځواب نه شو ورکولے. د پیغمبرانو د بلنې حجیت یوازې د عقیدې د ازادۍ په منلو سره منطقي توجیه مومي.[1]

پر دې سربیره په لږ شان دقت او ځیرتیا سره معلومیږي چې اساسا عقیده چې یو باطني او قلبي مسله ده یوه تکویني چاره ده چې هیڅ جبر او زور پکې نیشته. د «لا اکراه في الدین» ایت د عقیدې د همدغه تکویني اړخ بیانونه کوي.[2] نو هیڅوک په ګوابښ یا لالچ سره نه شو مجبورولے چې په یو څیز ایمان راوړي داسې کس کیدے شي په ظاهره په دغه خبره اقرار وکړي خو هغه وخت په دې خبره قلبي ایمان پیدا کوي چې هغه صحیح وګڼي او له زړه او د اختیار له مخې یې و مني.

باید پام ولرو چې في الجمله ازادي که د عقیدې په مسله کې وي او که په نورو مسلو کې که څه هم ښه او مطلوب څیز دے خو مطلقه ازادي نه ممکنه ده او نه مطلوبه، ځکه چې په ټولنه کې د ظلم، ازادۍ ګډوډۍ او ګمراهۍ سبب کیږي نو هیڅ یو عاقل کس د مطلقې او بې قید او شرطه ازادۍ دفاع نه کوي. اسلام هم د ازادۍ لپاره پولې ټاکي چې اسلامي ټولنه له عقیدتي ګډوډیو او د دښمنانو له سازشونو په امن کې پاتې شي.

دلویدیځ په تفکر[3] او اسلامي تفکر کې د ازادۍ فرق په دې کې دے چې

۱. رک: جعفر سبحاني، آزادي و مردم سالاري، ۹۱ مخ.
۲. رک: مصباح یزدي هماغه ۳۸۱ مخ.
۳. البته هغه څه چې د لویدیځ له خوا د ازادۍ په نامه تبلیغیږي او د اسلام د کلتور په خلاف د یوې حربې په خلاف ترې د لویدیځ مخالفان استفاده کوي یوازې یو شعار دی او نن سبا د تبلیغاتي او نورو دوکو په وسیله د دغو ازادیو په غیر مستقیمې خلاف ورزۍ سربیره د هغوي په اقداماتو کې د دغه ادعا ښکاره خلاف ورزۍ هم لیدلي شو. له مسلمانو جینکو او محصلاتو سره د لویدیځ توکم پاله سلوک یې چې له تعلیمه د هغوي د محرومۍ سبب کیږي یوازې یوه بیلګه ده. د فرانسې لوي مورخ او فیلسوف روژې ګارودي د خپل کتاب د لیکلو به وجه چې پکې یې د تحقیقاتو په اساس په نړیوال جنګ کې د میلیونونو یهودیانو عامله وژله (هولوکاسټ) دروغ بللې ده محاکمه او په درنومالي سزاګانو محکوم شو. دهغه د کتاب په خپریدو بندیز ولګیده او هغه خپرندویه ټولنه چې دهغه کتاب یې چاپ کړي و بنده کړي شوه. دا په داسې حال کې دي چې د سلمان رشدي لخوا د شیطاني ایتونو کتاب د لویدیځو ټولنو او دولتونو په مرسته په لسګونو ژبو وژباړل شو او د انګلستان دولت هره ورځ ددغه لیکوال د سر د ساتلو لپاره ډیرې پیسې لګوي او د سلمان رشدي

لویدیځه ازادي پـه خپلو ټولو حدودو او حوزو کې پـه دې مقیـده ده چې د ټولنې دنورو وګړیو ازادي خرابه نه شي او د دولت لـه سیاستونو سره مخالفه نه وي. خو اسلامي ازادي د دیني شرایطو او حددودو په رعایتولو مقیده ده. [1] پـه اسلام کې د عقیدې دبیان ازادي تر دې حده ده چې د ټولنې د کسانو د ګمراهۍ او نیکمرغۍ ته د خطر د پیدا کیدو سبب نه شي.. هر کس کولے شي په یوه عقیده –کـه غلطه هم وي– باور ولري او تر هغه وخته چې ځرګنده یې نه کړي لـه فقهي او حقوقي نظره کوم حکم نـه لـري. کـه څه ممکنـه ده یو کس پـه دغـه غلط بـاور او عقیـدې حقیقي کمال ته له رسیدلو پاتې شي یا د اخرت د عذاب مستحق شي. [2] د دیني عقایدو پـه هکله تحقیق او پوښتنه نه یوازې بده خبره نه ده بلکه په اسلام کې مطلوبه هم ده.د اسلام مقدس دین د حق غـوارې بحث او څیړنې هرکلے کوي او هغـه خپلـه تبلیغي روده ګڼي: ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ[3]

خلک پـه حکمت او ښـه پند سره د خپـل پـالونکي لارې تـه وبله! او لـه هغـوي سره په ډېره ښه طریقه بحث وکړه بې له شکه چې ستا پالونکے له هغه چا چې د هغه له لارې بې لارې شوې دے او په هغو کسانو چې هدایت یې موندلے دے لـه ټولـو خبر دے.

قران مجید د ړانده تقلید غندنه کوي او فرمایي: وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ.[4]

«او کله چې هغوي تـه وویـل شي: د هغـه څـه چې خداي نـازل کړې دي پیـروي

لپاره د سزا د حکم ختمولو له اسلامي هیوادونو سره د اړیکو د ښه کولو لپاره د ورامخکې شرط په توګه ټاکلي دي. په دې اساس هغه څه چې د لویدیځو ټولنو له خوا په اسلامي هیوادونو کې د د بیان د ازادۍ د فاع په توګه تبلیغیږي یو علمي بحث نه دي بلکه هغوي لـه دغـو شعارونو پـه خپلو موخو پسې دي.

۱. رک، هماغه ۳۷۵، او جعفري سبحاني آزادي و مردم سالاري ۸۹.

۲. رک مصباح یزدي، هماغه ۳۸۱ مخ.

۳. نحل ۱۲۵ ایت.

۴. بقره ۱۷۰ ایت.

وکړئ، وايي:نه، مونږ دهغه څه چې خپل پلاران اونيکونه مو پرې موندلې دي پيروي کوو، ايا که دهغوي پلاران په څه نه پوهيدل او هدايت يې نه واي موندلي؟! بيا به يې هم دوي پيروي کوله!
خداي تعالی په خپل پيغمبر ټينګار کوي چې په خپله هم اګاه وي او پيروانو ته هم اګاهانه بلنه ورکړي هلته چې فرمايي: قُلْ هَذِهِ سَبِيلِی أَدْعُو إِلَی اللهِ عَلَی بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِی وَسُبْحَانَ اللهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ[١]
او ووايه دا زما لاره ده زه او پيروان مې په پوره بصيرت سره، خلک د خداي لور ته بلي، پاک دے خداي پاک او زه له مشرکانو نه يم.
د هغو شبهاتو په هکله بحث او خبرې چې کله کله د انسان په افکارو يرغل کوي حتی که د دين د ښکاره او جوتو احکامو او معارفو په خلاف هم وي بيا هم باک نه لري او يوه عادي خبره ده ځوک چې د حقيقت په لټه کې وي خپلې پوښتنه او شکونه حقيقت ته د رسيدلو او تحقيق سريزه ګرځوي. داسې کس مرتد نه ګڼل کيږي.[٢]
يوازې په هغه بڼه کې په يو کس د مرتد نوم لاګو کيږي چې دځينو شرايطو لکه، بلوغ، عقل او اختيار پر لرلو سربيره لاندينې شرايط هم ولري[٣].
١. ښه په اګاه اوخبره توګه د دين د يو ضروري او بديهي چارې انکار وکړي.
د دين ضروريات هغو چارو ته وايي چې دهغو په ديني والي کې هيڅ شک نيشته. لکه دلمانځه روژې او حج واجبوالي يا په توحيد، قيامت، دوزخ او جنت او داسې نورې عقيدې.[٤]
٢. په دې خبره هم پوه وي چې که ددين د ضرورياتو انکار وکړي نو دې دمطلب دا دے چې د پيغمبر د نبوت او د دين د اساس انکار يې کړے دے.
که يو کس په دغو شرايطو سره د دين د ضرورياتو انکار وکړي که د علمي

١. يوسف ١٠٨ ايت.
٢. الانصاري، محمد علي، الموسوعه الفقهيه، الميسره٢ ټوک ١٩ مخ.
٣. رک: صراحي، سيف الله، احکام مرتد از ديدګاه اسلام و حقوق بشر ٣٣۴.
۴. الانصاري، محمد علي هماغه ماخذ، ٢ ټوک ١٢ مخ.

بحثونو له لارې هغه ته رسیدلے وي او که دنیاوي هدف ته د رسیدلو لپاره یې دغه عقیده ښکاره کړې وي په حقیقت کې له اسلامه وتلے دے او د مرتد حکم په هغو لاګو کیږي.[1]

البته که یو کس بې له بد نیتۍ او یوازې د علمي شبهاتو په نتیجه کې د دین انکار وکړي د خداي په نزد معذور دے او د اخرت په عذاب نه اخته کیږي. په دې اساس که یو کس له ناپوهۍ د دین دیوې مسلې انکار وکړي یا د یوې غیر ضروري او بدیهي چارې انکار وکاندي یا د خپلو خبرو په لوازماتو یعنې دا چې د ده دغه خبره د قران او د معصومینو دخبرې[2] د تکذیب سبب کیږي نه وي خبر. داسي کس مرتد نه ګڼل کیږي.روښانه خبره ده چې دوو شرطونو یعنې، «پوهې» او «دخپلې کفري خبرې التزام» دا حکم هغه کس ته نه شاملیږي چې د خپلو دیني عقیدو په هکله په شک او تردید اخته شوے وي نو یوازې هغه کسان مرتد شمیرل کیږي چې په جدي او قطعي ډول د دین انکار وکړي.

دارتداد په بحث کې ډیر ظرافتونه موجود دي چې باید توجه ورته وشي. یو دا چې باید پوه شو چې دا حکم د اسلام د ختمولو او کمزورې کولو دسازشونو او توطئو په وړاندې یو دفاعي تدبیر دے. نه دا چې د اسلامي عقیدو د جاج او کره کتنې د مخ نیوي لپاره وي.[3]حقیقت دا دے چې اسلام تر بل هر دینه زیات په اګاهانه ایمان او عقل او فکر کولو ټینګار لري او له ړانده تقلیده خلک منعې کوي او له خرافاتي او چټي عقیدو سره مبارزه کوي. په دې اساس د هغه کس لپاره چې له اسلامي معارفو سره لږه شان اشنایي هم لري دا وهم او شک نه پیدا کیږي چې ګوندې اسلام د ارتداد په حکم سره غواړي د علم او ازاد فکرۍ مخه ونیسے ځکه چې د اسلام یو لوے ویاړ دا دے چې د علم او پوهې په ترلاسه کولو او تحقیق ټینګار کوي. قران کریم د ځینو اهل کتابو د د توطئې په ښکاره کولو سره د ارتداد د حکم فلسفه او حکمت ښه په ډاګه بیان کړے دے او فرمایي:

---

۱. هماغه ۱۵ مخ.
۲. رک جواد املي، هماغه، ۲۲۵ ګڼه ۷ مخ.
۳. رک سبحاني جعفر، هماغه ماخذ ۱۰۹ او ۱۱۷ مخونه.

وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمِنُوا بِالَّذِی أُنْزِلَ عَلَى الَّـذِينَ آمَنُـوا وَجْـهَ النَّهَـارِ وَاكْفُـرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يرجِعُونَ[1]

ځينو اهل کتابو وويل: سهار په هغه څه چې په مومنانو نازل شوي ايمان راوړئ او ماښام له اسلامه لاس واخلئ؛ ښايي مسلمانان له خپل ايمانه ستانه شي.

دغو کسانو غوښتل په ايمان راوړلو او بيا کافريدلو سره په خلکو کې د اسلام د عقايدو په هکله شکونه پيدا کړي. ارواښاد علامه طباطبايي د دغه ايت په تفسير کې فرمايي: هغوي په مومنانو کې د شک پيدا کولو او د خپل کار د توجيه لپاره ويل: مونږ فکر کاوه چې اسلام په خپل حقانيت او سموالي دليلونه لري خو کله چې مسلمان شو وموليدله چې داسې نه ده او د دغه دين د باطلوالي شواهد مونږ ته ښکاره شول له همدې امله مو له اسلامه لاس واخسته.[2]

په هغو شرايطو کې په ځيرنې سره چې اسلام د ارتداد د ثابتولو لپاره ټاکلې دي دا ټکی ښه تاييديږي. يعنې د مرتد لپاره د سختې سزا له ټاکلو د اسلام مقصد دا وه چې د فتنې او په اسلامي عقيدو د لوبو کولو مخه ونيول شي او د خداي او انسان د ډيرو لويو ارزښتونو يعنې صحيح اسلامي عقيدو او ايمان ساتنه وشي. او په دې اساس په تحقيقي، نه تقليدي ايمان په ضرورت په ټينګار سره د دښمنانو د توطئو او د اسلامي عقيدو د کمزورې کولو لاره بنده شي.

لکه څرنګه چې اشاره وشوه، که د يو مسلمان ارتداد يوازې دغه په باطني عقيدو پورې راڅرګنديږي که څه هم هغه د خپل ښه اخروي کماله پاتې کيږي خو دغه په حق کې د مرتد سزا او نور فقهي احکام نه اجرا کيږي. خو که دغه عقيده ښکاره کړے شي او دغه کس خپل ارتدادي افکار ټولنې ته وغځوي. نو له دې امله چې دا يو بهرنے عمل دے حقوقي او فقهي پايلې هم لري په دې بڼه کې که دغې ښکاره کول په دې ډول وي چې په اسلامي ټولنه کې د غلطو افکارو د خپريدو سبب شي، اسلامي دولت او ټولنه د نهي عن المنکر له مخې او د ګمراهوونکو عقيدو د خپريدو د مخ نيوي لپاره له هغې سره مخالفت کوي او دا ډول ازادي

---

۱. آل عمران ۷۲ ايت.

۲. رک: طباطبايي محم حسين، الميزان في تفسير القران، قم ۲۵۷مخ.

محدودوي.دا يوه بالکل منطقي او معقوله خبره ده.[1]

په دې اساس لکه څرنګه چې دولتونه او خلک د يوې خطرناکې ناروغۍ د مخنيوي لپاره مخنيوونکې او احتياطي تابياوې کوي بايد د معنوي او روحي ناروغيو دمخنيوي لپاره هم چاره وکړي ځکه چې د انسان د دې او هغې دنيا نيکمرغي په صحيح عقيدو پورې تړلې ده. نو لکه څرنګه چې يو کس د غل او يا د نشه ايزو توکو دخرڅوونکي په سزا کولو کې شک نه کوي همداراز د صحيح عقيدو د غلا کوونکي او دغلطو عقيدو د نشه ايزو توکو او هلاکوونکو او ګمراهو نظريود خپروونکي په سزا کې هم بايد شک ونه شي. په دې وجه اسلام چې تر ټولو لوے ارزښت صحيح ايمان او عقيده ګڼي په ډير حساسيت سره د الهي او صحيح عقيدو د سلامتيا په فکر کې دے. له همدې امله د عقيدې ازادي او ښکاره کول او د هغې تبليغ په هغه بڼه کې صحيح ګڼي چې د ټولنې د وګړو د دنيا او اخرت سلامتيا ونه ګواښي.

يو ځل بيا يادونه کوو چې که څه هم عقيده لرو چې د اسلام اساسات د نړۍ له حقايقو سره برابر دي او هر کس په صحيح او منطقي رودې سره په هغه کې تحقيق کولے شي او که دا کار وکړي نو د اسلام په صحيح والي په ايمان راوړي خو که څوک د علمي شبهو او په وجه د دين د ضرورياتو انکار وکړي او په نتيجه کې د دين د اصل دسموالي منکر شي نو مرتد ګڼل کيږي. که څه هم معذور وي او داخرت عذاب ونه لري.

په دې اساس په اسلامي کلتور کې د تحقيق او پوښتنې لپاره لاره خلاصه ده خو که څوک د ناسالمو او د اسلام د مخالفو افکارو تبليغ غواړي په ټولنه کې هغه ته دتوطئې او ورانکارۍ اجازه نه ورکول کيږي.

د لا ډيرې مطالعې لپاره لاندينيو سرچينو ته مراجعه وکړئ:

۱. عبدالله جوادي آملي، ارتداد و آزادي، پاسداري اسلام، ۲۲ کال، **۲۲۵** شميره **۷** مخ

---

[1]. د لاډيرو معلوماتو لپآره مراجعه وکړئ. حقيقت، سيد صادق و مير موسيوي، سيد علي، مباني حقوق بشر از ديدګاه اسلام و ديګر مکاتب، تهران، ۲۲۱ مخ.

۲. سیف الله صرامي، احکام مرتد از دیدگاه اسلام و حقوق بشر، **۳۳۴**مخ.
۲. محمد تقي مصباح یزدي، نظریه حقوق اسلام. **۳۷۵** مخ.

وروستے حدیث

امام علي (ع) فرمایي: اي خدایه! مونږ تاته پناه دروړو له دې چې ستا له اوامرو ووځو، یا ستا له دینه بهر شو. یا نفساني غوښتنې پر مونږ پرله پسې یرغلونه وکړي چې ستا له خوا له راغلې هدایته وغړېږو.[1]

---

۱. نهج البلاغه خطبه **۲۱۵**.

په انسانانو کې د اختلاف علت

پوښتنه:

په انسانانو کې د اختلاف علت څه دے او کومه نظریه د منلو وړ ده؟

سریزه:

په انسانانو کې یو موجود حقیقت په هغوي کې د قومي، پرګنیزو، توکمیزو، ژبنیزو، جنسي او عقیدتي او د اسې نورو اختلافاتو شتون دے.د دغه اختلافونو اصلي سرچینه څه ده؟ ایا دا مادي دلایل لري[1] یا د خلقت نظام داسې دے؟ که علت یې مادي عوامل وي، ولې تر اوسه په دې لړ کې چا څه کړې نه دي ؟ او که علت د خلقت نظام وي نو په دغو اختلافاتو کې څه حکمت پټ دے چې بشر یې له معلومولو عاجز دے. او د انسان په ژوند کې د دغو اختلافاتو فایده څه ده؟

د دغو پوښتنو ځواب به درته په دې څېړنه کې وړاندې کړو.باید ووایو چې د پوښتنو له ظاهره داسې معلومیږي چې د پوښتنه کوونکي مقصد ظاهري اختلافونه دي هغه اختلافونه چې د قومي، ژبني یا توکمیزو شکلونو کې موجو

---

۱. لکه جغرافیایي اختلافات چې د اعتباري پولو د کښلو له امله پیدا کیږي په داسې حال کې چې د نړۍ پنځګر یو دی او ټول انسانان د هغه مخلوق دي او خداي تعالي په قران پا په نورو کتابونو کې نه دي ویلي چې پلانکي خلک یا د پلانکي ځاي خلک د ژوند کولو حق لري او نور یې نه لري خو د دغو پولو او سرحدونو جوړوونکي د خپلو کسانو لپاره د ځینو حقوقو قایل دي او نورو ته هغه حقوق نه ورکوي او دد غه پولو د ختمولو لپاره هم څه کار نه کیږي.

دي او کله کله سبب کيږي چې ځينې کسان پر ځينو نورو ځان لوړ وګڼي.په دې اساس هغه څه چې په دې لړ کې مونږ ته لاره پرانستلې شي قران کريم ته مراجعه ده.

۱. د قران له نظره د انسانانو اختلاف

تر ټولو ښکاره ايت چې د اختلافونو د پيدا کيدو علتونه بيانوي او دا کار د خداي تعالی کار ګڼي دا مبارک ايت دي چې فرمايي: يا أيهَا النَّاسُ إِنَّـا خَلَقْنَـاكُمْ مِـنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِـلَ لِتَعَـارَفُوا إِنَّ أَكْـرَمَكُمْ عِنْـدَ اللهِ أَتْقَـاكُمْ إِنَّ اللهَ عَلِـيمٌ خَبِيرٌ.[۱]

[اي خلکو مونږ تاسو له يوه سړي او ښځې وپنځولئ او تاسو مو ډلې ډلې او قبيلې قبيلې کړئ چې يو بل وپيژنئ(دا د امتياز او لوړاوي سبب نه دي) په تاسو کې په خداي تر ټول ګران او نزدې کس هغه دے چې تر نورو زيات متقي وي. او خداي تعالی پوه او خبر دے]

د دغه ايت په تفسير کې راغلې دے چې شعوب د شعب جمع ده چې د شين په زبر سره دے. او له قبيلې اعم او لوے دے (اعم من القبيله و قبائل جمع قبيله، فلاالنسب و لا الشعب و القبيله موجبة لرفع الانسان وكرامته)[۲] او قبايل د قبيلې جمع ده چې په عربو کې د تمايز او لوړاوي معيار ټولنيز طبقاتي نظام و. او البته، نسب، شعب او قبيله، د انسان د لوړاوي او لوے والي سبب نه ده. په مفردات راغب کې راغلي دي: هغه قبيله چې له يوې لويې طايفې او واحده جدا کيږي جمع يې «شعوب» ده. دا کلمه د وادی په معنا هم کارول کيږي چې مطلب يې د دوو غرونو په مينځ کې فاصله او دره ده چې يوې خوا ته يې لوړ غرونه او بل لورې ته يې خواره واره او ټيټ غرونه وي نو کله چې له هغې خوا چې غرونه ټيټ دي نظر وشي نو ګمان کيږي چې يو غر دے خو خور وور، او کله چې له مقابل لورې وکتل شي نو داسې ښکاري چې دوه غرونه يو ځاے شوې دي [۳]

---

۱. حجرات ۱۳ ايت

۲ . سيد محمد حسيني شيرازي، تبيين القرآن، دارالعلوم بيروت لبنان، دوهم چاپ ۱۴۲۳ هر ق، ۵۳۰ مخ.

۳ . حسين بن محمد راغب اصفهاني، المفردات في غريب القرآن، دارالعلم الدار الشامية. دمشق،

دا استعمال د خاص مقصد لپاره شوے دے چې د ایت په ذیل کې ورته اشاره شوې ده. پخوا په عربو کې دغه تقسیمونه موجود وو، او دعربو ځینې مشهور طبقات او پرګنې دا وې: شعب، قبیله، عماره، بطن، فخذ او فصیله، د عربو شعوب بیا په دې ډول وو: ربیعه ومضر، ځینو مفسرانو لیکلې دي چې شعب بیا په مختلفو قبایلو تقسیمیږي لکه له ربیعه بکر، له مضر تمیم، قبیله بیا په عمایر، عماره بیا په بطون، او بطن په افخاذ او فخذ په فضایلو تقسیمیږي.[1]

د دغه ایت د دلالت تر ټولو مشهور مورد د انسان د خلقت د پیل او د خلقت بیان دے. دا ایت په حقیقت کې د داروین په شان د ځینو مادي پالو د نظریې رد دے چې باوري و انسان په جوړښت کې د بدلون له امله هویت بدل کړے او د بیزو په شان له یوه مخلوقه یې اوسني شکل ته تکامل موندلے دے. د دغه ایت له نظره انسان د بل مخلوق بشپړ شوے شکل نه دے بلکه یو مستقل نوع دے چې خداي تعالی بې له څه بیلګې د ځمکې له موادو پیدا کړے دے.[2]

هغه اختلافات چې د انسان په ذات یا د ټولنې په ظاهر کې په پام کې نیول شوې د خاصو موخو لپاره دي. د دین د مخکښانو او نظر خاوندانو په اند «په انسانانو کې د ژوند د ځانګړتیاوو په لاسته راوړلو کې د سلیقې او استعدادونو اختلاف هغه څیز دے چې طبیعي اوتکویني جرړو ته ورګرځي. داسې څه نه دي چې بدلون پکې راوستل شي یا د ژوند په مختلفو درجو کې د دغه اختلاف مخه ونیول شي. تر کومه چې تاریخ ښیي بشري ټولنو تر ننه چې مونږ ژوند کوو دغه اختلافونه لرلې دي»[3] نو دغه ډول اختلافونه د انسانانو په ارزښت څه نه ورزیاتوي او د لوړاوي او ویاړ سبب نه ګرځي. حال دا چې مفسرانو ویلې دي چې ایت شریف غواړي د نسبي ویاړونو جرړه وچه کړي په دې اساس د »من ذکر و

بیروت لومړي چاپ ۱۴۱۲ ه ق، ۴۵۵مخ.

۱. سید امیر ابوالفتوح حسیني جرجاني، آیات الاحکام، (الجرجاني) انتشارات نوید ،تهران، لومړي چاپ، ۱۴۰۴، هق، ۲ټوک ۳۷۲ مخونه.

۲. سید محمد حسین طباطبایي، المیزان في التفسیر القرآن، ترجمه سید محمد باقر موسوي همداني، قم د اسلامي انتشاراتو دفتر. ۵ چاپ ۱۳۷۴.

۳. هماغه ۴ټوک ۵۳۷ مخ.

انثي« د جملې مطلب به آدم او حوا وي او ددغه ایت معنا به داسې شي چې مونږ تاسو له یوه پلار او موره پیدا کړئ تاسو ټول له دغو دوو تنو زیات او خپاره شوې یئ که سپین یئ او که تور که عرب یئ او که عجم.»[1]

یو بل مفسر ددغه ایت په لمنه کې لیکلې دي: دلته خداي تعالی انسانان په نسبونو سره له ویاړ کولو منع کړې دي. عکرمه له ابن عباسه نقل کړې ده چې د خداي رسول وفرمایل:تاسو له یوه سړي او ښځې زیږول شوې یئ....، هیڅ یو پر بل لوړاوے نه لري مګر په تقوا سره... ویلے شو چې په دغه ایت کې ټولې انساني ټولنې ته خطاب دے او تر ټولو مهم اصل چې د نظم او کراري ضامن دے بیانوي. او د دروغو ارزښتونوپه وړاندې د انسان اصلي ارزښتونه په ګوته کوي.[2]

اوس دا پوښتنه کولے شو چې په انسانانو کې د اختلاف د لحاظ او خیال ساتلو علت څه دے؟ په ځواب کې باید ووایو: له نیکه مرغه په خپله قران مجید دغه پوښتنې ته ځواب وایي او د دې چارې سبب یې ښه صفا بیان کړے دے. قران مجید فرمایي [لتعارفوا] یعنې ما تاسو داسې وګرځولئ چې یو بل وپیژنئ او خپل نسب او قوم قبیله و او پلار نیکونه له یوه بله وپیژنئ. لوے مفسر علامه طبرسي په مجمع البیان کې وایي: که داسې نه وا ے معاملې او راکړې ورکړې به فاسدې شوې وې او دنیا به خرابه شوې وه او د حدیثونو نقلول به ممکن نه وو »[3]

نور پوهان هم له دغه ایته په همدې علت پوه شوې دي ا و په ډاګه یې لیکلې دي چې:

« که فرض کړو چې خلک ټول یو شان او د یو شکل وي نو یو بل به نه پیژني د ټولنی لړۍ به وشلیږي او انسانیت به ختم شي نو له دغه ایته چې خلک یې څانګې څانګې او قبیله قبیله کړي مقصد دا دے نه دا چې په یو بل ویاړ او فخر وکړي په نسبونو او په پلرونو او میندو ویاړ.[4]

---

۱. هماغه ۱۸ ټوک ۴۸۸ مخ.
۲. تفسیر نمونه ۲۲ وک ۱۹۲ مخ.
۳. ترجمه مجمع البیان في تفسیر القرآن ۲۳ ټوک ۲۲۳ مخ.
۴. ترجمه المیزان، ۱۸ ټوک ۴۸۸ مخ.

د دغو توپیرونو شتون نه یوازې مشکل نه جوړوي بلکه ربښتیني ارزښتونه یې مطرح کړې دي او دروغ ارزښتونه ورځینې لیرې کوي په دې علت چې بې له شکه هر انسان د دې غوښتونکے دے چې ارزښتناک او ویاړمن وي له همدې امله په خپل ټول وجود او طاقت سره هڅه کوي چې ارزښت او مقام لاسته راوړي خو د ارزښت د معیار پیژندل د کلتورونو له تفاوت سره بشپړ توپیر لري او کله کله داسې کیږي چې دروغجن ارزښتونه د ربښتینو ارزښتونو ځاے نیسي.[1]

۲. د انساني اختلافاتو نور عوامل

ځینې کسان هڅه کوي ثابته کړي چې د انسانانو د اختلافاتو اصلي علتونه جنیټک د وراثت، ژواک چاپیریال او د اسې نور مسایل دي. د میکرولوجۍ په څانګه کې لومړے کس چې دا نظریه یې وړاندې کړه فرانسوي ډاکټر سزار لومبرزو و. هغه د انسان په کوپړۍ ډیرې څیړنې وکړې او د مجرمو کسانو د کوپړیو له څیړنې یې د خپل نظریې بنسټ کیښوده هغه دا نظریه وړاندې کړه چې ځینې کسان فطرتا مجرمان وي او وې ویل چې انسان جرم او جنایت په میراث وړي.نو مجرمان هغه کسان دي چې په اتاویزم اخته کیږي او قهقرایي یا شاته تګ پیلوي. هغه باوري و چې دغه ژن له پیشو انسان ته منتقل شوي دے. اول یې داخبره کلي وکړه او بیا دتجزیې قایل شو. زمونږ ټول جسمي صفتونه له دغو ژنونو متاثره دي لکه ونه، مخ، پوزه او داسې نور او دا نظر منل شوے هم و خو خبره دا ده چې ایا زمونږ اکتسابي او اخلاقي ځانګړتیاوې جنټیک[2] جرړه او سرچینه لرلے شي؟ تر اوسه دا خبره چا نه ده کړې او یوازې د اوریدلو په حد کې ده.

ځکه چې د دغه نظریې د منلو لازمه دا ده چې د انسان اختیار تر پوښتنې لاندې راشي که د ژن یا وراثت عامل د جرمونو یا د انسانانو په کړنو کې د اختلافتونو سبب شي نو بیا به د انسان د اختیار د مسئلې څه کیږي؟ که انسان د کوم خاص ژن له امله جرم کوي یا اخلاقي بدۍ کوي نو بیا یې محاکمه او ورته

---

۱. تفسیر نمونه ۲۲ ټوک ۱۹۸ مخ.
۲. ژان بنایي، جرم شناسي ترجمه رضا علومي.

سزا ورکول منطقي توجیه نه لري ځکه چې انسان مجبور دی او مجبوره انسان معذرو دی. نو دا دومره محکمې او قضایي ادارې بیا د څه لپاره دي ؟ په دې اساس د ژن یا وراثت عامل د انسانانو د اختلافاتو اصلي دلیل نه دی او د لومبرزو نظریه نن سبا یوه متروکه نظر یه ده[1]. له بلې خوا آب وهوا او ژواک چاپیریال د انسان په خلقیاتو اغیزه لري. د انسان ښه ظاهر په ښې آب وهوا کې د اوسیدو له امله دی ښه خواړه او صفایي او روغتیا هم په دې چاره کې دخیل دي او د انسان روحیات تاند او پیاوړي کوي. لکه څرنګه چې له خپلو خپلوانو سره نږدې روحي ارتباطات هم د انسان د کړو په ښه کولو کې رول لري. خو دا ټول په انسان کې هغه اختلافونه چې مونږ پرې بحث کوو نه پیدا کوي او نه شو ویلی چې ژواک چاپیریال سبب کیږي چې انسانان له یو بل سره ژور او اوږده اختلافونه ولري.

پایله:

که څه هم په انساني ټولنو کې موجود اختلافات یوه طبیعي چاره ده خو دا تفاوتونه د طبیعي عواملو په وجه نه دي د انسانانو د اختلافونو او فرقونو اصلي لاملونه اعتقادي، علمي او د مختلفو ګټو او سلیقو ټکر دی خو په دوي کې هیڅ یو اختلاف موجه دلیل نه لري نو په دې برخه کې صحیح خبره نه شو موندلی. خو هغه څه چې لوی خداي په قران کې راوړې دي یوه ډیره منطقي او دمنلو وړ خبره ده.

نو خداي تعالی د دغه ظاهري اختلافونو پیدا کوونکی او اصلي علت دی. د ځینو خاصو انګیزو او محرکاتو لپاره د دغو اختلافاتو شتون ضروري و هغه محرکات چې په قران کې ورته اشاره شوې ده؛ یعنې حقیقي هدف دا دی چې انسانان له یو بله وپیژندل شي چې انساني اړیکي په منظم ډول ترسره شي او د ژوند په چارو کې کومه ستونزه پیدا نه شي ځکه چې د انسان جوړښت او خلقت په دې ډول دی چې وجودي استقلال نه لري او په ټولو چارو کې انسانان یو بل ته

---

۱. مهدي کي نیا، روان شناسي جنایي، انتشارات رشد، تهران، پینځم چاپ ۱۳۸۳ لومړي ټوک ۴۷ مخ.

محتاج دي که مونږ يو بل ته د انسان اړتياوې د هغه له مطلقې يو رنګۍ سره يو ځاے په نظر کې ونيسو نو ډيرو لويو ستونزو ته به متوجې شو چې حتی د انسان د ژوند په نظام کې د ګډ وډۍ سبب کيږي. له دغو ستونزو سره د نه مخامخيدو لپاره په انساني ټولنو کې دغه ډول مصلحت په نظر کې نيول شوے دے چې د انسانانو اړيکي اسانه شي

د لاډيرې مطالعې لپاره مراجعه وکړئ:

١. سيد محمد حسيني شيرازي، تبيين القرآن، دار العلوم بيروت لبنان، دوهم چاپ ۱۴۲۳ ه ق،

۲. سيد امير الفتوح حسيني جرجاني، آيات الاحکام (الجرجاني) ه ق، انتشارات نويد ، تهران، لومړي چاپ، ۱۴۰۴ دوهم ټوک.

۳. سيد محمد حسين طباطبايي، سيد محمد باقر، ترجمه موسوي همداني، الميزان في التفسير القرآن، دفتر انتشارات اسلامي قم، پينځم چاپ، ۱۳۷۴ ، دوهم ټوک.

۴. مترجمان، ترجمه مجمع البيان في تفسير القرآن، انتشارات فراهاني، تهران لومړي چاپ، ۱۳۶۰ ، هـ لمريز کال ۲۳ ټوک.

۵. ناصر مکارم شيرازي تفسير نمونه، دارالکتب الاسلاميه تهران، لومړے چاپ، ۱۳۷۴ کال ۲۲ ټوک.

۶. مهدي کي نيا ، روان شناسي جنايي، انتشارات رشد ، تهران، پينځم ټوک، ۱۳۸۴ کال ۱ ټوک.

وروستے حديث:

امام علي عليه السلام فرمايي: په خلکو کې د تفاوتونو او فرقونو علت د هغوي د برخليک ډول ډول والے دے، ځکه چې انسانان په پيل کې د تروې، خوږې، سختې او نرمې خټې ترکيب و، نو بيا د خټې د نزدې والي په اندازه يو بل ته نزدې او د خټې د ليرې والي په اندازې له يوه بله ليرې دي. يو ښکلے او کم عقله، بل لوړ قده خو کم همته، يو بدرنګ خو نيک او بل لنډے، ښه فکري دے، يو د پاکې خټې خاوند خو بد اخلاقه دے او بل د ښه زړه خاوند دے خو عقل يې

ګډ وړ دے او بل هم سترګور او د خبر زړه وینا وال د ے.[1]

---

۱. نهج البلاغه ۲۳۴ خطبه.

د انسان په راتلونکي د خداي علم او د اختيار مسئله

پوښتنه:

ايا زموږ په راتلونکې او مستقبل د خداي د علم معنا دا ده چې موږ خپل اختيار نه لرو او زموږ برخليک له هماغه اوله ليکل شوے دے؟

سپړنه:

دا پوښتنه د جبر او اختيار د بحثونو له ټولګې څخه ده. مسلمانو متکلمانو د جبر شبهې ته دځواب په ترڅ کې دې شبهې ته هم ځواب ويلے دے. هغه څه چې د دغه شبهې د مطرح کيدو سبب کيږي ځينې قراني آيتونه او روايتونه دي چې په هغوي کې خداي تعالی داسې خالق معرفي شوے چې د انسان له هر څه، تير، حال راتلونکي او او دا نسان له ډيرو وړو وړو حالاتو او جزييياتو خبر دے. دا خبريدل او علم هم ازلي دے په دې معنا چې تر دې ډير مخکې چې حتی د زمان او وخت مفهوم پيدا شي او نړۍ جوړه شي دا علم موجود و. له هغو ډيرو ايتونو چې په دې معنا دلالت کوي لاندينيو ايتونو ته اشاره کولے شو:

١. جَعَلَ اللهُ الْكَعْبَةَ الْبَيتَ الْحَرَامَ قِيامًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحرام وَالْهَدْى وَالْقَلَائِدَ ذَلِكَ لِتَعْلَمُوا أَنَّ اللهَ يعْلَمُ مَا فِى السَّمَاوَاتِ وَمَا فِى الْأَرْضِ وَأَنَّ اللهَ بِكُلِّ شَىء عَلِيمٌ[١]

«خداي تعالی له هغه څه چې په اسمانونو کې دي او هغه څه چې په ځمکه کې دي خبر دے او خداي په هر څه پوه دے»

---

١. مائده ٩٧ آيت.

۲. وَهُوَ اللهُ فِی السَّمَاوَاتِ وَفِی الْأَرْضِ یعْلَمُ سِرَّکُمْ وَجَهْرَکُمْ وَیعْلَمُ مَا تَکْسِبُونَ[۱]
«هغه په اسمانونو او ځمکه کې خداي دے ستاسو له ښکاره و او پټو خبر دے او په دې هم خبر دے چې څه کار کوئ»
۳. أَلَا یعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِیفُ الْخَبِیرُ[۲]
«ایا هغه ذات چې مخلوق یې پیدا کړے دے د خپل مخلوق له برخلیکه خبر نه دے. په داسې حال کې چې لطیف او پوه دے»
له بل پلوه اسلام انسان داسې مخلوق پیدا کړے دے چې په خپله انتخاب کولے شي او خپله اراده او اختیار لري او خپل برخلیک باید په خپله وټاکي هغه ا یتونه چې د انسان د اختیار ښودنه کوي ځینې یې دا دي:
۱. إِنَّا هَدَینَاهُ السَّبِیلَ إِمَّا شَاکِرًا وَإِمَّا کَفُورًا[۳]
«مونږ انسان ته لاره وښودله اوس دهغه خپل کار دے چې د خداي د شکر لاره خپلوي او که د کفران»
۲. وَهَدَینَاهُ النَّجْدَینِ[٤]
«مونږ انسان ته دوه لارې وښودلې د نیکمرغۍ او بدمرغۍ لاره»
اصولاً که یو کس ته اختیار ورنه کړے شي په هغه تکلیف او ذمه واري اچول بې معنا دے دا چې اسلام مونږ ته یو لړ فرایض راکړې دي د دې ښودنه کوي چې خداي انسان د اختیار او ارادې خاوند ګڼي. ځکه چې که داسې نه وه نو بیا خو له انسانه د یو کار غوښتل او دغه عمل بې فایدې کیږي او خداي تعالی چې ځان حکیم ګڼلے دے حکیم کس بې فایدې او لغوه کار نه کوي.
که دا دوه مطلبه د یوه بل په څنګ کې کیږدو ظاهرا تناقض او ټکر پکې ښکاري چې مونږ یې د یوې داسې قضیې په شکل چې دوه اړخونه لري بیانولے شو: که لومړے خبره صحیح وي یعنې خداي تعالی له هر څه خبر وي او حتی د

---

۱. انعام دریم ایت.
۲. ملک ۱۴ آیت.
۳. انسان دریم ایت.
۴. بلد ۱۰ ایت.

انسانانو له برخلیکه هم له ازله خبر وي نو باید دوهمه خبره غلطه وي یعنې دا چې انسان د خپل راتلونکې جوړوونکی او مختار نه دی. خو که دا دوهمه خبره صحیح وي نو بیا به لومړۍ خبره غلطه وي. ځکه چې که خدای له هر څه خبر وي نو قطعا په دې به هم خبر وي چې مونږ به په راتلونکې کې څه عملونه کوو او زمونږ انجام به دوزخ وي که جنت، که دا قضیه سمه وي معنا یې دا ده چې په ژوند کې زمونږ هڅې او کوشش بې فایدې دی ځکه چې له هماغه ورځې معلومه ده چې زه به څه کوم او زه د دغه تقدیر د بدلولو وس نه لرم ځکه چې که خپل تقدیر بدل کړی شم نو د خدای علم به تر پوښتنې او شک لاندې شاري او مونږ خو د خدای علم نه شو بدلولی. عمر خیام دغه مطلب ته په یو شعر کې اشاره کړې ده:

من مي خورم و هر که چو من اهل بود مي خوردن من به نزد او سهل بود.

مي خوردن من حق از ازل مي دانست گر مي نخورم علم خدا جهل بود

د دې بیان منطقي نتیجه جبر دی او په خپله د جبر مفهم هغه څه دی چې د اسلام په مکتب کې رد ګڼل شوی دی.

ځواب:

په دغه ژورې فلسفي پوښتنې[1] د لا زیات پوهیدو لپاره لازمه ده چې یوه سریزه وړاندې کړو:

د جبر او اختیار د مسئلې په هکله مختلف نظرونه

د اسلامي کلام په تاریخ کې دا پوښتنه د جبر او اختیار یا د قضا او قدر د مشهورې پوښتنې یوه برخه ده. د دې پوښتنې په وړاندې ځینو کلامي مکتبونو لکه اشاعره د تفریط لاره خپله کړې ده او ورته تسلیم شوي دي. او د انسان دا ختیار انکار یې کړی دی او ځینو نورو بیا لکه معتزله و، د تفریط لاره خپله کړې ده او د دې لپاره چې د انسان اختیار ثابت کړي د انسان په کارونو کې یې د الهي قضا او قدر انکار کړی دی. ځینو نورو بیا لکه د اشاعره متکلمانو، بیا د مینځ لاره غوره کړې ده چې د کسب په نظریې مشهوره ده خو شیعه مکتب د اهل

---

۱. مرتضي مطهري، مجموعه آثار ۱ ټوک ۳۲۷مخ.

بیتو د علم په رڼا کې د الامر بین الامرین نظریه وړاندې کړې ده یعنې نه پوره جبر او نه پوره اختیار بلکه یوه متوسطه او مینځ لاره چې سمه لاره هم ده. که دا مسئله حل کړو نو زمونږ دا پوښتنه هم خپل په خپله حل کیږي او د خبرې خپریدو ته اړتیا نیشته.[1]

دې پوښتنې ته د ځواب لپاره دوه اصلي لارې وړاندې شوې دي چې په لنډه توګه یې بیانوو:

لومړۍ حل لاره: د علت او معلول له نظام سره د خداي تعلق

دا حل لاره د شهید مطهري په شان ځینو نورو فلسفیانو وړاندې کړې ده او د روښانیدو لپاره یوې سریزې ته اړتیا لري:

الف: فیلسوفان په دې باور دي چې د علیت اصل یو داسې اصل دے چې په هرې نړۍ که وو که په دې دنیا کې او که په اخرت کې، که په مادي عالم کې او که په مجرداتو کې. او په هر حالت کې چې وو له دغه علمه بهر عمل نه شو کولے. او هر کار باید یو سبب ولري.

ب: د علیت اصل یو طولي اصل دے په دې معنا چې معلول د وجودي مرتبې له نظره تر علته وروسته دے.

ج: خداي تعالی یا د فلسفې د اصطلاح مطابق واجب الوجود د دغه لړۍ په سر کې دے او ټول علتونه په اخره کې د خداي حق ته رسیږي.

خداي تعالی ټاکلې ده چې انسان یو مختار او اختیار لرونکے مخلوق وي یعنې علم ولري اراده ولري، او هغه ته مختلف انتخابونه مخې ته شي او هغه د خپل عقل او علم په اساس دغه انتخابونه وجاجوي او کوم یې چې په ګټه وي هغه وکړي او څه یې چې په تاوان وي هغه پریږدي.

دغه سریزې ته په پام سره دغه پوښتنې ته د فلسفیانو ځواب په دې ډول دے چې خداي تعالی یوازې په ځان او په خپل کار علم لري د هغه د علم مطلب دے د

---

۱. رک، شیخ الصدوق التوحید، باب الجبر و التفویض علي رباني ګلپایګاني، الکلام المقارن، پینځم څپرکي، هري اوستریس و السین، فلسفه علم کلام، ترجمه احمد آرام، د جبر او اختیار بحث.

علیت او معلولیت نظام؛ هغه نظام چې د انسان په هکله یې تقاضا دا ده چې د هغه کارونه په خپل اختیار او انتخاب سره وشي. په دې اساس خداي تعالی د انسان په کړو او ناکنو نیغ په نیغه علم نه لري بلکه په هغه نظام علم لري چې پیدا کړے یې دے. هغه نظام چې یو جوړوونکے جز یې د انسان اختیار دے. له دې امله انسان په خپله د خپل برخلیک جوړوونکے دے. او خداي هم د انسان په برخلیک همداسې علم لري چې هغه په خپل اختیار خپل راتلونکے جوړ کړي. او هیڅ داسې برخلیک چې له مخکې ټاکل شوے وي او خداي ته پرې علم وي موجود نه دے؛ ځکه چې د خداي علم په معدومو شیزونو نه وي. او کوم کارونه چې انسان یې د خپل راتلونکي لپاره انتخابوي په ازل کې معدوم دي؛ ځکه چې د علت وروستے جز یې چې د انسان انتخاب دے معدوم دے.

شهید مطهري د دغه نظریې په وضاحت کې فرمایي:

په بله ژبه د خداي ازلي علم په نظام علم دے؛ یعنې له خاصو علتونو د معلولاتو په صادریدو علم. په عیني خارجي نظام کې علتونه او فاعلونه له یو بل سره فرق کوي. ځینې طبیعي دي او ځینې شعوري. ځینې مختار او ځینې مجبور، په علمي نظام کې هم خبره داسې ده.یعنې هر فاعل لکه څرنګه چې په عیني عالم کې دے په علمي عالم او نړۍ کې هم دے. بلکه باید ووایو لکه څرنګه چې په علمي عالم کې دے په عیني عالم کې دے. هغه څه چې دخداي د علم اقتضا ده دا ده چې د مختار فاعل فعل له مختار فاعله او د مجبور فاعل فعل له مجبور فاعله ترسره شي نه دا چې دخداي د علم تقاضا وي چې یو مختار فاعل مجبور شي او یا مجبور فاعل مختار شي. نو هغه ازلي علم چې د انسانانو په اعمالو او کړو موجود دے په دې معنا دے چې خداي له ازله پوهیږي چې څوک به په خپل اختیار او ازادۍ سره اطاعت کوي یا ګناه او سرکښي، دا د هغو کسانو د خبرې مطلب دے چې ویلې یې دي «انسان یو بالاجبار مختار دے» نو ازلي علم د هغه د هغه ازادۍ او اختیار په ختمولو کې دخالت نه لري چې په علمي او عیني نظام کې

ورته مقرر شوے دے چې هغه به ازاد او مختار وي.[۱]

په دغه استدلال نیوکه

خو دا ځواب په پوره توګه د دغه پوښتنې ابهام نه شي لیرې کولے ځکه چې په نهایت کې دې ځاې ته رسیږي چې د خداي تعالی علم دانسان د افعالو په جزئیاتو نه دے بلکه په نظام دے او دا نظام د انسان په معامله کې په دې ډول دے چې انسان دخپلو کارونو جزئیات په خپله ټاکي د دے بیان مطلب دا کیږي چې مونږ دخدا ے علم محدود کړو علامه مجلسي د حکماوو د بیان له دغه لازمې خبر و او له همدې امله فرمایي چې:

«پوه شه چې دا زمونږ د مذهب له ضروریاتو او بدیهیاتو دے چې خداي تعالی ابدا او ازلا له ټولو څیزونو خبر دے که هغه جزئیات وي که کلیات بې له دې چې په علم کې یې کوم بدلون راشي او له دې مسئلې سره ټولو فلسفیانو مخالفت کړے دے نو ځکه یې په جزئیاتو دخداي علم نفي کړے دے[۲] له همدې امله باید دوهم ځواب ورکړل شي.

دوهمه حل لاره

د ذات په مقام او د فعل په مقام کې د علم تفکیک (جدا والے)

ځینو فیلسوفانو او عارفانو ویلې دي چې خداي تعالی دوه ډوله علم لري. یو د ذات په مقام کې علم دے او بل د فعل په مقام کې. د ذات په مقام کې دهغه علم ایجابي علم دے خو د فعل په مقام کې د هغه علم تبعي دے. تصور وکړئ چې خداي تعالی مخکې له دې چې مخلوق او کائنات وپنځوي دیو انجنیر په توګه (لکه څرنګه چې په روایتونو کې راغلې دي)[۳] د نړۍ کلي نقشه یې په خپل ازلي او

---

۱. شهید مطهري، مجموعه اثار، ۲ ټوک ۴۳۵ مخ (همدا نظریه ښاغلي ایت الله جعفر سبحاني هم منلې ده. رک، جعفر سبحاني، فرهنګ عقائد و مذاهب اسلامي ۱ ټوک ۲۲۳ مخ جعفر سبحاني، الالهیات علي هدي الکتاب و السنة ۱ ټوک ۱۱۳ مخ).

۲. علامه باقر مجلسي بحار الانوار ۴ ټوک ۸۷ مخ.

۳. مثلا د نج البلاغې په ۱۹۱ خطبې کې حضرت علي فرماییة«متبدع الخلق بعلمه» یعنې مخلوق یې دخپل علم په اساس وپنځاوه، یا په یو بل رواي کې له امام صادق علیه السلام راغلې دي چې « د

ابدي علم کې لرله. دا علم هماغه په احسن نظام علم دے. یعنې هغه ته له ازله معلومه وه چې د نړۍ د خلقت لپاره په مختلفو انتخابونو کې دا ډول خلقت تر ټولو غوره دے او تر ټولو ښه کمال به ولري. د خداي دا علم ایجابي دي؛ یعنې د دې په اساس مخلوق وپنځول شو. د موجودو مخلوقاتو ټولې ځانګړنې او خصوصیات دخداي په علم کې ټاکل شوې او معلوم دي او همدا ځانګړنې دي چې په ګوته کوي چې کوم څیز د کوم کار لپاره پیدا کړے شي. په دې مینځ کې همدا علم دے چې ټاکي چې انسان باید یو مختار مخلوق وي چې په خپل عقل ارادې او خبرتیا سره حرکت وکړي او خپل راتلونکے جوړ کړي.

له دې امله چې په هر څیز علم حاصلول د هغو په لوازماتو هم د علم حاصلیدل دے خداي تعالی په ازل کې د خپلو مخلوقاتو په ټولو آثارو او لوازماتو چې لا یې نه دي پیدا کړي هم علم لري (خو د فعل په مقام کې نه د ذات په مقام کې؛ ځکه چې د خداي فعل هم ازلي دے) نو هغه د فعل په مقام کې خبر دے چې پلانکے انسان به په خپل اختیار او اراده پلانکے کار کوي او خپل برخلیک به په دغه ډول ټاکي. خو دا علم که څه هم تبعي دے او ماهیت ته له نظره په وروسته مرحلې کې پروت دے او یا د عارفانو په وینا په عین څیزونو مقرر دے نو هیڅکله انفعالي نه دے په دې ډول چې مثلا تر څو هغه کار ونه شي او معلوم نه شي خداي پرې نه وي خبر.[1] په دې اساس خداي تعالی زمونږ د کارونو په ټولو جزئیاتو علم لري او له همدې امله حتی په جنت او دوزخ کې د انسانانو له انجامه خبر دے خو دا علم جبر له ځان سره نه لري ځکه چې د انسان خصوصیاتو ته په نظر سره هغه ذات ته معلوم دے.

تاسو تصور وکړئ چې که مثلا د یو انسان جنتیکي نقشه په کامل ډول او بې

خداي علم تل و او دهغه علم د هغه عین ذات دي هغه و په داسې حال کې چې هیڅ معلنوم علم نه، اوریدل دهغه عین ذات دي په داسې حال کې جې هیڅ مسموع او اوریدل کیدونکي څیز موجود نه او کله چې څیزونه خلق شول او معلوم شول د خداي علم په دغو معلوماتو تعلق وموند. (اصول کافي ۱ټوک ۱۰۷ مخ، ح۱.

۱. د ذاتي، فعلي، انفعالي او تبعي علم په مینځ کې په فرق د پوهیدلو لپاره مراجعه وکړئ: سید کمال حیدري، التوحید ۱ټوک ۲۱۴ مخ.

له کمي او زياتي ساينس پوهانو او ډاکټرانو ته ورکړل شي او هغوي د يوه انسان د جنونو په مطالعې سره له هماغه اوله وو ايي چې دا ماشوم يا انسان به په راتلونکي کې دژوند، نفسياتو او حتى فکر له اړخه څه خصوصيات لري. نو په دغو خصوصياتو د ډاکټرانو او پوهانو علم د دغه خصوصياتو په وجود کې څه دخالت نه لري. اوس که له دغو يو خصوصيت دا وي چې دا کس به په خپله اراده په پلانکي وخت کې پلانکے کار کوي دا علم د دې سبب نه کيږي چې له انسانه اراده او اختيار واخستل شي. همدا خبره د انسان د افعالو او کارونو په جزئياتو دخداي په علم هم صادقه راځي. خداي تعالى زمونږ د کارونو په ټولو جزئياتو خبر دے او په حقيقت کې په يوه ډول صحيح هم ده چې زمونږ برخليک له اوله خداي ته معلوم وي او مونږ به اخر هماغه انجام ته رسيږو. خو کومه لاره چې مونږ وهو زمونږ په خپل اختيار ده.مونږ د دغه لارې په وهلو کې له خپل اختيار او ارادې کار اخلو او ددغه برخليک د بدلولو لپاره هيڅ کار نه کوو. نه دا چې مونږ ته د دې کار امکانات نه دي راکړل شوې. د دې خبرې تر ټولو ښه دليل ضمير او وجدان ته مراجعه کول دي. که مونږ په يو داسې دوه لاره کې ګير شو چې يو طرف ته د ګناه کول او بل طرف ته يې پرېښودل وي نو خپل ضمير ته مراجعه کوو او دغلته وينو چې مونږ د دغه ګناه د نه کولو طاقت هم لرو. خو خداي ته له ازله معلومه ده چې بلاخره مونږ به د دغه ګناه کول يا نه کول انتخابوو. له همدې امله خداي تعالى زمونږ پر برخليک له ازله خبر دے بې له دې چې له مونږ اختيار واخستل شي.

د لا ډيرې څيړنې لپاره وګورئ:

۱. مرتضي مطهري، مجموعه آثار، ۱ ټوک ۳۲۸مخ.

۲. جعفر سبحاني، فرهنګ عقايد و مذاهب اسلامي، ۱ ټوک ۲۲۳ مخ.

وروستے حديث:

امام باقر عليه السلام فرمايي: خداي تعالى په هغه څه چې خلق کوي يې هميشه خبرو، نو د څيزونو او مخلوقاتو له پيدا کيدو مخکې پر هغو د خداي

علم هماغه شان دے لکه څرنګه چې پرې له پیدا کیدو روسته علم لري.[1]

1. منتخب ري شهري، منتخب میزان الحکمه، پیشین، ۳۲۹ مخ.

له قضا او قدر او برخليک (تقدير) سره د انسان رابطه

پوښتنه:

د انسان آزادي څرنګه د هغه له قضا او قدر يا د برخليک له مسلې سره سمون خوري؟ او که تقدير ليکل شوے وي نو د انسان د ازادۍ مطلب څه دے؟

ځواب:

يوه مسله چې د انسان پام يې ځانته اړولے او په په الهي دينونو منجمله اسلام کې د خداي پيژندنې په زمينه کې مطرح ده او فلسفيانو او متکلمانو د الهياتو په بحث کې هغه څيړلې دا ده چې ايا د نړۍ نظام او چارې د يو مخکې جوړ شوې پروګرام په اساس جوړې شوې چې نه بدليدونکے دي او يو پټ په عين حال کې بې نهايت او ځواکمن قدرت چې برخليک يا تقدير او قضا و قدر ورته وايي د نړۍ په ټولو چارو واکمني کوي او هغه څه چې په حال او راتلونکې کې کيږي پخوا ټاکل شوې او قطعي شوې دي منجمله دا چې انسان به کله دنيا ته راځي او کله به ځي او کوم کارونه چې کوي د هغو په کولو مجبوره دے؟ ايا واقعا دا خبره شته؟ او يا د نړۍ کارونه منجمله د انسان کردار مخکې له مخکې او په مخکينې پروګرام سره ترسره کيږي.

په انسان او نړۍ کې هيڅ ډول زور او جبر واکمن نه دے او نسان پوره پوره ازاد دے او په خپل تقدير او چارو پوره واک لري. دريم فرض هم شته دے او هغه دا چې قضا او قدر په ډير قدرت سره په درسته نړۍ او دهغې په پيښو واکمن دے

خو په عين حال کې دا نه بدليدونکې نفوذ د انسان ازادۍ ته هيڅ تاوان نه رسوي له دې همدې ځايه ده چې:

۱. ځينو کسانو د انسان په اختيارې کارونو کې د خدای د قضا و قدر عنصر منلی دی خو د انسان حقيقي اختيار يې نفي کړې دی.

۲. ځينو کسانو ويلې دي چې د قضا و قدر دايره يوازې د انسان په غير اختياري چارو پورې محدوده ده او د انسان اختياري کارونه د قضا او قدر له دايرې بهر دي.

۳. دريمه ډله بيا راغلې ده او هڅه يې کړې چې د انسان په اختياري افعالو کې قضا او قدر ثابت کړي خو په عين حال کې د انسان اختيار او انتخاب هم ثابت کړي او ووايي چې انسان د خپل برخليک د ټاکلو اختيار لري.

۱. د قضا او قدر د مسلې اهميت

د قضا او قدر او جبر او اختيار مسله هم يوه کلامي او فلسفي مسله ده هم علمي او ټولنيزه او هم د هغو بحثونو په ليکه کې راځي چې مخالفانو ورته بدې ويلې دي. له دې امله ددې بحث څيړل ډير ضروري دي او بايد روښانه شي چې صحيح نظريه چې د ايتونو او روايتونو او د عقل له نظره سمه ده روښانه شي.

الف) په مسلمانانو کې د قضا او قدر د مسلې د اهميت مخينه

تاريخ وايي چې کلاسيک بحثونه د لومړۍ هجری پيړۍ له لومړۍ نيمې پيل شول. داسې ښکاري چې په کلامي بحثونو کې تر ټولو زړه مسله د انسان د جبر او اختيار مسله ده. په دې اساس د اسلام د لومړيو وختونو په مسلمانانو کې د دې مسلې مطرحيدل يوه طبيعي چاره ده؛ ځکه چې دا مسله د انسان له برخليک سره اړه لري. نو هر کس غواړي چې دا مسله وڅيړي.[1]

ښايي داسې کوم انسان ونه موندل شي چې لږ شان علمي او فلسفي فکر

---

۱. جعفر سبحاني، القضاء والقدر في العلم و الفلسفة الاسلاميهة،مترجم محمد هادي اليوسفي، ۲۲ مخ.

ولري خو دا مسله ورته مطرح نه شي او داسې ټولنه نه پیدا کیږي چې د فکر یوې مرحلې ته داخل شوې وي او دا مسله ورته نه وي پیدا شوې. اسلامي ټولنه هم له دغه کلي قانونه مستثني نه ده. په قران او د پیغمبر په ویناوو کې د برخلیک او قضا و قدر په هکله پرله پسې او په ښکاره ډول مطرح شوې ده ډیر داسې روایتونه او ایتونه شته چې د انسان د ازادۍ او اختیار خبره پکې راغلې ده. خو کوم نه جبرانیدونکې تاوان چې ځینو فلسفي مکتبونو د قضا او قدر او دانسان د برخلیک مسلې ته رسولې دې ډیر د پام وړ دې. ځینو لویدیځو لیکوالانو چې له دینه په تیره بیا له اسلامه نه دي خبر ویلې دي چې دینونو د قضا اوقدر مسله د خپل اساسي پروګرام برخه ګرځولې ده په دې اساس دینونه انسانان له هر ډول کوشش او فعالیته منعې کوي او د وګړیو او ټولنو د پیښو نیکې او بدې پیښې یې د قضا او قدر یعنې تقدیر په غاړه اچولې دي. له دې امله دینونه په ځاے د دې چې د انسانانو د تحرک او خوځندوالي سبب شي د جمود او رکود سبب یې ګڼلې دے. ختیځوال هم په دې معامله کې له خپلو لویدیځوالو ورونو شاته نه دي پاتې او همدا پوچ تصور او ګمان یې په مغزو کې پاللے چې دینونه حتی د اسلام دین چې د بشریت تر ټولو نوے دین دے په قضا او قدر عقیده لري او د وګړي او ټولنې د اصلاح په لاره کې د فعالیت مخه نیسي.

د دې عقیدې علت په دې کې دے چې لویدیځوال له اسماني دینونو په تیره بیا د اسلام له متین دینه سمه اطلاع نه لري په داسې حال کې چې په ختیځوالو کې د دې خبرې علت پر بې خبرۍ سربیره د هغوي په ټولنو خورې بې وزلۍ او بدبختۍ ته هم ورګرځي.دا خبره له تاریخي اړخه تقریبا ثابته شوې ده چې هغه قامونه چې نه دي توانیدلي یا یې نه دي غوښتې چې خپلو مادي او معنوي ارمانونو او ایډیالونو ته ورسیږي خپل ځان ته د قضا او قدر تقدیر برخلیک چانس قسمت او داسې نورو شیزونو سره دلاسه ورکوي همدا خبره رسول الله مبارک (ص) داسې فرمایلې ده:

"سیکون في آخرهذا الامة قوم یعملون بالمعاصي ثم یقولون هي من الله قضاء و قدر افإذا لقیتموها فأعلموهم اني بريءمنهم".

په دې امت به داسې وخت راشي چې ګناهانې او تباهۍ به کوي او د د غه تباهۍ او ځوړتيا د توجيه لپاره به وايي چې دا خو د خداي تقدير او خوښه داسې وه. که داسې کسان مو وليدل هغوي ته ووايئ چې زه له هغوي بيزاره يم.[1]

نو هغه څه چې له تاريخي روايتونو او ايتونو استفاده کيږي دا دي چې د قضا او قدر بحث هماغه د اسلام په لومړيو وختونو کې هم مطرح و. په دې اساس ضرورت نيشته چې مونږ د دې مسئلې لپاره نور دلايل او سرچينه ولټوو. که څه هم يو شمير مستشرقانو د دې لپاره چې د اسلامي معارفو ا صل نفي کړي هڅه کړې په هر ډول چې وي د هغو ټولو علومو لپاره چې په مسلمانانو کې موجود دي له اسلامي نړۍ بهر جرړه ولټوي. په تيره بيا په مسيحيت کې ورته جرړه ولټوي.

ب) قضا او قدر په لغت کې

۱. د قضا مطلب د ے فيصله ورکول، که هغه فعلي وي او که قولي، که خداي ته يې نسبت ورکړل شے او که غير خدا ته. د قدر معنا ده اندازه کول، يعنې يو څيز په اندازې او مقدار سره او په هغه مخصوص ډول چې دخداي حکمت يې اقتضا کوي وټاکې.[2]

۲. د قضا معنا ده حکم کول او فيصله کول. قاضي ته له دې امله قاضي وايي چې دخلکو په شخړو کې فيصلې کوي او دهغوي کار فيصله کوي. د قدر معنا ده اندازه کول او ټاکل او وړل.[3]

ج) قضا په اصطلاح کې

«قضا د نړۍ او هستۍ قانونمنيدل دي چې د خداي په قدرت پيدا شوې دي او دا قضا د انسان له اختياري کارونو سره هيڅ اړه نه لري که څه هم نيتجې يې په يوې غړملة ټولګې کې انعکاس مومي»

---

۱. علي بياضي، صراې المستقيم کتابخانه حيدريه، نجف ۱۳۸۷ لومړي ټوک ۲۲ مخ.
۲. راغب اصفهاي المفردات في غريب القرآن کتاب فروشي مرتضوي، ۱۳۲۲ دوهم چاپ ۲۲۳ او ۳۰۶ مخونه.
۳. مرتضي مطهري، مجموعه آثار، انتشارات ديارلسم چاپ، ۱۳۸۵ صدرا، ۱ ټوک ۲۸۱ مخ.

د قدر مطلب دے د هستۍ او کائناتو قانونمن اړخ. په دې[1] اساس له قدر سره د قضا نسبت داسې دے لکه د کار او نتیجې نسبت چې وي؛ یعنې د خداي فعل قضا و د کائناتو او هستۍ د جریان شکل قدر دے؛ ځکه چې قضا د خداي خالقیت دے، یعنې دخداي قضا دې ته اشاره ده چې خداي تعالی د یوې قانونمنې او منظمې نړۍ او کائناتو پیدا کوونکے دے او قدر دهغه د خالقیت نتیجه ده. چې په ټولو مخلوقاتو او موجوداتو پلې شوې ده. او همدا د دغه ایت معنا ده چې فرمایي: [و کل شئ عنده] یعنې هر یو څیې د هغه په نزد په انداز او مقدار سره دے.: اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَى وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ[2]

۲. د مسئلې د مبهم والي علت

د مسئلې د ابهام او پیچلوالي علت د ادے چې انسان له یوې خوا په خپله د جبر نښې وینې او له بلې خوا په ځان کې اختیار او خپلواکے هم احساسوي. په دې ډول چې له یوې خوا هغه وینې چې هیڅکله په خپل اختیار دې دنیا ته نه دے راغلے بلکه په زوره راغلے دے او په ناغوښتې توګه په یو خاص نظام کې لوے شوے دے. او د وراثت، کلتور چاپیریال او ټولنې په شان عواملو د هغه په روح او نفسیاتو اثر پریښے دے او هغه تر یوه حده تر دغو عواملو لاندې هم له پیدا کیدو مخکې یا وروسته او هم تر مرګه پورې دیو مجبور او لاس تړلې مخلوق په شکل کې راغلے دے چې په یوې خاصې لارې او بهیر کې حرکت کوي او که ازاد وا ے اوا ختیار یې لرلے باید له بهره پر ې دا عوامل نه وې اغیزمن شوې، او هغه یې باید په یوې خاصې لارې کې نه وا ے بوتللے. له بل پلوه، هغه له بلوغ او لوییدو وروسته په ځان کې یو ډول اختیار او ازادي محسوسوي او وینې چې په کارونو کې مجبوره نه دے که څه هم په خپل اختیار دې دنیا ته نه دے راغلے او په

---

۱. محمد تقي جعفري جبر و اختیار موسسه تدوین و نشر اثار علامه جعفري دریم چاپ، ۱۳۸۵، ۲۷۳ مخ.
۲. رعد ۸ ایت.

دي خاص نظام کې لوے شوے دے خو اوس یې هر څه په خپل لاس کې دي او د ژوند له خنډونو او مشکلاتو سره مبارزه کولے شي. او هر کار چې او فیصله چې په ژوند کې کوي څوک یې نه شي مجبورولے.

انسان چې کله په خپل ژوند کې دغه پیچلتیا ویني نو ځینې انسانان مجبورا د جبر قایل شي او د انسان په ژوند کې په اختیار او ازادۍ سترګې پټې کړې. ځینې نور بیا د پوره اختیا ر قایل شوې دي او د هغوي عقیده د تفویض ده چې ګوندې انسان په هر کار کې ازاد دے. په نتیجه کې د فلسفې او کلام په ډګر کې دوه متضاد قطبونه پیدا شوې دي. دا په داسې حال کې دي چې یوه بله ډله هم شته چې دریمه لاره یې خپله کړې ده او د دغو دواړو لورو نزاع یې ختمه کړې ده. دا دریمه لاره هماغه د جبر او تفویض د مینځ لاره ده چې په قران او سنتو کې پرې تصریح شوے دے او عقلي او فلسفي برهان هم تایید کړې ده.

اوس غواړو چې دغه درې لارې درته وڅیړو او په لاملونو او او پایلو یې هم وغږیږو.

۳. دماده پالو جبري پالنه

دماده پالو لخوا که هغه اعتقادي وي او که اخلاقي ماده پال جبر ته د ګروهنې سببونه دوه څیزونه دي.

۱. یوه انګیزه او لامل فلسفي دے چې هماغه د علیت او معلولیت قانون دے؛ یعنې هره مادي چاره ځانته علت لري. د انسان کار هم یوه مادي چاره ده چې د انسان په ژوند کې رامینځته کیږي او علت ته ضرورت لري او د دې نهایي علت هماغه د انسان خپل اختیار او اراده ده. دا غوښتنه او اراده د یو لړ نورو پټو او ښکاره عواملو معلول ده او هغه عوامل د انسان احساسات، غرایز، وراثت، تربیت، ټولنه، اوبه، هوا، خاوره او داسې نور داخلي او خارجي عوامل دي چې د انسان په ختمه کې اراده او غوښتنه پیدا کوي او انسان په غوښتې یا ناغوښتې ډول یو عمل او کار ته کښ کول کیږي او په خپله اراده دغه کار کوي.[۱]

---

۱. جعفر سبحاني منشور جاوید ۴ ټوک ۳۴۴مخ.

۲. بله انګیزه او محرک یو نفسیاتي محرک دے، په دې معنا چې په ازادۍ عقیده په انسان کې مسئولیت او د دندې او فرض احساس پیدا کوي خو کوم کسان چې د اخلاقو او کرچار له اړخه ماده پال دي د هر ډول وګړنیز او ټولنیز مسئولیت د لیرې کولو او د خپلو غریزو او جذباتو د سړولو په غرض د لا زیاتې آزادۍ د لاسته راوړلو لپاره د جبر او بې اختیارۍ مسئله مطرح کړې او هغه یې دخپلو غلطو کړو لپاره یو قانوني ډال ګرځولے او د جبر لاره یې خپله کړې ده.

د دغه نظریې پایلې

۱. دا نظریه له انسانه اراده سلب کوي او انسان د نورو حیواناتو په لیکه کې راولي چې ټول کارونه یې د غریزې او احساساتو له کبله دي او په خپله هیڅ اختیار نه لري.

۲. که انسان په خپلې ارادې او اختیار کې د یو لړ بهرنیو مادي عواملو تر اغیز لاندې راشي چې په حقیقت کې همدغه بهرني عوامل د انسان برخلیک ټاکي، نو بیا خو د یو وګړي او ټولنې د اصلاح لپاره کوشش او ا خلاقي او رغنده ارزښتونو ته د هغوي بلل بې فایدې دے ځکه چې تربیت، بدلون او سمې لارې ته راړول خو په هغه مخلوق کې معنا لرے چې هغه خپله اراده او اختیار خو ولري نه دا چې یو مجبور او بې اختیاره مخلوق وي. نو نتیجه دا کیږي چې په جبر عقیده دوه پایلې لر ي: یو دا چې انسان په خپل ژوند کې هیڅ ډول دنده او مسوولیت نه لر ے او له هر ډول ژمنې او تعهده برے دے. ځکه چې اختیا ر نه لري او دوهمه دا چې جبر د هر ډول بدو کارونو او بدماشۍ توجیهوونکے کیدلے شي ځکه چې انسان هر بد کار وکړي وایې به چې دا خو تقدیر هم داسې و.

۴. د ځینو الهیونو د جبري والي دلایل

هغه څه چې د ځینو الهي انسانانو په عقیدې کې د جبري توب د عقیدې سبب شوې دوه خبره دې دي: لومړے په خالقیت کې توحید دے چې ایجابوي مونږ تر یوه موثره (اغیزشیندونکي) په زیاتو موثرو عقیده ولرو او ووایو چې ټول اثرونه او موثرونه مستند دے خداي تعالی یعنې د ټولو څیزونو خالق ته.

دوهم: په دې معنا تقدير او برخليک چې ټول اسماني شريعتونه په يوه نظر دي چې دهر کس د ژوند لاره له مخکې تاکل شوې ده، ځينې شاعرانو، په ژوند کې ناکامه کسانو او په فساد کې ډوبو کسانو هڅه کړې ده چې خپلې ټولنيزې ماتې او ککړتياوې له دې لارې توجيه کړي او داسې وبريښوي چې قران مجيد فرمايي: قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَىْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ[1] ووايه خداي تعالی د ټولو شيزونو پيدا کوونکے دے يوازينے او غالب دے او همداراز انعام سورې د ۱۰۲، ۱۰۱ ايتونو او د زمر سورې ۶۲ ايتونو او د غافر سورې ۶۳ ايتونو مضمون همدا معنا لري؛ يعنې که په خالقيت کې د توحيد اصلي يو ثابت او نه بدليدونکے اصل وي او خداي تعالی د ټولو شيزونو پيدا کوونکے دے، نو د انسان کارونه هم د خداي يو شيز او يو کار دے او د دغه کار پيدا کوونکے هم خداي دے او انسان يې په کولو کې مجبوره دے.

د دغه نظريې نيمګړتيا

پر تيرو دوو مفسدو سربيره، لومړے دا چې د انسان د آزادۍ او اختيار انکار د ټولو ارزښتونو د ختميدو سبب کيږي. په نتيجه کې به په نيکو او بدو کسانو کې هيڅ فرق نه وي؛ ځکه چې هيڅ يو په ښه او بد عمل کې مختار او ازاد نه و بلکه يو ډول مرموزو او ليدونکو يا ناليدلو عواملو انسان ښو يا بدو عملونو ته کاږلے دے.

دوهمه دا چې ګناهکار انسان له يوې مودې وروسته له خپل کاره پښيمانه کيږي او که انسان ازاد نه وي نو بيا خو پښيماني معنا نه لري.[2]

۵. تفويض او انسان ته د هر څه پريښودل

د تفويض د عقيدې لرونکې ډله د انسان د ازادۍ په مسله کې د «الهي عدالت» د ساتلو لپآره تر دې حده مخکې تللې ده چې خداي ته د انسان د فعل او

---

۱. رعد ۱۲ ايت.

۲. جعفر سبحاني منشور جاويد، چاپ ۱۳۶۴، ۳۲۹ مخ.

د ټولو موثرونو د اثر د رسيدو يې انکار کړے دے بلکه انسانان يې د مخلوقاتو په خلق او په ايجاب او تاثير کې مستقل ګڼلے دے. ابن سينا او علامه حلي وايي: دوي له دې نه ويرېږي چې ووايي که فرضا خداي نه وي هم نړۍ خپل کار جاري ساتلے شي؛ ځکه چې نړۍ او مخلوقاتو په پيدا کيدو کې خداي ته ضرورت درلود او کله چې دا پيدا ايښت راغي نو اوس دغه اړتيا ليرې شوه او کاينات په بقا او فعاليت کې خداي ته اړتيا نه لري. دې ډلې د کايناتو په نسبت د خداي پوزيشن داسې ګڼلے دے لکه د يوې ودانۍ په نسبت چې د جوړوونکي موقعيت وي يعنې لکه څرنګه چې ودانۍ په جوړېدو کې او اصل هستۍ کې جوړيدونکي ته اړتيا لري او په بقا کې ورته نه ده محتاج بلکه په دوانۍ کې موجودې طبيعي قواوې د هغې په بقا کې کافي دے. همدا راز نړۍ او انسان هم دي چې يوازې په پيدا کيدو کې خداي ته محتاج وو او په بقا او فعاليت کې ورته احتياج نه لري. [1]

د دې نظريې پايله

الف) «د خداي لپاره د شريک جوړول» په دې معنا چې که انسان طبيعي علتونو ته د اصالت ورکولو لپاره تر دې حده پر مخ لاړ شي چې ووايي انسان او جهان په بقا او هستۍ کې له هر علته بې نيازه دے او د کارونو په تاثير او د کار په کولو کې په پوره ډول خپلواکه او اصيل وي د دې مطلب شرک دے ځکه چې د دې خبرې لازمه دا ده چې نظام د خداي له خوا له جوړېدو وروسته په خپله د خداي په شان او واجب الوجود کيږي او د خداي په شان په مبدې له تکيې پرته خپل کارونه کوي.

ب) «د خداي د قدرت او وجود تحديد» په دې معنا چې که د انسان افعال په خپله په هغه پورې اړوند وي او په دې کې د خداي قدرت رول ونه لري مجبورا د خداي له ارادې او مشيته بهر وځي په دې بڼه کې د خداي د قدرت د عموميت او پراختيا انکار کيږي بلکه د خداي ذات هم محدوديږي.

---

۱. ابن سينا شرح اشارات تاريخ، نشر البلاغه ۱۳۷۵ شميره، دريم ټوک، ۲۸مخ، حسن حلي کشف المراد، بحث مکان ۲۹، ۴۴مسلې، په ۷۷ او ۱۱۷مخونو.

ج) «بدې تربيتي پايلې لري» ځکه چې انسان به ځان له خدايه بې نيازه ګڼي، او دخداي قوانينو او اوامرو ته له پامه پرته به يوازې د خپلو غوښتنو او خوندونو په پوره کولو پسې وي. كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيَطْغَى أَنْ رَآهُ اسْتَغْنَى کله چې انسان د غنا او بې نيازۍ احساس وکړي سرکښي کوي[1] خو که انسان ځان د خداي د لايزال قدرت محتاج ووينې نو بيا هر څه له خدايه ګڼي او د هغه د رضا او په اوامرو د عمل کولو هڅه کوي. يا أَيهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللهِ وَاللهُ هُوَ الْغَنِى الْحَمِيدُ[2]
اې خلکو !تاسو خداي ته اړمن يئ او خداي بې نيازه او ستايلې دی.

۲. دريمه لاره: نه جبر او نه تفويض بلکه (الامر بين الامرين)

دا لاره د امامانو له نوښتونو ده او د دغه ډلې حکيمانو او متکلمانو هميشه هڅه کړې ده چې دا لاره پخه کړي او دا لاره د کلام د علم په تاريخ کې د امامانو تر ټولو لوی نوښت ګڼي. په دې نظريې کې انسان د نباتاتو او حيواناتو په اړوند چې د حيواني غريزې او طبيعي قواوو په منګولو کې ښخ دي او دهغه نظر په خلاف چې انسان خپلې مخې ته پرېښودی ګڼي او د هغه کارونه د خداي د قدرت او ارادې او علمه بهر ګڼي، باور لري چې انسان کولی شي له خپلو ټولو داخلي، بهرنيو او غرايزو په معقولانه ډول کار واخلي. او کار او زيار وکاندي او په عين حال کې له خپل خدايه چې ټول وجود يې بلکه د نړۍ ټول وجود په هغه پورې تړلی دی غافله نه شي.

د دې نظريې د سپړنې لپاره بايد دڅو ټکيو يادونه وکړو:

لومړی دا چې: علت ته د معلول اړتيا يوازې په حدوث او تحقق يعنې د جوړيدو په حد پورې محدوده نه ده ځکه چې د نړۍ نظام په تيره بيا انسان يو امکاني نظام دی او امکاني نظام بالذات هيڅه نه لري په دې اساس په ټول عمر کې علت ته محتاج دی. نه دا چې يوازې په پيدا کيدو کې محتاج وي بلکه په بقا کې هم محتاج دی د مثال په توګه: يوه تياره کوټه د بلب د لګيدلو له امله رڼا

---

۱. علق ۶ او ۷ ايت.
۲. فاطر ۱۵ آيت.

کیږي. اوس دغه بلب د هغه برېښنا له امله روښانه دے چې په تارونو کې موجوده ده او دغه برېښنا له مرکزه اخلي. دا اړتیا یوه آني او د یوه مختصر وخت اړتیا نه ده بلکه یوه مستمره او همیشنۍ اړتیا ده او که یوه شیبه هم د برېښنا ارتباط غوڅ شي کوټه به بیا تیاره وي خداي تعالی ته د انسان او د دې نظام او نړۍ اړتیا هم همداسې ده.

دوهمه دا چې په داسې حال کې چې نړۍ او انسان یو امکاني نظام دے چې له هر اړخه په لایزالې مبدا پورې تړلے دے او په خپل ذات کې هیڅ استقلال او خپلواکي نه لري. خو په عین حال کې د دغه نظام په وجود کې ځینې مرتبې او درجې دي چې ځینې یې د ځینو نورو علتونه دي او ځینې یې معلولونه. او بیا دا ټول نظام په یوه علت پورې تړلے دے چې علت العلل ورته وایي او نظام د اسبابو او مسبباتو نظام دے او داسې نه ده چې هر یو شے دې د خداي د فعل نیغ په نیغه اثر وي او د ټولو اسبابو او علتونو جانشین وي.[1]

لکه څرنګه چې امام صادق علیه السلام فرمایي: «ابي الله ان یجري الاشیاء الاّ باسباب فجعل لکل شيء سببا»،

یعنې د خداي ارادې په دې پورې تعلق پیدا کړے دے چې هر کار د خپل سبب په وسیله وشي او هغه کارونه د خپلو اسبابو په وسیله کړې دي له دې امله یې هر یو څیز ته خپل سبب ټاکلے دے.[2]

دریمه دا چې انسان یوه فیصله کوونکے او د ارادې او اختیار خاوند مخلوق پنځول شوے دے چې د خپلو غوښتنو د تحقق لپاره د تشخیص او تمیز له ځواکه استفاده کوي په ډیر اختیار او پوهې او بصیرت سره یو شے انتخابوي یعنې دا مخلوق په عین حال کې چې په یو لوړ ذات پورې تړلے دے په خپله هم عالم او قادر او حسابګر او فیصله کوونکے دے. بې له دې چې په دغو مراحلو کې کوم داخلي یا بهرني عوامل هغه تر فشار لاندې راولي. یا یې د یوه کار کولو ته مجبوره کړي.

---

۱. منشور جاوید ۴ ټوک ۳۷۳ مخ.
۲. اصول کافي، دارالکتب الاسلامیه تهران، ۱۳۶۵، لومړي ټوک ۱۸۱ مخ.

نو دغه چارو ته په پام سره د «الامر بين الامرين» حقيقت روښانه کيږي په دې ډول چې په لومړي حکم کې خداے ته د انسان اړتيا يوه پرله پسې اړتيا ده چې په دې چارې سره په خالقيت کې توحيد تحقق مومي ځکه چې په يوه کار کې د هر ممکن فاعل تاثير او اغيز شيندنه په خپله دخداے د قدرت يوه جلوه ده. او يو ممکن موجود او مخلوق د خپل وجود په دوام او تاثير اچولو کې لومړے مبدا او لوے خداے ته محتاجه دے. دوهمه چاره، امکاني نظام د علت او معلول يو نظام معرفي کوي يعنې دا چې هر علت د يوې چارې په کولو او تحقق کې خپل رول لري او دا خبره سمه نه ده چې مونږ د هر کار مستقيم او نيغ په نيغه اثر په خداے پورې وتړو. بلکه خداے اصلي او خپلواکه علت دے چې د ټولو قدرتونو سرچينه ده او د نورو عواملو خلاقيت د خداي د خلاقيت په دوام کې راځي. خو د دې خبرې هم انکار نه شي کيدے چې هر يو طبيعي شے په خپل ځاے تاثير او اغيزه لري، مثلا د اور له تاثير او سوزولو هيڅوک انکار نه کوي. او دريمه خبره هم د انسان حساب له نورو فاعلونو جدا کوي؛ ځکه چې په نورو فاعلونو کې يوازې انتساب دے، مثلا دا چې اور سوزول کوي خو له دې امله چې اور خپل اختيار نه لري نو هغه د خپل کار مسوول نه شو ګڼلے خو انسان له دې امله چې اختيار لري، ازادي لري او حساب کتاب کولے شي له دې امله د خپلو کارونو مسوول دے او د اخلاقو او ټولنې په چوکاټ کې دهغه هر کار د هغه په خپله ذمه اچول کيږي په دې طريقې سره دخداے د عدالت مسله هم رعايت کيږي.

خو له فلسفي نظره:

دا فعل دوه نسبته لري، يو نسبت يې خداے ته دے ځکه چې هغه د نړۍ او انسان پنځګر او د ټولو ځواکونو لوے ځواک دے او بل نسبت مخلوق ته لري، ځکه چې دا انسان دے چې په خپل اختيار او حساب او ازادۍ سره يو کار کوي او خپل مقصد پوره کوي سره له دې چې دا فعل او کار دواړو ته منسوب دے په عمل کې په خپلو شرايطو او مقتضياتو سره دوه ډوله نسبته لري يو نسبت هغه دے چې د دغه کار او د هغه د تامه علت په مينځ کې موجود دے يعنې له هغو ټولو څيزونو سره چې د دغه شي يا کار په پيدا کيدو کې اغيز من دي له هغو سره

نسبت لري. لکه اراده او د کولو ضروري سامان او وسایل او هغه غړي چې دا عمل کوي او هغه مادي موجود چې د دغه کار د کولو قابلیت ولري. او همداراز د زمان او مکان د شرایطو برابرے او د خنډونو لیرې والے، کله چې دا ټول عوامل سره یو ځاے شي نو د عمل ثبوت او کیدل ضروري او واجب کیږي. دې نسبت ته د وجوب نسبت وایي: او یو بل هغه نسبت دے چې د علت هر یو جز یې له عمل سره لري. چې دې ته د امکان نسبت وایي ځکه چې د علت د یوه جز په راتللو سره هغه عمل او معلول تحقق نه مومي، مثلا یوازې د ارادې په کولو سره یو کار نه کیږي بلکه دغه کار به تر هغې ممکن الوجود وي تر څو یې نور علتونه نه وي پوره شوې. نو کله چې علت تامه محقق شي یو عمل د خپل تام علت په نسبت ضرورت او وجوب پیدا کوي. په عین حال کې د علت له اجزاوو سره هم نسبت لري. مثلا د انسان اراده چې دا یو امکاني نسبت دے. او وجوبیه نسبت چې د عمل او علت تام په مینځ کې موجود دے امکانیه نسبت چې د انسان د ارادې او عمل په مینځ کې موجود دے نه خرابوي او نه یې باطلوي. او هغه له امکانه وجوب ته نه بدلوي. بلکه تل د انسان د عمل په نسبت امکان موجود دے. یعنې د عمل دواړه لورې یعنې د کار کول یانه کول د انسان لپاره برابر دي.

د دغه دواړو لورو د برابرۍ نتیجه داده چې هر کار که څه هم د تامه علت له وجوده چې هغه واجبوي خالي نه دے خو په عین حال کې د انسان لپاره اختیاري دے او الهي قضا او قدر هغه د انسان له اختیاره نه وباسي. ځکه چې دخداي حتمي قضا د خداي له فعلیه صفاتو ده چې د خداي د فعل له مقامه اخستل کیږي او دخداي فعل هماغه د نظام او هستۍ لپاره د یو لړ علتونو سلسله ده.. مثلا: که دخداي علم په دې خبرې پورې متعلق شي چې پلانکے سړے د خپل اختیاري کفر په وجه بد بخته شي، نو دا کار د هغه انسان د شقاوت او بدبختۍ سبب کیږي خو هغه بدبختي چې د یوه خاص کفر په وجه وي چې دغه انسان په خپل اختیار او ازادۍ سره خپل کړے وي نه مطلقه بدبختي او شقاوت. په دې اساس د انسان په یوه علم د خداي علم له انسانه دهغه اختیار نه اخلي او هیڅ جبر نه رامینځته

کوي.[1]

له حضرت امام رضا روایت لرو چې د جبر او تفویض په هکله له هغوي پوښتنه وشوه دوي وفرمایل: که غواړئ په دې مسلې کې به درته کلي اصل بیان کړم چې په ټولو مواردو کې به ورته مراجعه کوئ چې نه به پکې په خپله اختلاف کوئ او نه به دهغه په سر له تاسو سره څوک مخاصمه او شخړه کوي او که څوک هر څومره ځواکمن وي په دغه قاعدې سره به یې ځواک ختم شي.

وې ویل: هو ووایه، هغه حضرت وفرمایل:

که انسان دخداي اطاعت وکړي نو په زوره یې اطاعت نه کیږي « یعنې هر مطیع په خپل اختیار سره د هغه اطاعت کوي» او که دهغه ګناه او عصیان وکړي نو نه مغلوب کیږي « یعنې د هغه څه په اړوند چې تفویضیانو ویلې دي د دغه کار اصل د خداي له قدرته وتلے نه دے» او خداي خپل بندګان په خپل ملکیت کې خوشې نه دي پریښې چې انسان هر څه وغواړي په خپل سر یې وکړے شي، بلکه خداي چې هر څه بندګانو ته ورکړي دي په خپله یې هم په ولکه کې دي په دې اساس که بندګان یې اطاعت وکړي او امر یې ومني هغه یې د اطاعت مخه نه نیسي او د اطاعت لاره پرې نه بندوي او که څوک یې نافرماني وکړي نو که نافرماني یې وکړي او که ویې نه کړي په هره بڼه کې خداي انسانان نافرمانۍ ته نه دي مجبوره کړې. بیا یې وفرمایل: «څوک چې د دغه قاعدې حدود وساتي په خپلې غوسې غلبه کوي»[2]

د لاډیرې مطالعې لپاره:

١. مرتضي مطهري، مجموعه آثار، قم، انتشارات صدرا، چاپ ۱۳۸۵، ۱۳ لومړي ټوک

۲. محمد مهدي ګرجیان، قضا و قدر، جبر و اختیار، انتشارات اسلامي جامعه مدرسین سره ترلې، ۱۳۷۴

وروستے حدیث:

---

۱. سید محمد باقر موسوي همداني ترجمه المیزان جامعه مدرسین، ۱۳۷۴، ۱۱ټوک ۲۵مخ.

۲. عیون اخبار الرضا، ۱ ټوک ۱۲۹ مخ توحید صدوق، ۳۲۲، ح ۷.

رسول الله مبارک (ص) وفرمایل:

خداي تعالی فرمايي څوک چې زما په قضا خوشاله نه دي او زما په تقدير ايمان نه لري نو (لاړ دې شي او) بل معبود دې ځانته ولټوي.[1]

۱. رى شهري، منتخب ميزان الحکمه **۴۲۸** مخ.

د انسان اختیار او جنیټک اثر

که انسان په خپلو عملونو کې پوره پوره اختیار لري نو د جنیټک عواملو او چاپېریال اغیزه په انسان څه ده؟

سریزه:

یو بحث چې همیشه جنجالي پاتې شوی دی او په تاریخ کې پرې ډېرې خبرې شوې دي د انسان د جبر او اختیار مسله ده که انسان عقیده ولري چې په خپله خوښه اراده کوي او عمل کوي نو عمل به یې یو شان وي خو که په جبر باور ولري نو عمل به یې بل شان وي. دا بحثونه کلامي او فلسفي رنګ لري خو نن سبا د وراثت او چاپېریال مسله زیاتره په اروا پېژندنې او تربیتي علومو کې مطرح کیږي. د اروپېژندنې ځینې مکتبونه لکه عمل ګروهان او اروا پوهان وغیره انسان د چاپېریال او وراثت تر بشپړ اثر لاندې ګڼي او هغه د یو مشین په شان فرض کوي چې له ځانه هیڅ اراده او اختیار نه لري او هر څه چې د ازل استاد وویل چې وو وایه وایي یې. د دوی په باور فیزیولیژیکي او چاپېریالي عوامل چې هر لور ته وغواړي انسان بوځي او انسان له ځانه هیڅ اراده نه لري اوس دا پوښتنه پیدا کیږي چې حقیقت څه دی او د چاپېریال او وراثت عوامل په انسان تر کومه حده اثر لري.؟

منل شوې خبره ده چې لکه څرنګه چې ډېرو کسانو منلې ده د چاپیریال او وراثت اثر په انسان ډېر حیرانوونکی دی. خو حقیقت هماغه دی چې په شیعي

کلام کې راغلي دي چې د وراثت او چاپېريال پر اثر سربېره انسان خپل اختيار هم لري.[1]

مخينه:

د دغه بحث اصل له فلسفې راغلی دی خو د تجربې او ساينسي علومو وده او په بل تعبير د ژوند د علم وده سبب شوه چې انسان د يو مشين په شان وګڼل شي چې له ځانه هيڅ اختيار نه لري بلکه د چاپېريال او وراثت عوامل هغه چې هر خواته وغواړي بوځي يې، په دې اساس د دغه بحث تاريخچه په کلام او فلسفې کې هم پيدا کېږي او هم يې د اروا پېژندنې په علم کې موندلی شو.

شهيد مرتضی مطهري د کلام په برخه کې داسې وايي:

کلامي بحثونه لکه څرنګه چې له تاريخونو معلومېږي، د هجرت د لومړۍ پېړۍ له نيمايي پيل شول. په کلامي بحثونو کې ظاهرا تر ټولو زړو بحثونو د جبر او اختيار بحث دی. د جبر او اختيا مسله په لومړي پړاو کې يوه انساني مسله ده او په دوهمه درجه کې يو الهی او يا طبيعي مسله. له دې امله چې د بحث موضوع په هر حال کې انسان دی چې يا مختار دي يا مجبور، دا انساني مسله ده او له دې اړخه چې د مسلې بل لوری يا خدای دی يا طبيعت چې ايا د خدای ارادې او قضا او قدر او يا جبري عواملو او د علت او معلول اصولو انسان ازاد پرېښی دی او که نه مجبور کړی يې دی، دې مسلې ته يوه الهي يا طبيعي رنګ ورکړی دی.[2]

دا بحث د هر يو انسان لپاره مطرح دی که هغه مادي فکر کوي او که الهی، ځوک چې خدای نه مني نور عوامل لکه طبيعت، وراثت، چاپېريال ماحول او داسې نور ځيزونه يې د خدای په ځای راوستي دي. فرق نه کوي چې دغه عوامل د انسان له دننه سرچينه واخلي لکه د بدن کيميايي فعل او انفعالات او که له بهره په انسان وتپل شي. په علم کلام کې له دې امله چې فيصله کوونکی او اراده کوونکی خدای دی نو په انسان د خدای د اثر او ارادې بحث کېږي خو په

---

۱. جعفر سبحاني، الالهيات علي هدي الكتاب والسنة والعقل، ۲ټوک، ۳۱۷مخ.
۲. مرتضي، مطهري، مجموعه آثار، ۱ټوک، ۴۱ او ۴۳مخ.

ساینسي عالمانو او ماده پالو کې بیا د وراثت او چاپیریال مسله مطرح ده.

۱. د جبر او اختیار مفهوم

جبر: جبر په لغت کې یو داسې کار ته د چا مجبورول دي چې هغه کار نه غواړي او یا ورسره مینه نه لري [۱] هم دا راز د قضا او قدر د حتمي والي په معنا [۲] او اصلاح کولو یا مات تړلو په معنا هم راغلے دے.[۳]

اختیار: اختیار په لغت کې د غوره کولو او انتخاب کولو او..... [٤] لپاره استعمالیږي. همدا راز د دوو کارونو په مینځ کې د ښه اړخ د انتخابولو او کولو په معنا او کله چې انسان مختار شي چې له دوو څیزونو یو غوره او خوښ کړي، نو که څوک د یوه کار د کولو او نه کولو اختیار او توان لري نو دغه شان کس ته مختار ویل کیږي. د مولانا په تعبیر:

این که فردا این کنم یا آن کنم　　　این دلیل اختیار است اے صنم[۵]

خو مجبور داسې نه دے او له عالم بالا، چاپیریال، وراثت او داسې نورو څیزونو له خوا په هغه باندې کارونه تپل کیږي.

د اروپیژندنې په اصطلاح کې جبر او اختیار: هغه څه چې د جبر او اختیار په هکله بیان شول لغوي معنا یې وه، خو د اروا پیژندنې په اصطلاح کې په نورو علومو کې د مطرحو بحثونو په شان خبره دا ده چې ایا انسان د خپلو کارونو په کولو کې د فیصلې او ارادې اختیار لري او که نه؟ په بله ژبه «دلته له اختیاره مطلب، په یو ډول د انسان روحي وړتیا او توان دے چې انسان د هغه په اساس په یو خاص چوکاټ او حدودو کې د چاپیریال او ماحول او معاشرې اثرات تر خپلې ولکې لاندې راولي او په خپله خوښه آګاهانه خپله لاره وټاکي او غوره یې کړي»[٦]

---

۱. خلیل بن احمد فراهیدي، کتاب‌العین، څیړنه: مهدي المخزومي او ابراهیم السامرائي.
۲. ابن منظور، لسان‌العرب.
۳. علي‌اکبر دهخدا، فرهنګ دهخدا، د جبر د مادې لاندې.
۴. هماغه، د اختیار ماده.
۵. فخرالدین طریحي، مجمع‌البحرین، څیړنه: سید احمد حسیني.
۶. د لیکوال ډله، روان‌شناسي رشد (۱) با نګرش به منابع اسلامي، ۲۴۵مخ.

دلته جبر د معنې له نظره د اختيار په مقابله کې راځي.

په بله ژبه، د جبر او اختيا په مسله کې د انسان ماهيت څنګه دے «يوه اساسي موضوع چې د انسان له ماهيته تصور روښانه او څرګندوي د ازادۍ ارادې او جبر پالنې تر مينځ په پخوانۍ مجادلې پورې مربوطيږي، د دواړو لورو نظريه ورکوونکو او انديالو لانديني پوښتنې کړې دي:

ايا مونږ په آګاهانه توګه او هوشيارانه خپل عملونه کنټرولوو؟

ايا مونږ په خپله خوښه خپل افکار او کردان انتخابولے شو او په منطقي توګه له موجودو لارو چارو هغه خوښولے شو؟

ايا مونږ په خپله د چلولو درجه لرو او آګاهي لرو؟

ايا مونږ په خپل برخليک واکمن يوو او که نه د تېرو تجربو، د چاپيريال د عواملو، بهرنيو محرکاتو او ناهشيارو ځواکونو قرباني يوو؟ هغه عوامل چې مونږ پرې هوشيارانه کنټرول نه لرو؟

آيا بهرنيو پېښو زمونږ شخصيت داسې جوړ کړے دے چې مونږ د خپلو کړو او کردار د بدلولو وس نه لرو؟[1]

دا هغه پوښتنې دي چې تر څو په جبر يا اختيار د انسان عقيده مشخصه نه شي نو ځواب يې ګران دے.

۲. چاپيريال او وراثت:

د چاپيريال او ماحول تعريف:

هر هغه څه چې له انسانه بهر دي او په انسان ولکه او احاطه لري د انسان محيط او چاپيريال ګڼل کيږي. د چاپيريال يا محيط په تعريف کې وايي چې: «چاپيريال.... د انسان له وجوده بهر ټولو بدلونونو ته ويل کيږي چې د انسان غوټه کيدو او د نطفې له وخته تر زوکړې او بيا تر مرګه پورې په انسان راځي او په هغه اثر کوي يا له هغه اثر اخلي»[2]

۱. شولتز و شولتز، دوان و سيدني الن، نظرّيه‌هاي شخصيت، د يحيي سيد محمدي ژباړه، ۴۱مخ.
۲. ناصر بي‌ريا او نور، روان‌شناسي رشد (۱)، ۲۱۹مخ.

د وراثت تعریف:

وراثت هغه صفتونه دي چې له مور او پلاره په کروموزوم کې د موجود ژن په وسیله انسان ته منتقل کیږي. او د هغه شخصیت جوړوي.[1]

په انسان یو ډیر اغیزمن عامل چاپیریال او وراثت دے. په ظاهري نظر کې انسان خیال کوي چې هر څه چې لري له وراثت او چاپیریاله دي ځکه چې ډیر کم کس پیدا کیدے شي چې د واکمن ماحول په خلاف ووده وکړي او لوے شي. په ځینو مواردو کې انسان چاره نه لري بې له دې چې هغه څه چې چاپیریال یې ورباندي تپي ومني. چاپیریال هم د مور له خیټې پیل کیږي او ټولنه، ښوونځے، او حتی آب وهوا او موسم او ځای هم پکې شاملیږي.

حل لاره:

دا عقیده چې د انسان د شخصیت رغوونکے، چاپیریال، واکمن کلتور او وراثت دے په علم کلام او اروا پیژندنه کې مطرح وه او دا داسې بحث دے چې له خیټځه تر لوید یځه یې لمن پراخه ده او ډیرو کسانو منلې ده چې انسان د چاپیریال ماحول او وراثت پالل شوے دے.

روسو وایي:

«ټول هغه څه چې د پیدا ایښت په وخت یې نه لرو او په لوی والي کې به ورته حاجت پیدا کوو د تربیت او روزنې په وسیله یې لاسته راړو. دا تربیت یا له طبیعت او ماحول یا له انسانانو او څیزونو اخستلے شو. د بدني غړیو او قواوو داخلي لوے والے هغه روزنه ده چې مونږ یې له طبیعته اخلو. د انسانانو تربیت مونږ ته راښیي چې څرنګه مونږ د دغه قواوو له پراختیا او لوے والي استفاده وکړو. هغه څه چې پر مونږ د واکمن ماحول د تجربې له مخې یې زده کوو او پر مونږ اثر لري هغه تربیت دے چې څیزونه یې مونږ ته راکوي. په دې اساس مونږ هر یو انسان د دریو څیزونو په وسیله تربیت کیږو....»[2]

په دې کې شک نیشته چې لکه څرنګه چې آب و هوا او موسم د ونود میوو په

---

۱. لورا اي برک، روان‌شناسي رشد (از لقاح تا کودکي)، د یحیي سید محمدي ژباړه، ۱ټوک، ۷۳مخ.
۲. ژان ژاک روسو، امیل یا آموزش و پرورش، د غلام حسین زیرک زاده ژباړه، ۷ او۸مخونه.

رنګ او خوند اثر لري زمونږ په اخلاقو ادابو او تربيت هم اغيره شيندي. په ښکاره ليدل کيږي چې وراثت او چاپيريال په انسان ژور اثر لري او هغه په ماحول او چاپيريال واکمنو دودونو او لارې ته بوځي. ماشوم له درې کلنۍ د شخصيت تر مزبوتيدو پورې زياتره د ژواک له هرې دورې اثر اخلي لکه څرنګه چې د هغه په ژبه، لهجه عاداتو رسومو او کړچار کې ليدلے شو. په دې اساس روغ چاپيريال او ماحول انسان روغ او ښه تربيت کوي لکه څرنګه چې لوے خداى فرمايي: {أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا}[1]؛ ايا د خداى ځمکه لويه نه وه چې هجرت مو پکې کړے وا؟ په يوه ډول دا په انسان د چاپيريال د اثر قبلول دي. خو سره له دغو ټولو چاپيريال او وراثت د دے ميدان يوازې غړي نه دي او د انسان انجام د هغه په خپلو عملونو پورې تړلے دے او هغه خپل برخليک په خپلو لاسو ټاکي.
دخپلې دغې ادعا لپاره ځينې دليلونه ذکر کوو:

۱. د مصلحانو او پيغمبرانو کوشش

خداى تعالى د انسان د هدايت لپاره په هره زمانه کې پيغمبران راليږلي دي او قران هم فرمايي: وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولاً[2]؛ او مونږ چې تر څو يو پيغمبر ونه ليږو هسې څوک نه عذابوو.

که چاپيريال او وراثت انسان د مجبورتيا تر حده راوسته نو بيا خو د خداى د دغه خبرې هيڅ معنا نه وه او په عين حال کې د پيغمبرانو راليږلو هم څه فايده نه لرله. په اسلامي کلام کې د جبر او اختيار په بحث کې دا مسله راغلې ده چې چاپيريال او وراثت تر کومه حده په انسان اثر لري. ايت الله سبحاني په خپل کتاب الهيات کې ليکي:

«په دې کې شک نيشته چې دا عوامل يعنې چاپيريال، وراثت او کلتور د انسان د شخصيت په جوړښت کې اثر لري خو دا اثر تر دې حده نه دے چې له انسانه اختيار واخلي ځکه چې که داسې وي نو بيا به د مصلحانو او پيغمبرانو

---

۱. نساء، ۹۷ آية.
۲. اسراء، ۱۵ آية.

هڅې چټې وي»[1]

له دې امله د انسان اختيار پر وراثت او چاپېرال برې انسان په خپل اختيار سره کولے شي رذيله او بد صفتونه له ځانه ليرې کړي که څه هم دا کار ډېر بدني او روحي مشکلات لري.

۲. په ځينو کارونو کې د وراثت او چاپېريال اثر

انسان ډول ډول کارونه او افعال لري خو په ځينو کارونو او جوړښتونو کې د انسان اراده هيڅ دخالت نه لري بلکه يا د وراثت تابع دي يا د چاپېريال. له دې امله، ځينې کسانو د انسان روحي او جسمي صفات په دوو برخو يعنې بدليدونکو او نه بدليدونکو صفاتو ويشلې دي. هغوي نه بدليدونکي صفتونه لکه د سترګو رنګ روحي خصوصيات، لکه ليونتوب کم عقل توب، او داسې نور د وراثت له امله ګڼلې دي چې نه بدليږي، خو انسان په ډيرو صفتونو کې اختيار لري لکه ميړانه، سخاوت، کنجوسي، ويره او داسې نور، دا صفتونه تر يوه حده د انسان په خپل لاس کې دي او انسان پکې مختار دے نه مجبور.

له دې امله د وراثت اصل د برخليک په ټاکلو کې د انسان له اختيار سره تر يوه حده غږملتيا لري.[2] هغه څه چې د انسان د اختيار له حدودو بهر دي نه د امتياز او لوړاوي سبب کيږي او نه هم خداى تعالى د هغو په وجه انسان ته ثواب يا عذاب ورکوي بلکه په اسلام کې د لوړاوي معيار تقوا ده چې يوه اختياري چاره ده. خداى تعالى د لوړاوي د معيار په هکله فرمايي: {يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَ أُنْثَي وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوباً وَ قَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَاللهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ}[3]

«اى خلکو مونږ تاسو له يوه سړي او يوه ښځې پيدا کړئ او تاسو مو قامونه قامونه او خيلونه خيلونه وګرځولئ چې يو بل وپيژنئ بې له شکه په تاسو کې

---

۱. الالهيات علي هدي الكتاب و السنة والعقل، ۲ټوک، ۳۱۷مخ.
۲. علي رباني ګلپايګاني، جبر و اختيار، ۲۲۸مخ.
۳. حجرات، ۱۳ آية.

خدای ته تر ټولو نژدې هغه کس دے چې تر ټولو پرهیزګار وي، بې شکه خدای پوه خبر دے»

د تقوا او نیک عمل لرل یا نه لرل د انسان په خپل لاس او اختیار کې دي که څه هم معاشره او چاپیریال هم پکې ځینې اثرات او رول لري خو د دغو ځیزونو په انتخاب کې هیڅ رول نه لري دا په خپله انسان دے چې په ارادې سره دا ځیزونه غوره کوي نه چاپیریال او وراثت.

۳. چاپیریال او وراثت نیمګړے علت

نن سبا د اروا پیژندنې په علم کې چاپیریال او وراثت په یوه بل ډول مطرح کوي او وایي: «په حقیقت کې نفسیاتي خصوصیات د وراثت او چاپیریال د متقابل عمل نتیجه ده. نن سبا نور څوک د چاپیریال او ماحول په وړاندې د وراثت د پخواني اختلاف او شخړې خبره نه کوي او د هغې په ځای ځیړاندي دا پوښتنه کوي چې: وراثت څرنګه د یو انسان توانمنۍ او وړتیاوې محدودوي؟ او یا دچاپیریال او ماحول برابر یا نابرابر حالات څومره د انسان وراثتي تواتمنۍ بدلولې شي؟»[۱]

لکه څرنګه چې د ماحول او وراثت عوامل له یوه بل سره په تعامل کې دي او د یوه بل لپاره د معده عواملو په توګه منل کیږي نه د بشپړو او تامه علت په توګه، د انسان د شخصیت په جوړیدو کې هم چاپیریال او وراثت معده علتونه دي نه تامه، بلکه تامه علت د انسان خپله اراده ده. په دې اساس د چاپیریال او وراثت تاثیر د تامه علت په حد کې نه دي. او یوازې ناقصه او نیمګړے علت ورته ویلے شو.[۲] په دې بڼه کې هم د انسان اختیار نه سلب کیږي.

نتیجه:

نتیجه داده چې انسان د چاپیریال ا وراثت تر اغیز لاندې راځي خو د انسان اداره کوونکے او چلوونکے هماغه د هغه خپله اراده ده نه چاپیریال یا وراثت، او

---

۱. محمدرضا سالاري، مسعود آذربايجاني، روانشناسي عمومي، ۲۸مخ.
۲. علي رباني ګلپایګاني، جبر و اختیار، ۲۳۱مخ.

وراثت یا چاپیریال معده علت دے نه تامه، پر دې سربېره که انسان مجبوره وي نو بیا د پیغمبرانو او مصلحانو راستول او کوشش هم بې فایدې دے.

د لا ډېرې مطالعې لپاره دغو کتابونو ته مراجعه کولې شئ:

۱. علي رباني گلپایگاني، جبر و اختیار، ص ۲۲۸.

۲. مرتضي مطهري، مجموعه آثار، ج۱، ص ۴۱-۴۳.

۳. محمدرضا، مسعود آذربایجاني، روانشناسي عمومي، ص ۶۸.

حدیث:

رسول الله مبارک(ص) فرمايي: له نیک ملگري او هم نشین سره ناسته پاسته له عطار سره د ناستې پاستې په شان ده چې که په تا عطر خرڅ نه کړي بیا یې هم خوشبوے له تا سره پاتې کیږي او د بد ملگري او بد همنشین کیسه هم د پښ په شان ده چې که د بټ اور یې تا ونه سوزوي بیا هم بد بوی یې تا ځوروي.[1]

۱. نهج‌البلاغة، د ابراهیم احمدیان ترجمه، قم، د شهاب‌الدین خپرندویه، ۱۳۸۵، ۵۷۲مخ.

د قدر شپه او د انسان اختیار

که د قدر په شپه د انسان تقدیر لیکل کیږي نو بیا د انسان د اختیار او هلوځلو څه معنا پاتې کیږي؟

د دغه پوښتنې د لا وضاحت لپاره دوو ټکیو ته پام ضروري دے:

۱. د انسان له اختیار سره د قدر په شپې د انسان د برخلیک د ټاکل کیدو د منافاتو او ټکر شبهه یا اعتراض له کومه ځایه سرچینه اخلي؟

۲. د تقدیر او د قدر په شپې د خدا ے تعالی له خوا د انسان د تقدیر او برخلیک د ټاکل کیدو مطلب څه دے؟

د پوښتنې وضاحت: دا چې د قدر په شپې د انسان د برخلیک ټاکل کیدل د انسان له اختیار سره منافات لري دا خیال او توهم له هغه ځایه پیدا کیږي چې له یوې خوا داسې روایتونه لرو چې د قدر په شپه د انسان د ټول کال برخلیک ټاکل کیږي او د زمانې د ولي په اختیار کې راځي او له بلې خوا همدا تقدیر او تعیین د خداي په علم پورې اړه لري، په دې اساس که انسان د دغه تقدیر چې د خداي له خوا ټاکل شوے او معلوم دے د بدلون وس ولري له دې هم دا لازمیږي چې توبه نعوذ بالله د خدا ے علم جهل وي او هم یې دغه ټاکل کیدل بې معنا کیږي. او د دې لپاره چې له دغو دوو خبرو ځان خلاص کړو باید له دې خبرې انکار وکړو چې انسان د خپل برخلیک د ټاکلو او لیکلو وس لري، د دې معنا هم جبر دے نو څه کول پکار دي؟

۱. د جبر او اختيار په هکله مختلف نظرونه

د دې لپاره چې د دغې پوښتنې ځواب ښه معلوم شي ضروري ده دې ټکي ته پام وکړو چې د جبر او اختيار بحث په علم کلام کې ډېر پخوانے بحث دے چې په ټولو ديني مکاتب فکر کې موجود و. په اسلام کې په دې اړه درې نظرونه موجود دي چې په دې ډول دي د مطلق جبر نظر چې دا د اشاعره مکتب نظر دے، دوهم د مطلقه ازادي او اختيار چې دا د معتزله مکتب نظر دے او ورته تفويض وايي. او دريم نظرچې «الامر بين الامرين» چې د تشيع د مکتب نظر دے.د اهل بيتو دمکتب پيروان منونکي هم د معصومو امامانو په پيروی او هم په عقلي دليلونو سره ثابتوي چې د مينځ لاره سمه ده.يعنې د انسان افعال او کارونه نه بلکل دهغه خپل او ازاد دي چې ګوندې خداے پکې هيڅ نه شي کولے او نه پوره د خداے له خوا دي چې ګوندې د خداے له خوا د ثواب او عذاب ورکول بې معنا شي.

د دغه دريم نظر په چوکاټ کې مسلمانو عالمانو د جبر شبهې ته دوه ځوابونه ورکړې دي چې د انسان له اختيار سره د قدر په شپې د انسانانو د برخليک د ټاکل کيدو د تضاد او ټکر شبهه هم ورسره حل کيدے شي. البته په اخره کې به دغه شبهې او اعتراض ته جدا ځواب هم ورکړو.

لومړے ځواب: خداے تعالى دا نړۍ د يو نظام په توګه پيدا کړې ده چې پکې د عليت قانون جاري دے. بې له لومړي مخلوقه چې بې له واسطې او نيغ په نيغه پيدا شوے نور ټول مخلوقات له هغو علتونو صادر شوې دي چې خداے تعالى ورپاره ټاکلې دي د مثال په توګه د طبيعت او پنځون نظام په دې ډول برابر شوے دے چې که دانه په خاصو شرايطو کې په خاورې کې کيښودل شي په بوټي بدليږي. همداراز که نطفه په رحم کې راشي نو که وغواړو او که ونه غواړو جنين او بچے ترې جوړيږي. خو ټول علتونه دومره اسان او واضح نه دي. د ځينو ښکارندو او چارو علتونه پيچلې دي او په هغه کې داسې عناصر لاس لري چې په اسانۍ سره پرې مونږ نه شو پوهيدلے. د انسان اختياري افعال هم همداسې دي په انسان کې د عليت نظام په دې ډول عمل کوي چې د انسان اختيار او اراده پکې رول لري په دې اساس د انسان اختيار د دغه نظام يوه برخه ده چې خداي تعالى

جوړ کړے دے.

د دغه پوښتنې کره کتنه او اعتراض

د دغه تحلیل مطابق د برخلیک د ټاکل کیدو مطلب دا دے چې خداي تعالی د انسان تقدیر هم هغه ته وړپرېښے دے. د دې خبرې معنا همدا کیدے شي چې خداي تعالی د انسان په تقدیر کې هیڅ دخالت نه لري. دا معنا که څه هم د دریم نظر په چوکاټ کې وړاندې شوې ده خو په عمل کې هماغه تفویض دے چې معتزله یې وایي. او همدارازد دغه تحلیل مطابق باید ومنو چې د انسان په اختیاري افعالو د خداے تعالی علم یوازې په دې نظام د خداي د علم په حد کې دے او د انسان د کارونو له جزییاتو نه دے خبر[1] دا هماغه خبره ده چې د ځینو قدیمو فیلسوفانو له کلامه یې استنباط کولے شو او علامه مجلسي له قران او سنته د خپلې دقیقې پوهې مطابق هغه د دین د ضرورت په خلاف ګڼلې ده.[2]

دوهم ځواب:د برخلیک د ټاکل کیدو د معنا دوهم تحلیل دا دے چې خداي تعالی په عین حال کې چې دا نظام پیدا کړے او هغه یې د علیت په قانون برابر کړے دے داسې نه ده چې په دغه نظام کې د تصرف توان ونه لري. له همدې امله یې ویلې دي چې خداي تعالی په هماغه اندازه چې اسباب جوړوونکے دے اسباب ختمموونکے هم دے. د مثال په توګه لکه څرنګه یې چې اور د سوزولو لپاره جوړ کړے دے کولے شي چې هغه مخالف اثر هم ولري یعنې په ګلستان بدل کړي. په بله ژبه، سمه ده چې خداي د علیت قانون وضع کړے خو خاص علتونه یې هم وضع کړې او جوړ کړې دي.خداي تعالی دے چې اور یې د سوزولو علت ګرځولے دے. په دې اساس هم هغه دے چې د د غه علت علیت ختمولے شي یا یې د بل څه علت ګرځولے شي.

د دغه تحلیل له مخې، د برخلیک د ټاکلو مطلب دے د ټاکل شویو معلولونو په لاره کې د علتونو ګرځول؛ په بله ژبه، خداي تعالی په دقیق ډول د انسان برخلیک ټاکي حتی د قدر تر شپې مخکې دا برخلیک د ختې او فطرت په عالم

---

۱. مرتضي مطهري مجموعه اثار ۱ ټوک ۴۵۳ مخ.
۲. محمد باقر مجلسي بحارالانوار ۴ټوک ۸۷ مخ.

کې ټاکلې وي بلکه تر دې لوړ دخداي په ازلي او ابدي علم کې هم دا خبره معلومه اومعینه ده چې کوم کسان د نیکمرغۍ او کوم د بدمرغۍ خاوندان دي.او د عارفانو په تعبیر، د هر کس په عین ثابت کې معلومه ده چې له نیکمرغۍ او شقاوت سره څه نسبت لري خو سره له دې دا چاره د انسان له اختیار سره منافات نه لري ځکه چې د اتقدیر او ټاکنه د خداي تعالی له ازلي علمه سرچینه اخلي او د خداي ازلي علم د انسان د اختیار او ارادې تابع دے په بله ژبه خداي تعالی ته علم دي چې پلانکي کس به په پلانکي وخت او په پلانکي حالت کې څه اراده او کار کوي او د همدغه اختیار په اساس په خپله خپل برخلیک ټاکي.

روایتونو ته په مراجعې سره پوهیږو چې د خداي تعالی له خوا د تقدیر د ټاکل کیدو د حقیقت او معنا په باب همدا تحلیل د منلو وړ دي:

۱. امام صادق علیه السلام فرمایي:«... له دې امله چې خداي تعالی ته علم و چې دا کار به هغوي کوي [یعني د هغوي اراده په دې استواریږي] نو خداي ورته د دغه کار وسایل ورکړل نو کله چې دغه کار کوي توان یې لري»[1]

خداي تعالی انسان ته د کار وسیله او سبب ورکوي او هغه هم له ده سببه استفاده کوي او کار ترسره کوي. خو د یو ټاکلي کار د سبب ورکول مثلا د معصیت او ګناه د اسبابو وربرابرول په دې دلیل دي چې خداي تعالی پوهیږي چې دغه کس به اخر په خپله اراده دا کار کوي.

۲. ابي بصیر له امام صادق علیه السلام روایتوي چې: زه ناست وم چې یو کس له امامه د ګناهګارو د عذاب په هکله د خداي د حکم په باب پوښتنه وکړه..... امام ځواب ورکړ: خداي تعالی دا حکم وکړ او بیا یې خپل مخلوق ته په دغه حکم د پوهیدو درک او پوهه ورکړه او د هغه کار چې وړتیا یې لرله مشقت او سختي له هغو اوچته کړه او ګناهکارو ته یې د ګناه کولو توان ورکړ، ځکه چې له مخکې خبر و چې هغوي به ګناه کوي [2]معروف الحسیني د دغه حدیث په لمنه کې وایي:په دې اساس په دوي د خداي حکم، په دې خبره دخداي له حکمه

---

۱. هماغه ۵ټوک ۴۲ مخ.

۲. هاشم معروف الحسیني، دراسات في الحدیث و المحدثین، ۱۳۹۸ سپوږمیز کال ۲۲۹ مخ.

سرچینه اخلي چې هغوي به د بدمرغۍ او ګناه لاره خپلوي.[1]

دغو دوو روایتونوته په پام سره په کلي توګه ویلي شو چې په ازل کې دخدای تعالی له خوا د برخلیک ټاکل کیدل د خدای ازلي علم ته په پام سره، په دې خبره تقدیر جوړ شوي چې انسان به په خپل اختیار کوم یو کار کوي. نو هیڅ ډول جبر او زبردستي پکې نیشته. دا خبره بالکل داشان ده چې مثلا یو کس د انسان په ارادې له ټولو اغیز اچوونکو عواملو خبر وي او په یقین سره پوهیږي چې دغه کس به په کوم وخت کې کوم کار کوي. سمه ده چې په دې مورد کې دغه کس کولي شي د یو کس د برخلیک فهرست جوړ کړي او دا هم ووایي چې دغه کس به په پلانکي وخت کې دا کار کوي. خو دلته هیڅ جبر او زور نیشته ځکه چې دغه کس هر څه په خپل اختیار کوي.او څه ورباندې تپل شوي نه دي.

د قدر د شپې په هکله هم ویلي شو چې هماغه ازلي او الهي علم او فهرست چې د انسان د یوه کال د کارونو په هکله د خدای د علم په خزانو کې پروت دي نازلیږي نو هیڅ جبر پکې نیشته.

۲. ځانګړي ځواب

په دغه ځواب کې د جبر او اختیار له معمولو ځوابونو وراوړو او د یو موضوعي اصل په توګه منو چې د قدر په شپې یوازې د خدای له ازلي علمه د تنزل مسله مطرح نه ده بلکه په یو ډول د انسانانو لپاره د برخلیک ټاکل او لیکل دي. په دې فرض سره وایوو هغه تقدیر چې د قدر په شپې ټاکل کیږي هغه تقدیر نه دي چې بدلیدونکي نه وي په دې اساس په روایتونو کې راغلي دي چې که څوک د قدر په شپه ونه بخښل شو نو هڅه دې وکړي چې د عرفې په ورځ وبخښل شي[2] د دې خبرې مطلب دا دي چې د قدر د شپې تقدیر د عرفې په ورځ یا د کال په نورو ورځو کې بدلیدلي شي. له دې معلومیږي چې د قدر د شپې تقدیر اساسا یو حتمي

---

۱. هماغه حواله ۲۲۹ مخ.

۲. رضي الدین علي بن موسي، سید جعفر بن طاووس، اقبال الاعمال. ۱۴۱۴ ق، ۲۸ مخ، د من لا یحضره الفقیه په حواله. ۲ټوک او کافي څلورم ټوک ۲۲ مخ.

او ارو مرو تقدیر نه دي او هغه علم چې د یو کامل انسان او د زماني د ولي په زړه د قدر په شپې نازلیږي یو تام او حتمي تقدیر نه دي؛ په بله ژبه، هغه علم چې د قدر په شپې له پټ او اثبات لوحه نازلیږي لږ ترلږه په دغه تحلیل کې، د لوح محفوظ علم چې د ازلي الهي علم کاپي ده د زمانې ولي ته نه ورکول کیږي. ځکه چې که داسې شوې واي نو بیا به بدلیدونکي نه و. له دې امله د قدر په شپې د چارو تقدیر د یوه قانون د مسودې په شان دي چې انسان په خپل کوشش او زیار سرههر هغه څه چې دهغه په تاوان دي دهغه په نهایي متن کې په خپله ګټه بدلولي شي. روایتونو ته په مراجعې سره معلومیږي چې هغه چارې چې د قدر په شپه په امامانو نازلیږي حتمي نه دي او بدلون په کې راتللي شي. د مثال په توګه په تفسیر عیاشي کې له امام صادق علیه السلام روایت لرو چې یو کس د شب قدر په هکله له امامه پوښتنه وکړه؛ امام ځواب ورکړ:

په دې شپه پرښتې او لیکوالان د دنیا په اسمان نازلیږي او څه چې تاکل شوې وي چې په دغه کال کې وشي او په بندګانو نازل شي لیکي. خو ځینې چارې د خداي په مشیت او ارادې پورې تړلې دي نو خداي تعالی په هغو چارو کې هر څه چې وغواړي مخکې کوي یا یې وروسته کوي او څه چې وغواړي هغه پاکوي یا یې ثابت پاتې کوي او ام الکتاب د خداي په نزد دی[1] د امامانو له بیاناتو هم استفاده کیږي چې دوي د خداي هغه علم نه درلود چې قطعي او نه بدلیدونکي دي، په دې ډول چې دخداي مشیت وربانديې واکمن نه وي. مثلا په یوه معتبر حدیث کې له امام صادق علیه السلام روایت دي چې فرمایي:

امام زین العابدین علي ابن الحسین(ع) تل ویل: که په قران کې یو ایت نه و نو تاسو به مې له هغو پیښو چې د قیامت تر ورځې کیدونکي دي خبر کړې واي؛ عرض یې وکړ کوم یو ایت؟ وې فرمایل: د خداي تعالی دا فرمایش چې «یمحوا الله ما یشاء و یثبت و عنده ام الکتاب» خداي تعالی چې هر څه وغواړي محو او

---

۱. نضر بن مسعود بن عیاش سمرقندي، التفسیر العیاشي، تحقیق سید هاشم رسول محلاتي، بي تا، ۲ ټوک ۲۱۵ مخ.

ختموي او هر څه چې وغواړي ثابت پاتې کوي او ام الکتاب له هغه سره دي»[1]
روايتونه په دې هکله ډير دي.

نتيجه دا چې اول: خو د جبر او اختيار په متعارفو ځوابونو سره د قدر په شپې د جبر شبهه او اعتراض حل کولي شو. په دې بڼه کې، د برخليک د ټاکلو معنا بې د الهي علم له تنزله بل څه نه ده چې هغه هم په خپله د انسان د ارادې او اختيار تابع دي.

دوهمه دا چې: که وهم منو چې هغه څه چې د قدر په شپې پيښيږي «تعيين او ټاکنه» ده نه د علم تنزل. په دې دليل چې حتمي نه دي. او انسان يې د بدليدو وس لري نو د جبر سبب نه کيږي. په اخره کې هم ضروري ده دا ټکي زيات کړو چې د قدر په شپه چې کومه مسوده ليکل کيږي هغه هم چټي اوهسې نه ليکل کيږي بلکه تيرو عملونو، اوسني حالت او نورو په زرګونو عواملو ته په پام سره چې له مونږ پټ دي ترسره کيږي.هغه عوامل چې مونږ په خپل ژوند کې په خپلې ارادې او اختيار سره کړې دي او کيدي شي بيخي مو هير وي خو دخداي په عمل کې ذخيره شوې دي.

د لا ډيرې څيړنې لپاره لاندينيو سرچينو ته مراجعه کولې شئ:

۱. د مولفانو ډله، پرسش هاي و پاسخ هاي دانشجويي (د روژې سره خاصه ګڼه) ۲۵ مخ

۲. تفسير نمونه، ۳۰ ټوک د ليلة القدر سورې په لمنه کې.

وروستے حديث:

امام رضا عليه السلام فرمايي: اميرا لمومنين (ع) به درې شپې نه اوده کيده: د روژې په درې ويشتمه، د وړوکي اختر په شپه او د شعبان د پينځلسمې په شپه. په دغوشپو کې د عمر موده ويشل کيږي او هغه څه بيانيږ ي چې په دغه کال کيدونکي دي.[2]

---

۱. هماغه.

۲. بحارالانوار ۹۷ ټوک ۸۸ مخ.

د حضرت آدم علیه السلام عصیان
او له جنته د هغه د زوزات وتل

ولې د حضرت آدم علیه السلام په ګناه د هغه نسل له جنته وویستل شو؟

د پوښتنې سپړنه: خداي تعالی چې حضرت ادم ته وفرمایل چې ته دې له میرمنې سره په جنت کې هستوګن شه او د هغه له نعمتونو په هرځاي کې چې مو زړه غواړي خورئ خو دغه ونې ته مه نزدې کیږئ ګني له ظالمانو به وئ» [1]

خو شیطان هغه وسوسه کړ او وې ویل: «اي ادمه! ایا غواړې چې د تل پاتې ژوند او بې زواله ملک ونه درته وښیم؟» [2]«که له هغې وخورئ پربنتې به شئ»[3] دغو خبرو ادم په فکر او سوچ کې یوړه او شیطان له دغه فرصته استفاده وکړه او په سختو قسمونو سره یې ادم ته وویل چې زه ستاسو خیر غواړم او هغه یې تر خپل اغیز لاندې راوسته.[4] له هغې ونې یې وخوړل او خداي تعالی وفرمایل: {وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى}[5]او له جنته وویستل شول. د دې خبرې دلیل دا وه چې حضرت ادم شیطان پوره نه پیژنده او د هغه د دورغو او دوکې تجربه یې هم نه

---

۱. بقره ۳۵ ایت.
۲. طه ۱۲۰ ایت.
۳. اعراف ۲۰ ایت.
۴. اعراف ۲۱ ایت.
۵. طه ۱۲۱ ایت.

درلوده.[1]

امام صادق علیه السلام فرمایي: کله چې جبراییل له حضرت ادمه د غولیدلو سبب وپوښته نو ادم ځواب ورکړ چې شیطان د خداي په نامه قسم وخوړ چې زما خیر خواه دي او ما ګمان نه کاوه چې مخلوقات به د خداي په نامه دروغ قسم خوري.[2]

دا چې د حضرت ادم دا کار ګناه ګڼل کیږي او که نه د دې له ځوابه مخکې ضروري ده چې د څوټکیو یادونه وکړو:

سریزه:

الف: د خداي حکمونه که هغه اوامر وي او که نواهي په دوه ډوله دي یا مولوي دي یا ارشادي.

مولوي حکمونه هغه دي چې د انسان په غاړه دنده او فرض اچوي او خداي تعالی د دغو اوامرو لپاره انعام یا سزا هم ټاکلې ده.

خو په دوهم ډول یعنې ارشادي حکمونو کې دخداي له خوا تکلیف او دنده نیشته او خداي تعالی یوازې د عمل سپارښتنه کوي او دغه ډول حکمونه یوازې د انسان د لارښوونې او د دې لپاره دي چې انسان په کړاو او ضرر اخته نه شي.

ب: د «عصیان» کلمه په لغوي معناکې او د اطاعت او پیروۍ په مقابل کې ده. عرب د ځاروي بچي ته چې له موره جدا شوي وي او په مور پسې لاړ نه شي عاصي وایي [3]، او کله چې وایو بنده د خپل رب عصیان وکړ یعنې له هغه یې سر وغړاوه. په اصطلاح کې عصیان هغه وخت جرم او ګناه ګڼل کیږي چې له مولوي حکمونو د مخالفت او سرغړونې سبب شي په دې اساس له ارشادي اوامرو سرغړونه ګناه نه ده.[4]

د ذنب د کلمې اصلي معنا ده د حیوان یا بل څه د لکۍ نیول او هر هغه کار ته

---

۱. تفسیر نمونه ۱۳ ټوک ۳۲۳ مخ.
۲. الحویزي تفسیر نور الثقلین، نشر اسماعیلیان، ۲ ټوک ۱۳ او ۱۴ مخ.
۳. لسان العرب، بیروت دار احیاء التراث ۹ ټوک ۲۵۱ مخ.
۴. د ایت الله جعفر سبحاني په حواله منشور جاوید ۵ ټوک ۸۲ مخ.

ویل کیږي چې نتیجه یې بده وي. له دې امله ګناه ته ذنب وایي چې په اخرت کې دعذاب سبب کیږي په دې اساس هغه کار چې د کړاو سبب شي هغه ته ذنب ویل کیدي شي[1] او قران همدې معنا ته اشاره کوي {فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى}[2] داسې نه وي چې تاسو له جنته وباسي او په کړاو اخته شئ.

ځواب:

هغه جنت چې حضرت ادم پکې استوګن و تر تکلیف او تشریعه مخکې مرحله وه یعنې لا کوم شریعت نه و نازل شوي چې حضرت آدم ونې ته له نږدې کیدو منع شوي وي او دا تکلیف او فرض ورته سپارل شوي وي او په اصل کې حضرت آدم له جنته له ویستل کیدو او ځمکې ته له کوزیدو وروسته د تکلیف او تشریع نړۍ ته داخل شوي دي نو په دې اساس حضرت ادم هیڅ ګناه نه ده کړې.

له بل پلوه دا نهي او منع کول ارشادي وو چې د حضرت آدم کار ګناه ونه ګڼل شي او قران مجید هم دې خبرې ته اشاره کوي. حضرت ادم ته یادونه شوې وه چې د دغه ونې د میوې خوړل له جنته د وتلو او ځمکې ته د کوزیدلو سبب کیږي. د دغه مدعا شاهد د طه سورې ۱۱۷ تر ۱۱۹ ایتونه دي چې له جنته د آدم د ویستلو پایلو او هغو سختیو ته اشاره کوي چې د دغه ونې د میوې له خوړلوو وروسته ورسره حضرت ادم مخامخیږي.

حضرت امام رضا علیه السلام هم د دغه ایت په هکله د مامون د پوښتنې په ځواب کې فرمایي:تر دغه وخته حضرت ادم په خداې د دروغو قسم نه و اوریدلي او ګمان یې نه کاوه چې څوک دروغ هم ویلې او د دروغو قسم هم خوړلي شي نو ځکه یې دغه کار وکړ. نو د دغه میوې خوړل یوازې له دې امله وو چې هغوي د شیطان په قسم باور وکړ بله دا چې دا کار حضرت ادم ته د نبوت له ورکولو مخکې و او دا هغه وړه تیروتنه ده چې د وحې له نازلیدلو مخکې که انبیاء دغه ډول تیروتنه وکړي نو د معافۍ قابله ده. او د نبوت له راتللو وروسته بیا د دغه ډول

---

۱. المفردات، بیروت دارالشامیه، ۱ ټوک ۳۳۱ مخ.
۲. طه ۱۱۷ ایت.

تیروتنې کول جایز نه دي.[1]

یو بل دلیل چې د حضرت آدم عصیان د ګناه په حد کې نه و دا دي چې خدای تعالی هیڅکله دهغه په وړاندې د عذاب وعده نه وه کړې او یوازې د دنیا کړاو او سختۍ ته یې اشاره کړې وه.

نتیجه

په دې اساس حضرت آدم هیڅ ګناه نه ده کړې او هغه عصیان چې په د غه ایت کې راغلي دي د ګناه په معنا نه دي. بلکه د ارشادي نهي په وړاندې تیروتنه او ښوییدنه ده. هیڅکله ښوییدنه له ګناه سره تړلې نه ده. حضرت ایت الله سبحاني فرمایي:«که یو انسان د یو مشفق نصحیت کوونکي خبرې ته غوږ کې نه ږدي او په ژوند کې په کړاو اخته شي دې ته ښوییدنه وایي»[2] نو حضرت ادم ارشادي ښویېدنه کړې ده او دهمدغه ارشادي لغزش له امله په خپله او نسل یې د دنیا د ژوند په کړاو اخته شو.

د نورې مطالعې لپاره وګورئ

۱. جعفر سبحاني، منشور جاوید. **۵** ټوک **۷۵** مخ.

۲. یوسف عزیزي داستان پیامبران، **۳۸**مخ

۳. محمد هادي معرفت، تنزه الانبیاء.

وروستے حدیث

امام علي علیه السلام فرمایي:

اي د خدای بندګانو! د خدای له دښمنه ځان وساتئ داسې نه وي چې په خپلې بیمارۍ مو اخته کړي او په خپل غږ مو روان کړي او په خپلو پلو اوسپرو لښکرو پر تا سو برید وکړي. په ځان مې قسم شیطان ستاسو لپاره ډیر خطرناک غشي په لینده کې ایښي دي او تر خپله زروه یې راکاږلي دي او له ډیر نزدې یې تاسو په

۱. یوسف عزیزي داستان پیامبران، تهران لومړي چاپ هادی خپرندویه ټولنه. ۱۳۸۰، هجري لمریز کال **۳۸** مخ.

۲. حضرت آیت الله سبحاني منشور جاوید **۵** ټوک **۷۵** مخ قم اسلامي خپرندویه ټولنه، بي تا.

ننبه کړې یئ.[1]

---

۱. نهج البلاغه ۱۹۲ خطبه/۴.

د پیغمبر عصمت او د توبې سورې ۴۳ ایت

پوښتنه:

خداي تعالی په توبې سورې کې فرمايلي دي: {عَفَا اللهُ عَنْكَ لِمَ أَذِنْتَ لَهُمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَ تَعْلَمَ الْكاذِبِين}[1]

«خداي تعالی ته وبخښلې ولې دې مخکې له دې چې رښتيني او دروغجن وپيژنې هغوي ته اجازه ورکړه؟ (ښه وه چې صبر دې کړی وي چې دغو دواړو ډلو ځانونه ښودلې واي) دا ايت څرنګه د پيغمبر له عصمت سره سمون خوري شي؟

د پوښتنې وضاحت:

دا ايت د منافقانو په هکله نازل شوي چې نه يې غوښتل د تبوک په غزا کې برخه واخلي، نو دخداي رسول ته ورغلل او ډ ول ډول پلمې يې راوړې او په جهاد کې د شرکت نه کولو اجازه يې وغوښتله پيغمبر هم هغوي پيژندل او دهغوي له بې اعتقادۍ او د ايمان له سستۍ خبر و نو هغوي ته يې په ښار کې د پاتې کيدو اجازه ورکړه.

خداي تعالی په دې ايت کې خپل پيغمبر ملامتوي او فرمايي چې خداي تعالی ته وبخښلې؛ ولې دې هغوي ته اجازه ورکړه چې جهاد ته له تللو ډډه وکړي شي؟! [عفا الله عنک لم اذنت لهم] ولې دې پرې نښودله چې هغه کسان چې دروغ وايي او هغه کسان چې رښتيا وايي و پيژندل شي او ته يې په ماهيت خبر شې؟

---

۱. توبه ۴۳ ايت.

[حتی یتبین لک الذین صدقوا و تعلم الکاذبین]

ځینو کسانو ویلې دي چې دا غندنه او ورسره یو ځای بخښنه له دې امله ده چې نعوذ بالله د پیغمبر له خوا هغوي ته اجازه ورکول خلاف او غلط کار و او د پیغمبر له عصمت سره سمون نه لري؛ زمخشري په تفسیر کشاف کې ویلې دي «خدای تعالی په دغه ایت کې په پیغمبر اعتراض کړی دی او دهغه په کار یې خپګان ځرګند کړی دی او د دې مطلب دا دی چې پیغمبر یوه داسې ګناه کړې ده چې بخښښ ته اړتیا لري»[1]

ځواب:

دا ایت دوه ډوله د توجیه او وضاحت وړ ده:

۱. په دغه ایت کې د پیغمبر له خوا د کوم خلاف کار او ګناه د کیدو هیڅ دلیل نیشته. حتی په ظاهره کې داسې کوم لفظ نیشته چې د ګناه معنا ولري، ځکه چې ټولې نښې وایي چې پیغمبر ښه پوهیده چې که دوي ته اجازه ورنه کړي او غوښتنه یې ونه مني بیا هم دوي په جهاد کې برخه نه اخلي. پر دې سربیره په همدې ایت کې وروسته راغلیو ایتونو ته په پام سره خدای تعالی نه خوښوله چې دغه کسان دې په جهاد کې برخه واخلي ځکه چې د دوي جهاد ته تلل د نورو جنګیالیو د روحیې د کمزورۍ کیدو سبب کیدل. خدای تعالی فرمایي: {لَوْ خَرَجُوا فيكُمْ ما زادُوكُمْ إِلاَّ خَبالاً وَ لَأَوْضَعُوا خِلالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَ فيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَ اللَّهُ عَليمٌ بِالظَّالِمينَ}[2]

که هغوي له تاسو سره (د جهاد په لور) وتلې وای؛ بې له پریشانۍ او دوه زړه توبه یې بل څه پر تاسو نه زیاتول او ډیر زر به یې په تاسو کې فتنه جوړه کړې وه او په تاسو کې (داسې سست ایمانه) کسان شته دي چې دهغوي خبرې اوري او خدای تعالی ظالمان پیژني.

علامه طباطبایي فرمایي: «ټولو مصلحتونو او مفاسدو ته په پام سره د

---

۱. الکشاف ۲ ټوک ۲۴۷ مخ.

۲. توبه ۴۷ ایت.

پيغمبر سياست تر ټول مناسب ممکن کار و»[1]

بله دا چې د پيغمبر په دغه اجازې کې د مسلمانانو هيڅ مصلحت نه دي خراب شوي او يوازې دا خبره ده چې که پيغمبر هغوي ته اجازه ورکړې واي نو د هغوي څيره به لا زر ښکاره شوې وه او خلکو به زر منافقان پيژندلې واي. نو پيغمبر هيڅ ګناه نه ده کړې او دا ايت د پيغمبر له عصمت سره هيڅ ټکر نه لري.

۲. خداي تعالی په دغه ايت کې فتنه پالي په ډير لطيف او کنايه وزمه بيان سره معرفي کوي په دې بيان سره چې اي پيغمبره که اجازه دې نه وې ورکړې دهغوي د نفاق څيره به لا ښه او زر روښانه شوې وه. په حقيقت کې د «عفي الله عنک» جمله د خداي تعالی د مهربانۍ کنايه ده لکه څرنګه چې «رحمک الله» او «ساعدک الله» په فارسۍ او پښتو کې دود ده. او مونږ وايوو چې خداي دې خير درکړي دا دې څه وکړل؟ دا جمله د ترحم او شفقت او د مينې د ښکاره کولو لپاره استعماليږي. مثلا يو شاعر هغه وخت چې متوکل عباسي د هغه د جلاوطنۍ حکم وکړ نو وې ويل: «عفا الله عنک الاخر تعود بعفوک ان ابعدا» د خداي رحمت او عفو دې و ي پر تا يا که ستا عفوه له ما ليرې شوه نو زما او ستا په مينځ کې کوم حرمت نيشته چې هغه راستنه کړي»[2]

۳. روښانه ده چې شاعر نه غواړي د عفا الله په جملې سره په متوکل کومه ګناه ثابته کړي ځکه چې که داسې واي نو متوکل به لا خپه شوي و.

۴. امام رضا د دغه ايت په هکله د متوکل د پوښتنې په ځواب کې داسې وفرمايل: دا ايت د هغه مشهور متل په شان دي چې وايي: [اياک اعني و اسمعي يا جاره] [3] يعني دلته خداي تعالی پيغمبر ته په خطاب کې په اصل کې دهغه امت په نظر کې نيولي دي. په قران کې نور ايتونه هم شته چې په دغه سياق او سباق سره نازل شوي دي لکه {لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْخاسِرين}[4]

---

۱. تفسر الميزان ۹ ټوک ۲۸۵ مخ.
۲. تفسير فخر رازي ۱۲ ټوک ۷۴ مخ.
۳. دا يو متل دي چې د کنايې په ډول راغلي دي او په دې ويونکي يو لفظ استعمالوي خو معنا ترې بله اخلي.
۴. زمر ۶۵ ايت..

نو د «عفاالله عنک» جمله د خداي په رسول دخداي د ډيرې مهربانۍ او رحمت ښودونه کوي نه دا چې پيغمبر دې کومه ګناه کړې وي.

نتيجه

دا ايت په هيڅ ډول د پيغمبر ذات ته کومه ګناه يا د مصلحت فوت کيدل نه متوجې کوي بلکه سره له دې چې خداي تعالی په پيغمبر ډير لطف او مهرباني لري د «عفاالله عنک» په جملې سره خداي غوښتې دي چې له پيغمبر سره نوره مينه هم وښيي نو دا ايت د پيغمبر له عصمت سره هيڅ ټکر نه لري.

د لاډيرې څيړنې لپاره وګورئ:

١. جعفر سبحاني، منشور جاويد، ٥ ټوک ٨٣ مخ

٢. محمد هادي معرفت، تنزيه الانبياء

وروستي حديث:

قال رسول الله:« ان اتقاکم و اعلمکم بالله انا»[٢]

په تاسو کې تر ټولو تقوا لرونکي او خداي پيژندونکي کس زه يم» يوسف عزيزي،داستان پيامبران يا قصه هاي قران از آدم تا خاتم.

---

١. يوسف عزيزي داستان پيامبران يا قصه هاي قران از آدم تا ختم، تهران، انتشارات هاد، لومړي چاپ ١٣٨٠ ۴٩ مخ.

٢. محمد تقي هندي، کنز العمال حديث شماره ٣١٩٩١.

ایا د کهف سورې ۱۱۰ ایت د پیغمبر له مطلق عصمت سره سمون خوري؟

پوښتنه: د دغه ایت مطابق:

{وَ ما آتاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ ما نَهاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا}[۱] و آیهٔ {وَ ما يَنْطِقُ عَنِ الْهَوى ★ إِنْ هُوَ إِلاَّ وَحْيٌ يُوحى}[۲]

مونږ د پیغمبر له پاره د مطلق عصمت قایل وو که هغه په احکامو کې وي او که په موضوعاتو کې. ایا د {أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُم}[۳]

ایت د نورو ایتونو مخصص او تخصیصوونکي دي او که نه؟ که مخصص وي ایا پورتني آیت یوازې د احکامو په عصمت دلالت کوي؟

له نبوت سره په اړوندو بحثونو کې یهو موضوع چې په کلامي کتابونو کې پرې بحث شوي دي د انبیاوو د عصمت مسله ده. په تفسیرونو کې هم د بحث په تناسب د هغې په هکله خبرې راغلې دي. د انبیاوو عصمت د مختلفو فرقو د علماوو په نزدې یو لږ تفاوتونه او فرقونه لري. یوازینۍ فرقه چې د عصمت په هکله له نور جدا نظر لري امامیه فرقه ده. لکه څرنګه چې شیخ مفید فرمایي:

---

۱. حشر، آیهٔ ۷.
۲. نجم، آیهٔ ۳ و ۴.
۳. کهف، آیهٔ ۱۱۰.

«ليس في الفرق الاسلامية من يوجب لهم العصمة مطلقاً... الا الشيعة الامامية»؛ [1]

په اسلامي فرقو کې يوازې اماميه شيعه فرقه د پيغمبرانو لپاره د مطلق عصمت قايله ده. په دې اساس هڅه کوو د مناسب ځواب لپاره اول د مطلقه عصمت په ثابتولو تمرکز وکړو او بيا د دغه ايت {أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُم} مطلب روښانوو.

ځواب:

د ځواب د وضاحت لپاره ضروري ده چې د عصمت معنا او مفهوم ته لنډه شان کتنه وکړو.

عصمت په لغت کې: مقاييس اللغه د «عصم» تر کلمې لاندې ليکي: دا يو داسې اصل دي چې د ځان په ساتلو او ملازمې دلالت کوي او عصمت هم له دې اخستل شوي دي.. [2]

عصمت په اصطلاح کې:

ځينو د عصمت په اصطلاحي تعريف کې هغه د لطف په معنا ګڼلي دي. شيخ مفيد وايي: دمتکلمينو په اصطلاح کې عصمت له هغه چا سره مختص دي چې د خداي په مهربانۍ او په خپل اختيار سره له ګناه او قبيحو کارونو ډډه وکړي. [3]

خو ځينو عالمانو عصمت يوه نفساني ملکه بللې ده. ايت الله جوادي آملي ليکي: عصمت يوه پياوړې نفساني ملکه او مهارت دي چې تل د معصوم انسان په وجود کې حضور او ظهور لري او هيڅ ځواک (لکه غضب او شهوت) د هغه د ختميدو سبب نه ګرځي. [4]

۱. د عصمت او عدالت فرق

د عصمت په تعريف کې مو عصمت ته نفساني ملکه او مهارت ووايه، دلته

---

۱. محمد بن نعمان (شيخ مفيد) اوايل‌المقالات، ټوک۴، مخ۱۲۵، بيروت، دارالمفيد، چاپ دوم، ۱۴۱۴ق.

۲. احمد بن فارس بن زکريا، مقاييس‌اللغة، ټوک۴، مخ۱۳۳، قم، اسماعيليان.

۳. هماغه، مخ۱۲۴.

۴. تفسير موضوعي قرآن کريم، وحي و نبوت در قرآن، ۳ټوک، ۱۹۷مخ، قم، مرکز نشر اسراء، چاپ اول، ۱۳۸۱.

دا پوښتنه پيدا کيږي چې د عدالت او عصمت په مينځ کې څه فرق دي؛ ځکه چې د عدالت په تفسير او تعريف کې هم همدا د نفساني ملکې نوم راغلي دي او هغه ته هم يوه نفساني ملکه او مهارت ويل شوې دي؟

په يوې اجمالي اشارې کې د دغو دوو په فرق پوهيدلي شو: په وجودي مرتبې کې عدالت تر عصمته کمزوري دي. له بلې خوا سهو او نسيان هيره او غفلت له عدالت سره ټکر نه لري حال دا چې له عصمت سره منافات او ټکر لري؛ بله دا چې عدالت يوه عملي ملکه ده نه علمي.

۲. عصمت له انسانوالي سره منافات او تضاد نه لري.

د خداي په مخلوقاتو کې د انسان يو ځانګړي حالت لري. حکيم جوړوونکي د انسان وجود له متضادو ځواکونو او مختلفو قواوو جوړ کړي دي او دا متضاد ځواکونه يې داسې له يو بل سره اخښلې دي چې د هغه د تکامل راز په همدغه پيچلتيا کې دي.

انسان په خپلو باطني قواوو کې د تعادل او انډول په پيدا کولو سره کمال ته د رسيدلو لاره هوارولي او د خداي د عبادت او تقرب په سيوري کې د عصمت مقام ته رسيدلي شي. زمونږ لپاره چې د نفساني غوښتنې او حجابونو په کلا کې يوو په دغه حقيقت پوهيدل که څه هم ګران دي خو دغه د کمال لوړې څوکې ته رسيدل ناممکن او ممتنع نه دي او د عصمت د مقام او د انسانوالي په مينځ کې هيڅ تناقض او ټکر نيشته دي ځکه چې هر انسان د خپل وجودي ظرفيت او وړتيا په اندازه نسبي عصمت لري. خو هغه مطلقه عصمت يوازې له انبياوو سره خاص دي او عقلي او نقلي دليلونه په دې خبره دلالت کوي. که څينې قراني دليلونه د پيغمبرانو لپاره عام او هر اړخيز عصمت ثابتوي؛ له څينو نورو ايتونو سره چې فرمايي:

{قل انما أَنَا بَشَرٌ مِثْلُ}:[1] منافات او ټکر نه لري. ځکه چې په دې خبره هيڅ دليل نيشته چې د انسان معصوم والي ناممکن او ممتنع دي. نو په هغو ايتونو کې چې

---

۱. کهف، آيهٔ ۱۱۰.

په عصمت دلالت لري او په دغه ایت کې د عموم او خصوص رابطه نیشته چې په دغـه ایت پـه تمسـک سره پـه عصمت کـې د تبعـیض او یـا د عصـمت د دایـرې د محدودولو قایل شي.

د عقلي او نقلي دلیلونو له مخې چې وروسته به بیان شي نبیان باید معصوم وي او هم دا راز نبي او رسول باید انسان وي؛ ځکه چې د پیغمبرانو د بعثت دایره په انساني ټولنو کې ده. قران د مشرکانو پـه منطق نیوکه کوي هلتـه چې کـافرانو وویل:

{ما لِهذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعامَ وَ يَمْشي فِي الْأَسْواقِ لَوْ لا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونَ مَعَهُ نَذيرا}؛[1]

ولې دا پیغمبر ډوډۍ خوري او په بازارونو کې ګرځي.؟! (نه د پرښتو دودونه لري او نه د پاچایانو طریقه) ولې له هغه سره یوه پرښته نه ده نازله شوې چې له هغه سره یو ځای خلک وویروي + انتشارات هاد (او دهغه د ادعا تصدیقوونکې وي)؟!

په انعام سوره کې هم د هغوی له ژبې دا سې حکایت شوی دی: {لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ}[2]

په المیزان تفسیر کې د دغه ایت لاندې دهغوی د غوښتنې لپاره دوه احتماله ذکر شوې دي: یا مقصد دا دی چې ملایکې راشي او هغه څه چې پیغمبر یې د عذاب وعده ورکړې ده راوړي یا دا چې یوه پرښته پـه خپله د رسالت او پیغمبرۍ دنده په غاړه واخلي او د پیغمبر پر ځای هغه دوی ته بلنه ورکړي..[3]

قران د مشرکانو په ځواب کې فرمایي:{وَ لَوْ جَعَلْناهُ مَلَكاً لَجَعَلْناهُ رَجُلا}[4].

که فرضا خپل رسول مو پرښته ټاکلې وای، بیا هم ضروري وه چې د انسانانو ټول صفتونه پکې راوړو او هغه د انسـان پـه شـکل جوړه کړو؛ یعنې لـه ظاهري او باطني اړخه هغه د انسان په سیرت سره راولو.[5]

---

۱. فرقان، آیهٔ ۷.
۲. انعام، آیهٔ ۸.
۳. تفسیر المیزان، ټوک۷، ۲۰ ـ ۲۲ مخ ، قم، مؤسسهٔ اسماعلیان.
۴. انعام، آیهٔ ۹.
۵. تفسیر نمونه، ۵ټوک، ۱۲۰ ـ ۱۲۲ مخ.

نو په دواړو بڼو کې فرق نه کوي او څوک چې د نبي او رسول په توګه استول کيږي بايد د انسان له جنسه وي نه دهغه له مخالف جنسه. علامه بيا داسې نتيجه اخلي:

«فإنزال الملك رسولا لا يترتب عليه من النفع و الأثر أكثر مما يترتب علي إرسال الرسول البشري»؛[1]

«که پرښته هم نازله شي نو تر هغه څه چې پيغمبر د انسان په شکل کې نازل شوي دي زياته ګټه نه لري»

نو قران د رسول په توګه د انسان راستول چې ضروري شرايط ولري منجمله عصمت يوه عادي خبره ګڼي. په دې اساس لازمه ده چې اول د عصمت ډولونه بيان شي او بيا يې دليلونه وجاجول شي.

۳. د عصمت ډولونه

عصمت په دوو ډولونو عملي او علمي تقسيميږي. دا دوه ډولونه له يوه بله جدا کيدي شي. د انبياوو عصمت دا دواړه لري يعنې پيغمبران هم په علومو کې معصوم دي او هم د عمل او کردار په ډګر کې..[2]

۴. د عصمت پړاوونه

الف) له ګناه عصمت

د انبياوو د عصمت يو مورد دا دي چې هغوي بايد له هر ډول ګناه پاک وي. هغه انسان چې د نورو هدايتوونکي او د هغوي دتربيت يوه بيلګه او خلکو ته د الهي وحي د پيغام رسوونکي دي په خپله بايد دطهارت او پاکۍ د کمال په درجه کې وي او هغه څه چې له عقلي او نقلي دليلونو يې استفاده کيږي د انبياوو مطلق عصمت دي چې په سر کې يې رسول الله مبارک (ص) دي يعنې پاک پيغمبران بايد له هر ډول ګناهونو او ککړتياوو پاک وي.

---

۱. تفسير الميزان، ۷ټوک، ۲۳مخ، قم، مؤسسهٔ السماعليان.
۲. تفسير موضوعي قرآن کريم، هماغه، ۱۹۷ ـ ۱۹۹مخونه.

ب) د وحي په اخستلو پوهيدلو او رسولو يا تبليغ کې عصمت.

د پيغمبرانو د عصمت دوهم ډګر د وحي په اخستلو، پوهيدلو، ساتلو او رسولو کې عصمت او معصوم والي دي چې هغه غرض او مقصد چې په بعثت کې نغښتي دي تحقق ومومي او تاوان ورته ونه رسيږي. ځکه چې که په دغه يوې چارې کې هم د غلطۍ او خطا احتمال مطرح شي نو دخلکو اعتماد ختميږي.

ج) د شريعت په تطبيق او د ژوند په ورځنيو چارو کې له خطا معصوموالي:

يوه بله چاره او ځاي چې له هر ډول خطا او تيروتنې د پيغمبرانو عصمت پکې ضروري دي د شريعت په تطبيق کې مثلا د لمانځه د رکعتونو او د حدود په اجرا او د ژوند په ورځينو چارو کې کې له هر ډول خطا پاکوالي دي د پيغمبرانو د ژوند دا برخه هم بايد له هر ډول خطا او نسيانه پاکه وي او دا هم د هغوي د عصمت په پراخې ساحې کې شامليږي. د هغو پخو عقلي او نقلي دليلونو له مخې چې ذکر به شي انبياء او په سر کې يې زمونږ ګران نبي (ص) په دغو دريو ساحو کې عصمت لري. شيخ مفيد د قران کريم د دې ايت په ذيل کې:

{وَ النَّجْمِ إِذا هَوى★ ما ضَلَّ صاحِبُكُمْ وَ ما غَوى}[1] فرمايي: «فنفي بذالك عنه كل معصية و نسيان؛[2]

«خداي تعالی په دې بيان سره د پيغمبر له پاک ذاته هر ډول ګناه او هيره نفي کړله» که څه هم د پيغمبر د سهوې په هکله ځينې بحثونه او حديثونه شته دي او په دې اړه ځينې روايتونه نقل شوې دي خو د قاطعو عقلي او نقلي دليلونو په شتون کې د داسې روايتونو لپاره څه نه پاتې کيږي شيخ طوسي د دغه ډول روايتونو مضمون ته په اشارې سره فرمايي:

«لكنها في نظرنا ساقطة لقيام الدليل العقلي القطعي علي عدم جواز السهو او النسيان علي المعصوم...»؛[3]

---

۱. نجم، آيهٔ ۱ و ۲.

۲. مصنفات شيخ مفيد، المؤتمر العالمي الالفية الشيخ المفيد، ټوک۴، مخ۲۳، اول چاپ، ۱۴۱۳ق.

۳. الاستبصار، ۲ـ۱ټوک ،۳۲۷ـ۳۲۸ مخ، بيروت دارالتعارف، ۱۴۱۲ق.

دا ډول روایتونه زمونږ په نزد د اعتبار له نظره ساقط دي او اعتبار نه لري ځکه چې مونږ په معصوم کې د هر ډول سهوې او هیرې د نه جایزوالي لپاره قطعي دلیلونه لرو.

په کتاب تهذیب کې فرمایي:

: «هذا مما تمنع العقول»؛ [1]

«یعنې عقلونه دغه ډول حدیثونه نه مني»

د خداي تعالی معرفت او د انبیاوو پیژندل او د بعثت اهدافو ته پام د دغه ډول حدیثونو غیر واقعي والي روښانوي. شیخ صدوق فرمایي:

«من نفی عنهم العصمة في شيء من احوالهم فقد جهلهم...» [2]

«یعنې هر څوک چې د پیغمبرانو د حالاتو او ژوند په یوه برخه کې عصمت نفي کړي په تحقیق سره چې پیغمبران یې نه دي پیژندلې»

لکه څرنګه چې د عارفانو له نظره نبوت او عصمت د الهي خلافت پر مقام ولاړ دي. له دې مخې لازمه ده چې په انسان کې الهي صفات په بشپړه توګه ظهور پیدا کړي؛ یعنې دغه انسان باید د خداي د جمالي او جلالي صفاتو مظهر او بیلګه وي د ایت الله جوادي املي په وینا په دې مینځ کې خلیفة الله یوازیني کس دي چې مطلقه عصمت ته تجلي ورکولي شي. [3]

۵. د انبیاوو د عصمت دلیلونه

د انبیاوو د عصمت په جاج کې مختلف عقلي او نقلي دلیلونه موجود دي چې دلته ورته اشاره کوو:

الف) عقلي دلیل

په تجرید الاعتقاد کتاب کې د عصمت د دلیل په هکله داسې راغلې دي: «و

---

۱. تهذیب الاحکام، ۲ټوک، ۱۸۱مخ، تهران، دارالکتب الامیه، څلورم چاپ، ۱۳۶۵.
۲. بحار الانوار، ۱۱ټوک، ۷۲ مخ، بیروت، مؤسسة الوفاء، څلورم چاپ.
۳. تفسیر موضوعي قرآن کریم، ۲۳۷ مخ.

يجب علي النبي العصمة، ليحصل الوثوق فيحصل الغرض... »؛[1]

د پیغمبر او نبي لپاره عصمت ضروري او واجب دي ځکه چې اطمينان حاصل شي او په نتيجه کې د بعثت غرض او هدف لاسته راشي

علامه حلي د محقق طوسي د عبارت په توضيح کې فرمايي:

هغه کسان چې پيغمبر ورته مبعوث شوي دي که په نبي کې دورغ او ګناه جايزه وګني دهغوي په کار کې به هم هر دروغ او معصيت جايز ګڼي په نتيجه کې به د هغه له اوامرو ګټه نه پورته کوي. دې دليل ته په پام سره چې په ډيره لنډه خو بشپړه توګه دا مسله بيانوي د انبياوو د عصمت موضوع د عقلي جاج او څيړنې په برخه کې هم يوه ضروري چاره ښکاري چې خلک د پيغمبر د خبرې په رښتيا والي او سم والي باور پيدا کړي او په هغوي کې د دورغو د احتمال په مهلکې کې له غورځيدو بچ شي.

ب) نقلي دليل

د قران په ډيرو ايتونو کې دا مسله په نظر راځي چې له ګناه او خطا د پيغمبرانو پاکوالي او عصمت يوه روښانه چاره ده. د بحث د لنډ والي لپاره يو څو ايتونه وړاندې کوو:

قران مجيد فرمايي: {وَ ما يَنْطِقُ عَنِ الْهَوى★ إِنْ هُوَ إِلاَّ وَحْيٌ يُوحى}[2]؛ او پيغمبر هيڅکله د خپل نفس او خواهش له مخې څه نه وايي بلکه هر څه چې وايي يوازې د وحي له مخې دي چې په هغوي نازله شوې ده.

په دې اساس د پيغمبر شريعت هغه څه چې د وحي په توګه يې حاصل کړې دي او خلکو ته يې بيانوي هماغه څيز دي چې خداي په هغه نازل کړې دي يعنې پيغمبر په دغه کلام او دهغه په رسولو کې له ګناه او خطا بشپړ پاک دي.

هغه ايتونه چې دلالت کوي پيغمبران د وحي په اجرا کې له غلطۍ او تيروتنې پاک دي يعنې هم د وحي په اخستلو او پرې په پوهيدلو او هم په هغې په ساتلو او

---

۱. کشف المراد، ۱۵۵ـ۱۵۲ مخ، قم، مؤسسهٔ امام صادق(ع) چاپ اول، ۱۳۷۵.

۲. نجم، آيهٔ ۳ـ۴.

اجرا کولو کې عصمت لري ځینې یې دا دي:

{فَلا وَ رَبِّكَ لا يُؤْمِنُونَ حتى يُحَكِّمُوكَ فيما شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجاً مِمَّا قَضَيْتَ...}[1]؛ ستا په رب قسم چې هغوی به مومنان نه وي مګر دا چې په خپلو اختلافونو کې په تا فیصله وکړي او بیا ستا له فیصلې په خپلو زړونو کې خپګان ونه لري.

{وَ لَوْ لا فَضْلُ اللهِ عَلَيْكَ وَ رَحْمَتُه... وَ أَنْزَلَ اللهُ عَلَيْكَ الْكِتابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ عَلَّمَكَ ما لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ...}[2]؛

که دخدای فضل او رحمت پر تا نه واي ځینو کسانو پتیلې وه چې تا له نیغې لارې وغړوي ، خو دخدای په مهربانۍ هغوي ځانونه له سمې لارې لیرې کوي او تاته هیڅ تاوان نه رسوي او خداي تعالی تاته کتاب او حکمت درکړ او هغه څه یې چې ته پرې نه پوهیدې دروښودل.

ایت الله جوادي د دغو دوو ایتونو لاندې لیکي: د دغو دوو ایتونو نتیجه دا ده چې له یوې خوا د اسماني کتابونو له استولو د خلکو په مینځ کې دهغه علم پر اساس قضاوت کول دي چې خداي یې پیغمبر ته ښیي.

له بلې خوا په حقه قضاوت په دې پورې اړه لري چې پیغمبر په احکامو او موضوعاتو پوه وي؛ لکه څرنګه چې د نساء سورې ۱۱۳ ایت په دې خبره دلالت کوي..[3]

علامه په المیزان کې د دغو دوو ایتونو لاندې لیکي:

هغه چاره چې عصمت دهغه په وسیله تحقق مومي ؛ یو ډول علم دے چې لرونکی په ګناه او خطا له اخته کیدو منع کوي. په بله ژبه داسې علم دی چې د ضلالت او ګمراهۍ مخه نیسي. هلته چې وې فرمایل:

---

۱. نساء، آیهٔ ۲۵.
۲. نساء، آیهٔ ۱۱۳.
۳. تفسیر موضوعي قرآن کریم، ۲۱۸ـ۲۱۹ مخونه.

{وَ أَنْزَلَ اللهُ عَلَيْكَ الْكتابَ وَ الْحِكْمَةَ}[1]

مطلب وحی کتاب اَو حکمت َدی. او هغه یو ډول پیغمبر ته الهي تعلیم دی. خو دخدای دا خبره چې:

{وَ عَلَّمَكَ ما لَمْ تَكُنْ تَعْلَم}[2]

له دې علمه مطلب هغه علم نه دے چې د کتاب په وحي او حکمت سره وي؛ ځکه چې د ایت مورد په پیښو او دعواوو کې د پیغمبر قضاوت دي چې د هغه په هکله به یې د پیغمبر نظر غوښته. نو له دغو دوو ځیزونو د مقصد دوه ډوله علم دي: یو د وحي په وسیله تعلیم او بل په زړه د القا او خفي وحي له لارې تعلیم.[3]

په دې اساس پورتني ایت د اسلام پیغمبر په دوو علمونو سنبال ګڼي. هم هغه علم چې د حکم او قضا سرچینه او هم هغه علم چې د موضوعاتو د پیژندلو علم دي. نو د دغه ایت شان نزول یې داسې ذکر کړي دي چې دوو کسانو چې شخړه یې لرله پیغمبر ته خپل شکایت راوړ او هر یو هڅه کول چې ځان وژغوري او بې ګناه وښيي او تور په مقابل لوري وتړي. دلته وه چې ددغه ایت په نازلیدلو سره حق له باطله وپیژندل شو. په دې اساس د نوموړي او ځینو نورو ایتونو مطابق چې دلته تول نه شو ذکر کولي خبره بلکل صفا او روښانه ده. دخداي نبیان معصوم دي په تیره بیا اولوالعزم پیغمبران او دهغوي په سر کې زمونږ ګران رسول حضرت محمد)ص(د عصمت له لوړې درجې برخمن دي. قران د پیغمبر اطاعت دخداي اطاعت ګڼي او فرمايي:

{مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطاعَ اللهَ}؛[4]

څوک چې د پیغمبر اطاعت وکړي بې له شکه چې دخداي اطاعت یې کړي دي.

فخر رازي د دغه ایت په ذیل کې وايي:

---

۱. نساء، آیهٔ ۱۱۳.

۲. هماغه.

۳. تفسیر المیزان، ټوک۵، مخ۷۷ـ ۸۰، قم، مؤسسهٔ اسماعیلیان، دویم چاپ ، ۱۳۶۰.

۴. نساء، آیهٔ ۸۰.

« من اقوی الدلائل علي انه معصوم في جميع الاوامر و النَّواهي... و ايضاً وجب ان يكون معصوماً في جميع افعاله»؛ [1]

«دا ايت تر ټولو قوي دليل دي په دې چې پيغمبر په ټولو اوامرو او نواهي کې معصوم دي.... او همدا راز واجبه ده چې پيغمبر بايد په ټولو فعلونو کې معصوم وي»

تر اوسه مو چې کوم عقلي او نقلي دلايل ذکر کړل له هغو دې نتيجې ته رسيږو چې پيغمبران په تيره بيا خاتم پيغمبر چې تر ټولو افضل دي مطلق عصمت لري. نو د دليل اطلاق ته په پام سره باوري يوو چې عصمت په خپلې پراخې لمنې سره د انبياوو په ټول ژوند کې شامل دي لکه څرنګه چې جميل حمود د دغه ايت په ذيل کې

{وَ جَعَلَني نَبِيّا وَ جَعَلَني مُبارَکا} [2]

چې له حضرت عيسی يې نقلوي وايي:

« فلو فرضنا إنّه غيرمعصوم في تشخيص الموضوعات... يستلزم هذا عدم کونه مبارکاً»؛ [3]

که فرض کړو چې پيغمبر د موضوعاتو په تشخيص او د هغو په هکله د نظر په ورکولو کې معصوم نه دي نو د دې مطلب به داوي چې په دغه مورد کې مبارک نه دي.

۲. د انا بشر مثلکم د ايت مفاد

د قطعي او عقلي دليلونو په رڼا کې د پيغمبرانو د مطلق عصمت له بيانولو وروسته د انا بشر مثلکم ايت څيړو.

---

۱. امام فخررازي، التفسير الکبير، ۹ ـ ۱۰ ټوک ، ۱۹۳ مخ ، بيروت، داراحياء التراث العربي.
۲. مريم، آيهٔ ۳۰ و ۳۱.
۳. محمد جميل حمود ، شبهة القاء المعصوم نفسه في التهلکة، ۱ټوک، ۳۲۰ مخ.

که چې دلته پوښتنه شوې ده چې ایا دغه ایت د هغو ایتونو مخصص دي چې مطلقا د پیغمبرانو عصمت ثابتوي ؛ په تیره بیا د رسول الله مبارک چې د پوښتنه کوونکي مقصد هم همدغه دي. چې که فرضا دا سمه وي نو وویل شو چې پیغمبر یوازې د احکامو په معامله کې معصوم دي نه په نورو معاملو کې؟

دې پوښتنې ته په پام سره باید ووایو چې هغه څه چې د مطلقه عصمت له دلیلونو او ایتونو لاسته راځي ، رسول الله مبارک مطلق معصوم دي؛ هم د وحي په اخستلو او ورباندې په پوهیدلو کې او هم د هغې ساتلو او رسولو کې. او هم یې په اجرا او د خپل ژوند په چارو کې په دغو ټولو کې له عصمته برخمن دي. په دغه ایت کې)لکه څرنګه چې په کهف سورې او فصلت کې راغلي دي(او نورو ایتونو کې د تخصیص او تعمیم رابطه نه ده موجوده. چې په هغه په تمسک سره څوک د پیغمبر لپاره د تبعیض قایل شي.

علامه په المیزان کې د کهف سورې د دغه ایت په ذیل کې راوړې دي : دغه ایت د « انما» په کلمه سره چې د حصر د معنې استفاده ترې کیږي له نورو خلکو سره په شباهت او ورته والي کې د پیغمبر انحصار بیانوي؛یعنې پر دې څه زیات نه لري؛ یعنې هغه څه چې دوي دوي یې ګمان کاوه چې هر څوک د نبوت ادعا وکړي د خدایۍ او د غیبیه قدرت ادعا یې هم کړې ده. نو دوي له پیغمبره دا سې څیزونه غوښتل چې بې له خدایه ورته بل چا نه شو ورکولي. پیغمبر د خداي په امر دغه څیزونه له ځانه نفي کوي او یوازې دا خبره ځانته ثابتوي چې پیغمبر دي او دخداي له خوا ورته وحي کیږي.[1]

په فصلت سوره کې عالمانو دغه ایه شریفه مشرکانو ته د ځواب په مقام کې ګڼلې ده؛ هلته چې فرمایلي یې دي :

{وَ قالُوا قُلُوبُنا في أَكِنَّة مِمَّا تَدْعُونا إِلَيْه}[2]؛

یعنې زمونږ زړونه دا سې دي چې هغه څه چې پیغمبر ورته مونږ غواړي په هغه نه پوهیږو او زمونږ په غوږونو کې د کوڼ توب درنې پردې پرتې دي چې هیڅ بلنه

---

۱. تفسیر المیزان، ۱۳ ټوک، ۴۰۵ مخ.
۲. فصلت، آیهٔ ۵.

نه اوري زمونږ او ستا په مينځ کې داسې حجاب دي چې ستا لور ته زمونږ د درتللو مخه نيسي. نو ايت د هغوي په خواب کې فرمايي:زه هم ستاسو په شان انسان يم چې ستاسو په مينځ کې ژوند کوم او لکه څرنګه چې تاسو له يو بل سره ناسته پاسته او ژوند کوئ له تاسو سره خبرې کوم لکه څرنګه چې تاسو له يوه بل سره خبرې کوئ. زه له داسې جنسه نه يم چې له تاسو سره فرق ولري چې مثلا زما او ستاسو په مينځ کې حجاب او پرده وي..[1] يعنې زه ستاسو په شان يو انسان يم او ستاسو په شان خبرې کوم نو بيا څنګه زما په خبرو نه پوهيږئ؟ په دې اساس دغه ايت د نورو ايتونو د تخصص لپاره نه دي بلکه مقصد يې دا دي چې دمشرکانو ځينې بې ځايه ګمانونه ، خيالونه ، پلمې او د چتې خبرې رد کړي او رسول الله مبارک د يو داسې انسان په توګه معرفي کړي چې د خداي پيغمبر او د الهي وحي لرونکي دي.

نتيجه

پيبغمبران معصوم دي او د اسلام پيغمبر چې اوالعزم او تر ټولو افضل نبي دي مطلق عصمت لري. دا خبره له عقلي او نقلي دليلونو لاسته راځي او په پراخې ساحې کې او مطلقا د پيغمبر عصمت ثابتوي. نو دغه ايت چې :

{أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُم}

له تخصيص سره هيڅ اړه نه لري ؛ شيخ صدوق په دې اړه فرمايي: ربطي به تخصيص ندارد ؛ «إعتقادنا انهم موصوفون بالكمال... لايوصفون في شيء من احوالهم ينقص و لاعصيان و لاجهل؛[2]

زمونږ عقيده دا ده چې نبيان له هر اړخه کمال او بشپړتيا لري او په علم او کمال هم متصف دي. له لومړيو چارو تر اخره. د خپلو چارو په هيڅ برخه کې په نقص، نيمګړتيا او ګناه او جهل موصوف نه دي.

د لاډير مطالعې لپاره

۱. جعفر سبحاني، منشور جاويد ، قم، دفتر انتشارات اسلامي، ۵ټوک،

---

۱. تفسير الميزان، ۱۷ ټوک ، ۳۲۱ مخ.

۲. شيخ مفيد ، پيشين، (مصنفات شيخ مفيد)، ۹۲ مخ.

۱۷.۴مخ،
۲. محمدتقي مصباح یزدي، راهنماشناسي، تهران، امیرکبیر، چاپخانه اول چاپ ، **۱۳۷۵**، ۹۰ ـ ۱۰۴مخ.
۳. علي شیرواني، معارف اسلامي در آثار شهید مطهري، قم، د اسلامي چارو او استادانو چارې، **۱۳۷۲**، ۲۷۲ ـ ۲۷۸مخونه،
۴. محمدامین ارزګاني، پیامبر اعظم در نګاه عرفاني امام خمیني، تهران، مؤسسه و تنظیم نشر آثار امام خمیني، اول چاپ، ۱۳۸۲، ۴۸ ـ ۵۰مخونه.
۵. محمد سعیدي‌مهر، آموزش کلام اسلامي، قم، مؤسسهٔ فرهنګي طه، اول چاپ ، ۱۳۷۸، ۷۰ ـ ۸۰ مخونه.

وروستۍ حدیث:

رسول الله مبارک (ص) فرمایي: تر ټولو سخته بلا او ازموینه د پیغمبرانو ازموینه ده او بیا دهغو کسانو چې پیغمبرانو ته ورته دي. هر کس د خپلې دینداری په اندازه په بلا او ازمیښت اخته کیږي.[1]

۱. نهج الفصاحة، ترجمه: ابراهیم احمدیان، ۲۲ مخ.

شفاعت د قرآن له نظره

پوښتنه: آیا شفاعت د بقرې سورت ۱۲۳ ایت سره ټکره نه لري؟

د پوښتنې بیان: ایا د پیغمبر(ص) او د معصومو امامانو(ع) شفاعت د بقرې سورت ۱۲۳ ایت سره، چې فرمايي: {وَاتَّقُواْ يَوْماً لاَّ تَجْزِي نَفْسٌ عَن نَّفْسٍ شَيْئاً وَلاَ يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلاَ تَنفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلاَ هُمْ يُنصَرُونَ} ټکره نه لري؟ اول دا چې که له دې نظره ورته وکتل شي چې د دې ایت وروسته او وړاندې ایتونو ته پام ونه شي او یوازې د ایت ظاهري معنی راواخستل شي؛ او دویمه دا چې یوازې هغه ایتونو ته پام وکړې شي چې شفاعت یوازې خدای سره خاصوي او هغه ایتونو ته پام ونه شي چې د خدای په اجازې سره د پیغمبر(ص) او د معصومو امامانو(ع) شفاعت جائز ګڼي؟

ځواب: په قیامت کښې د شفاعت مسئله خو ټول مسلمانان مني او هیچا له دې انکار نه دے کړے. د بقرې سورت ۱۲۳ ایت هم شفاعت نه نفي کوي، په دوو دلیلونو سره:

۱. د هغوې د وړاندې او وروسته ایتونو په ګواهۍ سره، دا ایت هغه شفاعت یادوي چې یهودیان او بني اسرائیل یې د ځان لپاره باوري وو او دا تصور یې کاوۀ چې په هغه دنیا کښې به هم د دې دنیا په شان د دوستۍ په سبب د خدای له عذابه خلاص شي؛[1] نو د «واتقوا» ټکې په دې ایت کښې بني اسرائیلو ته خطاب دے. له

---

۱. محمد حسین طباطبایي؛ المیزان في تفسیر القرآن؛ ۱ ټوک ، ۱۵۵ مخ.

دې وړاندې ایت دا دے: {یا بني اسرائیل اذکروا نعمتي التي انعمت علیکم و اني فضلتکم علي العالمین}[1]؛ اے بني اسرائیلو زما هغه نعمت را یاد کړئ چې په تاسو مې لورلے دے (او همدا رنګ یاد کړئ) په تحقیق سره چې ما تاسو ته (د خپل وخت) په نړیوالو باندې لوړاوې درکړ.

۲. دا ایت له خدایه پرته د بل چا شفاعت، چې کله بې د خدای له اجازته وي، نفي کوي. دې مبارک ایت ته په پام سرهدا ایت د ګناهګارانو د شفاعت نفي کولو دلیل نه شي جوړېدے.

سپړنه:

د بحث د لازیات روښانیدو لپاره ضروري ده چې څو مسلو ته پام وکړو:

۱. د شفاعت معنی

شفاعت په لغت کښې له «شَفَع» مادې اخستے شوے دے او بیلا بیلې معنې لري، لکه: د فرد په مقابله کښې جفت، زیاتول، غوښتل، مینځګولي کول او ملاتړ.[2] علامه طباطبایي فرمایي: شفاعت په اصل کښې له «شَفَع» یعنې جفت اخستے شوے دے. په حقیقت کښې شفاعت کوونکې د شفاعت غوښتونکي نیمګړې وسیلې سره یو ځای کیږي او یو زوج او جوړه جوړوي چې د هغې په وسیله هغه غرضونو ته چې خپلې نیمګړې وسیلې سره ورته نه شو رسیدې، ورسي.[3] دې ته په پام سرهشفاعت د سببیت بشپړوونکے دے. ځیرتیا سره دا په لاس راځي چې شفاعت د سببیت له مصداقونو دے چې د لومړي سبب او مسبب تر مینځ واسطه کیږي.

۲. د شفاعت ډولونه

الف) تکویني شفاعت: دا ډول شفاعت یوه عامه معنی لري چې ټولو

---

۱. بقره، ۱۲۲آیة.

۲. د لیکوالانو یو ټولې، مجمع اللغات، ۵۴۳ مخ ، د عربی فارسی ته لویې لغتي کتاب جامع نوین، احمد سیاح.

۳. المیزان، هماغه.

موجوداتو ته شامليږي؛ يعنې ټول مخلوقات د انسانانو لپاره د خدای د رحمت وسيله دي. چې دا په حقيقت کښې غرض ته د رسيدو لپاره زيات مرسته کوونکي ګڼل کيږي.

ب) تشريعي شفاعت: دا شفاعت هر هغې يوې وسيلې ته ويل کيږي چې د انسان نيغې لارې او د حقو شريعت ته سمه لارښوونه وکړي. دا ډول په خپله بيا څو ډوله لري چې د هغې ټولو بيانول دلته ضروري نه دي او يوازې دې مطلب ته اشاره کيږي چې له هغو يو ډول د مغفرت او بخښنې شفاعت دے چې په دې کتاب کښې يې مونږ بحث کوو. په مغفرت کښې شفاعت د ګناهونو، ناپاکو او ککړتياو د بخشش لپاره د وسيلې شونه ده. د دې د لا زياتې څېړنې لپاره چې په دې هکله په قران کښې راغلي ايتونو ته پام کوو چې ايا دا ايتونه د شفاعت تاييد کوي که نه.

۳. په قران کښې شفاعت

هغه ايتونه چې د شفاعت بحث په کښې شوے دے دوه ډوله دي: يو ډول هغه دي چې په کلي توګه شفاعت نفي کوي او بل ډول هغه دي چې شفاعت د خدای په حکم او اجازت سره ګڼي.

الف) د شفاعت نفي کوونکي آيتونه

{ام اتخذوا من دون الله شفعاء قل ا و لو کانوا لا يملکون شيئا و لا يعقلون قل لله الشفاعه جميعا}[۱]؛ آيا هغوي له خدايه علاوه نور شفيعان نولي دي؟! هغوي ته ووايه: ايا له هغوي شفاعت غواړئ چې که څه هم د څه مالکان نه وي او څه درک او شعور نه لري؟ ووايه ټول شفاعت خدای لره دے.

{و اتقوا يوما لا تجزي نفس عن نفس شيئا و لا يقبل منها شفاعه و لا يوخذ منها عدل و لا هم ينصرون}[۲]؛ له هغه ورځې ووېرېږئ چې هيڅوک له بله څه نه شي دفع کولے او نه له هغه شفاعت قلبيږي او نه ترې څه بدل قبيلږي او نه ورسره مرسته کيږي.

---

۱. زمر، ۴۳ او ۴۴ آيتونه.
۲. بقره، ۴۸آية.

- {و اتقوا يوما لفا تجزي نفس عن نفس شيئا و لا يقبل منها عدل و لا تنفعها شفاعه و لا هم ينصرون}؛[1] له هغه ورځې وويرېږئ چې هيڅوک به له بله څه نه شي دفع کولے او نه به ترې په بدل کښې څه قبليږي او شفاعت به هغه ته څه ګټه نه ورکوي او له يوۀ اړخه به هم ورسره مرسته نه کيږي.

- {يا ايها الذين آمنوا انفقوا مما رزقناكم من قبل ان يأتي يوم لا بيع فيه و لا حلّة و لا شفاعة}؛[2] اے هغو کسانو چې ايمان مو راوړے دے! له هغه څه چې تاسو ته مو روزي درکړې ده د خداى په لاره کښې ورکړئ وړاندې له دې چې هغه ورځ راورسي چې نه په کښې خرڅول او اخستل شته، نه په کښې دوستي او شفاعت.

څه رنګ چې تاسو وينئ دا ټول ايتونه شفاعت نفي کوي چې وروستني درې ايتونه په څرګنده توګه په قيامت کښې شفاعت نفي کوي.

ب) شفاعت ثابتوونکي آياتونه

- {ان ربكم الله الذي خلق السماوات و الأرض في ستة أيام ثم استوي علي العرش يدبر الأمر ما من شفيع الا من بعد اذنه}؛[3] ستاسو پروردګار، هغه خداى دے چې اسمانونه او ځمکه يې په شپږو ورځو کښې پيدا کړل؛ بيا په عرش شو او د کار تدبير يې وکړ او د هغه له اجازته بغير هيڅوک شفاعت کوونکے نشته.

- {يومئذ لا تنفع الشفاعه الا من اذن له الرحمن و رضي له قولا}؛[4] په هغه ورځ به د چا شفاعت څه ګټه نه کوي يوازې د هغه چا چې رحمان خداى ورته اجازت ورکړې وي او د هغه په خبرو راضي وي.

- {ان يوم الفصل ميقاتهم اجمعين يوم لا يغني مولي عن مولي شيئا و لاهم ينصرون الا من رحم الله انه هو العزيز الرحيم}[5]؛ د بيلتون ورځ د ټولو د وعدې ورځ ده؛ هغه ورځ چې د ملګري ملګرتيا به ملګري ته څه ګټه نه رسوي او له يوې خوا به هم ورسره مرسته نه کيږي مګر هغه کس چې خداى ورباندې رحمت وکړي، ځکه چې

---

۱. هماغه، ۱۲۳آية.

۲. هماغه، ۲۵۴ آية.

۳. يونس، ۳ آية.

۴. طه، ۱۰۹ آية.

۵. دخان، ۴۲ – ۴۰ آيتونه.

هغه عزیز او رحم کوونکی دی.

ـ {و قالو اتخذ الرحمن ولدا سبحانه بل عباد مکرمون لا یسبقونه بالقول و هم بأمره یعملون یعلم ما بین ایدیهم و ما خلفهم و لا یشفعون الا لِمنَ ارتضيـ و هم من خشیته مشفقون}؛[1] هغوي وویل: خدای پاک د ځان لپاره بچی نیولی دی. هغه (له دې عیبه) پاک دی، هغوي (پرښتې) معزز بندګان دي او هیڅکله په خبرو کښې په هغه نه وړاندې کیږي او د هغه په حکم عمل کوي هغه د هغوي په اوسنیو (عملونو) او تیرو خبر دی او هغوي بې د هغه چا لپاره چې خدای ترې راضي دی شفاعت نه کوي او د هغه له ویرې ویریږي.

د دویمې برخې ایتونه؛ لکه څه رنګ یې چې له ظاهره پیدا ده، په قیامت کښې شفاعت د خدای په حکم سره ثابتوي، نو کله چې دا دوه برخې ایتونه جمع کړو نو دا رنګ نتیجه اخستې شو: په قیامت کښې شفاعت یو کلي قانون لري. په دې طریقه چې هلته هر څوک له ځانه شفاعت نه شي کولې بلکې د خدای په اجازت سره به شفاعت کوي؛ یعنې په شفاعت کښې اصل دا دی چې یوازې د خدای لپاره وي، خو په ځینو ځایونو کښې د خدای رحمت د دې سبب کیږي چې نور کسان، لکه پیغمبران او د خدای ولیان د خدای په حکم او اجازت سره شفاعت وکړې شي.

دې ته پام په قیامت کښې د شفاعت کولو مسله منلې شوې ده. اسلامي عالمانو او پوهانو هم دا خبره منلې ده او که څه اختلاف دی نو هغه د شفاعت په معنې کښې دی، نه په اصل شفاعت کښې، د مسلمانانو تر مینځ یوازې معتزله او خوارج، که څه هم اصل شفاعت قبلوي، خو د شفاعت په تفسیر کښې نورو سره اختلاف لري؛ هغوي داسې ګمان کړې دی چې شفاعت د نیکو او اطاعت کوونکیو کسانو لپاره دی، نه د ګناهګارانو لپاره؛ یعنې د پیغمبر(ص) د شفاعت په نتیجه کښې یوازې د نیکو کسانو نیکۍ او درجه زیاتیږي، نه دا چې ګناهګاران ورسره نجات بیامومي.[2]

---

۱. انبیاء، ۲۸ – ۲۲ آیتونه.

۲. عبدالجباز، قاضي، شرح الاصول الخمسه، ۴۲۳ ـ ۴۲۵ مخونه؛ دکتر سمیع دغیم، موسوعه مصطلحات علم الکلام الإسلامي، ۱ټوک ، ۲۲۷مخ.

د اسلام د ځینې عالمانو نظر

علامه طباطبایي د بقرې سورت د ۴۸ ایت په ذیل کښې د شفاعت نفي کوونکي ایتونه او د شفاعت ثابتوونکي ایتونه بیانوي او بیا داسې نتیجه اخلي: که څه هم ځینې ایتونه د شفاعت نفي کوونکي دي، خو که د شفاعت ثابت کوونکي ایتونو ته وګورو نو باید دا مسله ومنو چې د قران ایتونه اصل شفاعت بې له څه اشکاله مني؛ خو ځینې ایتونه په اصل کښې شفاعت یوازې خدای سره خاص ګڼي او له خدایه علاوه د بل چا شفاعت د خدای په رضایت سره ثابتوي.[۱]

فخر رازي د بقرې سورت د ۴۸ ایت په ذیل کښې شفاعت یو منلې شوې څیز ګڼي چې ټول مسلمانان ورباندې یوه خُله دي. خو د معتزله و نورو سره اختلاف یې د شفاعت په تفسیر کښې ګڼلې دے.[۲]

شیخ طوسي هم د دې ایت په ذیل کښې وایي: دا ایت کافرانو سره مربوط دے ځکه چې پیغمبر(ص) د کافرانو په حق کښې شفاعت کوي چې د هغه حضرت د شفاعت نتیجه د ګناهګارانو له عذابه د خلاصي سبب کیږي.[۳]

فتّال نیشابوري د دې ایت {عسی ان یبعثک ربک مقاما محمودا}، په ذیل کښې مقام محمود د پیغمبر(ص) شفاعت سره تفسیر کړےدے او له پیغمبره(ص) یې یو روایت نقل کړے دے: «المقام الذي أشفع فيه لأمتي».[٤]

مرحوم طبرسي د بقرې سورت د ۴۸ ایت په ذیل کښې فرمایي: ټولو مسلمانانو دا منلې ده چې په قیامت کښې به د پیغمبر(ص) شفاعت منلې کیږي که څه هم د هغې په څه رنګ والي کښې د معتزله و او نورو تر مینځ اختلاف دے چې معتزله وایي چې شفاعت د اطاعت کوونکیو لپاره دے او شیعه وایي چې د شفاعت غرض دا دےچې ګناهګارانو ته له عذابه نجات ورکړي. بیا وایي: نه یوازې د پیغمبر(ص) شفاعت بلکې د هغه د خاصو یارانو، معصومو امامانو(ع) او

---

۱. علامه طباطبایي، هماغه، ۱۵۷ – ۱۵۵مخونه.
۲. امام محمد رازي، تفسیر کبیر، ۳ټوک، ۵۹مخ.
۳. شیخ طوسي؛ التبیان في تفسیر القرآن، ۱ټوک، ۲۱۳مخ، د بقرې سورت د ۴۸ ایت په ذیل کښې.
۴. نیشابوري، محمد بن فتّال، روضة الواعظین، ۵۴۹مخ.

د نیکو او صالحو بندګانو شفاعت هم قبلیږي.[1]

ابوالفتوح رازي د بقرې سورت د ۴۸ ایت په ذیل کښې وايي: دا ایت کافرانو او جهودیانو سره مربوط دے په مسلمانانو کښې بې له معتزله وو نور ټول شفاعت مني بیا ځینې هغه ایتونه چې په قیامت کښې شفاعت ثابتوي راوړي.[2]

میمون بن محمد نسفي هم دې مطلب ته اشاره کړې ده او په قیامت کښې یې شفاعت یو منلې شوې څیز ګڼلے دے چې ټول مسلمانان یې مني.[3]

حتی وهابیان چې ډېر عالمان هغوي د شفاعت منکر ګڼي، شفاعت په کلي توګه نه نفي کوي، بلکه د پیغمبر(ص) شفاعت د قیامت په ورځې د خدای په حکم او اجازت سره مني.[4]

هغه ایتونو ته په پام سرهچې د شفاعت نفي کوونکي دي لکه د بقرې سورت ۱۲۳ ایت، هغه شفاعت ته په پام سرهنازله شوې چې هغه د خدای له اجازته بغیر وي. نو شفاعت یو داسې منلې شوې اصل دے چې په هغې کښې څه شک او تردید کول په اسلامي مسلو کښې شک کول دي.

د لازیاتې مطالعې لپاره سرچینې

۱. مرتضي مطهري، مجموعه آثار، ۱ټوک، ۴۵۳مخ.

۲. جعفر سبحاني، آیین وهابیت، له ۲۵۹مخه وروسته.

۳. علي اصغر رضواني، سلفي‌گري وهابیت و پاسخ به شبهات، له ۴۵۸ مخه وروسته.

وروستے حدیث

پیغمبر(ص): «مَنْ لَم یَقْبَل العُذرَ مِنْ مُتَنصِّلٍ صادقاً کان او کاذباً لَمْ یَنِلْ شفاعتي»؛ هر یو کس چې ورته څوک یو عذر راوړي که رښتیا وي که دروغ هغه قبول نه کړي، نو زما له شفاعته بې برخې دے.[5]

---

۱. طبرسي، فضل بن حسن، مجمع البیان، ټوک۱، ۲۲۳مخ.

۲. ابوالفتح رازي، روح الجنان، ټوک۱، ۱۲۴ – ۱۷۵ مخونه.

۳. نسفي، میمون بن محمد، تبصره الأدله في اصول الدین، ۲ټوک، ۷۹۲مخ.

۴. امین، سید محسن، کشف الإرتیاب في اتباع محمد بن عبدالوهاب، ۱۹۲ مخ.

۵. نهج‌الفصاحة، د ابراهیم احمدیان ترجمه، ۳۷۰مخ د شفاعت په بحث کښې.

ایا شفاعت د خدای وحدانیت سره ټکر لري

پوښتنه: د پیغمبرانو او امامانو شفاعت د خدای له وحدانیت سره څنګه سمون لري؟

د پوښتنې سپړنه: لکه څنګه چې روښانه شوه د مسلمانانو په نزد شفاعت یو منلی شوی اصل دی. د قران له نظره د شفاعت په ځواب کښې وویل شول چې د خدای په اجازې سره پیغمبرانو، معصومو امامانو او... ته دا ختیار ورکړې شوې دی چې ګناهګار او خطاکار انسانان له هغوی شفاعت وغواړي. د وهابیانو او ابن تیمیه له نظره چې وروسته به ورباندې خبرې وشي، که څوک له پیغمبره، معصومو امامانو او... شفاعت وغواړي نو له مشرک کیږي ځکه چې پیغمبران او معصوم امامان یې له خدای سره سم کړي دي او دا خبره له توحید سره سمون نه لري.

ځواب: «شفاعت» د «شفیع» له مصدره دی، په لغت کښې د وساطت، مینځګړتوب او یوې مطلوبې نتیجې ته د رسیدلو لپاره له چا سره د یو ځای کیدلو په معنی دی[1]. د علم کلام په اصطلاح کښې شفاعت، د خدای د هغه بخشش او رحمت په معنی دی چې د انبیاو او اولیاو په وسیله ځینې بندګانو ته رسي.[2]

---

۱. راغب اصفهاني، مفردات الفاظ قرآن، ۴۵۷ و ۴۵۸ مخونه، د شفاعت په بحث کښې.
۲. علي‌رضا طاهري، فرهنګ اصطلاحات متقابل و متشابه، ۱۱۲ او ۱۱۷مخونه.

د پیغمبر(ص) له وخت راهسې تر اوسه پورې د مسلمانانو طریقه همدا وه چې په ژوند کښې او له مرګه وروسته، له رښتونکیو شفاعت کوونکیو شفاعت وغواړي اسلامي پوهانو یو کس هم تر اوسه پورې داسې غوښته له اسلامي اصولو او حکمونو سره مخالف نه ده ګڼلې، په پینځمې پیړۍ کښې ابن تیمیه، له دې مسلې سره او همدارنګ له نورو ډېرو غقیدو سره مخالفت وکړ. له هغه درې پیړۍ وروسته محمد بن عبدالوهاب نجدي، یو ځل بیا د مخالفت بیرغ ورپاوۀ او د ابن تیمیه مکتب یې ژوندې کړ.[1]

په خپله شفاعت وهابیان مني خو یوازې په ځینې حکمونو او خصوصیاتو کښې بیل نظر لري، د وهابیانو له نظره شفاعت هاله صحیح دے چې انسان نیغ په نیغه له خدایه وغواړي چې پیغمبر او هغه کسان چې د شفاعت اجازت لري د انسان شفاعت وکړي.ابن تیمیه وایي: "که څوک ووایي: خدای ته د نزدې کیدو لپاره له پیغمبر غواړم چې زما شفیع شي، نو دا د مشرکانو له کارونو دي". محمد بن عبدالوهاب وایي: "د شفاعت غوښته باید یوازې له خدایه وي، نه له شافعانو، یعنې باید وویل شي: خدایه! د قیامت په ورځ محمد(ص) زما شفیع وګرځوې"[2]

دغو مطلبونو ته په پام، ضروري ده چې له شفاعت سره اړوند روایتونو ته پام وکړې شي او حقیقي او غیر حقیقي شفاعت وپیژندې شي چې له وحدانیت سره د شفاعت سمون څرګند شي.

له شفاعت سره تړلي ایتونه په اوو ډلو ویشلې شو او له هرې یوې ډلې یو ایت د بیلګې په طور ذکر کوو:

۱. د شفاعت مطلقا نفي کول

ځینې ایتونه، شفاعت مطلقا او په کلي توګه نفي کوي: «أن يَأْتِيَ يَوْمٌ لاَّ بَيْعٌ فِيهِ وَلاَ خُلَّةٌ وَلاَ شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ؛[3] او داسې ورځ به راورسي چې په

۱. جعفر سبحاني، آیین وهابیت، ۲۵۹ او ۲۶۱مخونه.
۲. علي اصغر رضواني، سلفي ګري، وهابیت و پاسخ به شبهات، ۴۵۸ او ۴۵۹مخونه.
۳. بقره، ۲۵۴آیة.

هغې کښې به نه تجارت وي او نه به پکښې دوستي او نه شفاعت، او کافران ظالمان دي.»

په نورو ایتونو کښې له موجودو نښانو دا په لاس راځي چې په دغو ایتونو کې شفاعت مطلقا او په کلي توګه نه دے نفی شوے بلکه غرض یې د شفاعت ځینې برخه ده چې (باطل شفاعت) دے.

۲. د یهودیانو په نظر کښې شفاعت نفي کول

قرآن کریم فرمایي:

«وَاتَّقُواْ يَوْماً لاَّ تَجْزِي نَفْسٌ عَن نَّفْسٍ شَيْئاً وَلاَ يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلاَ يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلاَ هُمْ يُنصَرُونَ»؛[1]

له هغه ورځې وویرېږئ چې هیڅا ته به د بل په ځای سزا نه ورکول کیږي، نه به یې شفاعت قبلیږي، نه به ترې بدل اخستل کیږي او هغوي سره به مرسته نه کیږي.

د دې ایت مطلب، هغه شفاعت دے په کوم چې بني اسرائیلو د ځان لپاره عقیده لرله. هغوي به ویل: مونږ د پیغمبرانو زامن یو او زمونږ د ګناه بار چې هر څومره هم درونږ وي نو زمونږ پلاران به زمونږ په حق کښې شفاعت کوي.

۳. له کافرانو د شفاعت نفي کول

د قران ایتونه په څرګنده وایي چې د قیامت په ورځ، د کافرۍ ډلې لپاره هیڅ شفاعت او شفاعت کوونکے نشته: «فَمَا تَنفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ؛[2] د شافعانو شفاعت به هغوي ته څه ګټه نه ورکوي»

۴. له بتانو شفیع په جوړونکو باندې نیوکه

د قران ځینې ایتونه د بتانو په شفیع والي نیوکه کوي: «وَمَا نَرَى مَعَكُمْ

---

۱. بقره، ۴۸آیة.

۲. مدثر، ۴۸آیة؛ ر.ك: اعراف، ۵۳آیة؛ شعرا، ۱۰۱آیة.

شُـفَعَاءكُمُ الَّـذِينَ زَعَمْـتُمْ أَنَّهُـمْ فِـيكُمْ شُرَكَـاء لَقَـد تَّقَطَّـعَ بَيْـنَكُم؛[1] [د بتـانو عبـادت كوونكي يوې ډلې ته ويل كيږي:] او مونږ له تاسو سره ستاسو هغه شفيعان ولې نه وينو چې تاسو ګمان كاوۀ چې دا مونږ سره شريک دي ستاسو تر مينځ تړون پرې كړې شو.»

بت پالو به دا ګمان كاوۀ چې د جوړكړې شوو معبودانو او د لرګي، كاڼو او اوسپنې د بتانو په عبادت سره د هغوي پام ځان ته راواړوي چې د خداى په نزد د هغوي شفيعان شي.

۵. له خداى سره خاص شفاعت

د قران كريم ځينې ايتونه شفاعت له خداى سره خاص ګڼي او فرمايي: «قُل لِّلَّه الشَّفَاعَةُ جَمِيعاً لَّهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُـون؛[2] ووايه شفاعت ټول د خداى لپاره دے د هغه لپاره د اسمانونو او ځمكې باچاهي ده، بيا به تاسو هم هغه ته ورګرځئ»

۶. د خداى په حكم شفاعت

ځينې ايتونه د خداى اجازه د شفاعت لپاره مهم شرط ګڼي: «مَن ذَا الَّـذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلاَّ بِإِذْنِه؛[3] څوک دے چې بې د هغه له اجازته شفاعت وكړي» يعنې يوازې هغه ډله شفاعت كولې شي چې خداى پاک ورته د شفاعت اجازت وركړې وي.

۷. د شفاعت كوونكيو خصوصيات

هغه ايتونه چې نه يوازې په كلي توګه د شافعانو په هكله خبر وركوي، بلكه د هغوي نښانې هم ښيي:

---

۱. انعام، ۹۴آية؛ ر.ك: يونس، ۱۸آية؛ زمر، ۴۳آية؛ يس، ۲۳آية.
۲. زمر، ۴۴آية؛ ر.ك: انعام، ۵۱آية، انعام، ۷۰آية؛ سجده، ۴آية.
۳. بقره، ۲۵۵آية؛ ر.ك: يونس، ۳آية؛ مريم، ۸۷آية؛ طه، ۱۰۹آية؛ سباء، ۲۳آية؛ زخرف، ۸۶آية.

«لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُم بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضَى؛[1]
هيڅ کله د خدای له خبرو نه وړاندې کيږي او د خدای په حکم عمل کوي.
خدای پاک خبر دے له هغه څۀ چې په دوي وړاندې دي څه په دوي پسې دي او د هغه چا شفاعت کوي چې د خدای خوښ وي.

په کلي طور ويلي شو: هغه ايتونه چې د شفاعت انکار کوي، هغه شفاعت په مستقله توګه نفي کوي او هغه ايتونه چې شفاعت ثابتوي، اول هغه يوازې د خدای لپاره ثابتوي او نور ايتونه دا ښيي چې خدای پاک خپل دا حق حقيقي شافعانو ته ورکوي، چې د هغه په اجازت سره، شفاعت وکړي نو دې ته په پام سرهد خدای نه علاوه د بل چا شفاعت د هغه په اجازت سره قبليږي او دا هغه خبره ده چې قران يې تاييدوي.[2]
د ويلو ده چې د شفاعت غوښته، دعا کول دي. قران له ښو خلکو د دعا غوښتلو وصيت کوي. نظام نيشابوري د دې ايت په تفسير کښې چې وايي: «مَّن يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُن لَّهُ نَصِيبٌ مِّنْهَا...؛[3] هر څوک چې د نيک کار د کولو سبب شي نو هغه ته به د هغې پوره برخه وي.» دا سې وايي: د شفاعت حقيقت هماغه د مسلمانانو لپاره دعا کول دي.[4]
فخررازي هم شفاعت د خدای په دربار کښې په دعا سره تفسير کړے دے. هغه د «وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً»[5] په تفسير کښې ليکلي: دا ايت په دې خبرې ګواه دے چې د عرش د حاملانو شفاعت، يوازې د ګناهګارو په هکله دے. نو دې ته په پام، شفاعت د فخررازي له نظره، د ګناهګار په حق کښې د شفيع دعا کول دي.

---

۱. انبياء، ۲۷ و ۲۸ آية؛ ر.ك: نجم، ۲۲آية؛ غافر، ۷آية.
۲. جعفر، سبحاني، الالهيات علي الهدي الکتاب و السنة و العقل، ۳۳۸ - ۳۴۰مخونه.
۳. نساء، ۸۵آية.
۴. محسن، امين، تاريخچة نقد و بررسي وهابي‌ها، د سيد ابراهيم سيد علوي ترجمه، ۲۵۸مخ.
۵. غافر، ۷آية.

د شفاعت غوښته، دعا غوښتل دي.[1] په حدیثونو کښې راغلي دي د یو مسلمان د بل په حق کښې دعا کول، شفاعت دے. ابن عباس له پیغمبر(ص) نقلوي: «کله چې یو مسلمان مړ شي او د هغه په جنازه کښې داسې څلویښت کسان چې مشرکان نه دي لمونځ وکړي، نو خدای پاک د هغه په حق کښې د هغوي شفاعت (دعا) قبلوي"»[2] په دې حدیث کښې دعا کوونکے د شفیع په توګه سره یاد شوے دے.

د سنیانو د روایتونو پر اساس، مسلمانان به په یوۀ خاص وخت کښې امام ته یا نورو مسلمانانو ته ورتلل او له هغوي به یې غوښتل چې له خدایه د باران سوال وکړي. او دا رنګ غوښته بې له شفاعت غوښتلو بل څه نه دي.[3] محمد بن عبدالوهاب هم له ژوندي انسان د دعا غوښته جائز ګڼي.[4]

۸. واقعي او غیر واقعي شفاعت

له باطل او غیر واقعي شفاعت سره د واقعي شفاعت فرق دا دے چې واقعي شفاعت له خدایه شورو کیږي او په ګناهګار ختمیږي او په غیر واقعي او باطل شفاعت کښې د دې اپوټه فرض کیږي. په واقعي شفاعت کښې، مشفوع عنده، یعنی خدای پاک، د وسیلې یعنې د شفیع ټاکونکے دے. او په باطل شفاعت کښې مشفوع له، یعنې ګناهګار، د شفیع ټاکونکے دے یعنې ګناهګار ځان ته څوک شفیع ګرځوي، په غیر واقعي شفاعت کښې چې نمونه یې په دنیا کښې موجوده ده، شفیع د ګناهګار له خوا د شفیع او وسیلې صفت اخستے دے، ځکه چې هغه په خپله دا وسیله ټاکلې ده او شفاعت ته یې مجبوره کړې ده. په واقعي شفاعتونو کښې چې د هغې جاري کوونکي انبیا او د خدای اولیا دي، وسیله او شفیع والے د خدای له خوا دي چې انبیا او ولیان یې وسیله ګرځولي دي.[5]

---

۱. فخررازي، تفسیر کبیر، د سورة غافر د ۷ ایت لاندې،.
۲. مسلم بن حجاج بن مسلم، قشیري نیشابوري، صحیح مسلم، ۲ټوک، ۲۲۵مخ.
۳. محمد بن اسماعیل، بخاري، صحیح بخاري، ۴ ټوک، ۹۸مخ.
۴. نجم‌الدین، طبسي، رویکرد عقلاني بر باورهاي وهابیت، ۲۸ و ۲۹مخونه.
۵. مرتضي مطهري، عدل الهي، ۲۳۷ او ۲۳۸ مخونه.

۹. له وحدانیت سره د شفاعت د غوښتلو رابطه

که هر ډول غوښتنه او اطاعت شرک وي، نو د دې لازمه دا کیږي چې ټول خلک د حضرت ادم(ع) له وخته تر ننه پورې مشرکان او کافران وي، ځکه چې هر یو کس په خپل عمر کښې له خپل ځانه له اوچت مقامه غوښتنه کړې ده او یا یې له هغه اطاعت کړے دے. همیشه زامن، نوکران، کارګران او فوځیان، له خپل پلاره، مشره او افسره اطاعت کوي او له هغوي ځینې غوښتنې لري. نو دې ته په پام سرهله بل کسه هر ډول درخواست او غوښته عبادت نه دے. لکه څنګه چې هر یوه غوښته هم شرک نه دے، ځکه چې عبادت، د حاجتونو غوښتل، که په دې طریقه وي چې ډېرې خوارۍ او ذلت سره او خضوع سره وي او په دې نیت چې هغه شفیع په دنیا او اخرت کښې په مطلقه توګه د هر کار کوونکے دے. کله چې په دې طریقې بې له خدایه له بل چا غوښته وشي، نو دا شرک دے[1] له دې امله، علامه طباطبایي فرمایي: شفیع د شفاعت په مقام کښې درې څیزونه نه غواړي:

۱. له خدایه نه غواړي چې خپل مولویت او د بنده عبودیت په نظر کښې ونه ساتي او باطل یې کړي؛

۲. له خدایه نه غواړي چې له خپله حکمه نظر وګرځوي؛

۳. له خدایه نه غواړي چې د مجازات کلي قانون باطل کړي.

بلکه د مولا یو یا څو صفتونو لکه کرم، سخاوت او... چې د خدای پاک د بخشش او عفوې سبب کیږي، سره تمسک وکړي او د بنده هغه صفتونه چې ورسره مغفرت په لاس راځي لکه د بنده بې وسي، خواري، بدحالي... یاد کړي. او همدارنګ ځینې هغه صفتونه چې په په خپله په هغه (شفیع) کښې دي لکه خدای ته نزدیکت، د خدای په نزد د منزلت او مقام لرل او... وسیله وګرځوي او له خدایه وغواړي چې د شفاعت غوښتونکي له ګناه تیر شي. خدای پاک د مغفرت لپاره دا اسباب ښیي او کله چې دا اسباب ټول موجود شي نو مغفرت هم جاري کیږي.[2]

په بله وینا، لکه څه رنګ چې واجب الوجود په خپل ذات کښې د غیر معلول

---

۱. جعفر سبحاني، شفاعت در قلمرو عقل، قرآن و حدیث، ۲۷۳ او ۲۷۴ مخونه.

۲. محمدحسین طباطبایي، تفسیر المیزان، ترجمه محمدباقر موسوي همداني، ۱ټوک، مخ ۲۴ مخ.

نه دے، په خپلو صفتونو او کارونو کښې هم دا امکان نه لري چې له بل علته اثر قبول کړي. هغه یوازینې مؤثر دے او له هیڅ یوه څیزه اثر نه قبلوي. خدای پاک له مونږ غوښتي دي چې له دې وسیلو او سببونو ګټه واخلو او دا هیڅکله شرک نه دے، بلکه عین توحید دے[1] که چرې دا کار شرک حسابیدے نو خلکو به د پیغمبر(ص) په ژوند کښې او د له هغه له وفاته وروسته له هغه حضرته شفاعت نه غوښته.[2]

۱۰. شفاعت عین وحدانیت

کله چې مونږ د توحید په ځیرتیا سره څیړنه وکړو او په هغې باندې شفاعت تطبیق کړو نو روښانیږي چې نه یوازې دا چې شفاعت له وحدانیت سره سمون لري بلکه شفاعت عین وحدانیت دے.

د توحید ډولونه

توحید ذاتي: خدای پاک یو داسې ذات دے چې شریک او همتا نه لري او د هغه په مقابله کښې، په دوو خدایانو باندې باور کول په ذات کښې له خدای سره شریک ګڼل کیږي.

توحید افعالي: په نړۍ کښې یوازې یو ذات اثر کوونکے دے او د هر یو موجود اثر د خدای له خوا دے، د اور سوزول، د تورې پریکول او...، دا ټول د خدای له خوا او د هغه په حکم دي.

توحید عبادي: د خدای پاک له ذاته پرته بل څوک د عبادت او بندګۍ وړ نه دي. د نړۍ په موجوداتو کښې یو کس هم د عبادت وړتیا نه لري، بتان، کاڼي او... او تر دې حده چې پیغمبران او د خدای ولیان چې د هستۍ د کمال اخري درجې ته رسیدلي دي هغوي هم دا مقام نه لري چې عبادت او پرستش یې وشي.

د توحید قسمونو ته په پام سره، له واقعي او حقیقي شافعانو د شفاعت

---

۱. مرتضي مطهري، عدل الهي، ۲۳۹ مخ.
۲. جعفر سبحاني، الالهیات علي الهدي الکتاب و السنة و العقل، ۳۵۷ او ۳۵۸ مخونه.

غوښتل، د توحید په درې واړو مرتبو کښې له توحید سره سه ټکره نه لري، ځکه چې له اولیاوو شفاعت غوښتل، د دوو خدایانو د جوړېدو سبب نه کیږي (ذاتي توحید) یا د دې سبب نه کیږي چې مونږ یو بل موجود په اثر او فیض رسولو کښې مستقل وګڼو (افعالي توحید) یا د بل چا بندګي قبوله کړو او د هغه عبادت وکړو (عبادي توحید).[1] له دې ځایه دا ویلې شو: شفاعت له یو توحید سره هم ټکره نه لري، ځکه چې د شفیع هغه رحمت بې د خدای له رحمته بل څه نه دے او د شفاعت او رحمت سبب هم له پروردګاره پرته د بل چا له خوا نه دے.[2]

دې ته په پام سره که شفاعت کوونکي، «اله» او واړه خدایان وګڼل شي، په دې طریقه چې هغوي د خدای له اجازته علاوه د شفاعت د مقام مالکان وي او د چا چې هم وغواړي شفاعت کولے شي، نو بې شکه د دوي دا غوښته له خدایه علاوه له بل چا ده او غوښتونکے یې مشرک دے.

خو که شفاعت کوونکي، د خدای مخلوق وګڼل شي چې د خدای پاک په خاص اجازت سره د یوې خاصې ډلې په هکله شفاعت کولې شي او بیا په ځینو شرطونو سره د هغه شفاعت وغوښتې شي نو بې شکه دا غوښته او درخواست له عادي کار سره څه فرق نه لري او دا عمل یې د توحید له پولې نه دے وتلے. نو دې ته په پام سره دا تصور کول چې د خدای له ولیانو شفاعت غوښتل په ظاهر کښې د مشرکانو کارونو ته ورته دے چې له خپلو تبانو به یې شفاعت غوښته، دا بې بنیاده او بې اساسه خبره ده، ځکه چې د یو موحد سړي د خدای د اولیاوو په هکله عقیده د کافر د خپلو بتانو په هکله له عقیدې سره بالکل بدله ده ځکه چې مشرکانو به بتان د شفاعت د مقام مالکان ګڼل چې په هره طریقه او د هر چا لپاره یې شفاعت کولے شو او دا مسله په بتانو باندې د خدایي باور و او شرک ګڼل کیده په داسې حال کښې چې مسلمانان د خدای د ولیانو په هکله د شفاعت د مالکیت عقیده نه لري.[3] او همیشه شپه او ورځ دا وایي: «مَـنْ ذَالَّـذي يَشْـفَعُ عِنْـدَهُ

١. جعفر سبحاني، شفاعت در قلمرو عقل، قرآن و حدیث، ٢٨٠ او ٢٨٢ مخونه.
٢. مرتضي مطهري، عدل الهي، ٢۴٠ مخ.
٣. سبحاني، جعفر، تفسیر موضوعي، ٢ټوک، ۴٢٢، ۴٢١، ٣٢۴ مخونه.

الّا بِإِذْنه». [1]

نتيجه

شفاعت يوازې له خداى سره خاص دے. كله كله خداى پاك خپلو وليانو او بندګانو ته په دوو سببو اجازت وركوي چې له دې حقه ګټه واخلي:

لكه څه رنګه چې د خداى رحمت (كه مادي وي كه معنوي) په دې نړۍ كښې د اسبابو په وسيله مونږ ته رسي، لكه څه رنګ چې خداى پيغمبران د انسانانو د هدايت او نيكمرغۍ لپاره راليږي، لمر پيدا كوي چې خپلو شغلو سره خلكو ته ژوند وكړي او...، همدارنګ د هغه مغفرت او بخشش هم د اسبابو، لكه د خداى د وليانو په وسيله مونږ ته رسي او اصلي اثر كوونكے خداى پاك دے.

خداى پاك اولياوو ته د شفاعت د مقام له وركولو سره دا غوښتي دي چې د هغوي درناوې وكړي او د خداى ته د هغوي قربت او د هغوي د وجود ارزښت خلكو ته وښايي. [2]

د لا زياتې مطالعې لپاره نورې سرچينې

۱. مرتضي مطهري، عدل الهي، ۲۳۷مخ

۲. نجم الدين طبسي، رويكرد عقلاني بر باورهاي و هابيت ۲۸مخ

۳. محسن اميني، تاريخچه نقد و بررسي وهابيها، د سيد ابراهيم سيد علوي ترجمه، ۲۸۵مخ

اخرنې حديث

پيغمبر(ص): كله چې عالم او په پل صراط تيريدونكي ما ته راورسي، نو تيريدونكي ته وايي: "جنت ته ننوځه او له خپل عبادته ګټه واخله". او عالم ته وايي: اوس ودريږه او چې د چا غوارې د هغه شفاعت وكړه، ځكه چې شفاعت د هر كس لپاره قبول دے او په دې طريقه به د پيغمبرانو په مقام كښې ودريږي. [3]

---

۱. بقره، ۲۵۵ آية.

۲. شفاعت در قلمرو عقل، قرآن و حديث، ۹۰ او ۹۱ مخونه.

۳. الفصاحة، ترجمه ابراهيم احمديان، ۳۷۰مخ.

د خدای له نه بدلیدونکو سنتونو سره د شفاعت رابطه

پوښتنه: آیا شفاعت د خدای له نه بدلیدونکیو سنتونو سره ټکره نه لري؟

د پوښتنې سپړنه: په دې نړۍ کښې په تکویني او تشریعي عالم کښې ځینې بدلون نه منونکي قانونونه دي چې په هغې کښې هیڅکله بدلون نه راځي او دا قانونونه لکه څه رنګ چې په تیر وخت کښې و همدا رنګ په دې وخت او راتلونکي وخت کښې هم حاکم دي او قران دې قانونونو ته سنت الله ویلي دي لکه چې فرمايي:

{فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَبْدِيلاًوَ لَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَحْوِيلا}؛[1] «د خدای په سنتونو کښې به هیڅکله بدلون ونه مومې او د خدای په سنتونو کښې به هیڅکله تغییر ونه وینې» د خدای له سنتونو څخه یو ګناهګارانو ته سزا ورکول دي او دا چې خدای پاک به د یو شان ګناهونو لپاره یو رنګ سزاګانې ورکوي. نو دې ته په پام سره ایا شفاعت د خدای له سنتونو سره څه ټکره لري؟ او ایا ګناهګارانو ته سزا نه ورکول د غرض او مقصد له مینځه تلل نه دي؟

ځواب

د خدای پاک مغفرت او لوی رحمت او د ګناهونو معافول د خدای د پیغمبرانو او اولیاوو د سوري لاندې چې په خاصو شرطونو سره ګناهګارانو ته هم شامليږي په خپله د خدای له سنتونو یو سنت او د خدای له نه بدلیدونکیو

1. فاطر، ۴۳آیة.

قانونونو یو قانون دی، نو دې ته په پام سره چې کله شفاعت په خپله د خدای له سنتونو شو نو څه رنګ کیدې شي چې د خدای له سنتونو سره ټکره ولري؟!!

سپړنه

دا خبره منلې شوې ده چې د خدای سنتونه نه بدلیدونکي دي

په دې خبرې کښې څه شک نشته چې د خدای سنتونه نه بدلیدونکي دي او دا صحیح خبره ده خو باید پام وکړو چې د خدای سنتونه د هغه په یوه صفت باندې نه دي ولاړ او خدای یوازې یو سنت نه لري بلکې خدای ډېرسنتونه لري چې هر یو په خپل ځای بشپړ او د خدای له نورو صفتونو اخستې شوې او هغو ته شامل دے. د مسلې د لا زیات روښانیدو لپاره د عالمانو خبرو ته لږ پام کوو.

علامه طباطبایي په المیزان تفسیر کښې او ایت الله جوادي املي په خپل موضوعي تفسیر کښې په دې ځایونو کښې داسې فرمایي: په دې کښې څه شک نشته چې دخدای سنتونه یوشان او د هغه لاره نیغه لاره ده؛ خو دا یوهېړ او نه بدلیدونکي سنتونه د هغه له صفتونو یوازې په یوه صفت چې «د تشریع صفت» دے باندې نه دي ولاړ چې هیڅ یو حکم او جزا په کښې له خپله ځایه نه شي بدلیدې؛ بلکه دا صفت د هغه خدای په ټولو عالي صفتونو باندې ولاړ او قایم دے. نو دې ته په پام هره یوه پیښه د وجودي نظره د خدای پاک یوه یا څو صفتونو سره اړه لري چې د هغه عالي صفتونو په مناسبت چې کوم اختلاف په هغوي کښې رامینځ ته کیږي او دهغې څه غوښتنه وي نو هغه په وجود کښې راځي. لنډه دا چې د شفاعت واقع کیدل او د هغې په سبب د عقاب او سزا لرې کیدل، دې ته په پام سره چې د بیلا بیلو سببونو نتیجه ده لکه رحمت، مغفرت او د قضا حکم او حقدار ته د هغه حق رسول او صحیح قضاوت او فیصله کول، نو دا د خدای په جاري سنتونو کښې څه بدلون نه راولي.[1]

په حقیقت کښې نیوکه کوونکي دا تصور کړے دے چې عذاب ورکول او

---

١. محمد حسین، علامه طباطبایي؛ المیزان؛ ١ټوک، ١٢٣مخ؛ النشر الاسلامی مؤسسه؛ شپږم چاپ ١۴٢١ق؛ عبدالله جوادی آملی؛ تفسیر موضوعی قران کریم؛ ۵ټوک، معاد در قرآن، ١۵٣-١۵۴مخونه؛ اسراء خپرندویه؛ ١٣٨١.

سزا ورکول اصلي سنت دے خو د شفاعت له مخې بخښل او مغفرت په قانون کښې يوه استثنا ده په داسې حال کښې چې په دې کښې يو هم د بل په نسبت څه استثنا نه لري بلکې هر يو له قطعي سنتونو دے چې په خپل ځاي کښې جاري کيږي نو نه ده پکار چې يو د خداى سنت وګڼو او بل د خداى د سنت سره د مخالفت په معنى تفسير کړو؛ او په اصل کښې چې مونږ وايو د خداى سنت او طريقې نه بدليدونکي دي د دې مطلب دا نه دے چې خداى له يوۀ سنته زيات سنتونه نه لري په داسې حال کښې چې هغه په خپله ځان داسې معرفي کوي {كُلَّ يَوْم هُوَ فِي شَأن}؛[1] «هره ورځ د هغه لپاره يو کار او ځانته شان دے».

نو دې ته په پام سره د خداى هر يو کار او د هغه له تجلياتو هره يوه جلوه د هغه له صفتونو له يوۀ صفت سره تړلې ده.[2]

نو نتيجه يې دا شوه، که شفاعت د خداى له لوري ترسره کيږي او له چا عذاب اوچتيږي نو د هغه له سنت سره څه ټکره نه لري او نه د هغه په طريقو کښې څه بدلون راځي، بلکې شفاعت د ځينو عواملو لکه رحمت، بخښښ، حکم، قضا او د حقدار د حق ساتلو نتيجه ده. که دا حق هغه پيغمبر(ص) يا امامانو(ع) ته ورکړي نو د سنت مخالف يې څه کار نه دے شوے.

د لازياتې مطالعې لپاره سرچينې

۱. عبدالله جوادي آملي، تفسير موضوعي قرآن کريم، ۵ټوک، معاد در قرآن، ۱۵۳مخ.

۲. جعفر سبحاني، شفاعت د عقل، قرآن او حديث په حد کښې، ۹۰مخ.

۳. جعفر سبحاني، منشور جاويد ، ۸ټوک، ۱۱۰مخ.

وروستے حديث:

پيغمبر(ص): ماته يې اختيار راکړ چې يا شفاعت وکړم يا مې نيم امت جنت ته لاړ شي. ما شفاعت خوښ کړ؛ ځکه چې حد يې ډېر دے و کنايش بيش‌تر است. ايا تاسو دا فکر کوئ چې شفاعت يوازې د پرهيزګارو مؤمنانو لپاره دے؟ نه، بلکې

---

۱. الرحمن، ۲۹آية.

۲. جعفر سبحانی، منشور جاويد ؛ ۸ټوک، ۱۱۰مخ؛ دارالقرآن کريم؛ ۱۴۱۰ق.

د هغه ګناهګارو لپاره دے چې په ګناه ککړ شوي دي.[1]

١. الفصاحة، د ابراهيم احمديان ترجمه، ٣٧٠مخ.

معراج او نوي علمونه

پوښتنه: ايا د پيغمبر(ص) معراج د نويو علمونو له نظره ممکن کار دے؟

د پوښتنې سپړنه: د پيغمبر(ص) د معراج پيښه يوه داسې پيښه ده چې ټولو مسلمانو هغه منلې او قران مجيد د هغې په هکله په ښکاره ډول څرګنده وينا کړې ده. له نويو علمونو او انساني عقل سره د معراج د پيښې د نه برابريدلو شک او پوښتنه هغه وخت ذهن ته راځي کله چې ورته د معجزې او خارق العاده شونې علاوه وکتل شي؛ ځکه چې په فضايي سفر کښې ډير خنډونه او مشکلات مخې ته راځي او د دغو خنډونو په شتون او د امکاناتو او الاتو په نه شتون سره څنګه کيدې شي چې هغه حضرت اسمان ته تلے وي؟

ځواب:

د دې لپاره چې د دې ځواب مونږ ته په ښه طريقه روښانه شي لومړې بايد د معراج پيژندګلي وشي.

۱. د معراج مطلب

۱. په لغت کښې: معراج په لغت کښې د عروج له مادې اخستې شوے دے چې د پورته د تللو په معنې دے. په هغه شپه چې دعا پورته ځي هغې ته «ليلۀ

المعراج»[1] ویل کیږي. نو دې ته په پام د معراج حقیقت په ځمکه او اسمان کښې سیل کول او ګرځیدل دي.

۲. په اصطلاح کښې: په اصطلاح کښې معراج په اسمانونو کښې د پیغمبر(ص) سفر ته ویل کیږي. د روایتونو پر اساس د پیغمبر(ص) معراج په دوو مرحلو کښې شوےو:

الف) له مسجد الحرامه تر مسجد الاقصی د پیغمبر(ص) تګ او بیرته راتګ چې د سوره اسراء په لومړي ایت کښې دې پیښې ته داسې اشاره شوې ده: «سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَي بِعَبْدِهِ لَيلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَي الْمَسْجِدِ الْأَقْصَي.»[2] دې برخې ته په اصطلاح کښې او د تاریخونو په کتابونو کښې «اسراء» ویل کیږي.

ب) دویمه برخه له مسجد الاقصی اسمانونو ته تلل دي. د روایتونو له مخې پیغمبر(ص) په دې لاره کښې له پیغمبرانو سره لیدل او خبرې کړي دي او جنت او دوزخ او د خدای لوی نښانې یې لیدلي دي چې دې برخې ته یې په اصطلاح کښې «معراج» ویل کیږي.[3]

۲. د معراج کیسه

د خدای د رسول(ص) د معراج کیسه په قران کښې په دوو سورتونو «اسراء» او «نجم» کښې په لنډه توګه بیان شوې ده. خو د ایتونو او روایتونو له مخې لنډه کیسه داسې ده: مشهوره دا ده چې دا د شپې تګ د هغه حضرت په اخرنو ورځو کښې په مکې کښې د پاتې کیدو په وخت کښې پیښ شو.[4] خو دا چې دا سفر د کال په کومو شپو کښې وو په دې هکله له مونږ سره متواتر او دقیق حدیث نشته. علامه په بحار الانوار کښې درې قوله بیانوي: د ربیع الاول د میاشتې په ۱۷ نیټه

---

۱. راغب اصفهاني، حسین، المفردات، د نشر الکتاب دفتر، ۱۴۰۴ق، ۳۲۹مخ.

۲. اسراء: ۱ایت.

۳. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیرنمونه، ټوک۲۲، تهران، دارالکتب الإسلامیة، ۱۳۷۴، ۵۰۴-۵۰۵مخونه.

۴. رسولي محلاتي، سید هاشم، زندګانی حضرت محمد، تهران، د اسلام کلتور د نشر دفتر، ۱۳۷۴، ۱۹۲مخ.

یا د رجب د میاشتې په اووه ویشتمه نیټه او په یو بل روایت کښې د روژې د میاشتې په ۱۷ نیټه.[۱] مشهوره دا ده چې هغه شپه د خدای رسول د ابوطالب د لور ام هاني په کور کښې و او له هغه ځایه معراج ته لاړ او هغه ټوله موده چې هغه پکښې مسجد الاقصی او اسمانونو ته لاړ او راغے له یوې شپې زیاته موده نه وه.

د خدای له رسوله(ص) روایت شوے دے چې ویې فرمایل: زۀ د ام هاني په کور کښې د خوب او ویښې په حالت کښې وم چې جبرائیل ماته راغے او ویې ویل: اے محمده! پاځه. زۀ پاځیدم او زما لاس یې ونیوۀ او زمزم ته یې بوتلم. یوې پرښتې ته یې وویل: د زمزم او کوثر له اوبو ځینې اوبه راوړه چې محمد وضو وکړي. پرښتې اوبه راوړې ما وضو وکړه بیا د جبرائیل په حکم مسجد الحرام ته ننوتم. بیا جبرائیل زما لاس ونیوۀ او له جماته یې وباسلم.کله چې بهر وتلم، د جمات په دروازې مې براق ولید. جبرائیل وویل: سپور شه. دا هغه سورلي ده چې ابراهیم(ع) به په هغې باندې د خدای د کور زیارت ته تله. زۀ په هغې سپور شوم او هغې زۀ مسجدالاقصی ته او له هغه ځایه یې اسمانونو ته بوتلم او هلته مې ډېر عجائب ولیدل او د پیدایښت له رازونو خبر شوم او بیا زۀ هغه براق مکې ته راستون کړم.[۲]

په روایتونو کښې راغلي دي براق په څو ځایونو کښې ودرید او پیغمبر(ص) لمونځ وکړ: یو په مدینه کښې، دویم د کوفې په جومات کښې، بل په طور سینا او بیت اللحم کښې چې د حضرت عیسی(ع) د زوکړې ځای دے بیا پیغمبر(ص) مسجد الاقصی ته ورسیده او هلته یې لمونځ وکړ او له هغه ځایه اسمانونو ته لاړ.[۳]

---

۱ . مجلسي، بحارالانوار، ټوک۱۸ ، (بیروت، مؤسسةالوفا ، ۱۴۰۳ه.ق)، ۳۰۲مخ.
۲ . ر.ک: طباطبایي، سید محمد حسین، المیزان في تفسیر القرآن، ټوک۱۳ ، قم، د اسلامی خپرندویو دفتر، پینځم وار، ۱۴۱۷ ، ۳۲مخ او حسنی أبوالمکارم، محمود بن محمد ، دقائق التأویل و حقائق التنزیل، تهران، میراث مکتوب خپرندویه، ۱۳۸۱لمریز کال، ۳۹۳-۳۷۹مخونه.
۳ . ر.ک: مجلسي، بحارالانوار، ۱۸ټوک، (بیروت، مؤسسةالوفا ، ۱۴۰۳ق، باب اثبات المعراج – سیرة النبویة، ابن هشام، مترجم: سید هاشم رسولي، بې تاریخه، اسلامیه کتاب خرڅوونکې،

ابن هشام په خپلې سیرې کښې د معراج د حدیث لاندې له ام هاني نقلوي: د خدای رسول په هغه شپه زما په کور کښې و، د ماخښوتن لمونځ یې وکړ او ویده شو. مونږ هم له هغه سره ویده شو، سهار نږدې و چې مونږ یې راویښ کړو او د سهار لمونځ یې وکړ او مونږ هم له هغه سره لمونځ وکړ بیا یې ماته مخ کړ او ویې فرمایل: اے ام هاني! لکه څنګه چې تاسو ولیدل ما د ماخښوتن لمونځ تاسو سره په دې ځمکه وکړ، بیا بیت المقدس ته لاړم او هلته مو څو لمنځونه وکړل. او لکه څه رنګ چې تاسو ګورئ د سهار لمونځ مې بیا له تاسو سره وکړ.

دا خبره یې وکړه او پاڅید چې لاړ شي، ما لاس کړ او لمن مې ونیوله او ورته مې وویل: اے د خدای رسوله کومه خبره چې دې مونږ ته وکړه نورو ته یې مه کوه ځکه چې تا به دروغجن وګڼي او تا ته به ازار درکړي، ویې فرمایل: قسم په خدای هغوي ته به یې هم وایم!

ام هاني وایي: ما خپلې وینځې ته چې د حبشې وه، وویل: د خدای رسول(ص) پسې شه، او وګوره چې خلک یې خبره اوري که نه او بیا راشه ماته یې ووایه. هغه وینځه لاړه او کله چې بیرته راغله ویې ویل: کله چې د خدای رسول(ص) خلکو ته خپله کیسه وکړه نو په حیراتیا سره ترې خلکو پوښتنه وکړه: ستا د رښتیاوالي نښه څه ده او مونږ ته له کومه ځایه پته ولګي چې ته رښتیا وایې؟

هغه حضرت وفرمایل: د دې نښه هغه قافله او کاروان دے چې زۀ کله شام ته تلم نو په لاره کښې مې په پلاني ځای کښې ولید چې اوښان یې د وریځو د اوازونو له سببه ترهیدل چې یو یې تښتیدلې و او ما هغوي ته د هغه اوښ ځای وښود چې ما شام ته د تللو په وخت هغه لیدلے و د بیرته راتلو په وخت هم په ضجنان (د مکې ښار سره ۲۵ کلو میټره کښې) پلانکي کاروان سره مخامخ شوم چې ټول ویده وو او د اوبو لوښې یې خپلو سرونو ته ایخې و او سرونه یې ورله پټ کړي و او پلانکې کاروان به اوس د تنعیم له درې مکې ته رانندوځي او نښه یې دا ده چې وړاندې یې خاورین رنګ اوښ دے او په هغې باندې دواړو اړخو ته بار

۱۳۴۸، ۲۲۱- ۲۵۲مخونه.

دے چې یو اړخ یې تور دے. کله چې خلکو دا خبرې واوریدې نو د تنعیم درې په لور لاړل او کاروان یې له هماغه نښو سره ولید چې پیغمبر(ص) ښودلې وې چې د تنعیم له درې راننوت او کله چې هغه بل کاروان مکې ته راغے او د اوښانو د ترهیدو خبره او د یو اوښ د ورکیدو خبره یې ورنه وپوښتله نو هغوی یې تصدیق وکړ.[1]

نو د معراج په مسئله کښې څه شک او تردید نشته. علامه طباطبایي په دې هکله لیکي: «اسراء» او «معراج» په حقیقت کښې هغه مسلې دي چې د هغو د انکار څه لاره نشته ځکه چې قران د هغې په هکله په تفصیل سره خبرې کړې دي او د هغې په هکله شیعه او سني او معصومو امامانو(ع) د پیغمبر(ص) متواتر روایتونه نقل کړي دي.[2] دلته یې مونږ یو څو بیلګې بیانوو او په هغې بسنه کوو:

الف آیت: {سُبْحانَ الَّذي أَسْرى بِعَبْدِه لَيْلاً مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ إلى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذي بارَكْنا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آياتِنا إِنَّهُ هُوَ السَّميعُ الْبَصيرُ}؛

پاک دے هغه ذات چې خپل بنده یې په یوه شپه کښې له مسجد الحرامه مسجدالاقصی ته چې ګیرچاپیر مو له برکته ډک کړے دے، بوتله د دې لپاره چې هغه ته له خپلو نښانو وښایو بیشکه چې هغه(خدای) ښه اوریدونکې او ښه لیدونکې دے.

ب) او جعفر صادق(ع) په دې هکله فرمایي: «لیس من شیعتنا من انکر اربعهٔ اشیاء: المعراج والمسألهٔ في القبر و خلق الجنهٔ و النار، والشفاعهٔ؛[3] هغه کس زمونږ له شیعو نه دے چې د څلورو څیزونو انکار وکړي: معراج، په قبر کښې

1. ابن هشام، السیرة النبویة، ترجمه: م. سید هاشم رسولي، تهران، کتابچي خپرندویه، پینځم چاپ، ۱۳۷۵ش، ۱ټوک، ۲۵۲مخ.
2. طباطبایي، محمدحسین، د المیزان ترجمه، ۱۳ټوک، مترجم: سیر محمدباقر موسوي همداني، تهران د علامه طباطبایي کلتوري او علمي فاونډیشن، ۱۳۲۳، ۵۳مخ، او رك: محمود زمخشري، الکشاف، ۲ټوک، بیروت، دارالکتب العربي، ۲۴۷مخ، او طبرسي فضل بن حسن مجمع البیان، ۲ټوک، تهران ناصر خسرو خپرندویه، دریم چاپ، ۱۳۷۲ش. ۲۰۹ او بحارالانوار، ۱۸ټوک، هماغه ۲۸۹مخ.
3. بحارالانوار ۱۸ټوک هماغه ۳۱۲مخ.

پوښتنه، د جنت او دوزخ پيدا ايښت او شفاعت.

ج) حضرت امام رضا فرمايي: «من كذب بالمعراج فقد كذب رسول‌الله؛[1] څوک چې د معراج له کيسې انکار وکړي په حقيقت کښې يې پيغمبر(ص) دروغ ګڼلی دی»

۳. معراج بدني که روحاني؟

د معراج په هکله دا پوښتنه هم شوې ده چې ايا د پيغمبر(ص) معراج روحاني و که بدني او جسماني؟ د دې لپاره چې دا خبره هم زمونږ له بحث سره اړه لري ځکه چې ډېر اشکال او نيوکې د جسماني او بدني معراج په هکله شوې دي نو په دې هکله څو ليدتوګې بيانوو:

۱. دا سيل او معراج روحاني و. جهميه فرقه باوري ده چې معراج روحاني و او د يو خوب په شکل و.[2] کومو کسانو چې دا ليدتوګه قبوله کړې ده د خپلې دعوې د ثابتولو لپاره يې دوه دليلونه راوړي دي:

الف) جسماني معراج د انسان له عقل سره سمون نه لري. ځکه چې اسلامي متکلمين او فلسفيان په دې باور دي چې: اول دا چې، درون بدن د پاس په لور حرکت نه شي کولی او په سپک جسم (يعنې فضا) باندې نه شي اودريدلی او د اسمان په لور د هغې اوچتيدل او عروج محال دی. دويم دا چې که جسماني معراج ومنو نو په اسمان کښې څيرې کيدل او بيا بنديدل (خرق و التيام) لازم راځي په داسې حال کښې چې په قوي او فلسفي دليلونو سره په اسمانونو کښې خرق التيام جايز نه دي. دريمه دا چې په عالمونو کښې د يو جسم سيل کول او اوچتيدل لويې وخت ته اړمن دی، په داسې حال کښې چې د معراج موده دومره اوږده نه وه، بلکې ځينې خو دا وايي چې له يوې شيبې زياته نه وه او دا په خپله د معراج په ورحاني والي دليل دی.[3]

---

۱. بحارالانوار ۱۸ټوک هماغه ۳۱۲مخ، ۲۳حديث.
۲. ابن شهرآشوب، مناقب، النجف الاشرف، مطبعة الحيدرية، ۱۳۷۶هـ ق، ۱ټوک، ۱۵۳مخ.
۳. ر.ك: ابن‌سينا، شيخ الرئيس، معراج‌نامه، رشت، ۱۳۵۲هـ ق، ۱۸مخ.

اسلامي متکلمین او عالمان د فلسفیانو په ځواب کښې وايي: چې د هغه حضرت معراج جسماني و او په همدې بدن سره يې په ټولو عالمونو کښې سیل کړے دے تر دې چې کرسۍ او عرش ته رسیدلې چې د هغوي په عقیدې دا اتم او نهم اسمان دے او د اسمانونو ټول موجودات يې هم لیدلي دي، او هغه نیوکې چې فلسفیانو کړي دي، چې که معراج جسماني وي نو خرق او التیام ترې لازم راځي، دا نیوکه له دې ځایه پیدا شوې ده چې هغوي دا تصور کاوه چې اسمان جسم دے که پیغمبر(ص) په جسم سره اسمان ته تلے وي نو باید چې اسمان چودلے وي او بیا بند شوے وي او دا خبره عقل نه مني[1] په داسې حال کښې چې په نوې علم (ساینس) کښې ثابته شوې ده چې اسمان جسم نه دے.

ب) په اسلامي سرچینو کښې داسې روایتونه شته چې هغه وايي چې دا معراج روحاني و: لکه: له یعقوب بن عتبه روایت شوےدے: «کانت رؤیا من الله صادقة؛[2] دا کار په خوب کښې واقع شوے دے» همدارنګ په یو روایت کښې له بي بي عایشې راغلي دي: «ما فقد جسد رسول الله| ولکن الله أسري بروحه؛[3] قسم په خدای چې د پیغمبر(ص) بدن زمونږ له منځه نه و تلې یواځې د هغه روح اسمانونو ته تلےو.» خو دا روایت، اول دا چې سیاسي ګټه يې لرله اود هغه جنجال د چپ کولو لپاره و چې د معراج په هکله د ځینو تر مینځ شورو شوے و[4] دویمه دا چې دا مطلب له هغه روایتونو سره مخالف دے چې له دواړو فریقو نقل شوي دي. او دریمه دا چې عایشه د پیغمبر(ص) د اسراء د پیښې په وخت یا پیدا شوې نه وه او یا یوازې یوه ماشومه وه او په کلونو وروسته به د پیغمبر(ص) د ماندینې په توګه د هغه حضرت کور ته راغله. لکه څه رنګ چې ابن حجر عسقلاني، چې یو اهل سنت پوهاند دے، لیکي: عایشه د رسول الله مبارک له بعثته څلور یا پینځه کاله وروسته وزیږیده او د نهه کالو په عمر کښې چې د هجرت اول یا دویم کال و

---

۱. ر.ک: تفسیر نمونه، ۱۲ټوک، هماغه، ۱۲مخ او د المیزان ترجمه، ۱۳ټوک، هماغه، ۵۴مخ.

۲. ابن کثیر، الحافظ ابي الفداء، البدایة والنهایة،۳ټوک، بیروت، داراحیاءالتراث العربي، ۱۴۰۸ق، ۱۴۱مخ.

۳. هماغه.

۴. تفسیر نمونه، ۱۲ټوک، هماغه، ۱۵- ۱۲مخ.

د پیغمبر(ص) په نکاح کښې راغله. نو دې ته په پام چې د اسراء پېښه د بعثت په دویم یا دریم کال پېښه شوې ده نو عایشه په هغه وخت کښې لا نه وه زیږېدلې مګر دا چې ووایو چې هغې له ځانه اجتهاد کړے دے.[1]

۲ له مکې تر بیت المقدسه پورې د هغوي سفر جسماني او اسمان او ملکوت ته سفر یې روحاني و[2] دا نظر د مرحوم شیخ احمد احسائي لارویانو چې په شیخیه باندې مشهور دي، وړاندې کړے دے. هغوي باوري دي، پیغمبر(ص) د بدن هغه څلور عنصرونه چې مخکښان باوري وو چې دا څلور عناصر اصلي دي، یې په خپل ځاى کښې پرېښي و او هور قلیایي بدن چې مثال بدن دے له هغې سره یې په اسمانونو کښې سفر کړے دے.[3] زیدیې او معتزلې فرقې هم دا نظر قبول کړےدے او ویلې یې دي، د پیغمبر معراج تر بیت المقدس پورې روحاني او جسماني و ځکه چې په ایت کښې راغلي دي «الي المسجد الاقصي» او له هغې وروسته اسمانونو ته د هغه حضرت سفر روحاني و.[4]

۳. دا سفر او معراج ته تلل جسماني او په وېښه وو[5] د اسلامي متکلمانو، عالمانو او پوهانو تر مینځ دا خبره مشهوره ده چې دا سفر په حقیقت کښې او جسماني سفر و او دا د اسلام له منلې شوې خبرو ده. او همدا لیدتوګه د معراج په هکله صحیح ده او ځرګند ایتونه او روایتونه هم په دې خبرې ګواهي ورکوي. لکه څه رنګ چې د شیعو لوی فقیه او مفسر مرحوم طبرسي په خپل تفسیر «مجمع البیان» کښې لیکلي چې د عالمانو په دې خبره اتفاق دے چې معراج جسماني و.[6]

همدارنګ د شیعو لوړ رتبه محدث علامه مجلسي(ره) او د اهل سنت مشهور

---

۱. پیشوایي، مهدي، دفتر نشر معارف، شپږم چاپ، ۱۳۸۲، ۱۳۳مخ.
۲. خانی رضا، حشمت الله ریاضی، ترجمة بیان السعادة فی مقامات العبادة، ۸ټوک، تهران او د پیام‌نور پوهنتون خپرندویه، ۱۳۷۲، ۲۲۳مخ.
۳. صدر المتألهین، د فلسفې درې رسالې، قم، دفتر تبلیغات اسلامي، دریم چاپ، ۱۳۸۷هـ ش، ۵۹مخ.
۴. ر. ك: مناقب ۱ټوک ۱۷۷مخ.
۵. خاني رضا، حشمت‌الله ریاضي، د بیان السعادة في مقامات العبادة ترجمه، ۸ټوک، تهران او د پیام‌نور پوهنتون خپرندویه، ۱۳۷۲، ۲۲۳مخ.
۶. مجمع البیان، ۷ټوک، ۳۹۵مخ.

مفسر، فخر رازي باوري دي: ځيرانـدي پـه دي بـاور دي چې د قـران كريم پـه دلالت سره او د شيعه او سنيانو په متواترو روايتونو سره خداى پاک د پيغمبر(ص) روح او بدن له مكي مسجد الاقصى تـه او لـه هغـه ځايه يې اسمانونو تـه بوتلۀ او د دې مطلب انكار كول يا تـاويلول، چې روحاني مطلب تـرې واخستې شي يـا پـه خوب كښې په ليدلو سره تاويل شي، دا د ايمان او يقين د كمزورۍ نښه.[1]

۴. د جسماني معراج دليلونه

د جسماني معراج لپاره زيات دليلونه شته چې د لنډوالي په سبب دلته يـو څو دليلونه راوړو:

۱. د «عبد» ټكي پـه {سبحان الـذي أسري بعبده} ايت كښې «اسرى بعبده» يعنې خپل بنده يې بوتلۀ. دا عبارت په څرګنده پـه جسماني او بـدني معراج بانـدې دلالت كوي، ځكه چې د «عبد» ټكې يو داسې ټكې دے چې پـه هغـه انسـان بانـدې چې له بدنه او روحه جوړ دے دلالت كوي[2] نو لـه دې ايتـه دا ګټه اخستې شي چې دا سفر په ويښه او جسماني و؛ كله چې ويل كيږي؟ فلانكې كس مو فلاني ځاى تـه بوتله، يعنې هغـه مو هماغـه جسم او روح سره بوتلۀ، نـه دا چې پـه خوب او خيـال كښې يې بوتلې وي؛ خو دا چې كله د دې په خلاف يوه قرينه (اشاره) وي.

آيت‌الله سبحاني د دې خبرې پـه تاييـد كښـې چې معـراج جسـماني و فرمـايي: قريشو چې كله د پيغمبر(ص) د معـراج او مسجدالاقصى او اسمانونو تـه د هغـه د تللـو خبـره واريـده نـو ډيـر خپـه شـول او هغـه يـې دروغجـن وګـاڼـه، د قريشـو پـه محفلونو كښې د معراج خبره چليده. كه چرې دا خبره يو خوب و نو بيا قريشو ولې هغه حضرت دروغجن ګاڼۀ او جنجال يې جوړاوۀ؛ ځكه چې كه څوك داسې ووايي چې مـا پـه شـپو كښـې يـوه شـپه پـه خـوب كښـې داسې خـوب وليـد، نـو دا خـو د

۱. بحارالانوار،د مؤسسه الوفاء چاپ، بيروت، ۱۸ټوک، ۲۸۹مخ فخر رازي، مفاتيح الغيب، ۵ټوک، ۵۴۰ـ ۵۴۲مخونه.

۲. تفسير نمونه، ۱۲ ټوک، ۹ مخ.

اختلاف سبب نه جوړېږي.[1] نو له دې چې قریشو دومره شور جوړ کړ او دا معلومېږي چې دا معراج جسماني و او پیغمبر(ص) په خپله هم د جسماني والي دعوا لرله.

۲. د «سبحان الذي» ټکې د سوره اسراء په سر کښې راغلے دے، دا سې حکایت کوي چې دا پېښه یوه معجزه وه چې خدای پاک د خلکو د انکار نه کولو لپاره ځان له هر عیب او نقصه پاک وګڼه، ګڼي د روح سفر چې بدن ورسره نه وي او له مادي محدودیتونو خلاص وي، داسې ټکو ته اړتیا نه لري.

۳. په سوره «النجم» کښې د «رؤیت» ټکې راوړې شوے دے: «ما زاغَ البَصَرُ و ما طَغي، لَقَد رَأي مِن آیاتِ رَبّه الکُبري.»[2]؛ د پیغمبر(ص) سترګو څه غلطي او انحراف نه دے کړے هغه د خپل خدای لویې نښې ولیدې. دا دواړه ایتونه په ډېره ښه طریقه دا مطلب رسوي چې دا لیدل په خوب او د مکاشفې په حالت کښې نه وو بلکې په جسماني او د ویښتیا په حالت کښې وو.

۴. زمخشري په خپل تفسیر کښې یو حدیث نقل کړے دے چې د هغې په یوې برخې کښې داسې راغلي دي: «وقد عرج به إلي السماء في تلک اللیلهٔ ... و أنه لقي الأنبیاء و بلغ البیت المعمور و سدرهٔ المنتهي؛ په داسې حال کښې چې په دغه شپه کښې هغه اسمان ته اوچت کړې شوے و او د اسمان عجایب هغه ته وښودل شول او له نبیانو سره یې لیدنه وکړه او تر بیت المأمور او سدره المنتهی یې سفر وکړ.»[3] په دې حدیث کښې «عرج» یعنې اسمان ته ختل د هغه جسماني وو؛ له دې ځایه معلومېږي هغه روایتونه چې هغه یوازې په روحاني والي دلالت کوي هغه له دې سببه چې د قران کریم د ظاهر مخالف دي، ورباندې باور نه شي کیدې.

ځواب

---

۱. آیت‌الله جعفر سبحاني، فروغ ابدیت، د اسلامي تبلیغاتو د دفتر خپرندویه، قم چاپ نهم، ۱۳۷۳، ۱ټوک، ۳۸۲مخ.
۲. نجم، ۱۷ او ۱۸.
۳. محمود زمخشري، الکشاف، بیروت، دارالکتاب العربي، چاپ سوم، ۱۴۰۷ق، ټوک۲، مخ۲۴۷.

د معراج د کیسې او د هغې د دلیلونو له بیانولو وروسته مونږ دې اعتراض ته ځو ځوابونه ورکولې شو:

۱. دا قطعي او یقیني خبره ده چې د معراج مسله یوه عامه پیښه نه وه، بلکې د پیغمبر(ص) له معجزو یوه معجزه وه او دې ته په پام سره چې معجزه په هغه څه کښې نه کیږي چې عقلاً محال وي، نو معراج د عقل له مخې امکان لري او محال نه دے او له نویو علمونو سره هم ضدیت نه لري.[۱] ځکه اوس چې کله انسان له پرمختللي علمونو سره دا توان پیدا کړے دے چې یوه وسیله جوړه کړي او ډېر زر ورسره له یوۀ ځایه بل ځای ته لاړ شي او د ځمکې له جاذبې او راکښونکي طاقته ځان وباسي، نو ایا دا ممکنه نه ده چې خدای پاک پیغمبر(ص) ته داسې سپرلۍ ورکړي چې له دې سفر سره مناسبت ولري او له هر ډول خطرو په امان کښې مقصد ته ورسي؟

۲. د پیغمبر(ص) معراج هغه لومړنۍ مسله نه وه چې خارق العاده وي بلکې د دې غوندې پیښې له تیرو پیغمبرانو سره هم پیښې شوي دي؛ لکه سلیمان(ع) ته د باد اختیار ورکول چې سلیمان یې په خپل اختیار هر چرته بوتلې شي او همدارنګ د عیسی(ع) د خدای په لور او چتیدل لکه چې قران مجید فرمایي: «مَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِن شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُواْ فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مَا لَهُم بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلاَّ اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا؛ بَل رَّفَعَهُ اللّهُ إِلَيْهِ»؛[۲] هغه یې هیڅکله نه دے وژلے او په صلیب یې نه دے کړے بلکې خبره هغوي ته ګډه وډه شوه او بیشکه کومو کسانو چې د هغه په هکله اختلاف کړے دے هغوي په شک دي او د هغه په هکله ورته څه علم نه و یوازې د خپلو ګمانونو پیروي یې کوله او په یقین سره چې مسیح یې نه دے وژلے بلکې خدای هغه خپل لور ته بوتلۀ.»

نو کله چې د قران له نظره د حضرت عیسی(ع) اسمانونو ته بوتلل، د حضرت سلیمان(ع) د باد په وسیله په ډېر لږ وخت کښې له یوۀ ځایه بل ځاي ته تلل یو منلې

---

۱. رسولی محلاتي، سید هاشم، زندګانی حضرت محمد، تهران، د اسلام کلتور د خپرونې دفتر، ۱۳۷۴، ۱۹۲ مخ.
۲. نساء: ۱۵۷- ۱۵۸.

شوې خبره ده، نو عقل په ښه طريقه دې ته رسي چې[1] د پيغمبر(ص) د شپې معراج ته تلل هم معقول ځيز دی او عقل دې ته هم رسي او پوهيږي او هيڅوک د دې انکار نه شي کولی.

۳. د اسلام له نظره په دې عالم کښې ډېر رازونه او حيرانوونکي ځيزونه شته چې نوي علمونه تراوسه د هغې ځينې برخو ته ورسيدل، چې يو يې په اسمانونو کښې د ژوندي موجوداتو شتون دے چې د ۱۴۰۰ کاله وړاندې د قران ايتونو او اسلامي روايتونو دې خبرې ته اشاره کړې ده، په داسې حال کښې چې انساني علم اوس دې ته ورسيد، مثلا د فضا مجلې په خپلې ۲ ګڼې کښې چې په ۱۳۵۱/۱/۵ لمريز کال کښې چاپ شوې په يوې مقالې کښې چې عنوان يې "د پالومار ترتيبونونه" دي، د پاسني جهان عظمت دا رنګ بيانوي: "تر څو چې يې د پالومار د تروتيبونونو دوربينونه نه وو جوړ کړي، نو د هغه دنيا پراختيا زمونږ په نظر کښې له پينځه سوو نوري کالو زياته نه وه، خو دې دروبين زمونږ د نړۍ پراخيتا زرو مليونو نوري کلونو ته ورسوله، يوه عظيمه، هيرونکي او تياره فضا په نظر راځي چې په هغې کښې هيڅ نه شي ليدې، يعنې رڼا له هغې نه شي تيريدی چې د تروتيبونونو د دوربين مخ متاثر کړي. بې شکه په هغه تيرو کښې په هيروونکي او تياره فضا کښې په سلګونو مليونه کهکشانونه شته او زمونږ چې کومه نړۍ ده د هغه کهکشانونو د جاذبې په سبب ساتل کيږي. دغه ټوله دنيا چې مونږ ته په نظر راځي په هغې کښې په زرګونو مليونه کهکشانونه دي، نو زمونږ دا دنيا په هغې کښې له يوې ذرې زياته نه ده او تر اوسه مونږ دا اطمينان نه لرو چې له دې هاخوا يوه بله دنيا نه وي."[2]

يوازې د لمر منظومې په کهکشان کښې چې له لوړو زرګونو کهکشانونو يو کهکشان دی، په دې کښې په سلګونو مليونه لمرونه او پړقيدونکي ستوري شته چې په هغوي کښې د پوهانو د حساب مطابق، د اوسيدو لپاره په مليونو ستوري چې پکښې په ميلياردونو ژوندي موجودات وي، شته دي، دا د نننی فضايي

---

۱. بحار الانوار، ۱۸ټوک، ۲۸۵مخ.
۲. تفسير نمونه، ۱ټوک، ۱۲۹مخ.

پوهانو د اعتراف یوه بیلګه وه چې وایي په ځینې پاسنیو ستوریو کښې ژوندي موجودات شته.[1] خو ځوارلس سوه کاله وړاندې چې د فضا علم او د دنیا لوی تروتیبونونه لا نه وې جوړې په هغه وخت کښې قران د دې په هکله خبر ورکړی دی او فرمایي:

الف) «وَ لِلَّهِ يَسْجُدُ ما فِي السَّماواتِ وَ ما فِي الْأَرْضِ مِنْ دابَّةٍ وَ الْمَلائِكَةُ؛[2] هغه څه چې په اسمانونو کښې دی او هغه څه چې په ځمکې کښې دي له خوزیدونکیو او همدارنګ پرښتې دخدای لپاره سجده کوي.

ب) «وَ مِنْ آياتِهِ خَلْقُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ ما بَثَّ فِيهِما مِنْ دابَّةٍ؛[3] او د هغه د طاقت له نښو د اسمانونو او ځمکې پیدا ایښت او هغه خوزیدونکي چې په دې کښې خپاره دي»

ج. امام علي(ع) فرمایلي دي: «دغه ستوري چې په اسمانونو کښې دي د ځمکې د ښارونو په شان ښارونه دي»[4]

۴. د ټیکنالوجۍ د وخت د پوهانو له نظره، دا علمي فرضیه منلې شوې ده چې د زمکې د جاذبې چپې په ډېره لږه موده کښې د نړۍ له یوې خوا بلې خوا ته بدلیدی شي او خپل اثر کولے شي. کله چې په دې باور چې د هستۍ د بشپړتیا په حرکتونو کښې ځینې داسې منظومې شته چې د نور له رفتاره هم تیز له مرکزه او د قطب له عالم لیرې کیږي. او کله چې د عقل لپاره دا رنګ له عقله د بهرو ځیزونو منل محال نه وي او عقل یې مني نو د معراج منل هم د عقل له مخې څه منع نه لري او د نوي وخت اصولو سره سمون لري او توجیه کیدې شي.[5]

---

۱. دواني، علي، تاریخ اسلام از آغاز تا هجرت، قم، د اسلامي خپرندویې دفتر، ۱۳۷۳، (تتمه کتاب)، ۲۲مخ.

۲. نحل: ۴۹.

۳. شوري: ۲۹.

۴. نمازي شاهرودي، شیخ علي، مستدرک سفینة البحار، ۹ټوک، قم، مؤسسة النشر الاسلامي، ۱۴۱۹ق، ۲۰۰مخ.

۵. محمد رضا ایزدپور، «معراج پیامبر(ص) در دیدګاه عقل و وحي و آثار تربیتي آن»، کوثر فصلنامه، ۲۸ګڼه، ۱۳۸۵.

۵. په فضايي سفرونو کښې ډېر موانع او خنډونه دي چې دا دي:

الف. د ځمکې د جاذبې طاقت چې له هغې د تښتيدو لپاره په يو ساعت کښې لږ تر لږه څلويښت زره کيلو ميټره سرعت ضروري دے

ب. د ځمکې له حده بهر اکسيجن نشته او له هغې نه علاوه انسان ژوندې نه شي پاتې کيدے.

ج. هغه خطرناکې شغلې چې د ځمکې له حده بهر موجودې دي، لکه د کيهان شغلې او د ماورا بنفش شغلې او د ايکس وړانګې. دا شغلې کله چې د انسان به بدن باندې په کم مقدار کښې راشي نو د انسان بدن ته تاوان رسوي.

له دې ټولو مشکلاتو او ستونزو سره سره بيا هم انسان د خپل علم په طاقت سره په دې بريالے شوے دے او د اسمانونو ستورو ته يې سفر کړے دے او دا خبره د معراج واقع کيدل يو ممکن څيز ښيي.

۶. که څه هم په تير وخت کښې د معراج د مسلې منل ګران وو خو اوسني انسان د خپل تفکر او علم په طاقت سره دا ثابته کړه چې معراج څه عقلي محال څيز نه دے. ځکه چې انسان له فضايي راکټ جوړولو سره په سرعت سره د ځمکې له حده وتلې شي او په مخصوصو جامو سره ځان له بيله بيلو شغلو، چې د ځمکې له حده بهر دي، ساتلے شي. اوسني انسان په خپل طاقت او پوهې سره داسې راکټونه جوړ کړې دي چې له ځمکې ګير چاپير واټن په يو ساعت او لسو مينټو کښې ووهي، په داسې حال کښې که سل کاله وړاندې چا دا ويلې وې چې يوه ورځ به داسې کار وشي نو خلکو به هغه ته ليونې ويل او کيدې شي د ګاليله په شان چې د ځمکې غونډوالے يې کشف کړه، هغه به يې پانسي کاوۀ او يا به يې بندي کاوۀ.[1]

کله چې انسان په خپل محدود طاقت سره هغه څه چې په ظاهر کښې محال او ناممکن ښکاري، ممکن کولې شي، نو ايا پيغمبر(ص) د خداى په حکم دا کار نه شي کولے؟ بيشکه چې د خداى طاقت د انسان له طاقت ډېر زيات دے او لکه څه

---

۱ . زندګانى حضرت محمد، ۱۹۲مخ.

رنګ خدای د موسی همسا په یو لوی مار بدله کړه، په داسې حال کښې چې د هغه وخت د انسان په طاقت کښې دا کار نه و، نو خدای هر یو خارق العاده کار ممکنولے شي.

۷. دې ته په پام سره چې د نړۍ بیلا بیل مذهبونه او تقریبا ټول دینونه، په دنیا کښې د شیطان موجودیت او د انسانانو په زړونو کښې د هغه وسوسې اچول قبلوي، نو عقل حکم کوي چې کله شیطان ته، چې د خدای له درباره شړې شوې و خدای دا طاقت ورکړے دے نو د هغه پیغمبر(ص) په معراج کښې څه شک نه شو کولے چې د خدای له ټولو لوی پیغمبر وي.[۱]

نتیجه

نوي علم ته په پام سره، که څه هم د معراج تصور په تیره زمانه کښې مشکله خبره وه خو په دې زمانه کښې څه مشکله نه ده. نو دې ته په پام سره کله چې د معراج خبره په قطعي دلیلونه سره ثابه شوه، نو ټول به هغه مني. له نیکه مرغه په اسلامي سرچینو کښې د دې مسلې د واقع کیدو قطعي دلیلونه موجود دي چې خدای پاک د معراج په شپه خپل پیغمبر(ص) په یوه تیزه سورلۍ باندې سپور کړ او اسمانونو ته یې بوتله او له خطرو یې وساتۀ.

د لا زیاتې مطالعې لپاره سرچینې

۱. سید هاشم رسولي محلاتي، د حضرت محمد(ص)ژوند، تهران، د نشر فرهنګ اسلامي دفتر، **۱۳۷۴**هـ ش.

۲. شیخ الرئیس، معراج نامه، رشت، **۱۳۵۲**هـ ش.

۳. علي دواني، د اسلام تاریخ له اوله تر هجرته، د کتابچې تتمه.

وروستے حدیث

پیغمبر اسلام: د معراج په شپه مې یوه داسې ډله ولیده چې خپل مخونه یې په خپلو نوکونو څیرل، جبرائیل وویل: دا هغه کسان دي چې د خلکو غیبت به یې کاوه.[۲]

---

۱. بحارالانوار،۱۸ټوک، **۲۸۵**مخ.

۲. اطیب البیان تفسیر، ۱ټوک، **۳۳۲**مخ.

د معراج د آسمان مطلب

دا پوښتنه واضحه نه ده، دا پوښتنه اول ځل چا کړې ده. پوښتنه: د معراج په مسله کښې د اسمان څه مطلب دے؟ که له اسمانه مراد يوه نامحدوده فضا وي چې د ځمکې او لمر تر مينځ ده، نو د دې تر مينځ د معراج په نامه څه څيز نشته او که مطلب يې، له لمره پورته وي او خداى پاک د هغې په اووم چت وي نو دا ډول چتونه هم نشته.

سريزه

ځمکه او اسمان، د پيدا ايښت د عالم له پولو څنې پولې دي چې انسان د علم له پرمختګ سره سره، تر اوسه پورې د هغې د رازونو له خبريدو عاجز دے. مفسرانو د اسمان په هکله د ايتونو لاندې په تفصيل سره بحثونه کړي دي او مونږ د هغې ځينې برخو ته اشاره کوو، چې په دې پوه شو چې هغه اسمان چې پيغمبر(ص) ورته د معراج په شپه تلې و هغه کوم يو اسمان دے.

ځواب

دا پوښتنه په ظاهر کښې داسې ښکاري چې له نويو شبهو او نيوکو وي چې د معراج په هکله شوي دي، ځواب ته د رسيدلو لپاره ضروري ده چې اول د اسمان او د اوو اسمانونو او د هغه اسمان چې پيغمبر(ص) هغې ته تلے و ايتونو او روايتونو ته پام سره معنى وکړو.

۱. د اسمان مطلب

«سماء» په لغت کښې، له «سمو» مادې اخستې شوې چې د لوړاوي په معنې دے او د هر يو ځيز اسمان د هغه ځيز لپاسه ځيز ته وايي.[۱] تر دې چې ځينې لغت ليکونکي وايي چې هر يو لوړ ځيز د خپل ټيټ ځيز په مقابله کښې اسمان دے او هر يو لاندينې ځيز د خپل لوړ ځيز په مقابله کښې ځمکه ده.[۲] په اسلامي دايرة المعارف کښې له دې وروسته چې دا يې بيان کړي چې "اسمان هغه ظاهري ګنبد دے چې د ځمکې اوسيدونکي يې په هر ځاى کښې په خپل سر باندې لپاسه ويني" له ابن منظوره نقل شوي دي: په عربۍ کښې د اسمان مترادف ټکې سماء دى او معنى يې هغه ځيز دے چې اوچت وي، لکه چت يا چوپال.[۳]

علامه طبرسي په مجمع البيان کښې فرمايي: «مشهوره دا ده چې سماء هر يو هغه ځيز ته وايي چې ستا لپاسه وي يا يې په تا باندې سيورې کړے وي، او د کور سماء د هغې چت دے. وريځو او باران ته هم سماء ويل کيږي.»[٤] په نوي فيزيکس کښې اسمان يعنې: «يو نابود (معدوم) ځيز چې د ګنبد په شکل دے چې ځمونږ لپاره د ستورو او سيارو د ليدلو لاره هواروي.»[۵]

د «سماء» او «آسمان» ټکي په قران کښې په مفرده توګه «السماء» او جمع «السموات» له ۳۱۰ ځلو زيات راغلے دے خو په ټولو ځايونو کښې په يوې معنى او مصداق نه دے راغلے. په ټول کښې اسمان په قران کښې په دوو مفهومونو مادي او معنوي کښې استعمال شوے دے، ځينې ځايونه يې دا دي:

۱. د اوچت په معنى: دا معنى له لغوي معنې سره سمه ده او له دې ايته هم اخستې کيږي:

«كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ؛»[٦] ښه خبره د ښې ونې

---

۱. حسن مصطفوي، التحقيق في كلمات القرآن الكريم، ۵ټوک، ۲۱۹مخ.
۲. حسين راغب اصفهاني، المفردات، ۴۲۷مخ، د سماء ټکي لاندې.
۳. احمد تفضلي، دايرة المعارف اسلامي، د اسمان ټکي لاندې.
۴. فضل بن حسن طبرسى، مجمع البيان، ۱۴۸مخ.
۵. ر.ک: بينات، سال دوم، ۸شميره، منې۱۳۷۴، ۸۲ او ۸۷ مخونه.
۶. ابراهيم، ۲۴آية.

په شان ده چې جرړې یې په ځمکه کښې ثابتې او څانګې یې اسمان کښې دی»

د اوسنۍ زمانې ځینې مفسرانو دا معنی راوړې ده[1] خو ځینې نور اندیال په دې باور دي چې:

«په قران کښې سماء د «اوچت» او د لوړاوي لپاره استعمالیږي او ممکنه ده چې په مجازي حالت کښې یا د مسامحې لپاره په قران کښې استعمال شوې وي. ځکه چې د «اوچت» خو جمع نه شو جوړولې او اوچتوالې خو ډېرښت او جمع نه مني په داسې حال کښې چې سماء په ډېرو ځایو کښې جمع «السموات» استعمال شوے دے.[2] نو «سبع سموات» په دې معنې نه شي کیدے.

۲. د ځمکې ګیر چاپیر حد: هغه ځای کښې چې پکښې وریځې دي او په هغې کښې هوا ده: «وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا؛[3] او له اسمانه مو مبارکې اوبه نازلې کړې»

۳. د ستورو او سیارو ځای: «تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا؛[4] برکتمن دے هغه ذات چې په اسمان کښې یې برجونه جوړ کړل او په هغې کښې یې ډیوه (لمر) او روښانه سپوږمۍ جوړه کړه.»

۴. د قرب او حضور مقام چې د عالم د کارونو د تدبیر ځاي دے: ځینې مفسرانو، لکه علامه طباطباي(رح) په څو ځینو ځایونو کښې «سماء» همدې معنې ته ګرځولے دے.[5] له هغو ځینې ایتونه چې په دې معنې دلالت کوي: «يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ؛[6] او (خدای) هغه دے چې د نړۍ چارې له اسمانه تر ځمکې تدبیروي.»

۵. یو عالي او حقیقي موجود: ځینې د لیدتوګې خاوندان وایي: اسمان لکه څنګه چې په قران کښې د مادي اسمان په معنی استعمال شوےدے لکه سموات

۱. ناصر مکارم شیرازي، تفسیرنمونه، ۱ټوک، ۱۲۵ او ۱۲۷مخونه.
۲. محمد تقي مصباح یزدي، معارف قرآن (۳-۱)، ۲۳۴مخ.
۳. ق سورت، ۹آیة.
۴. فرقان، ۲۱آیة.
۵. ر.ک: علامه طباطبایي، المیزان في تفسیر القرآن، ۱۲و ۱۹ټوکونه، ۲۴۷ او ۳۲۷مخونه.
۶. سجده، ۵آیة.

سبع، د وجود په مرتبې کښې د لوړاوي او عالي موجود په معنې استعمال شوے دے چې هماغه معنوي سماء او له مادي او ټولې هستۍ نه د اوچت عالم په معنی دے چې له هغه لوړې مرتبې نازلیږي.[1] په د دې ایت: «وَ فِي السَّماءِ رِزْقُكُمْ وَ ما تُوعَدُونَ؛[2] او ستاسو روزي او هغه څه چې تاسو ته یې وعده درکړې کیږي په اسمان کښې دي»

ډېر احتمال دا دے چې سماء د هغه عالم په معنی دے چې له مادي او معنوي عالمه اوچت دے او له ایتونو داسې په لاس راځي چې څه هم په دې مادي عالم کښې موجود دي، له هغه عالمه چې له مادي اوچت دےنازلیږي.[3]: «وَ إِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنا خَزائِنُهُ وَ ما نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ؛[4] د هر یو څیز خزانې له مونږ سره دي او مونږ یې یوازې په معلومه اندازه نازلوو.»

دې ته په پام سره، اسمان په لغت کښې، په نوي علم او قران کښې په یوه معنی نه دے استعمال شوې او په بیلا بیلو معنو استعمال شوے دے.

۲. اووه اسمانونه

په ټول قران کښې اته ځله «سبع سموات» ټکې راغلے دے. په دغه ټکو کښې چې ځیر شو[5] نو پوهیږو چې دغه ټول اوۀ اسمانونه په خپلو کښې په منيځ کښې

۱. محمد تقي مصباح یزدي، معارف قرآن ۲۳۴ - ۲۳۶ مخونه.
۲. ذاریات، ۲۲آیة.
۳. معارف قرآن، ۲ټوک، ۲۳۶مخ.
۴. حجر، ۲۱آیة.
۵. «الّذي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرّحْمَنِ مِنْ تَفَاوُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ؛ هغه کس چې اووه اسمانونه یې چې د اووو منظمو چتونو سره پیدا کړل د رحمن خدای په خلقت کښې به څه تفاوت ونه مومې نو د عقل په سترګو وګوره ایا څه سستي او خلل پکښې وینې» (ملک، ۳آیة)؛
«أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللّهُ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا؛ آیا تاسو نه دي لیدلي چې خدای پاک څه اووه اسمانونه طبقې طبقې پیدا کړي دي» (نوح، ۱۵آیة)
«هُوَ الّذي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً ثُمّ اسْتَوَى إِلَى السّمَاءِ فَسَوّاهُنّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ؛ (بقره، ۲۹آیة)؛
«تُسَبِّحُ لَهُ السّمَوَاتُ السّبْعُ وَالْأَرْضُ؛ (اسراء، ۴۴آیة).

داسې دي لکه د پیازو د دوو پوستکو تر مینځ هغه نرۍ پرده؛ ځکه چې ډېرو تفسیر لیکونکیو د «طباقاً» ټکي معنی هغه چتونه کړي چې په یو بل لپاسه وي[1].

نو ایتونو ته په پام، دا ټول چتونه له یوځ چته چې د ګیس دے پیدا شوي دي: «ثُمَّ اسْتَوى إِلَى السَّماءِ وَ هِيَ دُخانٌ؛[2] خدای پاک د ځمکې له پیدا ایښته وروسته په اسمان بوخت شو په داسې حال کښې چې لوړې او براس و» یعنې خدای پاک لومړنی کړې له ګیسه جوړې کړې،[3] ځکه چې سماء په هغه حال کښې (له ځمکې جوړیدو وړاندې) لوړې او پنډ ګیس و او ورو ورو نرې شو او اووه اسمانونه ترې جوړ شول.[4] په ټول کښې ویلے شو چې د اووه اسمانونه په هکله دوه احتماله لرو:

الف) دا احتمال شته چې له «سبع سموات» مطلب د ځمکې د راکښلو حد دے. د قران په ځینې ایتونو کښې، چې د اوو اسمانونو ذکر په کښې دے او چت په چت یې یاد کړي دي، دې ته اشاره شوې: «اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ ...؛[5] خدای هماغه کس دے چې اووه اسمانونه او د هغې په شان اووه ځمکې یې جوړې کړې»

ځکه پیژندونکیو پوهانو، د ځمکې چتونه د کار او ذمه وارۍ له مخې په اووه چتونو کښې تقسیم کړي دي:

۱. تروپوسفر: تروپو، د متغیر او اسفِر په معنې، د ګول او دائرې او سیمې په معنی دے. د دې چت اوچتوالې په استوا کښې، شپاړس کلومیټره او په قطب کښې لس کلومیټره دے. په همدې برخې کښې وریځې جوړیږي او د ځمکې هوا او موسم ټاکل کیږي.

۲. استراتوسفر: دا چت د تروپوسفر له پاسه شورو کیږي او د ځمکې تر ۳۲ کیلومیټرو پورې دوام لري چې په هغې کښې همیشه تیز بادونه وي.

۳. اوزونسفر: په دې چت کښې د دویم چت څه نه څه برخه راغلې ده او د هغې

---

۱. ر.ک: المیزان، ۱۰ټوک، ۱۵۰مخ.
۲. فصلت، ۱۱آیة.
۳. مجمع البیان، ۹ټوک، ۸مخ.
۴. ابوالفضل داور پناه، انوار العرفان، ۵ټوک، ۸۳مخ.
۵. طلاق، ۱۲آیة.

لوړاوي له شلو کلومیټرو تر پنځوسو کلومیټرو پاکل شوے دے. په دې چت کښې یو ډول اکسیجن شته چې هغه ته اوزون ویل کیږي. دا چت د نورو چتونو په نسبت ګرم دے او د ګرمۍ درجه یې تقریبا تر صفره رسي او سبب یې دا دے چې اوزون د لمر ماورای بنفش شغلې جذبوي.
۴. مزوسفر: په دې چت کښې، اسماني اجرام چې له فضا راځي، د ډېر سپیده لرلو په سبب له فضا سره د لګیدو له امله ګرمیږي او سوزي او د هغوي ایره ځمکې ته رسي.
۵. یونوسفر: دا چت یو عجیبه او له رازونو ډکه برخه ده چې د هوا د نریوالي له مخې د خلا په شان ده د ځمکې له پنځوسو کلومیټرو او چتوالي شورو کیږي او تر درې سوو یا شپږو سوو کلومیټرو لپاسه ده. په دې برخه کښې یو ژوندې څیز هم د لمر له ماورای بنفش له شغلو او کیهاني شغلو او شهابونو (کاڼو) بچ نه شي پاتې کیدے مګر په هغو وسیلو سره چې فضایي راکټونه یې لري.[1]
۶. ترموسفر: په دې چت کښې د هوا ذرې بارداره کیږي (الکټریکي بار اخلي).
۷. اکسوسفر: په دې چت کښې ذرې د لاندیني چت په نسبت ډېرې کمې دي او په همدې دلیل، هغې ته تند حرکت ورکوي، همدارنګ په هغو کښې ځینو ته د ځمکې له کشش‌ه د بهر وتلو امکان ورکوي.[2]
ب. ځینې نورو پوهان وايي: هغه اووه اسمانونه چې پیغمبر(ص) یې د معراج په شپه سیل کړې و، هغه د ځمکې چتونه نه دي، بلکه اول او شپږم اسمان څه بل څه دي چې مونږ یې له جزئیاتو نه یو خبر. هغوي د خپلې خبرې د ثابتولو لپاره په څو څیزونو سره دلیل راوړے دے: چې سبع سموات او د اووه عدد د شمیرې لپاره وګڼو، نو مفهوم یې د اوو اسمانونو شول دي. د صافات سورت شپږم ایت ته په پام سره چې فرمایي: «إِنَّا زَيَّنَّا السَّماءَ الدُّنْيا بِزِينَةٍ الْكَواكِب؛ مونږ نزدې اسمان

۱. سید علي اکبر قرشي، قاموس قرآن، ۳ټوک، ۳۳۴مخ.
۲. هماغه؛ سید علي اکبر قرشي، تفسیر احسن الحدیث، ۱ټوک، ۸۳مخ؛ یعقوب جعفري، کوثر، ۱ټوک، ۱۱۲مخ.

[اول آسمان] په ستورو سره ښکلې کړ» او فصلت سورت دولسم ايت: «وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ؛[1] مونږ کوزني اسمان ته د ستورو په ډيوې سره ښکلا ورکړه»

روښانيږي چې کوم څه مونږ وينو او د انسان علم او پوهه تر هغې رسي، هغه ټول په لومړني اسمان کښې دي او له دې ستورو علاوه شپږ عالمونه نور دي چې زمونږ د علم لاس ورته نه رسي.[2]

له دې ايته په ښه طريقه ګټه اخستل کيږي چې کوم څه مونږ وينو او د ستورو جهان ترې جوړ دے، هغه په لومړي اسمان کښې دي او له هغې پرته، شپږ نور اسمانونه دي چې تر اوسه پورې مونږ د هغې په هکله علم نه لرو.[3]

هغه شپږ نور اسمانونه مونږ نه دي پيژندلي، خو دا امکان شته چې په راتلونکي وخت کښې له هغې پرده اوچته شي، ځکه چې د انسان نيمګړے علم هرڅومره چې پرمختګ کوي د پيدا ښت نوي نوي عجايب ورته په لاس ورځي.

کوم څه چې بيان شو دې ته په پام سره مونږ داسې ځواب ورکولې شو:

۱. هغه اسمان چې پيغمبر(ص) ورته د معراج په شپه تلے و، په يقين سره هغه د ځمکې ګير چاپير چتونه او طبقې نه وې. نيوکه خو هاله کيدې شي چې مونږ د پيغمبر(ص) سيل د ځمکو په چتونو کښې وګڼو. ځکه چې د پيغمبر(ص) معراج، د ټو اسمانونو په هکله خبر ورکوي او داسې ثرګنديږي چې دغه اسمانونه د ځمکې د کشش له حده بهر دي. لکه څنګه چې ځينې تفسير کوونکي دا باور لري چې د دې نړۍ له اسمانه علاوه نور شپږ اسمانونه هم شته.[4]

۲. د پيغمبر(ص) لخوا اسمانونو او اوم اسمان ته ختل د خلقت له رازونو يو راز او خدايي معجزا ده. مونږ له اووه اسمانونو چې په قران کښې بيان شوي دي يوازې د دې دنيا اسمان وينو او له دې نه يو خبر چې له دې ځمکې او کهکشانونو

---

۱. فصلت، ۱۲آية.
۲. تفسير نمونه، ۲۴ټوک، ۲۲۱مخ.
۳. هماغه، ۱ ټوک، ۱۲۷ او ۱۲۸ مخونه.
۴. ر.ک: الميزان في تفسير القرآن، ۱۷ټوک، ۳۷۰مخ.

علاوه څومره داسې ستورې او ځمکې شته چې د انسان پوهه ورته نه رسي او کله چې له یو څیز نه یو خبر نو د هغې مطلب دا نه دے چې هغه څیز نشته.[1]

۳. اوسني انسان، له خپل ټول علمي پرمختګ سره سره، دا دعوا نه شي کولې چې په شمسي منظومې کښې موجود ستورې، هغه یوازیني موجود څیزونه دي چې انسان ورته رسیدلے دے او له هغې پرته بل څه نشته. نو څنګه کیدې شي چې له دې اسمانه پرته د بل اسمان له موجودیته انکار وکړي.

نتیجه

کوم څه چې بیان شو له هغې مونږ دې نتیجې ته رسو چې د معراج په مسئلې کښې له اسمانه مطلب، هغه چتونه او طبقې نه دي چې د ځمکې او لمر تر مینځ موجود دي، بلکه مطلب یې د اسمانونو چتونه دي چې مونږ یې یوازې د دې دنیا له چته خبر یو. انسان د علم د کمي او ناتوانۍ له سببه تراوسه پورې هغه شپږو اسمانونو ته نه دے رسیدلے. په دې خبرې باندې له ټولو لوی دلیل هغه کشفیات دي چې د نجوم په علم کښې شوي دي. انسان دا حق نه لري چې کوم څیز په خپلو مادي سترګو سره نه شي لیدلے د هغې انکار وکړي؛ ځکه چې د انسان علم او پوهه محدووده ده او په دې کمې پوهې سره د بې نهایتۍ انکار نه دے پکار.

د لازیاتې مطالعې لپاره سرچینې

قریشي، سید علي‌اکبر، قاموس قرآن، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۱هـ

مصباح یزدي، محمدتقي، معارف قرآن (۳ ـ ۱)، قم، د امام خمیني(ره) د زده کړې او څیړنو مؤسسه، ۱۳۸۴هـ.

طباطبائي، سید محمدحسین، المیزان في تفسیر القرآن، ج۱۲ و۱۹، قم د اسلامي خپرندویو دفتر، ۱۴۱۷هـ ق.

وروستے حدیث

امام صادق(ع) فرمایي: «په دې ایت (والسماء والطارق) کښې له سماء مطلب

---

۱. هماغه.

اميرالمؤمنين(ع) دے او له طارق مطلب هغه روح دے چې له امامانو سره دے او هغوي په نيکو علمونو ټينګ ساتي د خداى له خوا له امامانو(ع) سره ننښه او څه چې په شپه او ورځ کښې کيږي له هغې يې خبروي... [1]

١. تفسير شريف لاهيجي، ۴ټوک، ۷۵۷مخ.

په نبيانو باندې د معصومو امامانو(ع) لوړاوې

پوښتنه: شيعه ولې معصوم امامان(ع) له نبيانو لوړ ګڼي؟

د پوښتنې وضاحت

دا پوښتنه له هغه پوښتنو ده چې په دين کښې ډير اهميت لري چې له تيرو زمانو رامينځ ته شوې وه، او په اوس وخت او راتلونکي وخت کښې به هم پوښتل کيږي. که څه هم د دې پوښتنې له پيدا کيدو وړاندې د پيغمبر(ص) په حديثونو کښې داسې ښې شته چې ورسره خپله دعوا ثابتولې شو. ابن ابی الحديد ليکلي: "د فضيلت دا عقيده يوه زړه عقيده ده چې ډېر اصحاب او تابعان په دې عقيدې وو"[1] په دې طريقه معلوميږي چې دا عقيده څه نوې عقيده نه ده او د اسلام له لومړيو تر اوسه پورې شته. له همدې سببه د شيعو لويو عالمانو د امامانو د فضيلتونو په بيانولو کښې ټکنې شوې نه دي. د شيعو لوړ شخصيتونه لکه شيخ مفيد، شيخ طوسي، علامه حلي (يوسف بن مطهر)، علامه مجلسي او اوسني فقيهانو په خپلو کتابونو کښې د دې اعتقاد دليلونه بيان کړي دي. په دې څيړنه کښې دا هڅه کوو چې د هغې ځينې دليلونه ډېره په لنډه طريقه بيان کړو.

ځواب:

---

۱. ابن ابي الحديد معتزلي، شرح نهج البلاغة، د اية الله مرعشي کتابتون خپرندويه قم، چاپ ۱۴۰۴ هـ ق، ۲۰ټوک، ۲۲۱مخ، «و القول بالتفضيل قول قديم قد قال به كثير من الصحابة و التابعين»

۱. د امامانو په لوړاوي باندې قراني دليلونه

چې په ټولو انسانانو، حتی نبيانو بې زمونږ له پيغمبره (حضرت محمد بن عبدالله(ص)) لوړاوې لري.

د شيعه و عالمانو او د سنيانو ځينې فرقو، د امامانو د لوړاوي په تيره بيا د حضرت علي(ع) د لوړاوي لپاره د قران ډير ايتونه راوړي دي چې دلته يې ځينو ته شاره کوو:

الف) د ابراهيم(ع) د امامت ايت

قرآن کريم فرمايي:

{وَ إِذِ ابْتَلي إِبْراهيمَ رَبُّهُ بِكَلِماتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قالَ إِنِّي جاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِماماً قالَ وَ مِنْ ذُرِّيَّتي قالَ لا يَنالُ عَهْدِي الظَّالِمينَ}[1]

[ياد کړه هغه وخت] کله چې خدای ابراهيم په بيلا بيلو وسيلو سره وازمويه نو هغه په ښې طريقه دا ازموينې پوره کړې. خدای هغه ته وفرمايل: ته مې د خلکو لپاره امام او مشر جوړ کړې، ابراهيم ورته وويل: زما له نسله به هم (امامان وګرځوې) خدای وفرمايل: زمان دا عهد ظالمانو ته نه رسي (او ستا په اولاد کښې به امامت يوازې هغه کسانو ته رسي چې پاک او معصوم وي اود دې مقام وړ وي)[2]

دا ايت په دې طريقه دلالت کوي چې د حضرت ابراهيم(ع) ژوند له لويو ازميښتونو سره مخامخ و چې دا ايت يې په دې ازميښتونو کښې د بريالي توب وخت بيانوي. هغه ازميښت چې د ابراهيم لوړاوې او مقام يې په بشپړه توګه ثابت او د هغه ارزښت يې څرګند کړ. هغه حضرت چې کله په دې ازميښتونو کښې بريالې شو، نو خدای پاک بايد هغه ته انعام ورکړي، نو ويې فرمايل: "ما ته د خلکو لپاره امام او مشر جوړ کړې" د ابراهيم(ع) ازميښتونه دا وو:

۱. د ابراهيم(ع) له خوا خپل زوې د قربانۍ لپاره بوتلل او هغه په رښتيا د

---

۱. البقره، ۱۲۴آيهٔ.

۲.د آيتونو ترجمه، د آية الله ناصر مکارم شيرازي له ترجمې راخستې شوي دي.

خدای په اطاعت کښې د قرباني لپاره تیارول او د شیطان وسوسه کول، چې هیڅکله یې ابراهیم له خپلې ارادې ایسار نه کړ.

۲. خپل ښځه او بچې د مکې وچې او غیر ابادې زمکې ته بوتلل، په داسې ځای کښې چې یو کس هم نه اوسیده، خو ابراهیم بیا هم د خدای د حکم د منلو لپاره دا کار وکړ.

۳. د بابل د بت برستو په وړاندې د هغه ودریدل او د بتانو ماتول او له تاریخي محاکمې سره په میړنتیا سره مقابله کول.

۴. په اور کښې اچول کیدل چې په دوي کښې هر یو لوی او ګران ازمیښت و، خو هغه د خپل ایمان په طاقت په هغه ټولو ازمیښتونو کښې بریالې شو او دا یې ثابته کړه چې د امامت د مقام وړتیا لري.

په کوم ایت کښې چې بحث شورو دے له هغې په لنډه توګه داسې پوهیږو: د امامت هغه مقام چې ابراهیم علیه السلام ته په ټولو ازمويښو کښې له بریالی وروسته ورکړې شوې و، د نبوت او رسالت له مقامه لوړ و. د امامت مقام هغه مقام دے چې له دې لوړ دے او حتی له نبوت او رسالته هم لوړ دے، او دا هماغه مقام دے چې ابراهیم علیه السلام ته له ازمويښې ورکړې شو. او له ایته دا ګټه هم اخستې شو چې امام (د خلکو د ژوند په ټولو اړخونو کښې معصوم لاربښود) باید د خدای له اړخه وټاکل شي ځکه چې:

اول: امامت یو خدایي عهد او تړون دے او دا څرګنده ده چې خدای باید داسې کس وټاکي چې له هغه سره یې تړون وي.

دویم: هغه کسان چې زیاتې یې کړې دے او د هغوي په ژوند کښې توره مخینه موجوده ده، که هغه په ځان باندې ظلم وي یا په بل چا او تر دې چې یو ګړۍ یې هم بت پالي کړې وي، هغه د امامت وړتیا نه لري او په اصطلاح کښې باید ووایو چې امام باید په خپل ټول عمر کښې معصوم وي.

ایا بې له خدایه یې بل څوک له دې صفتونو خبریدې شي؟ او که په دې تله مونږ د پیغمبر (ص) ځای ناستې وټاکو، نو بې له امیرالمؤمنین علي علیه السلامه

بل ځوک نه شي کیدې[1]؛ ځکه چې امام علي علیه السلام د خدای له خوا ټاکلې شوې امام دے. نو له همدې سببه له ټولو مخلوقاتو چې نبیان دي هم پکښې دي لوړ دے.

ب) د مباهله ایت

{فَمَنْ حَاجَّكَ فيهِ منْ بَعْدِ ما جاءَكَ منَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعالَوْا نَدْعُ أَبْناءَنا وَ أَبْناءَكُمْ وَ نِساءَنا وَ نِساءَكُمْ وَ أَنْفُسَنا وَ أَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللهِ عَلَي الْكاذِبينَ}[2]

نو ځوک چې له تا سره په دې مسئله کښې تا ته د علم له راتللو نه پس هم، بحث (جګړه) وکړي نو ووایه: راشئ مونږ خپل زامن او تاسو خپل زامن، مونږ خپلې ښځې او تاسو خپلې ښځې مونږ خپل نفسونه (چې زمونږ د ځان په ځاي دي) او تاسو خپل نفسونه، راوبولو بیا (خداي ته) دعا او زاري وکړو او په دروغجنو به د خدای لعنت وکړو

د دلیل سبب

د (أَنْفُسَنا)ټکي مطلب یوازې حضرت علي علیه السلام دےاو جایزه نه ده چې مطلب یې په خپله پیغمبر(ص) وي؛ ځکه چې هغه حضرت په خپله د مباهلې بلونکې و. نو دې ته په پام سره جایزه نه ده چې انسان په خپله ځان ته بلنه ورکړي، بلکې د بلنې مطلب دا دے چې باید نورو ته بلنه ورکړي[3] پر دې اساس اول دا چې: امام علي(ع) د پیغمبر(ص) ځان دے. دویم دا چې پیغمبر(ص) له ټولو نبیانو افضل دے. دریم دا چې: امام علي(ع) له نبیانو افضل دے. څلورم دا چې: ټول امامان له نبیانو بې زمونږ له نبي افضل دي او کله چې قولونه بیانیږي نو معلومه به شي چې دا ایت څه رنګ دلالت کوي چې حضرت علي(ع) بې زمونږ له نبي په ټولو نبیانو لوړاوې لري او کله چې د حضرت علي علیه السلام لوړاوي ثابت شو نو د نورو

---

۱. تفسیر نمونه، ۱ټوک، ۴۴۴مخ.
۲. آلعمران، ۶۱آیهٔ.
۳. محمد جواد نجفي خمیني، تفسیر آسان، اول چاپ، ۱۳۹۸ هـ ق، اسلامیه خپرندویه، تهران، ۲ټوک، ۳۰۹مخ.

امامانو لوړاوي په خپله ثابتيږي د شيعه ډېرو عالمانو دا ايت په دې طريقه تحليل کړےدے.

۲. روايي دليلونه

ځينې هغه روايتونه چې هغه په خليفه ګانو حتی په نبيانو او نورو خلکو باندې د اميرالمؤمنين على(ع) لوړاوې ښيي، ډېرې هغه خبرې او حديثونه دي چې عالمانو ورسره د خپلې دعوې د ثابتولو لپاره دليل راوړےدے؛ لکه د منزلت حديث، ولايت، اخوت، محبت، وصيت، د مارغه د سور کيدو، ژمنې او نور... حديثونه چې دلته يې يوازې دوه بيلګې بيانوو.

الف) لومړۍ برخه په خلکو باندې د امام علي عليه السلام د لوړاوي دليلونه

اول: د مارغه حديث

«رَوَي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ قَالَ أُهْدِيَ لِرَسُولِ اللهِ طَيْرٌ فَقَالَ اللَّهُمَّ ائْتِنِي بِأَحَبِّ خَلْقِكَ إِلَيْكَ يَأْكُلُ مَعِي مِنْ هَذَا الطَّيْرِ»[۱] علامه حلي ليکي: دا روايت له هغه روايتونو دے چې د تواتر حد ته رسي او د خاصه او عامه (شيعه او سني) تر مينځ مشهور دے. انس بن مالک وويل: يو سور کړې مارغه چا پيغمبر(ص) ته ډالۍ کړه، هغه حضرت لاس په دعا شو او ويې فرمايل: خدايه ماته هغه څوک راوله چې ستا تر ټولو زيات خوښ وي چې ماسره دا سور کړې مارغه وخوري انس چې پوهيده چې د پيغمبر(ص) دعا ضرور قبليږي وايي: په زړه کښې مې دا خواهش و چې هغه کس له انصارو وي، له همدې سببه مې وويل: خدايه دا کس له انصارو وګرځوه! خو د پيغمبر(ص) دعا سره سم حضرت علي عليه السلام راغےاو د ننوتلو اجازت يې وغوښته، ومې ويل د خداى رسول(ص) په څه کار بوخت دے هغه ستون شه او لږ وخت وروسته بيا راغے. دې ځل مې بيا ورته هماغه خبره وکړه او ومې ويل: د خداى رسول(ص) په څه کار بوخت دے. په دريم ځل چې هغه راغے، د خداى

---

۱. علامه حلي، کشف اليقين في فضائل أمير المؤمنين(ع)، اول چاپ، ۱۴۱۱هـ ق، د ارشاد د وزارت خپرندويه، تهران، ۲۸۹مخ.

رسول(ص) وفرمایل: ور خلاص کړه. ور مې خلاص کړ. علي(ع) راغی. د خدای رسول وپوښتل: انس سره ستا خبره څه وه؟ ویې ویل: اے د خدای رسوله! دا دریم ځل دے چې د راتلو په غرض ستا د کور تر وره راغلم خو انس هر ځل ویل چې د خدای رسول په څه کار بوخت دے او له راننوتلو یې منعې کړم.

پیغمبر(ص) زۀ وغوښتم: د دې منعې کولو سبب یې له ما وپوښته چې د هغه له ننوتلو دې ولې منعه وکړه؟ ومې ویل: اے د خدای رسوله! ځکه چې ستا دعا مې اوریدلې وه او پوهیدم چې ستا دعا قبلیږي، نو دا مې خوښه وه چې د خدای هغه محبوب بنده زمونږ له قبیلې او انصارو وي. د خدای رسول(ص) وفرمایل: «إِنَّ الرَّجُلَ قَدْ یُحِبَّ قَوْمَهُ إِنَّ الرَّجُلَ یُحِبَّ قَوْمُه» هو! هر کس خپلو خپلوانو ته خوږ وي او دا خبره یې بیا ځلې وکړه.

له دې روایته پوهیږو چې حضرت علي(ع) د خدای له ټولو خوښ بنده دے او د هغې لاندینی برخه په دې دلالت کوي چې پیغمبر(ص) هم لکه د نورو خلکو له خپلوانو سره مینه لري. نو کله چې یو کس خدای او رسول ته خوښ وي نو دا منلې شوې خبره ده چې له ټولو انسانانو او له تیرو نبیانو به لوړ وي.

په متواتره توګه د خدای له علي(ع) نقل شوي دي چې همدا خبر یې د شورا په ورځ چې په خپل کور کښې یې ورونه بند وو او عمر وفات شوې و، په خپل فضیلت کښې د دلیل په توګه بیان کړې و او فرمایل یې:

أَنْشُدُکُمْ بِاللهِ هَلْ فِیکُمْ أَحَدٌ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ! اللَّهُمَّ ائْتِنِي بِأَحَبِّ خَلْقِكَ إِلَیْكَ یَأْکُلْ مَعَي مِنْ هَذَا الطَّائِرِ فَجَاءَ أَحَدٌ غَیْرِي فَقَالُوا اللَّهُمَّ لَا فَقَالَ اللَّهُمَّ اشْهَدْ

ستاسو دې په خدای قسم وي ایا ستاسو تر مینځ داسې څوک شته چې د هغه په هکله د خدای رسول فرمایلي وي، خدایه ستا تر ټولو خوږ بنده ماته راوله چې ما سره دا سور کړې مارغه وخوري. ایا بې له ما بل څوک راغلل. ټولو وویل: مونږ خدای شاهد نیسو چې نه. ویې فرمایل: خدایه ته ګواه اوسه چې ټولو حاضرانو د دې خبرې په رښتیاوالي اعتراف وکړ.

او علي(ع) هیڅ کله په باطلو باندې استدلال نه کوي.[1] د هغه حضرت له دلیله دا معلومیږي چې د ضرورت په وخت په هغوي د پیغمبر(ص) په خبرو دلیل راوړه.

دوم: د محبت حدیث

«قَالَ رَسُولُ اللهِ| وَ الَّذي نَفْسي بِيَدِه لأُعْطِيَنَّ الرَّايَةَ رَجُلاً يُحِبُّ اللهَ وَ رَسُولَهُ وَ يُحِبُّهُ اللهُ وَ رَسُولُهُ لَيْسَ بِفَرَّارٍ يَفْتَحُ اللهُ عَلَي يَدِه وَ أَرْسَلَ إِلَيَّ وَ أَنَا أَرْمَدُ وَ تَفَلَ فِي عَيْنِي وَ قَالَ اللَّهُمَّ اكْفِهِ أَذَي الْحَرِّ وَ الْبَرْدِ فَمَا وَجَدْتُ بَعْدَهُ حَرّاً وَ لا بَرْداً»[2] قسم په خدای بیرغ به د هغه چا په لاس کښې ورکوم چې خدای او رسول یې خوښ دي او د خدای او د هغه د رسول هغه خوښ دے. هغه هیڅ کله له جنګه نه تښتي. خدای پاک به د یهودیانو دا قلا د هغه په لاس خلاصوي او یو کس یې په ما پسې راولیږۀ او زما په سترګو درد و او د خپلې خُلې مبارکې لاړې یې زما په سترګو ومږلې او ویې فرمایل: خدایه هغه د ګرمۍ او ساړه له ازاره ساته. له دې وروسته هیڅکله ګرمۍ او ساړه نه یم ازار کړې او د سترګو په درد نه یم اخته شوې.

په ځینو روایتونو کښې د سبا ټکې راغلې دے دا په داسې حال کښې دي چې له ابوبکر وروسته یې عمر د خیبر قلا د فتحې لپاره لیږلے و. کله چې هغه هم بریالې نه شو او وتښتید، نو هغه حضرت دا ژمنه وکړه.

ابن هشام دا حدیث د حضرت علي(ع) په فضیلت کښې نقلوي او لیکي:

سلمة بن عمرو اکوع وویل: یوه ورځ د خدای رسول د جنګ بیرغ چې سپین بیرغ و د ابوبکر په لاس کښې ورکړ او هغه یې د خیبر د قلا د فتحې لپاره ولیږۀ، خو هغه څه ونه کړې شو او قلا یې فتح نه کړه او بیرته راستون شو. د خدای رسول وفرمایل: سبا به بیرغ د هغه چا په لاس کښې ورکوم چې له خدای او د هغه رسول سره مینه لري او خدای او د هغه رسول له هغه سره مینه لري هغه به دا قلا فتح کوي او هیڅ کله (د دښمن په وړاندې) نه تښتي (او کله چې بله ورځ شوه) حضرت

---

[1]. شیخ مفید، الفصول المختارة، اول چاپ، ۱۴۱۳ هـ ق، د شیخ مفید سمینار خپرندویه، قم ۹۷مخ،

[2] . شیخ طبرسي، إعلام الوري بأعلام الهدي، دریم چاپ ۱۳۹۰ هـ ق، اسلامیه خپرندویه، تهران، ۱۸۵مخ.

علی يې راوباله، علی(ع) په هغه ورځ د سترګو درد درلود پیغمبر(ص) وربانديې د خپلې مبارکې خُلې اوبه ومږلې او بیا یې وفرمایل: «خُذْ هَذِهِ الرَّايَةَ فَامْضِ بِهَا حَتّي يَفْتَحَ اللّهُ عَلَيْكَ» دا بیرغ ونیسه او وړاندې لاړ شه چې خدای درته قلا خلاصه کړي.[1]

پر دې اساس د خپلې دعوې د ثابتولو لپاره دا رنګ استدلال کولی شو: امام علی(ع) د خدای له ټولو زیات خوښ کس دی، د خدای له ټولو زیات خوښ په خلکو کښې له ټولو لوړ بنده دی، نو امام علی(ع) له ټولو لوړ بنده ده او دې ته په پام چې امامان(ع) ټول له یوه نوره دي نو امامان هم تر ټولو له لوړو بندګانو دي.

ب) دویمه برخه: په خلکو باندې د نورو امامانو(ع) د لوړاوي دلیلونه

په دې بله برخه کښې، هغه حدیثونه دي چې په خلکو، بې زمونږ له رسوله(ص) د نورو امامانو لوړاوې بیانوي.

علامه مجلسي په بحار الانوار ۲۲ټوک، ۲باب، ۲۲۷مخ، کښې "د امامانو لوړاوې، په نبیانو، په ټولو خلکو، له پرښتو د هغو لپاره ژمنه اخستل او دا چې ټول خلک او اولوالعزم پیغمبران دې درجې ته ونه رسیدل مګر د هغوي د مینې په واسطه، ۸۸ روایتونه یې نقل کړي دي چې دلته یې یو څو روایتونو باندې بسنه کوو.

۱. په *عیون اخبار الرضا* کښې راغلي دي چې امام رضا(ع) له خپلو پلار نیکونو نقل کړي چې له پیغمبر(ص) نقلوي: «اے علی ته او ستا بچي د خدای خوښ کړي مخلوق یئ،أَنْتَ يَا عَلِيُّ وَ وُلْدُكَ خِيَرَةُ اللهِ مِنْ خَلْقِه».[2]

۲. په خصا کتاب کښې لولو چې جعفر بن محمد له خپل پلاره او هغوي له خپلو پلار نیکونو له علی علیه السلام او هغوي له پیغمبر(ص) نقلوي، چې ویې فرمایل:

اے علی خدای پاک دنیا ته پام وکړاو د جهان په ټولو سړیو کښې یې زۀ

---

۱. عبدالملك بن هشام الحميري المعافري، السيرة النبوية، تحقيق مصطفي السقا و ابراهيم الأبياري و عبد الحفيظ شلبي، بيروت، دار المعرفة، بي تا، ۲ټوک، ۳۳۴مخ.

۲. شيخ صدوق، عيون أخبار الرضا، جهان خپرندويه، ۱۳۷۸ هـ ق، ۲ټوک، ۵۸مخ، ۲۱۸حديث.

خوښ کړم، د دويم ځل لپاره يې بيا پام وکړ او ته يې د ټول جهان په سړيو کښې خوښ کړې، د دريم ځل لپاره يې پام وکړ، د جهان په سړيو کښې يې امامان خوښ کړل، د ځلورم ځل لپاره يې پام وکړ، فاطمه زهرا سلام الله عليها يې د ټول جهان په ښځو کښې خوښه کړه.

يَا عَلِيُّ إِنَّ اللهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَشْرَفَ عَلَي الدُّنْيَا فَاخْتَارَنِي مِنْهَا عَلَي رِجَالِ الْعَالَمِينَ ثُمَّ اطَّلَعَ الثَّانِيَةَ فَاخْتَارَكَ عَلَي رِجَالِ الْعَالَمِينَ بَعْدِي ثُمَّ اطَّلَعَ الثَّالِثَةَ فَاخْتَارَ الْأَئِمَّةَ مِنْ وُلْدِكَ عَلَي رِجَالِ الْعَالَمِينَ بَعْدَكَ ثُمَّ اطَّلَعَ الرَّابِعَةَ فَاخْتَارَ فَاطِمَةَ عَلَي نِسَاءِ الْعَالَمِينَ»[1]

۳. حضرت امام رضا عليه السلام له خپل پلار نيکونو له پيغمبره(ص) نقلوي:

"حسن او حسين له ما وروسته او له خپل مور پلار وروسته په ځمکه کښې تر ټولو غوره کسان دي او د هغوي مور د دنيا په مخ تر ټولو غوره ښځه ده؛اَلْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ خَيْرُ أَهْلِ الْأَرْضِ بَعْدِي وَ بَعْدَ أَبِيهِمَا وَ أُمُّهُمَا أَفْضَلُ نِسَاءِ أَهْلِ الْأَرْضِ.[2]

۴. په هغه تفسير کښې امام حسن عسکري(ع) ته يې نسبت ورکړے شوے دے راغلي دي چې حضرت موسی(ع) خدای ته وويل:

خدايه! که محمد ستا په نزد تر ټولو نړيوالو نزدې دے، نو د پيغمبر(ص) په زوزاد کښې زما له زوزاده زيات څوک نزدې شته؟ خدای پاک وفرمايل: موسی! ولې تا ته پته نشته چې د پيغمبر(ص) د ال لوړاوې د ټولو پيغمبرانو په ال باندې داسې دےلکه د محمد لوړاوې په ټولو پيغمبرانو باندې؟

يَا رَبِّ فَإِنْ كَانَ مُحَمَّدٌ أَكْرَمَ عِنْدَكَ مِنْ جَمِيعِ خَلْقِكَ فَهَلْ فِي آلِ الْأَنْبِيَاءِ أَكْرَمُ مِنْ آلِي قَالَ اللهُ جَلَّ جَلَالُهُ يَا مُوسَي أَ مَا عَلِمْتَ أَنَّ فَضْلَ آلِ مُحَمَّدٍ عَلَي جَمِيعِ آلِ النَّبِيِّينَ كَفَضْلِ مُحَمَّدٍ عَلَي جَمِيعِ الْمُرْسَلِين[3]

۵. حذيفة بن اسيد په يوه روايت کښې وايي:

پيغمبر(ص) وفرمايل: د يوۀ پيغمبر پيغمبري په اظله عالم کښې نه ده بشپړه شوې مګر دا چې هغه ته وړاندې شوې ده او زما ولايت او زما د اهلبيتو ولايت او

---

۱. شيخ صدوق، الخصال، جامعه مدرسين خپرندويه قم، چاپ کال۱۴۰۳ هـ ق، ۱ټوک، ۹۲مخ.
۲. عيون اخبار الرضا(ع)، وړانديني، ۲۲۲مخ.
۳. امام حسن عسکري(ع)، تفسير امام عسکري(ع)، مدرسه امام مهدي(عج) خپرندويه قم، چاپ کال ۱۴۰۹ هـ ق، ۱۱مخ.

د هغوي تمثال د پيغمبرانو لپاره مجسم شوي دي او هغوي د هغوي په ولايت او اطاعت اقرار کړې دے.

مَا تَكَامَلَتِ النُّبُوَّةُ لِنَبِيٍّ فِي الْأَظِلَّةِ حَتَّي عُرِضَتْ عَلَيْهِ وَلايَتِي وَ وَلايَةُ أَهْلِ بَيْتِي وَ مَثُلُوا لَهُ فَأَقَرُّوا بِطَاعَتِهِمْ وَ وَلايَتِهِم

همدارنګ عبد الاعلي په يوه روايت کښې وايي: امام صادق(ع) وفرمايل: "يو پيغمبر هم د پيغمبرۍ مقام ته نه دے رسيدلے، مګر زمونږ د حق په پيژندګلو او په نورو باندې د زمونږ د لوړاوي په پيژندګلو؛ مَا نُبِّئَ نَبِيٌّ قَطٌّ إِلَّا بِمَعْرِفَةِ حَقِّنَا وَ بِفَضْلِنَا عَلَي مَنْ سِوَانَا[1]

کوم څه چې بيان شو، دا له هغه څه يوه ذره دي چې شيعو په خپلو کتابونو کښې نقل کړي دي او څوک چې يې کتل غواړي نو اصلي سرچينو ته دې رجوع وکړي. نو د دا رنګ دليلونو په سبب شيعه امامان په نبيانو لوړ ګڼي.

۳. په نبيانو باندې د امامانو د لوړاوي په هکله د عالمانو ليدتوګې

الف) د علامه حلي نظر

علامه حلي په *کشف المراد* کښې ليکي:

> ټول روحي او بدني کمالونه په دوي کښې په هر يو کښې موجود دي او په دوي کښې هر يو لکه څه رنګ چې په خپله کامل دي، د نورو هم کمال ته رسوونکي دي. او دا دلالت کوي په دې چې په دوي کښې هر يو په ټولو باندې د مشرۍ وړ دے؛ ځکه په دوي کښې هر يو په خپل وخت کښې په نورو ټولو باندې فضيلت لري، او د عقل په حکم مفضول په فاضل باندې وړاندې کول بد دي.[2]

نو د دې دليل چې امامان بايد په نورو خلکو په حکومت او مشرۍ کښې وړاندې وي، هماغه دے چې دوي په خپل وخت کښې په نورو فضيلت لري او د

---

۱. محمد بن حسن بن فروخ صفار، بصائر الدرجات، د آية الله مرعشي د کتابتون خپرندويه قم، ۱۴۰۴ هـ ق، ۵۱مخ.

۲. العلامه الحلي، کشف المراد في شرح تجريد العتقاد، جامعه مدرسين حوزه علميه قم، يوولسم چاپ ۱۴۲۷ هـ ق، ۵۴۰مخ.

هغوي په وخت کښې له هغوي سره برابري منتفي ده.

ب) د نراقي ليدتوګه

د انيس المؤحدين ليکوال، د امامت په برخه کښې، د امامانو د افضليت قايل شوی دی او ليکلي يې دي چې د دوي د امامت ثابتيدل له هر يوۀ څيز زياته روښانه ده. که هغه د حديثونو او نصوصو له مخې وي چې د فريقينو په واسطه نقل شوي دي او که د هغو د عصمت له مخې وي او د هغوي افضليت که د کرامتونو د څرګنديدو له مخې وي. په هغه ځای کښې چې د افضليت له مخې د امامانو د امامت د ثابتولو په برخې کښې ليکي: "او د افضليت له لاري معلومه ده چې په دوي کښې هر يو په خپله زمانه کښې، د خپلې زمانې په ټولو خلکو افضل وو او په دې معنې باندې ټول مسلمانان يوه خُله دي او څوک يې انکار نه کوي چې څه دليل ته اړتيا ولري".[1]

ج) په احتجاج کتاب کښې د احمد طبرسي ليدتوګه

د «رساله باهره در فضل عترت طاهره» ليکوال وايي: «أَنَّ الْمَعْرِفَـةَ بِهِـمْ كَالْمَعْرِفَةِ بِهِ تَعَالَي فِي أَنَّهَا إِيمَانٌ وَ إِسْلامٌ وَ أَنَّ الْجَهْلَ بِهِـمْ وَ الشَّـكَّ فِـيهِمْ كَالْجَهْلِ بِـهِ وَ الشَّكِّ فيهِ فِي أَنَّهُ كُفْرُ وَ خُـرُوجٌ مِـنَ الْإِيمَـانِ»له هغه مطلبونو چې په خلکو باندې د امامانو لوړاوې بيانوي دا دی چې په حقيقت کښې خدای زۀ هدايت کړې يم په دې چې د هغوي پيژندګلو د خدای پاک د پيژندګلو په شان ده، ځکه چې پيژندګلو د ايمان او اسلام له پيژندګلو عبارت دی او دا چې له هغوي جاهلول او د هغوي په هکله ترديد کول داسې دی لکه د خدای په هکله جهل او ترديد دی؛ ځکه چې دا جهل کفر او له ايمانه خارجيدو ته رسي. بيا يې د ټولو شيعو او سنيانو په اجماع سره دليل راوړی دی چې د هغوي افضليت ورسره ثابتوي او وايي: بې له شافعي مذهبو هيڅوک د دې خبرې منکر نه دي او وړاندې وايي خدای پاک ټولو

---

1. محمد مهدي نراقي، انيس الموحدين، الزاء خپرندويه، بي جا، اول چاپ، ۱۳۲۳هـ ش، ۲۱۵ او ۲۲۰ مخونه.

زړونو ته الهام کړې دے او د هغوي د مقام لوړاوي او جلال او مرتبه يې د ټولو په روحونو کښې (سره د عقيدې او مذهب د اختلافه) اچولے دے.[1] د امامانو پيژندګلو د خداى د پيژندګلو په شان ده، خو د نبيانو پيژندګلو داسې نه ده، نو له دې روښانيږي چې امامان په نبيانو لوړاوي لري.

د) په بحار کښې د علامه مجلسي ليدتوګه

په بحار کښې، په ټولو خلکو او نبيانو باندې د امامانو لوړاوې او دا چې د هغوي لپاره يې له ټولو خلکو، ملائيکو او اولوالعزم پيغمبرانو (چې دې مرتبې ته نه دي رسيدلي مګر د هغوي په محبت سره) ژمنه اخستې ده، راغلي دي:

قَالَ مُوسَي يَا رَبِّ اجْعَلْنِي مِنْ أُمَّتِه فَقَالَ لَهُ يَا مُوسَي أَنْتَ مِنْ أُمَّتِه إِذَا عَرَفْتَ مَنْزِلَتَهُ وَ مَنْزِلَةَ أَهْلِ بَيْتِه إِنَّ مَثَلَهُ وَ مَثَلَ أَهْلِ بَيْتِه فِيمَنْ خَلَقْتُ كَمَثَلِ الْفِرْدَوْسِ فِي الْجِنَانِ لَا يَنْتَشِرُ وَرَقُهَا وَ لا يَتَغَيَّرُ طَعْمُهَا فَمَنْ عَرَفَهُمْ وَ عَرَفَ حَقَّهُمْ جَعَلْتُ لَهُ عِنْدَ الْجَهْلِ عِلْماً وَ عِنْدَ الظُّلْمَةِ نُوراً أُجِيبُهُ قَبْلَ أَنْ يَدْعُوَنِي وَ أُعْطِيَهُ قَبْلَ أَنْ يَسْأَلَنِي[2]

حفص له امام صادق عليه السلامه نقلوي:

حضرت موسي وفرمايل: خدايه ما د محمد (ص) له امته وګرځوه! خداى پاک وفرمايل: ته د هغه له امته يې کله چې د هغه او د هغه د کورنۍ مقام او منزلت وپيژني؛ ځکه چې په مخلوقاتو کښې د هغه او د هغه د کورنۍ مثال داسې دے لکه فردوس چې د بهشت په نسبت وي چې د ونو پاڼې يې نه غورځيږي او خوند يې نه بدليږي، څوک چې د هغوي له مقام او حقه خبر وي، نو د نه پوهيدو په وخت يې لاربښود يو او په تيارو کښې ورته رڼا ورکوو؛ وړاندې له دې چې وغواړي غوښتې يې پوره کوو او هغه ته عطا کوو له دې وړاندې چې وغواړي.

هـ) په شواهد التنزيل کښې د حسکاني ليدتوګه

حسکاني په ***شواهد التنزيل*** کښې ليکي: جابر بن عبد الله انصاري وايي

---

۱. احمد بن علي طبرسي، الإحتجاج علي أهل اللجاج، مرتضي خپرندويه، مشهد، اول چاپ، ۱۴۰۳، ۲ټوک، ۵۰۲مخ.

۲. بحار الأنوار، مؤسسة الوفاء بيروت – لبنان، چاپ کال ۱۴۰۴ هـ ق، ۲ټوک، ۲۸مخ.

پیغمبر(ص) فرمايي:

انّ الله جعل علياً و زوجته و ابنائه حجج الله علي خلقه و هم ابواب العلم في امّتي من اهتدي بهم هدي الي صراط مستقيم[1]

خدای پاک علی علیه السلام او د هغه ښځه او بچي په خلکو باندې خپل حجت گرځولي دي او هغوي د امت لپاره د علم دروازې دي. څوک چې د هغوي په واسطه د هدايت په لټه کښې وي نو نيغې لارې ته هدايتيږي.

دا روايت چې د اهل سنتو په يو مهم کتاب کښې راغلے دے، ډېر په روښانه توگه زمونږ په دعوې يعنې په خلکو باندې د امامانو په لوړاوي باندې دلالت کوي، ځکه چې هغوي په خلکو باندې د خدای حجت دي.

لنډيز

عالمانو په نبيانو باندې د امامانو د فضيلت لپاره ډېر ايتونه راوړي دي او د ابراهيم د امامت ايت او د مباهلې ايت له ټولو زيات روښانه دي؟ همدارنگ پيغمبر(ص) په بيلا بيلو ځايونو کښې د اميرالمؤمنين صفتونه بيان کړي دي او په ډېرو روايتونو کښې يې هغه حضرت د حق او د عملونو تله، د خدای له ټولو خوښ او له ټولو اصحابو زيات فضيلت لروونکې ښودلے دے، همدارنگ په بيلا بيلو روايتونو کښې چې زمونږ په کتابونو کښې له پيغمبر(ص) موجود دي داسې ټکي شته دي چې د امامانو لوړاوي په ښه طريقه ثابتوي. شيعو عالمانو هم دغو ايتونو او روايتونو ته په پام سره چې ځينې يې د اهل سنتو په کتابونو کښې هم موجود دي، دا خپله ذمه واري گڼلې ده چې په تفصيل سره د هغه حضرت د شخصيت په هکله خبرې وکړي او د هغوي ځلانده څيره راتلونکيو ته وښايي. په دې هکله ډېر بحثونه د کلام په کتابونو کښې ليکل شوي دي او دا رنگ موضوعات په کښې په ښه طريقه روښانه شوي دي.

د لا زياتې مطالعې لپاره سرچينې

١. محمد جواد نجفي خميني، ***تفسيرآسان***، ، اسلاميه خپرندويه، تهران. (فارسي)، ٢ټوک، لومړې چاپ، ١٣٩٨ هـ ق

---

١. عبيد الله بن احمد حسکاني، شواهد التنزيل لقواعد التفضيل، سازمان چاپ او وزارت ارشاد اسلامي خپرندويه، تهران، اول چاپ، ١۴١١ هـ ق، ١ټوک، ٧٢مخ، ٨٩حديث.

۲. شیخ طبرسي، ***إعلام الوري بأعلام الهدي***، اسلامیه خپرندویه، تهران.(ترجمه فارسي) ، دریم چاپ، ۱۳۹۰ هـ ق

۳. شیخ مفید ، ***تفضیل أمیرالمؤمنین(ع)***، شیخ مفید نړیوال سمینار خپرندویه، قم، ۱۴۱۳هق.

۴. موسي خسروي، ***بخش امامت- د بحارالانوار د اووم ټوک ژباړه***، اسلامیه خپرندویه تهران، دویم چاپ، ۱۳۶۳هـ ش.

۵. محمد مهدي نراقي، ***شهاب ثاقب در امامت***، د نراقیین د درناوي سمینار، ۱۳۸۰.

وروستۍ حدیث

پیغمبر(ص) په یو حدیث کښې امیرالمؤمنین ته وفرمایل: اے علي درې بیلګې د ایمان حقیقت دي: په تنګلاسۍ کښې بخښنه، له خپلې خوا خلکو ته انصاف ورکول او علم غواړي ته علم وربخښل.[1]

۱. بحارالانوار، ۷۴ټوک، ۴۴مخ.

د امام علي عليه السلام عصمت او په خطا باندې د اعتراف مسله

پوښتنه: امام علي عليه السلام فرمايلي دي: «ځان له دې لوړ نه ګڼم چې خطا او غلطي ونه کړم...»[1] آيا دا خبره د هغوي له عصمت او پاکۍ سره سمون لري؟

ځواب

د امامانو عصمت په تېره بيا د امام علی(ع) عصمت د شيعو پوهانو تر مينځ منلې شوې او قطعي دي. علامه حلي په کتاب الالفين کښې په دې هکله په تفصيل سره زر نکتې بيان کړي دي له قرانه ډېر ايتونه، لکه د تطهير ايت ۱۲۴ سوره بقره[2] او د دې غوندې نور د امامانو په عصمت دلالت کوي او همدارنګ ډېر روايتونه شته چې د اهلبيتو عصمت بيانوي.

په خطا باندې د امام علی(ع) اعتراف په دې معنې نه دے چې د ګناهونو او محرماتو مرتکب شي، او د عصمت له مقام سره ټکره ولري. ځکه چې هغه حضرت د خدای پاک په پيژندګلو او خدای ته د نزدې والي له مخې په يو داسې لوړ مقام کښې دے چې خپل عبوديت او بندګي د هغه لايزال خدای د لوړ مقام وړ نه ګڼي؛ له همدې سببه، کله کله معصوم د ترک اولی لپاره هم ځان خطاکار ګڼي او له

---

۱ . فإنّي لست في نفسي بفوق أن أخطيء و لا آمن ذالک من فعلي الا أن يکفيالله من نفسي؛ محمد دشتي،د نهج البلاغې ترجمه، ۴۴۴مخ، ۲۱۲خطبه.

۲ . {و اذابتلي ابراهيم ربه ... .}.

خدايه بخښنه غواړي چې دا کار د هغه له عصمت سره څه ټکره نه لري. البته دا پوښتنه نوي پوښته نه ده چې زموږ له زماني سره خاصه وي. دا بحث په ***کشف الغمه***[1] کتاب کښې مرحوم اربلي او د نهج‌البلاغه په شرحو کښې لکه د ابن ابي‌الحديد[2] په شرحه او د ***نهج البلاغې په ترجمې***[3] چې مرحوم دشتي ليکلې ده هم بيان شوې دے او لکه څه رنګ چې پکار وو د دې پوښتنې ځواب ورکړې شوې دے.

له همدې سببه کله چې موږ د امامانو(ع) په نسبت د ګناه او خطا معنی وکړو نو دې نتيجې ته به رسيږو چې په ګناه باندې د هغوي اعتراف زموږ په ګناه باندې له اعتراف سره فرق لري او د هغوي اعتراف له عصمت سره څه ټکره نه لري.

۱. خطا او د ګناه مرتبې

هره يوه خطا ګناه نه ده؛ له همدې سببه يې په فارسی کښې د «خطا» معنی «اشتباه» کړې ده. خو ځينې خطاګانې ګناه دي. له همدې سببه دا جمله صحيح نه ده "خطا هغه ګناه ده چې قصدا نه وې شوې يعنې په غلطۍ او بې پامۍ سره شوې وي"[4]، ځکه چې تکليف (فرض) هله راځي کله چې دې ورته پام وي په عملونو کښې سهو او هيريدل تکليفي حکم نه لري. که يو پاک انسان په غلطۍ سره د اوبو په ځای شراب وڅښي، د هغه دا عمل ګناه نه حسابيږي. ځينې روايتونه، له نبيانو او امامانو هر ډول خطا نفي کوي.[5]

ګناه څو ډوله ده: قانوني يا شرعي (چې د ګناه کومه مشهوره معنی ده). زموږ د اعتقاد مطابق ټول معصومين(ع) له داسې ګناه پاک دي.

اخلاقي ګناه، يعنې د ښو اخلاقو مخالفت، که څه هم د شرعې له نظره حرام نه وي. اخلاقي ګناه د خلکو د حالت مطابق مختلفه وي؛ مثلا په لارو کوڅو کښې د

---

۱. کشف الغمه، علي بن عيسي الاربلي، ۳ټوک، ۴۳مخ، دارالکتب الاسلاميه، ۱۴۱۰ق.
۲. شرح نهج البلاغه، ابن ابي الحديد، ۱۱ټوک، ۱ او ۷مخونه، محمد ابوالفضل ابراهيم چاپ، قم.
۳. نهج البلاغه، د محمد دشتي ترجمه، ۴۴۴مخ، ۲۱۲خطبه
۴. فرهنګ فارسي عميد، حسن عميد، د خطاء ټکي په ذيل کښې.
۵. بحارالانوار، ټوک۱۷، ۱۰۸ او ۱۰۹ مخونه.

اوبو یا شربت وغیره څښل، دا کار د ځینې کسانو په نظر کښې څه عیب نه دے، خو ممکنه ده داسې کار د ځینې کسانو لپاره د اخلاقو مخالفت وګڼل شي او څوک چې دا کار وکړي په هغه بد وویل شي. دې ته په پام چې معصومین(ع) د نورو خلکو لپاره بیلګه دي نو باید له داسې عمله (ترک اولی) هم لېرې وي.

۲. د محبت په مقام کښې ګناه

د محبت او مینې مقام ځینې لوازم لري که چرې یو محب په دوي کښې په یوۀ باندې هم عمل ونه کړي او ورنه غافل شي، نو دا کار د ځان لپاره له لویو ګناهونو ګڼي او پرله پسې د هغه لپاره توبه او استغفار کوي.[1] لکه څنګه چې نبیانو او امامانو به تل توبه او استغفار کاوۀ، مرحوم اردبیلي یو له هغه کسانو دې چې په دې حقیقت باندې یې ټینګار کړې دے او په دې کښې ځیرېدو سره او د امام موسی کاظم(ع) د وینا په برکت ډېرو ښو پایلو ته رسیدلے دے.[2]

هغه ګناه چې معصومین(ع) له هغې د تیښتې لار نه لري او د هغې د جبران کولو لپاره ژړا او فریاد کوي، هغه د خدای په حرامو اخته کیدل نه دي، بلکې د خپلو خطاګانو لپاره یې یوه بله تله په نظر کښې ساتلې ده، هغوي د ځان لپاره هغه څه ګناه ګڼي چې نور خلک ترې په اسانۍ سره تیرېږي؛ مثلاً داسې ډېر کسان شته چې په خپل فرض لمونځ قضا کیدو باندې ورله څه خپګان نه ورځي خو داسې پرهیزګاران هم کم نه و چې د مستحب لمونځ په قضا کیدو به یې ژړا او فریاد کاوۀ او دا لړۍ همداراز دوام لري او هیڅ کله نه ختمېږي. دخدای د لارویانو په زړونو کښې چې د خدای مینه او پیژندګلو یې څومره زیاتیږي نو په خپلو اوږو دومره زیات بوج او ذمه واري محسوسوي او له وړاندې نه زیات په خپلې خطا (لکه څه رنګ چې خدای لایق دے په عبادت نه کولو) پوهیږي. مرحوم اردبیلي له یو بل اړخه د معصومینو(ع) د ګناه احساس کولو ته نظر کړے دے: "پیغمبران او امامان(ع) د خدای په لارې کښې یوه لوړه مرتبه کښې وو او هر کله چې له دې

۱. تفسیر المیزان، ۲ټوک، ۳۷۳مخ.
۲. کشف الغمه، الاربلي، ۳ټوک، ۴۳مخ.

مرتبې لړ هم ښکته کيدل لکه د ضرورت له مخې خوړل، څښل، ميرمنو سره يوځای کيدل يا د ټولنې کارونه او مسلې هوارول، نو دا به يې د ځان لپاره يوه لويه ګناه ګڼله. او استغفار او توبه به يې کوله چې داسې پرهيز د خدای خاصو مينه والو او نږدې کسانو سره ښايي. په همدې اساس پيغمبر(ص) فرمايي: «حسنات الابرار سيئات المقربين»[1]. کيدې شي چې ځينې عملونه چې د ښو خلکو لپاره ښه عمل وي خو د مقربينو لپاره بد وي.

نو دې ته پام سره هغه ګناهونه چې معصومين(ع) له هغې ځان ساتي، هغه عملونه دي چې د فقهې په ژبه کښې حرام ګڼل شوي دي. البته د داسې عمل پريښودل چې د فقهې په ژبه واجب ګڼل شوې وي هغه هم ګناه ده خو د ګناه او خطا دا ټکي چې په عربۍ کښې «ذنب» او «عصيان» دے د دې د استعمال پولې لويې دي او «ترک اولی» ته هم شامليږي او د داسې خطا او ګناه انجام کول له عصمت سره څه منافات نه لري.

امام(ع) وفرمايل: «فإنّي لست في نفسي بفوق أن أخطئ و لا آمن ذلک من فعلي، الا أن يکفي الله من نفسي ما هو أملک به مني فإنّما أنا و انتم عبيد مملوکون لربّ لا ربّ غيره، يملک منا ما لانملک من انفسنا؛[2] ځان له دې اوچت نه ګڼم چې غلطي ونه کړم او له هغې ځان په امن کښې نه ګڼم، مګر دا چې خدای ما وساتي. نو مونږ او تاسو د خدای بندګان او مريان يو چې له تا پرته بل پروردګار نشته. هغه زمونږ مالک دے او مونږ په خپل نفس څه اختيار نه لرو».

د امام علی(ع) دا خبره هم له عصمت سره څه ټکره نه لري، ځکه چې هغو قيدونو ته په پام سره چې کوم دلته راوړي شوي دي لکه د «في نفسي» قيد چې بې د خدای له مرستې له داسې خطا بچيدل ناممکن دي. سره د دې جملې چې فرمايي: "مګر دا چې خدای له ماسره په دې کار کښې کفايت او بسنه وکړي" دا خبره يې په ډېره روښانه توګه بيان کړې ده او عصمت يې د خدای له لورې يو

---

۱. هماغه، ۴۵مخ.
۲. محمد دشتي، ترجمه نهج البلاغه، ۴۴۴مخ، ۲۱۲خطبه.

توفيق ګڼلی دی.[1] یعني هغه حضرت فرمايي، که یوازې زۀ او زما نفس وې، نو خطا او غلطي به مې کوله، خو خدای پاک تل زما لاس نیولی او نیسي، له همدې سببه خطا او اشتباه نه کوم.

مرحوم محمد دشتي، وايي: «کوم څه چې امام علی(ع) وفرمایل: بې د خدای له مرستې، له خطا بچ نه یم، دا په خپله عصمت ثابتوي.»[2]

د عصمت دا معنی نه ده چې د خدای له تاییداتو دې بې نیازه وي. خدای پاک په قران کریم کښې پیغمبر(ص) ته وفرمایل: "که ته مې ثابت قدم نه وې ساتلې نو نژدې وه چې هرومرو دې د هغوي په لور ګروهنه پیدا کړې وای."[3]

پیغمبر(ص) خپل انساني او بشري طبیعت سره د مشرکانو د وسوسو قبلیدلو ته نژدې شوې و خو د خدای په تایید سره خدای هغه وساتلو او ویې ژغوره. حضرت یوسف(ع) هم فرمايي: بې د خدای له رحمته بدو ته د بلونکي نفس له پنجې نه شوم خلاصیدې: {و ما ابري ءنفسي ـ ان النفس لاماره بالسوء الا مارحم ربي}؛[4] زۀ ځان له عیبه بري نه وینم؛ ځکه چې د انسان نفس تل هغه خطا او بدی ته بلي، مګر هغه کسان چې زما خدای وربانديې رحم کړې وي.

نتیجه

د معصومو امامانو عصمت د شیعه مذهب له منلو شویو عقیدو دی او څه شک په کښې نشته. په خطا باندې د حضرت علی(ع) اعتراف په دې معنی نه دی چې معصیت یې کړې وي، ځکه چې هره یوه خطا د عصمت له مقام سره ناسازه نه ده؛ ځکه چې ځینې داسې خطا ګانې او معصیتونه دي چې معصوم بله چاره نه لري چې ترسره یې کړي. چې هغه د هغوي په نسبت ګناه ګڼل کیږي.

عصمت د خدای په توفیقاتو سره ترلاسه کیږي. امام علی(ع) له خدای سره د خپل نژدې والي او پیژندګلو په سبب خپله بندګي د هغه د مقام ورړ نه ګڼله له

---

١. شرح نهج البلاغه ابن ابي الحدید، ١١ټوک، ١٠٧مخ.
٢. هماغه، ۴۴۸مخ.
٣. اسراء، ٧۴آیة.
۴. ابراهیم، ١١آیة.

همدې سببه يې د ترک اولى لپاره هم استغفار کړے دے.

د لا زياتې مطالعې لپاره سرچينې:

۱. ***الالفين في امامه مولانا اميرالمؤمنين علي بن ابيطالب***×، علامه جمال الدين الحلي.

۲. ***امامت و شفاعت***، علي اکبر ناصري.

۳. په قران کښې ***امامت او د امامانو عصمت***، رضا کاردان.

وروستے حديث:

ابن عباس له پيغمبر(ص) روايت کوي: «ان علي و الحسن و الحسين و تسعة من ولد الحسين مطهرون معصومون؛[1] **علي، حسن، حسين او د حسين نهه بچي پاک او معصوم دي».**

---

۱. سليمان قندوزي، ينابيع الموده، ۱۱۵مخ.

د پيغمبر(ص) له خوا د ځای ناستي په توګه د علی(ع) ټاکل

پوښتنه: ايا د پيغمبر(ص) لـه خوا د علي(ع) ټاکل د خليفـه او ځای ناسـتي پـه توګه وو يا هغه يې د يو ښه کس په توګه وښوده.

سريزه

د امام علی(ع) د خلافت او جانشينۍ بحث د پيغمبر(ص) لـه وختـه موجود و. هغه حضرت(ص) هيڅکله دومره مهمه مسله مبهمه نه ده پريښې؛ د هغه حضرت لـه وفاته وروسته چې د خلافت او ځای ناستي والي مسله عملي او د اجرا مرحلې تـه ورسيده، نو په دومره څرګندې خبرې کښې د ځينې عواملو پـه سبب اختلاف پيـدا شو او د مسلمانانو تر مينځ په دې هکله بيلا بيلې عقيدې او بـيلا بيلـې پوښـتنې پيدا شوې چې تر اوسه پورې هغه بحثونه شورو دي او په دې هکله ډېر کتابونـه هم ليکلي شوي دي.

معصـومو امامـانو(ع) او پوهـانو، د قـران کـريم پـه ايتونـو او د پيغمبـر(ص) حديثونو او پـه مطمئنـو تـاريخي شـهادتونو سره هيڅکلـه هـم د دې پـه هکلـه چې څومره پوښتنې شوي دي بې ځوابه يې نه دي پريښې او په ښه روښـانه طريقـه يـې دا بحث کړےدے او له همدې سببه په دې هکله پوښتنې، نيـوکې او د هغـې ځوابونـه په څو مخونو کښې بيانوو.

ځواب: دغه پوښتنه په دوو برخو کښې ده، يوه د پيغمبر(ص) له خوا د علي(ع) د خليفه په توګه ټاکل او دويمه د حضرت علی(ع) وړتيا چې هغـه د دې مقام وړتيـا

لرله؟ د دې پوښتنې په ځواب کښې درې احتمالونه موجود دي:

۱. د پوښتنې دواړه برخې نه دي واقع شوې؛

۲. د پوښتنې يوه برخه واقع شوې ده؛

۳. د پوښتنې دواړه برخې واقع شوي دي؛

حقيقت دا دے چې د خداى رسول(ص) اميرالمؤمنين(ع) له ځانه وروسته هم د خليفه په توګه ټاکلې او هم يې د يو وړتيا لرونکي او غوره کس په توګه ښودلے دے. نو راځئ چې په دې دواړو باندې په لنډه توګه خبرې وکړو:

۱. د يو وړتيا لرونکي او غوره کس په توګه د امام على(ع) معرفي کول.

امام علي(ع) داسې شخصيت او بيلګې لري چې نور کسان يې له لرلو بې برخې دي؛ له همدې سببه د حضرت على(ع) له ټولو فضيلتونو او مناقبو خبريدل يوازې د خداى او د هغه د رسول لپاره ممکن ده. لکه څه رنګ چې پيغمبر(ص) د هغه په شان کښې وفرمايل: "اے على! بې له خدايه او ما بل څوک ستا حقيقي پيژندګلو نه لري.[1]

الف) امام على تر ټولو ښه انسان

امام علي(ع) د خداى د رسول(ص) په کلام کښې تر ټولو ښه انسان ښودلے شوے دے. پيغمبر(ص) وفرمايل: "على(ع) له ټولو ښه انسان دے او څوک چې په دې کښې شک وکړي هغه کافر دے.[2]

---

۱. محمدباقر مجلسي، بحارالانوار، ۳۹ټوک، ۸۴مخ..

۲. علاءالدين علي المتقي بن حسام الدين متقي هندي، کنزالعمال، تحقيق، شيخ بکري حياني، ۱۱ټوک، ۶۲۵مخ، ۳۳۰۴۵حديث؛ علي بن عيسي اربلي، کشف الغمة في معرفة الأئمة، ۱ټوک، ۱۵۵مخ.

ب) امام علي(ع) تر ټولو عالم کس

امام علی(ع) تر ټولو عالم کس او د امت له ټولو ښه قاضي دے. د خدای رسول(ص) وفرمایل: "له وروسته زما د امت تر ټولو عالم کس د ابوطالب زوی علي(ع) دے".[1] او همدارنګ یې وفرمایل: "د ابوطالب زوی علی، تر ټولو خلکو زیات په خدای په رسول باندې عالم دے. تر ټولو زیات له کلمه ویونکو سره مینه کوي او د هغوي درناوے کوي".[2] پیغمبر(ص) د حضرت علی(ع) د قضاوت په هکله فرمایي: "علی له ما وروسته زما د امت تر ټولو ښه قاضي او ښه عالم دے."[3]

ج) حق له علی(ع) سره

د امیرالمؤمنین(ع) او حقو تر مینځ بیلتون ممکن نه دے، د خدای رسول فرمایي: "علی له حقو سره او حق له علی سره دي او یو له بله به نه جدا کیږي تر دې چې د قیامت په ورځ د حوض(کوثر) غاړې ته ما ته راورسیږي»[4]

د) قرآن له علي(ع) سره

د امیرالمؤمنین(ع) او د قران تر مینځ بیلتون ممکن نه دے. پیغمبر(ص) وفرمایل: "علی له قران سره او قران له علی سره دے او هیڅکله له یوه بله نه جدا

---

۱. علاءالدین علي المتقي بن حسام الدین متقي هندي، هماغه، ۲۱۵مخ، ۳۲۹۷۷حدیث؛ موفق بن احمد خوارزمي، المناقب، تحقیق: شیخ مالک محمودي، ۸۲مخ؛ ابراهیم بن محمد جویني حمویني، فرائد السمطین في فضائل المرتضي والبتول والسبطین ولأئمة من ذریتهم، تحقیق: محمد باقر محمودي، ۱ټوک، ۹۷مخ؛ علي بن عیسي اربلي، هماغه، ۱ټوک، ۱۱۱مخ.

۲. علاء الدین بن علي متقي هندي، هماغه، ۱۱ټوک، ۲۲۵مخ، ۳۲۹۸۰حدیث.

۳. محمد بن علي صدوق، الامالي، ۴۴۰مخ، ۲۰حدیث؛ موفق بن احمد خوارزمي، هماغه، ۸۱مخ؛ ۶۲حدیث؛ محمدبن محمد حاکم نیشابور؛ المستدرک علي الصحیحین؛ تحقیق؛ دکتر یوسف مرعشلي؛ بیروت: دارالمعرفة، ۱۴۲ق؛ ۳، ټوک، ۱۳۵مخ؛ احمد بن عبدالله طبري؛ زخائر العقبي في مناقب ذوي القربي، ۸۳مخ؛ ابن سعد ، الطبقات الکبري، ۲ټوک، ۳۳۸مخ؛ علي بن عیسي اربلي، هماغه، ۱ټوک، ۱۱۱مخ.

۴. ابوالقاسم علي بن الحسن ابن عساکر، تاریخ دمشق (ترجمة الامام علي بن ابي طالب(ع))، تحقیق، محمد باقر محمودي، ۳ټوک، ۱۱۷مخ؛ قاضي نورالله تستري، الصوارم المهرقة في نقد الصواعق المحرقة، تحقیق، سید جلال الدین المحدث، ۱۴۸مخ؛ شیخ سلیمان بن شیخ ابراهیم قندوزي حنفي، ینابع الموة، تصحیح وتعلیق: علاء الدین اعلمي، ۱ټوک، ۱۰۴مخ.

کیږي تر دې چې د حوض په خوا کښې ما ته راشي". [۱]

هـ) د علی(ع) مینه د پیژندګلو معیار او تله

د خدای د رسول(ص) لـه نظـره د امیرالمـؤمنین ملګرتیـا د مـؤمن او منـافق د پیژندګلو معیار او تله ده. فرمایي: "اے علی! مـؤمن بـه تـا دښـمن نـه ګڼـي او منـافق به له تاسره مینه او ملګرتیا نه کوي". [۲]

و) علي(ع) په علم کښې

کـه څوک غـواړي چې د خدای د رسـول(ص) د علم ښـار تـه ننـوځي نـو بایـد د امیرالمؤمنین له دروازې ننوځي. د خدای پیغمبر(ص) وفرمایـل: "زۀ د علـم ښـار او علی یې ور دے. نـو څـوک چې علم غـواړي بایـد د هغې لـه دروازې راننـوځي". [۳] همدارنګ یې وفرمایل: "زۀ د حکمت سرای یم او علی یې ور دے". [٤]

۱. هماغه؛ ۱ټوک، ۱۰۴مخ؛ جلال الدین عبدالرحمن بن ابي‌بکر سیوطي، الجامع الصغیر، ۲ټوک، ۱۷۷مخ.
۲. ابن ابي الحدید، شرح نهج البلاغه، تحقیق: محمد ابوالفضل ابراهیم، ۱۸ ټوک، ۱۷۳مخ؛ شیخ سلیمان بن شیخ ابراهیم قندوزي حنفي، هماغه، ۱ټوک، ۵۲مخ؛ احمد بن حنبل، مسند احمد؛ ۱ټوک، ۸۴مخ؛ احمد بن شعیب نسائي، سنن نسائي، ۲ټوک، ۱۱۲مخ؛، سلیمان بن احمد طبراني، المعجم الکبیر، تحقیق: حمدي عبدالمجید سلفي، ۲ټوک، ۳۲۱مخ؛ محمد بن عیسي ترمذي، سنن ترمذي، تحقیق: عبدالوهاب عبداللطیف؛ ۵ټوک، ۳۰۲مخ؛ شهاب الدین ابي الفضل احمد بن علي بن حجر عسقلاني، لسان المیزان، ۲ ټوک، ۴۴۲مخ.
۳. علاء الدین علي المتقي بن حسام الدین متقي هندي، هماغه، ۱۱ټوک، ۲۱۵مخ، ۳۲۹۷۹حدیث؛ شیخ سلیمان بن شیخ ابراهیم قندوزي حنفي، هماغه، ۱ټوک، ۸۴مخ؛ موفق بن احمد خوارزمي، هماغه، ۲۰۰مخ؛ شیخ جعفر الغطاء کاشف الغطاء، کشف الغطاء، ۱ټوک، ۱۱مخ؛ محمد بن علي شیخ صدوق؛ هماغه؛ ۵۲۱مخ؛ امین الاسلام فضل بن حسن طبرسي، اعلام الوري، ۱۵۹مخ؛ سلیمان بن احمد طبراني، هماغه، ۱۱ټوک، ۵۵مخ؛ شهاب الدین ابي الفضل احمد بن علي بن حجر ابن حجر عسقلاني؛ هماغه؛ ۱ټوک، ۱۹۷مخ؛ قاضي نورالله تستري، هماغه، ۱۳۲مخ؛ جلال الدین عبدالرحمن بن ابي‌بکر سیوطي، هماغه، ۱ټوک، ۴۱۵مخ؛ علي بن عیسي اربلي، هماغه، ۱۱۱مخ.
۴. متقي هندي، هماغه، ۱۱ټوک، ۲۰۰مخ، ۳۲۸۸۹حدیث؛ قندوزي حنفي، هماغه، ۱ټوک، ۸۴مخ؛ ابن حجر عسقلاني، هماغه، ۴ټوک، ۱۴۴مخ؛ خوارزمي، هماغه، ۸۳مخ؛ حاکم نیشابوري، هماغه، ۳ټوک، ۱۲۲مخ؛ تستري، هماغه، ۱۳۳مخ؛ سیوطي، هماغه، ۱ټوک،

ز) علی د فضیلتونو لرونکے

امیرالمؤمنین د ټول عالم له ادمه تر خاتم پورې د فضیلتونو لرونکے دے. په ولیانو کښې غوره، د رسولانو او د خدای د ټولو مخلوقاتو وارث دے. پیغمبر(ص) وفرمایل: "څوک چې وغواړي چې ادم ته په علم کښې، نوح ته په تقوا کښې، ابراهیم ته په صبر کښې، موسی ته په هیبت کښې او عیسی ته په عبادت کښې وګوري نو باید د ابوطالب زوي علی(ع) ته دې وګوري". [1]

ح) د حضرت علی(ع) بې شمیره صفتونه

د حضرت علی(ع) صفتونه او فضیلتونه د شمیرلو وړ نه دي؛ د خدای رسول(ص) وفرمایل: "که ټولې ونې قلم شي، ټول دریابونه رنګ، پیریان حساب کوونکي، ټول انسانان لیکونکي شي نو بیا هم د حضرت علی(ع) د فضیلتونو د شمارلو توان نه لري". [2]

۲. د ځای ناستي په توګه د امام علی(ع) ټاکل

پیغمبر(ص) په بیلا بیلو ځایونو کښې حضرت علی(ع) د خپل ځای ناستي په توګه ټاکلے دے چې په لنډه توګه یې بیانوو.

الف) علي(ع) وارث او ځای ناستې

پیغمبر(ص) د بعثت په دریم کال، د دې ایت له نازلیدو وروسته { وَ أَنـذِرْ عَشِـيرَتَكَ الأَقْـرَبِينَ }؛ خپل نزدې خپلوان دې وویروه[3] د عبدالمطلب اولاد چې څلویښت کسان وو راوبلل، دویمه ورځ یې د ډوډۍ خوړلو وروسته هغوي ته وفرمایل: په تاسو کښې کوم یو کس زما ملګرتیا کوي او په ما ایمان راوړي چې له ما وروسته زما ورور او ځای ناستې شي؟ امیر المؤمنین پاڅید او ویې فرمایل:

۴۱۵مخ، ۲۷۰۵حدیث؛ ترمذي، هماغه، ۵ټوک، ۳۰۱مخ؛ اربلي، هماغه، ۱ټوک، ۱۱۱مخ.

۱. اربلي، هماغه، ۱ټوک، ۱۱۱مخ.

۲. قندوزي حنفي، هماغه، ۱ټوک، ۱۴۴مخ؛ ابن حجر عسقلاني، هماغه، ۵ټوک، ۲۲مخ.

۳. شعراء، ۲۱۴آیة.

اے د خدای رسوله! زۀ حاضر یم یې چې له تا سره په دې لاره کښې مرسته وکړم؛ پیغمبر(ص) وفرمایل: کښېنه. پیغمبر(ص) بیا خپله خبره وکړه؛ او بې له علی(ع) بل چا څه ځواب ورنه کړ؛ پیغمبر(ص) وفرمایل: کښېنه. پیغمبر(ص) په دریم ځل بیا خپله خبره وکړه؛ دې ځل هم یوازې علی پاڅیده او د پیغمبر(ص) د ملګرتیا لپاره یې خپل چمتووالے څرګند کړې. دغه وخت پیغمبر(ص) وفرمایل: "دا علی زما ورور، وصي، وارث او له ما وروسته په تاسو کښې زما ځای ناستې دے.[1]

ب) په مدینه کښې علی(ع) د پیغمبر(ص) ځای ناستې

کله چې پیغمبر(ص) د تبوک غزا ته تله نو په مدینه کښې یې امیرالمؤمنین خپل ځای ناستې وټاکه. امام علی(ع) وفرمایل: "ایا ما د ماشومانو او ښځو تر مینځ پرېږدې؟" پیغمبر(ص) وفرمایل: "ایا په دې نه یې خوښ چې ته ماته داسې شې لکه چې هارون موسی ته و، خو دا چې له ما وروسته بل پیغمبر نشته؟"[2]

---

۱. د لا زیاتې خبرتیا لپاره وګورئ: علامة امیني، الغدیر؛ محمد بن جریر طبري، تاریخ طبري، ۲ ټوک، ۶۲ و ۶۳ مخونه؛ علي بن ابي الکرم محمد ابن اثیر، الکامل في التاریخ، ۲ ټوک، ۴۱ او ۴۲ مخونه؛ احمد بن حنبل، هماغه، ۱ټوک، ۱۱۱مخ؛ شهاب الدین بن حجر ابن حجر عسقلاني، د فتح الباري شرح صحیح بخاري سریزه، ۸ټوک، ۱۱۴مخ؛ جارالله محمود بن عمر زمخشري خوارزمي، الکشاف عن حقائق التنزیل و عیون الاقاویل في وجوه التأویل، ۱ټوک، ۳۴۷مخ؛ متقي هندي، هماغه، ۱۳ټوک، ۱۳۱مخ، ۳۶۴۱۹حدیث؛ نورالدین علي بن ابي بکر هیثمي، مجمع الزوائد و منبع الفوائد، ۸ ټوک، ۳۰۲مخ؛ احمد بن عبدالله طبري، هماغه، ۷۱مخ؛ قندوزي حنفي، هماغه، ۱ټوک، ۳۱۲مخ؛ ابن ابي الحدید، هماغه، ۱۳ټوک، ۲۱۰مخ.
له څېړنه دا معلومېږي چې د یوم الدار حدیث معنوي تواتر لري، ځکه چې د متن له مخې په ټولو سرچنیو کښې یوشان نه دے.

۲. احمد بن حنبل، هماغه، ۱ټوک، ۱۷۷مخ؛ محمد بن اسماعیل بخاري، صحیح بخاري، ۳ټوک، ۵۸مخ؛ قندوزي حنفي، هماغه، ۱ټوک، ۵۹مخ، مسلم بن الحجاج نیشابوري، صحیح مسلم، ۷ټوک، ۱۲۰مخ؛ محمد بن اسحاق ابن هشام، سیرة ابن هشام، څېړنه: محمد محي الدین عبدالحمید، ۴ټوک، ۹۴۷مخ؛ نورالدین علي بن ابي بکر هیثمي، هماغه، ۹ټوک، ۱۰۹مخ؛ متقي هندي، هماغه، ۱۳ټوک، ۱۰۲مخ، ۳۶۳۴۵حدیث؛ حاکم نیشابوري، هماغه، ۳ټوک، ۱۰۹مخ؛ شمس الدین محمد بن احمد ذهبي، سیراعلام النبلاء، څېړنه: شعیب الأرنؤوط و حسین الاسد، ۱ټوک، ۱۴۲مخ؛ سیوطي، هماغه، ۲ټوک، ۱۷۷مخ؛ خوارزمي، هماغه، ۱۹۹مخ؛ احمد بن عبدالله طبري، هماغه، ۸۷مخ؛ ترمذي، هماغه، ۵ټوک، ۳۰۲مخ؛ احمد بن یحیي بلاذري، انساب الاشراف، ۱ټوک، ۲۱۷مخ.

ج) په غدیر کښې علی(ع) د پیغمبر(ص) ځای ناستې

دا ایت {الْیَوْمَ أَكْمَلْت لَكُمْ دِینَكُمْ وَ أَتمَمْت عَلَیْكُمْ نِعْمَتى وَ رَضِیت لَكُمُ الاسلَمَ دِیناً}[1] په دې ایت کښې ټول مفسران په یوه خله دي چې دا ایت د اخرني حج په موقع د پیغمبر(ص) له وفاته څو میاشتې وړاندې نازل شوے و. له دې وروسته چې کافران یې د دې دین له خرابولو نهیلې کړل او ویې فرمایل: {الْیَوْمَ یَئس الَّذِینَ كَفَرُوا مِن دِینِكُمْ فَلا تخْشوْهُمْ وَ اخْشوْنِ }[2]؛ په دې خبرې ټینګار کوي چې نن ستاسو دین بشپړ شو او خپل نعمت مې په تاسو پوره کړ.

هغو ډېرو روایتونو ته په پام سره چې د دې ایت په شان نزول کښې راغلي دي، دا روښانیږي چې د دین بشپړتیا د کافرانو نهیلې سره سمه وه او دا کار د ځای ناستي په ټاکلو سره و چې پیغمبر(ص) د خدای له اړخه علی(ص) د خپل ځای ناستي په توګه وټاکه؛ ځکه چې د اسلام دښمنان په تمه وو چې د پیغمبر(ص) له وفاته وروسته، دې ته په پام سره چې د هغه نارینه اولاد نشته، اسلام به بې له مشره پاتې شي او کمزورې به شي، خو د ځای ناستي په ټاکلو سره د اسلام دین بشپړ شو او د خدای نعمت په خلکو پوره شو.[3]

پیغمبر(ص) له اخرني حجه د راوپسیدو په وخت ټول حجیان په یو ځای کښې چې نامه یې "غدیر" وه جمع کړل او یوه تفصیلي خطبه یې ولوسته او علی(ع) یې د ټولو لپاره د ځای ناستي په توګه وټاکه او ټولو له هغه حضرت سره بیعت هم وکړ.

علامه امیني په الغدیر کتاب کښې د غدیر دا حدیث له ۱۱۰ صحابیانو او ۸۴ تابعینو او ۳۶۰ مشهورو پوهانو نقل کړے دے او دا یې د تاریخ له متواترو پیښو ګڼلے، داسې چې په سند کښې یې څه شک نه شته.

نور حدیثونه

۱. په یو روایت کښې د اهل سنت له مشرانو لکه حمویني راغلي دي چې ابوبکر او عمر له دې وروسته چې امام علي(ع) د مسلمانانو د مشر په توګه وټاکل

---

۱. مائده، ۳آیة.
۲. هماغه.
۳. محمد تقي مصباح یزدي، آموزش عقاید، ۳۱۲مخ.

شو له پیغمبره(ص) پوښتنه وکړه چې ایا دا ولایت یوازې له علی(ع) سره خاص دے؟ پیغمبر(ص) یې په ځواب کښې وویل: "خاص دے له علی سره او زما له وصیانو سره د قیامت تر ورځې پورې". پوښتنه وشوه ستا وصیان څوک دي؟ هغه حضرت وفرمایل: "علی زما په امت کښې له ما وروسته زما ورور، وارث، او ځای ناستې دے او د هر یو مؤمن ولی دے. له هغه وروسته زما زوې حسن او بیا مې حسین زوې او بیا د حسین اولاد په یوه بل پسې دي چې قران له هغوي سره او هغوي له قران سره دي، هیڅکله به له یوه بله نه جدا کیږي تر دې چې د ډنډ (حوض کوثر) په غاړه ماته راورسي".[1]

د دې حدیث مطابق، پیغمبر(ص) د لومړي او دویم خلیفه په ځواب کښې په څرګنده د حضرت علی او د امامانو(ع) د ځای ناستي توب خبره کړې ده.

۲. کله چې دا ایت {یـا أَیُّهَـا الَّـذِینَ آمَنـواْ أَطِیعُـواللهَ وَأَطِیعُوالرَّسُـولَ وَأُولِي الْأَمْـرِ مِنْكُمْ}[2] نازل شو او په بې له څه شرطه د اولوالامر پیروي واجب شوه او د هغوي اطاعت او د رسول اطاعت سره یو شان وګڼل شو، جابر بن عبدالله انصاري د خدای له رسوله(ص) پوښتنه وکړه: «اولواالامر» چې اطاعت یې واجب دے کوم کسان دي؟ پیغمبر(ص) ورته په ځواب کښې وفرمایل: "اے جابره! هغه زما ځای ناستي او د مسلمانانو پیشوایان دي چې لومړې یې د ابوطالب زوې علی او له هغه وروسته حسن او ورپسې حسین او بیا علی بن حسین او بیا محمد بن علی چې په تورات کښې ورته باقر ویلې شوي دي؟ اے جابره! په راتلونکي وخت کښې به ته هغه وګورې او کله چې یې وګورې نو زما سلام ورته ورسوه او له هغه وروسته به جعفر بن محمد او بیا موسی بن جعفر او بیا علی بن موسی او بیا محمد بن علی او بیا علی بن محمد او بیا حسن بن علی او له هغه وروسته به زما په نامه او زما په لقب، د ځمکې په مخ د خدای حجت او په بندګانو کښې د خدای

---

۱. جویني حمویني، هماغه، ۲ټوک، ۲۲مخ؛ ابوالمکارم سید هاشم بن سید سلیمان بحراني، غایة المرام وحجة الخصام في تبیین الامام من طریق الخاص والعام، څیړنه: سید علي عاشور، ۱ټوک، ۱۴۰۱ او ۳۹مخونه.

۲. نساء، ۵۹آیة.

باقي پاتې د حسن بن علی زوي وي..."[1] په دې حدیث کښې هم د امام علی او د امامانو(ع) خلافت او امامت بیان شوې او بیا له هغوي وروسته د یو یو امام نامه اخستې شوې ده.

۳. پیغمبر(ص) د شعبان په مشهوره خطبه کښې د امیرالمؤمنین ځای ناستي توب او خلافت په څرګنده بیان کړے دے: "خدای پاک زۀ او ته له یوه نوره پیدا کړو او خوښ یې کړو، بیا یې زۀ د نبوت لپاره او ته یې د امامت لپاره وټاکلې، څوک چې ستا له امامته انکار وکړي، نو هغه زما د نبوت انکار کړے دے. اے علی! ته زما وصي او وارث او زما د بچو پلار او د زما د لور خاوند یې، ستا حکم زما حکم دے او ستا منع زما منعه ده. قسم مې دې په هغه خدای وي چې زۀ یې نبي او له ټولو ښه نیکي کوونکې جوړ کړے یم، بې شکه چې ته په خلکو باندې د خدای حجت یې او د خدای د رازونو امین یې او د خدای په بندګانو باندې د خدای خلیفه یې".[2]

د دې خطبې پر اساس، د حضرت علی(ع) د جانشینۍ او خلافته انکار د پیغمبر(ص) د نبوت انکار دے. د امام علی(ع) امر او نهي د پیغمبر(ص) امر او نهي دي. دا حدیث هم د حضرت علی(ع) په خلافت او ځای ناستي باندې په څرګنده دلالت کوي.

نتیجه

د فریقینو په معتبرو کتابونو کښې تحقیق او څېړنه دا ښیي چې پیغمبر(ص) امیرالمؤمنین(ع) د یو غوره او وړتیا لرونکي کس او له خپل ځانه وروسته د اسلامي امت لپاره د خلیفه په توګه ټاکلے دے. د پیغمبر(ص) له خوا د مسلمانانو لپاره د امام علی(ع) د خلیفه په توګه ټاکل یو منطقي کار و ځکه چې هغه کس چې د خدای له رسول(ص) وروسته یې د دې کار وړتیا لرله، هغه یوازې امام علی(ع) او

---

۱. سید هاشم بن سید سلیمان بحراني، هماغه، ۳ټوک، ۱۱۳مخ؛ قندوزي حنفي، هماغه، ۳ټوک، ۳۹۹مخ؛ اربلي، هماغه، ۳ټوک، ۳۱۲مخ؛ محمد بن حسن حرعاملي، اثباة الهداة بالنصوص والمعجزات، ۳ټوک، ۱۲۳ مخ.

۲. قندوزي حنفي، هماغه، ۱ټوک، ۲۳مخ.

د هغه پاک اولاد دي چې په بېلا بېلو وختونو کښې د پيغمبر(ص) له خوا ښودل شوي دي.

البته د خدای د رسول له خوا د امام علی(ع) د خليفه او غوره کس په توګه ښودل او د هغهٔ ځانګړو فضيلتونو بيانول په دې معنې نه دي چې خلک هم د هغه حضرت له ټولو فضيلتونو خبر نه وو. د هغه حضرت حقيقي پېژندګلو خو يوازې د خدای او د هغه د رسول(ص) لپاره ممکنه ده. امام علی(ع) د پيغمبر(ص) په وخت کښې په خپل عمل سره په بېلا بېلو وختونو کښې ټولو ته خپله وړتيا وښودله. خو پيغمبر(ص) د دې لپاره چې مخالفانو ته د هغه په خلافت باندې د نيوکې څه ځای پاتې نه شي هغه يې په بېلا بېلو ځايونو کښې خلکو ته وښوده او معرفي يې کړ.

د لا زياتې مطالعې لپاره سرچينې

۱. عبدالصالح انتصاري، غدير خم او د اهل سنت له کتابونو د هغې د پوښتنو ځوابونه، قم، داوري خپرندوې اداره، ۱۳۸۱، ۱، ۲ټوک.

۲. علامه اميني، الغدير، د محمد تقي واحدي ترجمه، قم، بنياد بعثت، ۱۳۸۲، ۱ټوک.

۳. محمد باقر انصاري، اسرار غدير، قم، تک خپرندويه، ۱۴۲۷ق.

وروستے حديث

امام علي(ع): «الامامهٔ نظام الأمهٔ؛ امامت د امت نظام دے»[1]

---

۱. غررالحکم، ۱۰۹۵.

د لمر راګرځول او د امام علی(ع) فضیلت

پوښتنه

پوښتنه: وخت «متصرم الوجود» دے؛ يعنې چې کله تير شو هغه بيرته نه راګرځي. له بلې خوا ډېر روايتونه لرو چې نبي او امام ته وايي چې لمونځ په لومړي وخت کښې کوئ؛ نو دې ته په پام سره، اول دا چې «ردالشمس» "د لمر راګرځول" څه رنګ ممکن دي؟ دويم دا چې کله چې د حضرت علی(ع) لمونځ قضا شو نو ردالشمس د هغه په فضيلت باندې څه رنګ دلالت کوي؟

ځواب

دا پوښتنه دوه برخې لري:

١. د لمر د بيرته راګرځيدو په کيسه کښې شک

٢. د امام علی(ع) په فضيلت باندې د دې کيسې دلالت

د لومړۍ برخې ځواب: چې له معجزې او ولايت تکويني سره اړه لري. له دې وړاندې چې اصل ځواب ورکړو ضروري ده چې د بحث په بنيادي ټکو رڼا واچوو:

الف) معجزه: معجزه له «عجز» اخستے شوے ده چې د ناتوان او د هر څيز د شاته پاتې کيدو يا د پاتې راتللو په معنی ده.[١] د پيغمبرانو او وصيانو معجزې دومره پخې او طاقتورې دي چې که څوک وغواړي له هغو سره مقابله وکړي، نو

---

١. «عجز الانسان، مؤخره، العجز أصله تأخر عن الشيء»، راغب، اصفهاني، مفردات، طليعة النّور، دوم وار، ١۴٢٧ق، ۵۴٧مخ.

ناتوانه کیږي، نو له همدې سببه خارق العاده کارونو ته معجزه ویل کیږي.

معجزه او کرامات د نفس له تاثیر سره اړه لري. د معجزې خاوندان د خدای په حکم د هغه د ورکړې شوې طاقت په وسیله دومره طاقتور نفس لري چې په ټولو غالبیږي. هغه مبداء او سرچینه چې د نبیانو په نفسونو کښې موجوده ده هغه له مادي څیزونو نه ده، ځکه مونږ که هر یو مادي څیز فرض کړو، نو ممکنه ده چې له هغې زیات طاقتور کس پیدا شي.[1]

معجزه او کرامت په دې معنی نه دی چې د فطرت قانون ورسره خراب شي. معجزې داسې علتونه او اسباب لري چې هغه له طبیعته پورته او بهر دي یا له داسې طبیعته دي چې پیژندلي شوي نه دي، خو په دې معنې نه چې که هغه علتونه کشف شي نو د معجزې اړخ یې له منځه ځي؛ بلکه په دې نظر سره چې معجزې داسې علتونه لري چې په هغې څوک غالبیدې نه شي او هغه ماتې نه خوري.[2]

معجزې او خارق العاده کارونه د عقل له مخې محال نه دي؛ ځکه چې د ډېرو عاقلانو عقلونه په سلګونو کالو د هغه معجزو په وړاندې تسلیم و او هغه یې منلې دا معجزات په اصل کښې هغه څیزونه دي چې د طبیعت عادي جریان د هغې انکار نه کوي؛ لکه د یو مړ کس ژوندي کیدل او د ژوندي کس مړیدل.

د عادي طبیعت او معجراتو تر مینځ فرق دا دے که په طبیعت کښې مړکیدل او ژوندي کیدل، د خاصو سببونو معلول دے چې په خاصو زماني او مکاني شرائطو سره ترسره کیږي، خو په معجزو کښې هغه اسباب او شرائط په خاص زمان او مکان کښې نه شي لیدل کیدې.[3]

او دا خبره چې د پیغمبرانو او ولیانو معجزې د خدای په حکم سره دی، له

---

۱. محمد حسین طباطبائي، المیزان، ترجمه ناصر مکارم، دویم وار، ۱۳۶۴، بنیاد علمي و فکري علامه طباطبائي، ۱ټوک، ۱۰۰مخ.

۲. المیزان هماغه، مخ ۱۰۲، ناصر مکارم شیرازي و همکاران، پیام قرآن، پینځم وار، ۱۳۸۱، تهران، دارالکتب الاسلامیة، ۷ټوک ۲۷۲ مخ.

۳. المیزان، هماغه، ۹۲ و ۹۳مخ.

توحید سره څه ټکره نه لري.[1]

ب) تکویني ولایت: «ولایت» چې «تکویني ولایت» په جملې کښې راغلے که واو یې په زبر سره ووایو نو د مینې په معنی دےاو که واو یې په زیر سره ووایو نو د نزدې والي او مسلط شونې، تصرف او تدبیر په معنی دے.[2] سلطنت او تصرف خدای ته د نزدې کیدو نتیجه ده. هر څوک چې خدای ته زیات نزدې وي، خدای هغه ته د عالم په چارو کښې د تسلط او تصرف زیات طاقت ورکوي. له همدې سببه پیغمبران او د خدای ولیان ډېر طاقت او تسلط او تصرف لري.

«تکوین» په «تکویني ولایت» کښې، په لغت کښې د یو نوي څیز د ایجادولو په معنی دے.[3] او د متکلمینو په اصطلاح کښې د یو داسې څیز ایجادول چې له اوله ماده لري؛ د ابداع په اپوټه چې له نیشت نه د یو څیز پیدا کول دی. تکویني ولایت، له معجزې سره سم دے. په زړې اصطلاح کښې د معجزې ټکې استعمالیدۀ او په نوي اصطلاح کښې د تکویني ولایت ټکې ویل کیږي.[4] ولایت په ټول کښې په دوه ډوله ویشل کیږي: یو تکویني ولایت چې هغې ته اشاره وشوه.

بل تشریعي ولایت چې هماغه د خدای قانوني سرپرستي او حاکمیت دے چې کله کله په محدود توګه لکه په ماشوم باندې د پلار او نیکه ولایت او کله کله په پراخه توګه لکه د اسلامي حاکم په هغه ټولو څیزونو باندې ولایت چې له حکومت سره تړلي وي او همدارنګ د اسلامي هیواد چلول. تشریعي ولایت په پراخه توګه له پیغمبرانو او د خدای له وصیانو سره خاص دے چې په خپله دوه برخې لري یو سیاسي مشر او بله دیني مرجعیت.

د تکویني ولایت یو ډول د خلقت په چارو کښې تصرف کول دي، لکه دا چې خدای پاک خپل یو بنده یا پرښتې ته دا توان ورکړي چې ځینې سببونه پیدا کړي

---

۱. پیام قرآن، هماغه، ۲۷۲ - ۲۸۱مخ.
۲. طریحي، مجمع‌البحرین، ۴ټوک، ۵۵۳ مخ؛ ابن منظور، لسان العرب، ۱ټوک، ۴۰۱مخ.
۳. ابن منظور، لسان العرب، ۱۲ټوک، ۱۹۲مخ.
۴. کاظم الحائري، الامامه و القیادة المجتمع، ۱۱۹مخ.

يا يې ختم کړي. دا کار څه محال نه دے، ځکه چې خداى قدرت لرونکے دے او چا ته چې وغواړي دا قدرت ورکوي. لکه څه رنګ چې پرښتو ته د عالم په ځينو چارو کښې د تصرف او لاس وهنې طاقت ورکړے دے همدارنګ يې انسان ته هم دا توان ورکړےدے.[1]

د لمر ګرځولو کيسه هم د تکويني ولايت په ترڅ کښې ده. د لمر راختل او غورځيدل د ځمکې د حرکت په سبب دي. څوک چې تکويني ولايت ولري، نو دا توان لري چې د ځمکې دا حرکت لږ وروسته کړي چې دغه وخت د ماځيګر د لمانځه وخت شي. تکويني ولايت په لاندينيو دليلونو سره ثابتيدې شي:

۱. د تکامل د قانون مقتضى او غوښته

د عالم ټولې چارې د خپل شان مطابق د تکامل او بشپړتيا په لاره روانې دي؛ په تيره بيا انسان چې د بشپړتيا تر ټولو زياته اړتيا لري؛ بلکه دا عالم او ټول موجودات د انسان د کمال لپاره پيدا کړې شوي دي، لکه څه رنګ چې قران مجيد فرمايي:

{هوالذي خلق لکم ما في الارض جميعاً}؛ او هغه دے چې هغه څه چې په ځمکه کښې دي، ستاسو لپاره يې پيدا کړي دي.

او په قدسي حديث کښې فرمايي:

«خلقت الاشياء لاجلك وخلقتك لاجلي»؛ ټول عالم مې ستا لپاره او ته مې د ځان لپاره پيدا کړې.

لکه څه رنګ چې انسان ورو ورو کمال ته رسي، ـ چې د ټولو انسانانو زيات کامل انسان خاتم الانبياء او د هغه معصوم ځاى ناستي دي ـ همدارنګ د شريعت کمال او نبوت او امامت هم هغه ته ورو ورو په لاس ورځي. د ټولو شريعتونو زيات کامل دين او شريعت د اسلام شريعت دے او له ټولو نبوتونو کامل نبوت د

---

۱. ناصر مکارم شيرازي و همکاران، پيام قرآن، ۹ټوک، ۱۲۱ – ۱۲۳مخونه؛ ولايت په فيض کښې د واسطې په معنې او په مطلوبو کارونو کښې د دعا د قبليدو په معنى او همدارنګ د تکويني ولايت له مصداقونو دے چې د لا ډېرې مطالعې لپاره پيام قران کتاب ۹ټوک، ۱۲۱ مخونو وروسته وګورئ.

پیغمبر(ص) نبوت د ے.[1] او د کامل نبوت او امامت غوښتنه دا ده چې تکویني ولایت ولري. ځکه چې د ولایت او امامت د ثابتولو یوه لاره د معجزې ثرګندونه او د تکویني ولایت د کارونو ترسره کول دي. کامل انسان د ځمکې په مخ د خدای خلیفه اود خدای د صفتونو ثرګندوونکے د ے. خارق العاده کارونه د خدای په حکم او هغه طاقت سره چې خدای خپل پیغمبر او وصي ته ورکړے د ے، ترسره کوي. او د ردالشمس (د لمر ګرځولو) کیسه هم د تکویني ولایت له کارونو یو کار و؛ له همدې سببه د لمر راګرځول یو ممکن کار د ے.

۲. د حکمت غوښتنه (اقتضاء)

د خدای حکمت هم دا غوښتنه لري چې مقدس ذاتونه دې تکویني ولایت ولري؛ ځکه چې هغوي د خدای د دین چلوونکي دي او باید داسې مقام ولري چې د خدای په دین کښې د شک څه ځای پاتې نه شي.

۳. د لومړیتوب غوښتنه

د لومړیتوب غوښتنه دا ده چې کله اصف بن برخیا (په هغه کمې پوهې سره چې له کتابه یې لرله) هغه رنګ تکویني ولایت ولري، نو پیغمبر(ص) اود هغه اهلبیت(ع) چې د کتاب بشپړ او کامل علم لري باید په بشپړهتوګه تکویني ولایت ولري، نو دې ته په پام سرهد لمر د راګرځولو خبره د تکویني ولایت له لارې هم ممکنه ده.

۴. د آیتونو او روایتونو غوښتنه

د لمر د راګرځولو تر ټولو ثرګند دلیل دا د ے چې تکویني ولایت واقع شو ے د ے؛ لکه څه رنګ چې قراني ایتونه د دې بیلګې بیان کړي دي؛ چې ځینې یې:

---

۱. علامرضا باقري نجفي، انوارالهدایة في مباحث الاماة والولایة، ۴۲۱ – ۴۲۲مخونه.

الف) د حضرت یوسف(ع) د پلار په نظر راوستلو کښې تصرف

{إذهبوا بقميصي هذا فألقوه علي وجه أبي يأت بصيراً}[1]؛ زما دا قمیص یوسئ او د پلار په مخ مې واچوئ، نو نظر به يې روغ شي، {فلمّا أن جاء البشير القاه علي وجهه فارتّد بصيراً}؛[2] نو کله چې خیرې ورکوونکے راورسید، هغه قمیص يې د هغه په مخ واچاوهٔ، نو ناڅاپه د هغه نظر روغ شو.

په دې پیښه کښې، تکویني ولایت د عالم په چارو د تصرف او لاس وهنې په معنې دے او د پلار د نظر واپس راتللو کښې د یوسف(ع) طاقت اثر لرلو، که چرې دا کار د خدای د ارادې معلول وې، نو د قمیص لیږلو څه دلیل نه جوړیدهٔ؛ بلکه چې دعا يې کړې وې نو روغ شوې به و، نو واقعي سبب يې هماغه د یوسف اراده وه او قمیص یوه ساده وسیله وه چې هغه حضرت ترې ګټه واخسته.

ب) د حضرت عیسی تصرف:

{اِنّي أخلق لكم من الطين كهيئة الطير فانفخ فيه فيكون طيراً باذن الله و أبريء الاكمه والابرص وأحي الموتي باذن الله}؛[3] ما ستاسو د پروردګار له خوا نښه راوړې ده، ما ستاسو لپاره له خټو د مرغۍ مجسمه جوړه کړه، نو په هغې کښې پو کوم، نو د خدای په حکم به هغه یوه مرغۍ شي او مادرزاد ړوند او برګي لرونکي ته شفا ورکوم او د خدای په حکم مړي ژوندي کوم.

په دې ځای کښې هغه حضرت ځان د دې کارونو کوونکے ښيي. له اذنه مطلب لفظي اجازت نه دے؛ بلکې باطني اذن او اجازت دے، یعنې خدای داسې کمال او طاقت ورکړے چې دا رنګ کارونه ورسره کولې شي.

ج) د سپوږمۍ د دوه ټوټې کولو معجزه:

{اقتربت الساعة وأنشق القمر وان يرو آية يعرضون ويقولوا سحر مستمر}؛[4]

---

۱. یوسف، ۹۳آیهٔ.
۲. هماغه، ۹۶آیهٔ.
۳. آل عمران، ۴۹آیهٔ.
۴. قمر، ۱و ۲آیهٔ.

قیامت نژدې شو او سپوږمۍ وچوده او کله چې د خدای یوه نښه ووینې، نو مخ تاوهې او وایې دا دوام داره جادو دی.

د سپوږمۍ دا چودیدل د قیامت د وخت هغه چودیدل نه دي؛ ځکه چې دویم ایت په دې هکله د مشرکانو اعتراض او نیوکې بیانوي. او روایتونه هم په دې ټینګار کوي. تفسیر کوونکي دا ایت په دې دنیا کښې د سپوږمۍ د چودیدلو په هکله ګڼي.[1] د لمر د راګرځولو کیسه هم د دې له مصداقونو ده.

د فریقینو د روایتونو مطابق د لمر راګرځیدو کیسه دوه ځله شوې ده:

اول ځل د پیغمبر(ص) په ژوند کښې وشوه. امام علی(ع) د لـه خدای رسول(ص) سره و. د همیشه په شان کله چې په پیغمبر(ص) وحي نازله شوه، نو د پیغمبر(ص) وجود درون شو او د مجبورۍ له مخې یې د امیرالمؤمنین په زانګون باندې خپل سر کیښود او سر یې اوچت نه کړ تر دې چې لمر پریوت او امیرالمؤمنین(ع) (له دې سببه چې د پیغمبر(ص) سر یې په ځمکه نه شو کیښودی) د ماځیګر لمونځ د ناستې په حالت کښې وکړ. کله چې د خدای رسول(ص) خپل حالت ته راغی نو امیرالمؤمنین(ع) ته یې وفرمایل: د ماځیګر لمونځ دې قضا شو؟ ویې فرمایل: ستاسو په سبب او دهغه حالت په سبب چې د وحي د اوریدو په سبب په تاسو راغلی و. نو دا مې نه شو کولی چې ستاسو سر په ځمکه کیږدم نو په ناسته مې په هماغه حالت کښې لمونځ وکړ.

په ارشاد کتاب کښې د مفید (رح) په نقل، پیغمبر(ص) علی(ع) ته حکم وکړ چې دعا وکړي او له خدایه وغواړي چې لمر ورته راستون کړي (د ځمکې وضعي حرکت) چې د ماځیګر د لمانځه وخت شي؟ خدای پاک هم په دې سبب چې د خدای او د هغه په اطاعت کښې د هغه دعا قبلوي نو د ځمکې وضعي حرکت یې ودراوۀ او د ماځیګر وخت شو او حضرت علی(ع) لمونځ وکړ بیا ځمکه د لمر پریوته حالت ته لاړه.[2]

---

۱. مجمع البیان، ۵ټوک، ۱۸۲مخ ؛ مفاتیح الغیب، طبع نخستین مصر، ۸ټوک، ۷۴۸مخ ، د سوره قمر لاندې.

۲. شیخ مفید، ارشاد، ۱ټوک، ۳۴۵مخ له اهل‌البیت ډیجیټل کتابونه اخستل شوې.

د نورو په نقل، چې یو یې ابن مغازلي په المناقب کتاب کښې دے: چې وايي پیغمبر(ص) دعا وکړه او ویې فرمایل: علی ستا او ستا د رسول په اطاعت کښې و، او لمونځ یې د ولاړې په حالت کښې ادا نه کړ، نو لمر راوګرځوه (د ځمکې وضعي حرکت)! راوي وايي: ما لکه څه رنګ چې مې د لمر غورځیدل لیدلي وو، دهغه حضرت له دعا وروسته مې ولیدل چې لمر بیا څرګند شو او د ماځیګر په وخت کښې ودرید؟ نو حضرت علی(ع) خپل لمونځ وکړ او بیا لمر پریوت.[1]

دویم ځل ردالشمس د پیغمبر(ص) له وفاته وروسته (کوفی سره نزدې) په بابل ښار کښې، وشو. امام علی(ع) له فراته تیریدۀ، په داسې حال کښې چې ډیرو ملګرو یې خپل څاروي او د کور سامانونه له اوبو تیرول، هغه حضرت له یوې ډلې سره د ماځیګر لمونځ وکړ او تر اوسه پورې یې ټول ملګري او دوستان له اوبو نه وو تیر شوي چې لمر پریوت او د ډېرو لمونځ قضا شو او په هغه حضرت پسې د جَمعې د لمانځه فضیلت یې هم له لاسه ورکړ. په خپلو کښې یې په دې هکله خبرې وکړې او کله چې هغه حضرت د هغوی خبرې واوریدې، خدای ته یې دعا وکړه چې لمر بیرته راستون کړي چې ټول ملګري یې له هغه حضرت سره د جمعې لمونځ وکړي. خدای د هغه دعا قبوله کړه او لمر بیا راوګرځید تر هغه ځایه چې د ماځیګر د لمانځه وخت و او کله چې ټولو لمونځ ختم کړ، بیا پریوت.[2]

دې ته په پام سره، د تکویني ولایت کومې بیلګې چې په قران او روایتونو کښې بیان شوي دي، هغه د ردالشمس په کیسې باندې څرګند دلیل دی.

د دویمې برخې ځواب

د دویمې برخې پوښتنه دا ده چې په نبي او امام باندې خو په اول وخت کښې لمونځ واجب دے. کله چې د حضرت علی(ع) لمونځ قضا کیږي، نو د لمر د راستنیدو کیسه د هغه په فضیلت باندې څه رنګ ګواهي ورکوي؟

---

۱. تاریخ دمشق، ۲ټوک، ۲۸۲ – ۳۰۵مخونه، کفایت الطالب، ۳۸۰مخ؛ المناقب للخوارزمي، ۳۰۲مخ؛ تذکرة الخواص، ۵۵مخ؛ ابن مغازلي، المناقب، له اهل البیت ډیجیټل کتابتونه اخستل شوې.

۲. محمد بن نعمان مفید، الارشاد هاشم رسولي محلاتي ترجمه او شرحه، تهران، د اسلام کلتور خپرندویه، ۱۳۷۸، ۲ټوک، ۵۰۴ – ۵۰۲ مخونه، له اهل البیت ډیجیټل کتابتونه اخستل شوې.

اول دا چې د مرحوم مفید د روایت مطابق، هغه حضرت خپل لمونځ په وخت او په ناسته ادا کړې و او قضا شوې نه و او د ردالشمس له پیښې وروسته یې بیا په ولاړه لمونځ وکړ. دویمه دا چې نبوت اصل دے او لمونځ فرع. نو دې ته په پام سره د نبوت د مقام درناوے د لمانځه تر درناوي زیات دے، وویل شول چې د وحي د نازلیدو په وخت به په پیغمبر(ص) باندې د درنیدو حالت راتله او ورته به د تکیې د ځای ضرورت و. کله چې یې خپل مبارک سر د حضرت علی(ع) په زانګون باندې کیښود، نو هغه حضرت دا نه شو کولې چې د هغوي سر په ځمکه کیږدي چې په ولاړه لمونځ وکړي. له همدې سببه هغه حضرت لمونځ په ناسته وکړ اود نبوت د مقام درناوے یې وکړ. دریمه دا چې د ردالشمس پیښه د هغه حضرت په فضیلت دلالت کوي، که دا ردالشمس د هغه حضرت په دعا وي او که د پیغمبر(ص) په دعا، که د حضرت علی(ع) د دعا نتیجه وي نو د تکویني ولایت یو مصداق دے چې د نفس د کمال نتیجه ده، لکه څه رنګ چې بیان شول. که د پیغمبر(ص) د دعا نتیجه وي بیا هم د هغه حضرت په فضیلت دلالت کوي، ځکه چې پیغمبر(ص) د هغه حضرت لپاره دعا وکړه او خدای پاک د حضرت علی(ص) په حق کښې د خپل پیغمبر(ص) دعا قبوله کړه، او دا له حضرت علی(ع) سره د خدای او د پیغمبر(ص) مینه څرګندوي.

نتیجه

ایتونو او روایتونو ته په پام سره، د ردالشمس پیښه ممکنه ده او پیښه شوې هم ده اود تکویني ولایت له اثراتو ده. قران مجید د تکویني ولایت بیلګې بیان کړې دي. د ردالشمس پیښه د تکویني ولایت نتیجه ده او د حضرت علی(ع) په فضیلت باندې دلالت کوي؛ ځکه چې د نفس د بشپړتیا او تکامل نتیجه ده. نفس ته د خدای د نزدې والي په اثر دا طاقت ورکول کیږي چې د عالم په څیزونو کښې اثر کوي. معجزې او کرامتونه د نفس د لوړاوي له طاقته پیدا کیږي. دا ټولې معجزې او کرامتونه د نفس له لوړې درجې سرچینه اخلي. د ولایت ټولې مرحلې خدای پاک د نزدیکت نتیجه ده. حدیث قدسي دا حقیقت بیانوي: یو بنده هم ماته په داسې وسیلې نه دې نزدې شوې چې هغه وسیله ماته زما له فریضو زیاته ګرانه

وي. بيشکه چې زما بنده د هغه نافله لمونځونو او سنتو په وسيله ماته نږدې کيږي، چې ما نه دي فرض کړې خو هغوي يې زما د مينې په سبب ترسره کوي چې زۀ هم ورسره مينه وکړم. نو کله چې زما محبوب شول، نو زۀ د هغوي هغه غوږونه جوړيږم چې ورسره اوري، او د هغوي هغه سترګې جوړيږم چې وررسره ګوري، دهغوي هغه ژبه جوړيږم چې ورسره خبرې کوي، د هغوي هغه لاس جوړيږم چې په هغې سره کار کوي.[1] که د ردالشمس کيسه د پيغمبر(ص) د دعا نتيجه وي نو دا هم د حضرت علی(ع) په فضيلت باندې دلالت کوي، ځکه چې دعلی(ع) په حق کښې د پيغمبر(ص) د دعا قبليدل دي. د حضرت علی(ع) لمونځ هم قضا نه شو، بلکه د پيغمبر(ص) د عزت لپاره چې د نبوت د مقام خاوند و، هغه لمونځ يې په ناسته وکړ او بيا يې په دويم ځل په ولاړه وکړ.

د زياتو لوستلو لپاره کتابونه

محمدحسين طباطبائي، تفسير الميزان، ۱ټوک، ۱۰۰مخ.

ناصر مکارم شيرازي و ملګري، پيام قرآن، ۸ټوک ۲۷۲مخ؛ ۹ټوک، له۱۲۱مخه وروسته.

مرتضي مطهري، ولاءها و ولايتها، ۷۲مخ.

وروستے حديث

امام علي(ع): بيشکه چې زۀ ستاسو تر مينځ په تيارو کښې د هغه روښانه څراغ په شان يم چې څوک هم د هغې خوا ته راشي نو د هغې له نوره رڼا اخستې شي.[2]

---

۱. شرح اصول کافي، ۹ټوک، ۴۲۴مخ ، له اهل البيت ډيجيټل کتابتونه اخستل شوې: «قال الله عزّوجلّ : ما تقرّب إلي عبد بشيء أحبّ إلي ممّا إفترضت عليه وإنّه ليتقرّب إلي بالنافلة حتّي أحببته کنت سمعه الّذي يسمع به و بصره الّذي يبصر به و لسانه الّذي ينطق به و يده الّذي يبطش بها. إن دعاني أجبته وإن سألني أعطيته»

۲. غررالحکم، ۳۸۸۳.

نړيوال عدالت د امام مهدی(عج) په انتظار

پوښتنه: ولې نړيوال عدالت اجرا کول د پيغمبر او علي په ذمه نه شول او د امام زمان په غاړه شول؟

ځواب: خدای پاک د انسان له پيدائيښته، د هدايت لپاره پيغمبران راليږلي او رهبري او مشر ته اړتيا يې د انسان په وجود کښې ايښې ده. خدای پاک بايد انسان په هره زمانه کښې، تر اخرې زمانې پورې وساتي، د پيغمبرانو راليږل او له پيغمبره وروسته د امامانو ټاکل، د تکامل د لارې د بشپړتيا لپاره دي.[1]

خدای پاک د هرې زمانې له شرطونو سره سم، د هر يو امت لپاره پيغمبران راليږلي دي، خو يو پيغمبر هم د خپلو پروګرامو په جاري کولو کښې په کامله توګه کامياب نه و او د يو نړيوال عدل د حکومت په جوړولو کښې کامياب نه شو، ځکه چې ټول خلک د عدل د حکومت منلو ته تيار نه و. کله به چې د خدای پيغمبرانو خلک د يو خدای عبادت ته بلل نو د هغوي له انکار او مخالفت سره به مخامخيدل، په تيره بيا د مشرانو او شته منو کسانو له مخالفت سره چې په خپل مال او عيش نوش کښې مست و[2] يا په خپل مال مقام او علم باندې مغرور و[3] نو د

1. آية الله العظمي مکارم شيرازي، پنجاه درس اصول عقائد، مدرسة الامام اميرالمؤمنين(ع)، ۱۳۷۲، ۱۵۴ـ۱۶۲ مخونه؛ محمد تقي مصباح يزدي، آموزش عقائد، د اسلامي تبليغاتو سازمان، ۲ـ۱ ټوک، ۲۲۶ـ۲۲۷ مخونه.
2. ابراهيم: ۹؛ مؤمنون: ۴۴.
3. غافر: ۸۳؛ قصص:۷۸؛زمر: ۴۹.

پیغمبرانو له بلنې سره به یې په سخته مقابله کوله او ډېر زیاتې ډلې به یې په ځان پسې کړې وې او د حقو له منلو به یې منعې کولې.[1] له همدې سببه د ټولنې ډېرو کمو کسانو د پیغمبرانو خبره منله او ایمان به یې راوړه[2].

ډېر کم به داسې کېدل چې یوه ټولنه په صحیح عقیدو سره او د عدل په اصولو او د خدای او د پیغمبرانو په لاره جوړه شي، لکه څه رنګ چې د سلیمان پیغمبر په زمانه کښې وشول، که څه هم د پیغمبرانو ځینې ښوونې به د ټولنې په کلتور کښې راغلې او خلکو به ومنلې، نو دې ته په پام سره د پیغمبرانو د بعثت لومړنے غرض د انسان د بشپړتیا او پرمختګ لپاره د لارې ایستل و چې دا په الهي وحي سره وشول. د نبیانو له غرضونو یو د چمتو کسانو دعقلاني پرمختګ او روحي او معنوي تربیت سره مرسته کول وو. ټولو نبیانو کوشش و چې یوه ایډیل توحیدي ټولنه جوړه کړي او په ټوله ځمکه کښې عدالت خپور کړي او هر یو پیغمبر د خپل توان تر حده او د خپلې زمانې مطابق، په دې لارې کښې ګامونه پورته کړي دي او ځینو په کښې د خپل توان تر حده په خاص جغرافیایي حدونو او یوه خاصه زمانه کښې خدایي حکومتونه جوړ کړي دي خو د یو نبي لپاره هم په ټوله نړۍ کښې د نړیوال عدل حکومت د راوستو موقع په لاس ورنه رغله خو دا موقع په لاس نه ورتلل او د نړیوال عدل د حکومت نه جوړول په دې معنی نه دي چې د خدای ښوونې ورته نه وې رسیدلې، ځکه چې د خدای غرض دا دے چې خلکو ته داسې ښوونې ورسي چې په خپل اختیار سره هغوي د خدای په لور روان شي: {لئلایکون للناس علي الله حجة بعد الرسل} د حق دین په قبلولو او د الهي پیغمبرانو په پیروي کولو کښې په خلکو باندې څه الزام او جبر نشته.

پیغمبر(ص) د خدای د اخرنی استازي په توګه او امام علي(ع) او له هغه حضرته وروسته امامان(ع) چې د هغوي ذمه واري هم د نړیوال عدل په لور د خلکو بلل وو، د خلکو د روحي او فکري شرطونو د نه پوره کیدو په سبب د نړیوال عدل حکومت رانه وستے شو، ځکه چې د خلکو عقلي او فکري پوهه دې حد ته نه وه

---

۱. احزاب:۲۷؛ سباء: ۳۱ـ۳۳.

۲. هود : ۲۷ ـ ۳۲.

رسیدلې چې په هغوي کښې د عدل د حکومت د قبلولو توان پیدا شي. په حقیقت کښې انسان د یو داسې ماشوم په شان دے چې پوهې ته اړتیا لري چې خپل اخرني رُشد ته ورسیږي او درجه په درجه باید دا مرحلې تیرې کړي. همدا سبب و چې الهي رهبرانو د شرطونو د نه پوره کیدو په سبب د نړیوال عدل حکومت قائم نه کړې شو او په دې کښې د هغوي څه نقص نه و. بلکه مشکل دا و چې په خلکو کښې هغه شرطونه نه وو او هغوي دې ته تیار نه وو. د اسلامي روایتونو پر اساس، د اسلامي عدل د حکومت قبلول او د خلکو فکري تحول او بدلون، په دې پورې تړلې دے چې ټولنه فکري او کلتوري تیاري او د عقلونو بشپړتیا او... ولري چې دا ټول شرطونه به د امام عصر د ظهور په وخت کښې پوره شوي وي‌ے ځینې موارد دا دي:

۱. ټولنیز چمتوالے

د امام زمان(عج) د ظهور له شرطونو یو شرط د ټولنې او نړۍ چمتوالے دے.[۱]

د امام زمان(عج) له ظهوره وړاندې به په ځمکه کښې بې عدالتي او ظلم زیات شي، د هیوادونو او قومونو تر مینځ به لوی لوی جنګونه وشي او ځمکه به له مړو ډکه شي، امام صادق(ع) فرمايي: «امام زمان(عج) به تر هغه وخته پورې ظهور نه کوي چې په دریو کښې دوه برخې خلک مړه نه شي. پوښتنه وشوه: نو څومره کسان به پاتې وي؟ وې فرمایل: ایا په دې نه یې راضي چې په دریو کښې یوه برخه پاتې شي؟»[۲]

په هغه وخت کښې به مالي او ځاني امنیت له منځه لاړ شي، لارې او سړکونه به ناامن شي، ویره به په ټولو انسانانو کښې خپره شي.[۳]

ناڅاپه او د بې وخته مرګونه به په ټولنه کښې زیات شي. امام علي(ع) فرمايي: «د امام مهدي(عج) د ظهور لپاره نښې دي، چې له هغې څنې نړیوالې

---

۱ . آیة الله مکارم شیرازي، مهدي انقلاب بزرګ، قم، هدف مطبوعاتي خپرندویه، ۸۳مخ.
۲ . محمد باقر مجلسي، بحار الانوار، بیروت، مؤسسة الوفا، ۵۲ټوک، ۲۰۷مخ، ۴۴حدیث.
۳ . هماغه، ۱۴۵مخ.

وژني، ناځاپه، ناخوښ او په يو بل پسې مرګونه او د طاعون خپريدل دي.»[1]

د روايتونو پر اساس، په هغه زمانه کښې به بې ګناه ماشومان د ظالمو مشرانو له لاسه په سخت ظلم سره وژل کيږي.[2] او وژونکې ناروغۍ (کيدې شي د مړيو د بوی يا د کيمياي وسلو په سبب) به زياتې شي.[3] په داسې سختو حالاتو کښې به د انسانانو ټولنه په نهيلۍ اخته شي او مرګ به د انسان لپاره د خدای يوه ښه ډالۍ ګڼل کيږي او د خلکو يوازينۍ ارمان به د هغوي د ژوند ختميدل وي. په هغه وخت کښې به خلک د يو بل د حقونو د پامال کيدو په سبب د مرګ ارمان کوي.[4]

په داسې حالاتو کښې چې د خلکو پام به د خدای په لور واوړي شي او يو نړيوال انقلاب او بدلون ته به تيار شي او په ټوله نړۍ کښې به دا اسماني غږ تر غوږو کيږي. ای د دنيا خلکو! د ظالمانو د باچاهۍ وخت ختم شو او مهدي ظهور وکړ. دا اسماني غږ به د خلکو په مړو بدنونو کښې يو نوې روح واچوي او له عشق او ايمان او خوشحالۍ سره به يو نوې ژوند پيل شي.

نو دې ته په پام سره د امام زمان(عج) د ظهور له شرطونو يو شرط د ټولنې تياريدل او چمتووالې دې چې خلک بايد په نړۍ کښې له موجود ظالمانه نظامه تنګ شي او د دې مادي ژوند تريخوالې داسې وځکي چې نهيلي په ټولو انسانانو کښې خپره شي او خلک يو ايماني انقلاب ته تيار شي. نو په داسې حالاتو کښې به امام زمان(عج) ظهور کوي.

۲. فکري او کلتوري چمتووالې:

د امام زمان(عج) د ظهور له شرطونو يو شرط، د انساني ټولنې کلتوري او فکري چمتووالې دې.[5] البته د فکر د سطحې دې مرحلې ته رسيدل، هغه وخت

---

۱ . حسين بن حمدان حسيني حصيني، الهداية الکبري، مؤسسة البلاغ، ۳۱مخ.
۲ . شيخ محمد رضا طبسي نجفي، الشيعة والرجعة، نجف ۱۳۸۵ق، ۱ټوک، ۱۵۵مخ.
۳ . هماغه.
۴ . محمد باقر مجلسي، بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۳۴۸مخ.
۵ . آية الله مکارم شيرازي، مهدي انقلاب بزرګ، ۸۲مخ.

کیدې شي چې خلک په خپل عمل کښې نسل، بېلا بېلو جغرافیایي سیمو، جوړ کړې پولو، ژبې او نورو... ته پام ونه کړي او د نمر د رڼا، د تاندوونکې هوا، او باران لرونکیو ورځیو او د نورو طبیعي قدرتونو په شان، پولو او حدونو ته څه پام ونه کړي او ټوله نړۍ یو هیواد وګڼي[1]. نسل پرسستي، ملي ګروهنه او... قدرت نه لري چې د بشري ټولنې یو مشکل هم حل کړي. بشري ټولنه باید د فکري او کلتوري نظره د معنویت او توحیدي اخلاقو پر اساس پرمختګ وکړي چې امام زمان(عج) ظهور وکړي.

۳. صنعتي او علمي چمتووالې:

د امام د ظهور له شرطونو یو بل شرط علمي او صنعتي چمتووالے دے. آیةالله مکارم شیرازي فرمایي: "د یو نړیوال نظام د ایجادولو او د هغې د قابو کولو لپاره ځینې داسې وسیلې پکار دي چې ډېرې ماډرن او جدیدې وي چې د هغې په وسیله دا توان ولري چې په لږ وخت کښې ټوله نړۍ د سترګو لاندې وساتلې شي، او له ټولو ځایونو خبرداري واخستے شي، او ضروري څیزونه ورسره له یوه ځایه بل ځای ته یوړې شي، ضروري پیغامونه، اطلاعات او اعلانونه ورسره په یو لنډ وخت کښې د نړۍ ټولو سیمو ته ورسولې شي... که د نړۍ له یوې خوا تر بلې خوا د یو پیغام رسولو لپاره یو کال وخت پکار وي نو پر نړۍ څنګه حکومت کیدے او عدالت په هر ځای کښې څنګه جاري کیدې شي؟"[2]

په دې هکله ځینې حدیثونه شته چې له بېلا بېلو اړخونو یې دې مسلې ته کتلي دي. بې شکه چې د هغه حضرت د وخت له ټیکنالوجي به د دې وخت له ټیکنالوجۍ سره ډېر فرق ولري دا زمانه په بې دینیۍ اخته شوې ده. د هغه حضرت په وخت کښې به داسې نه وي چې حاکم به ټیکنالوجۍ محدودیت لري بلکه د هغه د حکومت حدونه په له دې ډېر پراخ وي چې اوسنې انسان یې درک کړي.

د حدیثونو پر اساس، د ظهور په وخت کښې به، د صنعت او ټکنالوجۍ د

---

۱. هماغه، ۸۲مخ.
۲. هماغه، ۸۴مخ.

بشپړتیا په سبب، ټوله نړۍ د یو ښار په شان وي، د لویدیځ خلک به د ختیځ خلک ويني او د هغوي خبرې به اوري. امام صادق(ع) فرمايي: "د امام زمان(عج) په زمانه کښې به یو ایماندار سړے چې په ختیځ کښې ژوند کوي خپل ورور چې په لویدیځ کښې ژوند کوي ويني".[1]

آیــةالله مکــارم فرمــايي: "د ټیکنــالوجۍ او صــنعت مخپرتــګ، پــه تیــره بیــا د ټرانسپورټ او ارتباطي صنعت به په هغــه زمانــه کښــې داسې وي چې د نړۍ لويې سیمې به داسې شي لکه یو بل سره نزدې دوه ښارونه؛ او لویدیځ او ختیځ به د کور په شان شي، د زمان او مکان مشکل به مکمل حل شي... کیـدې شي پـه دې کښــې ځینې ځیزونـه د هغـه وخت د یو صـنعتي غورځنګ لـه مخې وي، خو نتیجـه دا ده چــې یــو ډول علمــي چمتــووالې بایــد د ظهــور پــه درشــل کښــې ترســره شــي."[2] "د پرمختللو صنعتونو وجود، نه یوازې دا چې د نړیوال عادلانه حکومت خنډ نه دي بلکې له دې پرته هغه نړیوال حکومت ته رسیدل محال دي."[3]

۴. د علم او پوهې پراختیا

دیــن پالنــه بــه د هغــه حضرت پــه زمانــه کښــې لــه علم او ســاینس سره یــو ځــای پراختیا مومي او د هغه وخت انسان به، دینداري لـه علمـي پرمختـګ سره پـه ټکـر کښــې نــه ګڼــي، انرجي او لــه لمر عــلاوه لــه نورو انرجو ګټــه اخســتل،[4] تیــزې او زر رسیدونکې وسیلې[5]، اواز او تصویر په شهودي او حضوري توګه بـه پـه ټـول عــالم کښې کارول کیږي[6] هر یو ځیز به د لاس د تلي غوندې د انسان مخې تـه وي او هغـه حضرت به په ټول عالم باندې حکومت کوي[7] نیکـان خلـک بـه مکمـل ازاد او بـدان

---

۱. محمد باقر مجلسي، بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۳۹۱مخ.
۲. مهدي انقلاب بزرګ، ۲۴۵مخ.
۳. هماغه، ۸۴-۸۵ مخ.
۴. بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۳۳۷مخ.
۵. هماغه، ۳۲۱مخ.
۶ . هماغه، ۳۹۱مخ.
۷. هماغه، ۳۲۸مخ.

به په حدونو کښې وي[1] دا هر څه به د هغه حضرت په حکومت کښې ترسره کیږي او انسان به د هغه په شان حکومت نه وي لیدلې.

البته دا دومره پرمختګ به په معجزې سره نه وي بلکې دا پرمختګ به د ظهور د وخت د علم د بشپړتیا په سبب وي، ځکه چې په دې عالم کښې د انسان ژوند باید د هغو سنتونو او قاعدو مطابق وي چې په طبیعت باندې حاکمې دي، نه په معجزې سره چې هغه یو استثنایي څیز دے او په ضروري وختونو کښې ترسره کیږي. دې ته په پام سره د هغه حضرت د ظهور په وخت کښې به علم او ټیکنالوجي بشپړتیا او تکامل پیدا کوي.

امام صادق(ع) فرمایي: "علم او پوهه اووه ویشت ټکي دي او ټول هغه څیزونه چې پیغمبرانو راوړي دي یوازې دوه حرفه دي او خلک تر اوسه بې له هغه دوو نورو ته نه دي رسیدلي او کله چې زمونږ قایم قیام وکړي نو نور پینځه ویشت ټکي به بهر راوباسي او هغه به د خلکو تر مینځ خپاره کړي او هغه دوه ټکي به هم ورسره کړي او ټول به اووه ویشت ټکي د خلکو تر مینځ خپاره کړي"[2] له دې روایته ګټه اخلو چې انسان که څه هم د علم او پوهې له نظره پرمختګ وکړي، د امام مهدي(عج) په وخت کښې به په یو ځل دولس برابره پرمختګ وکړي. په لږ غوندې فکر سره پوهیږو چې د هغه حضرت په زمانه کښې به څومره پرمختللې علم او حیرانوونکي ترقي وي.

۵. د عقلونو بشپړتیا:

خلک باید له عقلي نظره یوې لوړې مرتبې ته ورسي چې هغه حضرت ظهور وکړي. امام باقر(ع) فرمایي: «د امام زمان(عج) د ظهور په زمانه کښې به خدای پاک د خپل رحمت لاس د ټولو بندګانو په سر کیږدي چې په دې طریقه د خلکو ذهنونه متمرکز شي او بشپړتیا پیدا کړي.»[3]

---

۱ . هماغه، ۳۹۰مخ.
۲ . هماغه، ۳۳۲مخ، ۲۷باب ، ۷۳حدیث.
۳. هماغه، ۵۲ټوک، ۳۲۸مخ.

د زمانې امام(عج) به اسلامي حکمونه په پوره توګه جاري کوي او همدا به د خلکو د فکري پرمختګ سبب کيږي او د پيغمبر(ص) مطلب چې فرمايي: «زۀ د دې لپاره مبعوث شوې يم چې د خلکو اخلاق کمال ته ورسوم»[1]، به سر ته ورسي. د امام زمان(عج) حکومت به د عقلونو د پراختيا او بشپړتيا، ويښتيا او د انسانانو د پټو استعدادونو د سر ته رسيدا سبب شي. انسان به د خدای په رحمت سره او له ډېرو اوږدو تجربو وروسته په دې پوه شي چې انساني تدبيرونه د انساني ټولنې د مشکلاتو د حل کولو لپاره کافي نه دي. له همدې سببه به ټول خلک ښه په رضا د امام انقلاب ومني او هغه ته به هرکلې ووايي.

۲. اخلاقي او معنوي بشپړتيا:

د حديثونو مطابق د امام زمان(عج) په وخت کښې به اخلاقي او معنوي بشپړتيا ترسره شي. محدثينو دا جمله له پيغمبر(ص) نقلوي چې د امام مهدي(عج) له بيلګو يوه بيلګه د عدل خپريدل او د ظلم او جور ختميدل دي. دا جمله «يملأ الله الارض قسطاً و عدلاً» د دې بشپړتيا بيانوونکې ده.

پيغمبر(ص) فرمايي: "کله چې امام مهدي(عج) قيام وکړي نو خدای به غنا او بې نيازي د خپلو بندګانو په زړونو کښې کيږدوي، په دا رنګ چې هغه حضرت به اعلان وکړي چې څوک هم مال او دولت ته اړمن وي رادې شي، خو څوک به نه نه راوړاندې کيږي"[2] د حديث په دې جملې کښې عباد ټکې راغلے دے چې دا بيانوي چې ټول انسانان به په هغه زمانه کښې له روحي نظره بدل شوي وي چې له ظهوره وړاندې داسې نه وو.

روايتونه، د امام(عج) د ظهور د وخت نړۍ يوه متمدنه او د علمي صنعتي، اخلاقي او معنوي او عقلي پرمختګ په اخري حد کښې، معرفي کوي چې د علم او صنعت له اوسني پرمختګ سره په فرسنګونو فاصله لري. البته له دې زمانې

---

۱. ميرزا حسين نوري طبرسي، مستدرک الوسائل، قم، مؤسسة آل البيت لاحياء التراث، ۲ټوک، ۲۸۲مخ.

۲. بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۳۳۷مخ، ۲۷باب، ۷۷حديث.

سره د امام زمان(عج) د وخت د پرمختګ اصلي فرق دا دے چې زمونږ په وخت کښې د علم او صنعت پرمختګ د انساني ټولنې د اخلاقو او کلتور د غورځېدو سبب دے که څه هم د سائنس له نظره يې ترقي کړې ده، له انسانيته جدا شوي او په فساد او تباهۍ او د يو بل په وژلو اخته دي خو د امام(عج) په زمانه کښې به دا خبرې بلکل اپوټه وي؛ يعنې انسانان به که څه هم د علم او صنعت په اخرنۍ درجه کښې وي خو په هماغه اندازه به انساني بشپړتيا او اخلاقو ته نژدې وي.

نتيجه:

د يو هراړخيز عادلانه حکومت د شرطونو پوره کيدل چې د علم، صنعت، عقل، معنويت، اخلاقو او... د بشپړتيا سبب شي، د پيغمبرانو او د ټولو امامانو په وخت کښې ممکن نه وو. دا شرطونه به يوازې د امام عصر(عج) په وخت کښې پوره شي. له همدې سببه يو له هغه سببونو چې خلک به د امام(عج) حکومت قبلوي د انساني ټولنې او نړۍ هغه بد حالت دے چې د بې رحمه جنګونو او وينو تويولو وروسته به پيدا کيږي. د نړۍ خلک باید له ظلم زياتي او موجوده نظامونو ستړي شي په دا شان چې مايوسي او ناهيلي به هر لور ته خپره شي چې خلک يو ايماني انقلاب ته تيار شي. په داسې حالاتو کښې به امام زمان (عج) ظهور کوي. نسل پالنه او ملي ګروهنه او داسې نور به د انساني ټولنې د مشکلاتو د حل توان نه لري. له دې علاوه د انسان ټولنه بايد له فکري او کلتوري نظره د معنويت او توحيدي اخلاق پر اساس پرمختګ وکړي او د صنعت او ټکنالوجۍ له نظره بايد چمتو وي چې د هغه حضرت ظهور، نړيوال عدل حکومت، د علمونو پرمختګ او د انساني ټولنې معنوي او اخلاقي بشپړتيا ووينې. لکه حمزه بابا وايي:

بې رنګه بهار دے وچ د زړه ګلزار دے

اے د زمانې امامه تا ته انتظار دے

د لا زياتې مطالعې لپاره سرچينې

آيۀ الله مکارم شيرازي، مهدي لوی انقلاب، ۸۳مخ.

سيد اسد الله هاشمي شهيدي، د حضرت مهدی(عج) ظهور د اسلام او نړيوالو مذهبونو له نظره، ۹۹مخ.

وروستے حديث

پيغمبر(ص) فرمايي: "كله چې امام مهدي(عج) قيام وكړي نو خداى به غنا او بې نيازي د خپلو بندګانو په زړونو كښې واچوي، په دا رنګ چې هغه حضرت به اعلان وكړي چې څوک هم مال او دولت ته اړمن وي رادې شي، خو څوک به نه راوړاندې كيږي"[1]

1. بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۳۳۷مخ، ۲۷باب، ۷۷حديث.

د اروا پیژندنې له نظره په ژوند کښې د انتظار رول

پوښتنه: د اروا پیژندنې له نظره په ژوند کښې د انتظار څه رول دے؟

ځواب: انتظار د اروا پیژندنې له نظره، د منتظرانو په ژوند کښې ډېر لوی رول لري چې لاندې يې ځینو ته اشاره کوو:

۱. د برې هیله

انتظار د هیلې او امید په معنی دے[۱] راتلونکې ښه وخت ته هیله منیدل، د طبیعت د نظام کلي بهیر او د تاریخ تکاملي ترې او په یو روښانه راتلوونکې وخت اطمینان، په روایتونو کښې د فرج او ظهور په معنې بیان شوے. د فرج انتظار، له اسلامي کلي اصولو یعنې د خدای له لطف او رحمت او د یأس او نهیلۍ له حرام والي، راوتے دے لکه چې قران مجید فرمایي: {وَ لاَتَيْأَسُوا مِن رَّوْحِ اللّهِ إِنَّهُ لاَ يَيْأَسُ مِن رَوْحِ اللّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ}[۲] د خدای له رحمته مه نهیلې کیږئ ځکه چې یوازې کافران د خدای له رحمته نهلیې کیږي.

د خدای رحمت او لطف ته هیله د امام علي(ع) د کلام په رڼا کښې داسې بیان شوې: «د فرج انتظار کوئ او د خدای له رحمت او لطفه مه نهیلې کیږئ، ځکه چې

۱ .سید اسدالله هاشمي شهیدي، ظهور حضرت مهدي(ع) اسلام او د نړۍ د مذهبونو له نظره، ۲.۴مخ.
۲. یوسف، ۸۷آیة.

د خدای په وړاندې له ټولو ښه کار د فرج انتظار دی.»[1] دې ته په پام سره، د ایتونو او روایتونو پر اساس، خدای پاک مسلمانانو او مستضعفانو ته د بریالیتوب وعده ورکړې ده. دا وعده د غیبت په وخت کښې د منتظر انسان په فردي او ټولنیز ژوند کښې اساسي رول لري، ځکه چې منتظران په دې هیلې چې حق به په باطل بریالی کیږي د خپلې ټولنې جوړونه او سمونه کوي او د مشکلاتو او ظلم او زیاتي په وړاندې ودریږي. د بریالي توب حتمي وعده د منتظران لپاره روحي او رواني چمتووالی راولي.[2] دې ته په پام سره منتظرانو په ټول تاریخ کښې په ښې روحیې او لږو امکاناتوؤ وسلې او وسایلو سره دا توان لرلی دی چې له پرمختللو وسله والو سره مقابله وکړي او هغوي ته ماتې ورکړي.

د شهنشاه د ظالم نظام په مقابله کښې د امام خمیني(رح) په مشرۍ کښې د ایران د اسلامي انقلاب بریې، صدام سره په اته کلن تپلي شوي جنګ کښې د ایران بریې، په ایټمي انرجۍ کښې ډېره کامیابي، د اسرائیل د پوځ په وړاندې د لبنان د حزب الله بریې، د امام مهدي(ع) د عقیدې په ترڅ کښې وو.

د دنیا مستکبرین په علم، صنعت او ټکنالوجۍ او پوځي سازو سامان کښې ځان له مسلمانانو لوړ ګڼي. بیا هم، له روحي او رواني نظره د مسلمانانو په وړاندې ماتې خوړونکي دي او هیڅ کله د مقابلې توان نه لري. له همدې سببه ویلیام هنوي انتظار د ژوند سبب ګڼلی دی او وایي: "که دا انتظار نه وې نو انسان به د شمعې په شان ورو ورو مړیدۀ یا به بې مطلبه ژوند ته به ګروهنه کوله»[3]

۲. د استکبار د هیبت او شان ماتیدل

د دیني زده کړو پر اساس، استکبار د تاریخ یو واقعیت دی چې د انسان له پیدا ښته موجود و؛ لکه فرعون، نمرود، ابولهب او ابوجهل چې د مستضعفانو دښمنان وو.

---

۱. بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۱۲۳مخ.
۲. یوسف مدن، سیکولوجیه الانتظار، ۱۲۲مخ.
۳. جلال ستاري، اسطوره در جهان، ۲۲۸مخ، د ایران هویت په نقل، له سامانیانو تر قاجاریانو.

نن سبا، د مستکبرانو نظامي او ټیکنالوجي لوړاوې، د دنیا د مستکبرانو د جرات او د مستضعفانو د ضعف او کمزورۍ سبب شوې ده. ډېر اسلامي هیوادونه د خدای قطعي او نه بې لوظه کیدوونکې وعدې ته پام نه کوي او د مستکبرانو له امکاناتو او پرمختللو وسلو متاثر شوي دي او پوښتنه کوي: امام مهدي(عج) به تورې سره د اوسنۍ نړۍ داسې پرمختللې وسلو سره څۀ رنګ مقابله کوي؟ د دې پوښتنې ځواب، لاندې ټکو ته په پام سره روښانیږي:

۱. په ایتونو او روایتونو کښې د برې او د ظهور وعده، د مسلمانانو د روحي او معنوي طاقت د زیاتیدو سبب کیږي او د اسلام لاروېان ورسره لا زیات طاقور کیږي او د مستکبرانو رعب او هیبت ورسره ختمیږي، لکه څه رنګ چې خدای پاک د اصحاب کهب په وړاندې د استکبار رعب او هیبت ختم کړ.[1]

آیةالله صافي فرمایي: "همدا وعدې وې چې مسلمانان یې په لویو پیښو لکه د بني امیه، سلیبي جنګونو او نورو په وړاندې ودرول او اخر یې مسلمانان د هغوي په مقابله کښې جهاد ته وهڅول. هغه وعدې چې د هغې تصدیق منلي شوي دیني او تاریخي حقیقتونو مکمل ثابت کړےدے، تل دا بشارت ورکوي چې اسلام به هیڅ کله له منځه لاړ نه شي او ځینې حکومتونه لکه د بني امیه او بني عباسو او د نورو رژیم سیاسي ظالمانو حکومتونه هیڅکله په حقه نه دي او د دوي په وړاندې په شاتګ نه دے پکار، باید له خپلو مورچو او پولو حفاظت وکړو چې هغه ښه وخت او د حقو او عدالت مطلق حکومت راورسي."[2]

۲. د دنیا د مستکبرانو روحیه، که څه هم پرمختللې وسلې او ټکنالوجي لري، د مسلمانانو په وړاندې ضعیفه او کمزورې ده او په روحي او رواني توګه یې ماتې خوړلې ده او له هغوي یې د ولاړتیا توان اخستے دے. امام صادق(ع) فرمایي: «کله چې زمونږ د امر وخت (د مهدي حکومت) راورسي خدای پاک به زمونږ د شیعو له زړونو ویره اوچته کړي او د هغوي د دښمنانو په زړه کښې به یې واچوي. هغه وخت کښې زمونږ په شیعو کښې هر یو له بله زیات میړنې او زړه ور

۱. یوسف مدن، وړاندینۍ سرچینه، ۱۹۵مخ.
۲. لطف‌الله صافي ګلپایګاني، امامت او مهدویت، ۲ټوک، ۳۷۱مخ.

شي.»[1]

د روایتونو مطابق، د حضرت مهدي(عج) د ظهور په وخت به د شیعو له وجوده سستي او ضعف لیرې کړې شي او د هغوي زړونه به د وسپنې په شان مزبوت شي.[2] په شیعو کښې به هر کس د شیر په شان زړه ور او له نیزې به زیات څیرونکې وي او دښمنان به په پښو سره وهي او لاسونو سره به یې مړه کوي.[3]

روایتونو ته په پام سره، د جنګ پرمختللي امکانات به امام مهدي(عج) سره وي، خو د دښمنانو له نظره به پټ وي او د دښمنانانو جنګي او دفاعي سامان به د امام مهدي(عج) د سامان مقابله نه شي کولې. امام صادق(ع) فرمایي: «د امام مهدي ملګري که دومره فوځیانو سره چې د ختیځه تر لویځه وي، سره په جنګ شي نو هغوي به بې ځنډه نابودوي او د دښمن وسلې به په هغوي باندې څه اثر نه کوي.»[4] بې شکه چې د هغه حضرت وسلې به د هغه وخت د وسلو په مقابله کښې ډېرې بدلې وي. په روایتونو کښې د «سیف» ټکي له وسلې کنایه ده او مطلب یې یوازې توره نه ده. د روایتونو مطابق د امام مهدي(عج) د فوځیانو وسلې به د وسپنې وي، خو داسې به وي چې که په یوهٔ غرهٔ هم ورشي نو هغه به دوه ټوټې کوي.[5] هغه حضرت او ملګري به یې د هغه وخت له ټولو پرمختللې وسلې لري. د خدای رسول(ص) فرمایي: «له تاسو وروسته به داسې قومونه راشي چې ځمکه به یې د پښو لاندې غوټه شي او دنیا به ورته وغوړیږي... ځمکه به د سترګو په رپ کښې د هغوي د پښو لاندې تیریږي».[6] هغه حضرت سره به د فرښتو، مؤمنانو او همدارنګ د دښمنانو په زړونو کښې د رعب او ویرې په سبب مرسته کیږي.[7] دې ته په پام:

---

۱. بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۳۳۲مخ.
۲. هماغه، ۳۱۷مخ.
۳. هماغه، ۳۱۸مخ.
۴. محمد بن الحسن بن فروخ صفار قمي، بصایر الدرجات، ۱۴۱مخ.
۵. هماغه.
۶. ابوشجاع شیرویة بن شهدار بن شیرویه دیلمي، فردوس الاخبار، ۲ټوک، ۴۴۹مخ.
۷. بحارالانوار، ۵۲ټوک ، ۳۳۲مخ.

۱. هغه ویره چې د امام مهدي(عج) له ظهوره وړاندې د منتظرانو په زړونو کښې راغلې وي، له ظهوره وروسته به د مسلمانانو له عقلونو وباسلې شي.
۲. د امام مهدي(ع) ظهور سره به د مستکبرانو په زړونو کښې رعب او ویره پیدا شي او د ولاړتیا هر توان به له هغوي واخستې شي.
۳. د خدای قطعي زیرو او بشارتونو ته په پام سره، د عزت او لوړاوي روح به په منتظرانو کښې پیدا شي او دې باور او یقین ته به ورسي چې هغوي داسې پوځیان او طاقت لري چې هیڅ یو طاقت ورته نه شي رسیدے. هغوي به داسې لوړې روحیې سره د یوې شیبې لپاره هم د مستکبرانو په وړاندې له ولاړتیا لاس نه اخلي، ځکه چې هغوي ته پته ده چې د اصحاب کهف سره چې څه وشول هغه به امام مهدي(عج) سره هم کیږي.

۳. د منتظرانو درناوې او د مستکبرانو سپکاوې

ځینې روایتونو د غیبت په وخت د منتظرانو شخصیت ستایلے دے. امام سجاد(ع) فرمایي: «د غیبت د زمانې هغه خلک چې د هغه امامت مني او د هغوي د ظهور په انتظار وي د هرې زمانې له خلکو لوړ دي ځکه چې خدای پاک هغوي ته دومره عقل او پوهه ورکړې ده چې د هغوي په نزد د امام غیبت د هغه د حضور د وخت په شان شوے دے. خدای پاک د هغه وخت کسان د هغه مجاهدینو په شان ګرځولي دي چې د خدای د رسول(ص) په حضور کښې توره وهي. هغوي حقیقي مخلصان او واقعي شیعه او په ښکاره او پټه د خدای دین ته بلونکي دي.»[۱]

د غیبت د وخت د خلکو لپاره انتظار، د پیغمبر(ص) له نظره له ټولو ښه عمل ګڼل شوے دے:

«د فرج انتظار عبادت دے او د خدای پاک په نزد زما د امت له ټولو زیات ارزښت لرونکے عمل د ظهور انتظار کول دي.»[۲]

ډیرو روایتونو، مستکبران او منحرفان بې عزته کړي دي او د هغوي عیبونه

---

۱. بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۱۲۲مخ.
۲. هماغه.

یې بیان کړي دي. امام صادق(ع) فرمایي: «مستکبران به (د قیامت په ورځ) د میږو په شکل وي خلک به هغوي د پښو لاندې کوي تر دې چې خدای د هغوي له حسابه خلاص شي.»[1] امام علي(ع) هم فرمایي: «پلار مې د بهترینو کنیزانو له بچي (امام زمانه) قربان شه. [ظالمان او بدکاران به] خوار او ذلیل کړي او په هغوي به د زهرو جام وڅښوي او د تورې په وسیله به هغوي سره ډېر جنګونه وکړي.»[2] د دې دوو ډوله روایتونو مثبت اثار د منتظرانو په ژوند او روح او روان کښې دا دي:

۱. د مستکبرانو په وړاندې د منتظرانو معنوي طاقت او توان زیاتیدل.

۲. د منتظرانو روحي او رواني طاقت مزبوتیدل

۳. مستکبرانو سره په معامله کښې د منتظرانو طاقت او لوړاوې ساتل.

د مستکبرانو له سپکاوي مطلب د هغوي ذلت او خواري ده چې که څه هم دومره پرمختللې امکانات او وسله لري بیا هم د هغوي سپکاوې بیانیږي او د منتظرانو ستاینه کیږي دا د مستضعفانو په روح او روان کښې د ژوند په بیلا بیلو برخو کښې د توان سریزه پیدا کوي او د ماتي له خطره یې ساتي.

۴. د ټولنیزو بې لاریو په وړاندې ولاړتیا

د انتظار د عقیدې یوه ګټه د ټولنیزو بې لاریو په وړاندې د منتظرانو ودریدل دي په بري باندې ایمان لرل او د نړۍ په غوړیدو باندې عقیده لري، ډېر تربیتي اثرات لري. په روایتونو کښې راغلي دي: «هر څوک چې زمونږ د قائم د غیبت په وخت کښې زمونږ په ولایت باندې باقي پاتې شي خدای پاک به هغه ته د بدر او احد د زرو شهیدانو برابر اجر ورکړي.»[3]

د پیغمبر(ص) په وینا کښې راغلي دي: «له تاسو وروسته به داسې خلک راشي چې په هغوي کښې به یو کس ستاسو د پنځوسو برابر اجر لري؛ وویل شول: اے د خدای رسوله! مونږ په بدر، احد او حنین کښې تاسو سره وو او قران زمونږ

---

۱. شیخ کلیني، اصول کافي، ۲ټوک ، باب الکبر، ۳۱۱مخ ، ۱۱حدیث.
۲. محمد بن ابراهیم بن جعفر الکاتب النمعاني، غیبت نعماني، ۲۲۹مخ.
۳. ري شهري، میزان الحکمه، ۱ټوک ، ۲۸۲مخ.

تر مینځ نازل شو! حضرت(ص) وفرمایل: که هغه څه چې د هغوي په سر به راځي، ستاسو په سر راشي نو تاسو د هغوي په شان صبر نه کوئ.»[1]

آیة الله صافي په دې باور دے: «انتظار، د چا لپاره د امر بالمعروف او نهي عن المنکر د پریښودو او د ضعف او سستۍ او مسامحې لپاره عذر نه جوړیږي او چپتیا او بې حرکتۍ او موجوده حالاتو ته تسلیمیدل او مایوسي او نهیلي ورسره توجیه نه شي کیدے. دا انتظار، حرکت، نهضت، فداکاري، د انحراف ختمول او بیرته تړ او ارتداد سره مقابله ده. حرکت او نتظار د یوبل تر څنګ دي او یو تربله نه جدا کیږي. انتظار د حرکت سبب او حرکت ورکوونکے دے.» دې ته پام سره په داسې انتظار باندې عقیده لرل چې هغه ولاړ نه وي، د دې سبب کیږي چې د اسلامي نړۍ مجاهدان د دنیا د ټولو مستکبرانو په وړاندې ودریدې شي او په زړه کښې هیڅ تزلزل نه راولي او د حقو د حکومت جوړولو لپاره یو تربله وړاندې کیږي.[2]

۵. د هیلې او نهیلۍ تله

ډېر روایتونه داسې دي چې د ظهور، او د مسلمانانو د مرستې او برې په هکله خبر ورکوي. پیغمبر(ص) فرمایي: «ای خلکو! تاسو ته د ظهور زیرې درکړې شوے دے او بیشکه چې د خدای وعدې سره مخالفت نه کیږي او حکم یې نه رد کیږي او هغه (خدای) له هر څه خبر دے او بې شکه چې برې او ګټه نزدې ده.»[3]

د روایتونو پر اساس، د اوږد غیبت په وخت کښې په بیله توګه په اخره زمانه کښې، لویې لویې بې لارۍ رامنځ ته کیږي. امام علی(ع) فرمایي: "ځمکه د ظلم او زیاتي ډکه شي، تر دې حده چې څوک به د خدای نامه په ژبه نه شي اخستې مګر په پټه! دغه وخت کښې به خدای پاک یو نیک قوم راولي چې ځمکه به د عدل او انصافه ډکه کړي."[4]

---

۱. هماغه، ۲۸۱مخ.
۲. لطف‌الله صافي ګلپایګاني، وړاندینۍ، ۳۸۵ او ۳۸۷ مخونه.
۳. کامل سلیمان، وړاندینۍ سرچینه، ۲۲۲مخ.
۴. هماغه، ۴۹۴مخ.

د پیغمبر(ص) له رحلته وروسته به فتنې پراخه شي او ډېر لوړ حد ته به ورسي. پیغمبر(ص) فرمایي: "په انسانانو به یو داسې وخت راشي چې انسانان به په هغه وخت کښې د مرګ هیله کوي."[1]

نن سبا بې لارې او د مسلمانانو ستونزې او د اسلام طاقت او انسجام په نظر راځي. مسلمانان طاقت او اسلامي اتحاد ته هیله منیږي او له بې لاریو او ستونزو په تکلیف کښې دي او له هغو نهیلي کیږي. هغه روایتونه چې د مسلمانانو او منتظرانو د بري زیرې ورکوي او د انتظار په فضیلت کښې دي او منتظرانو ته د بدلې ورکولو خبره کوي هغه د انتظار کوونکي په شخصیت کښې د هیلې او نهیلې تر مینځ تعادل او برابري راولي، چې د اوږد غیبت په وخت کښې هغه روحي او رواني کمزورۍ چې تر اوسه پورې د ذمه وارۍ نه قبلولو لپاره خنډ جوړیدې، ختمې کړي او د مستکبرانو په زړونو کښې رعب او ویره پیدا کړي.

د لا زیاتې مطالعې لپاره سرچینې

لطف الله صافي ګلپایګاني، امامت او مهدویت، ۲ټوک، ۳۷۰مخ.

سید اسدالله هاشمي شهیدي، د اسلام او نړیوالو مذهبونو له نظره د امام مهدي ظهور، له۲مخه وروسته.

علي رضا، په فردي او ټولنیز ژوند کښې د انتظار اغیزې، له ۲مخه وروسته.

وروستے حدیث

د امام زمان(عج)د ظهور په وخت کښې به خدای پاک خپل د رحمت لاس د خپلو بندګانو په سر راکاږي او په دې طریقه به د خلکو عقلونه متمرکز شي او بشپړتیا به پیدا کړي.[2]

---

۱. احمد بن حنبل، المسند، ۲ټوک، ۲۳۲مخ.
۲. بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۳۲۸مخ.

د صحيح انتظار ضرورتونه

پوښتنه: صحيح او رغنده انتظار کوم ډول انتظار دے؟

ځواب: صحيح او رغنده انتظار «د خداى په نزد نر ټولوښه عمل»[1] او «تر ټولو ښه عبادت دے».[2] منتظر انسان «د هرې زمانې له انسانانو زيات پوه دے».[3]

صحيح او جوړوونکے انتظار ډېر ډولونه لري چې د څو بيلګو په بيانولو يې بسنه کوو:

۱. د حرکت عامل

انتظار د هيلې او اميد په معنې دے[4] بې شکه چې اميد او هيله د انسان په ژوند کښې د حرکت لپاره ډېر مؤثر عوامل دي. د دې اميدوارۍ بنياد او بنسټ د راتلونکي وخت لپاره د انسان ښه هيله او د خداى پاک هغه حتمي وعده ده چې په قران مجيد کښې يې د مستضعفانو او کمزورو د کاميابۍ وعده ورکړې ده. قران

---

۱. بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۱۲۲مخ.
۲. معجم احاديث الامام المهدي(عج)،د مؤسسه المعارف الاسلامي ليکلې شوې او خپور شوې، ۱ټوک، ۲۲۸مخ.
۳. لطف الله صافي ګلپايګاني، منتخب الاثر في الامام الثاني عشر، ۲ټوک، ۲۴مخ، ۱حديث.
۴. سيد اسدالله هاشمي شهيدي، ظهور حضرت مهدي(عج)د اسلام او نړيوالو مذهبونو له نظره، ۲۰۴مخ.

مجید فرمايي: «مونږ غوښتل چې د ځمکې په مستضعفانو منت وکړو او هغوي د ځمکې مشران او وارثان جوړ کړو»[1] او همدارنګ فرمايي: «مونږ له تورات وروسته په زبور کښې داسې وليکل چې په راتلونکي وخت کښې نيکان د ځمکې وارثان وي.»[2]

معصومو امامانو به هم خلک اميدوارۍ او انتظار ته تشويقول او له نهيلۍ او مايوسۍ يې ويرول. امام علي(ع) فرمايلي دي: «د فرج انتظار کوئ او د خدای له لطف او رحمته مه نهيلې کيږئ.»[3]

که يو خدای منونکي مظلومان او غازيان د هيلې او اميد طاقت بخښونکے عنصر له خپل ژونده وباسي نو د جهاد لپاره به يې هيڅ توان پاتې نه شي ځکه چې په داسې لارې کښې زور کول چې د هغې اخري سر شک ته رسي دا به ورته يو غير عقلي کار ښکاره شي.[4]

قران مجيد فرمايي: "د خدای له رحمته مه نهيلې کيږئ، ځکه چې يوازې د کافرانو ډله د خدای له رحمته نهيلې کيږي.»[5]

ياس او نااميدي تر ټولو لوی دام دے چې ابليس د انساني فضيلتونو او د حيثيتونو د ختمولو لپاره د انسانانو په لاره کښې ايښے دے.

نااميدي يعنې د انسان د پيدا ايښت له سره خدای پاملي کول، هغه راز چې د بشپړتيا د څرخې د لارې وهل دي.

نااميدي يعني وداع با سرّ الاسرارِ آفرينشِ آدمي که همان پيمودن چرخهٔ تکامل است.

رغنده انتظار، د اميد او هيلې يو داسې څراغ دے چې د منتظر انسان په زړه کښې بليږي او هغه د جهاد، حرکت، پاڅون، ايثار او شهادت لپاره تياروي. له همدې سببه انتظار له حرکت سره پيوند او نزدې اړيکې لري، ځکه چې حرکت د

---

۱. قصص، ۴آية.
۲. انبياء، ۱۰۵ و ۱۰۲ آيتونه.
۳. بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۱۲۳مخ.
۴. دکتر محمد جواد باهنر د اسلامي انقلاب کلتور، ۳۴۲ تا ۳۴۹مخونه.
۵. يوسف، ۸۷آية.

انتظار له پایلو او انتظار حرکت ته لور ورکوونکے دے.[1]

۲. اصلاح غوښتل او له ظلم سره مقابله

منتظر انسان باید د خپل ځان او ټولنې د اصلاح او د عدالت راوستلو او د ظلم د لرې کولو لپاره هڅه وکړي. د نړیوال اصلاح کوونکي منتظر باید په خپله صالح او مصلح وي.

په دیني ښوونو کښې له اخلاقي، سیاسي او ټولنیزو فسادونو سره مقابله د امربالمعروف او نهی عن المنکر په چوکاټ کښې په ډېر ټینګار سره بیان شوې ده.

د ښو کارونو حکم کول او له بدو منعې کول د اسلامي فقهې له نظره د ټولو ذمه واري ده. د دې ذمه وارۍ تر سره کوونکي ته مصلح ویل کیږي.

قران مجید فرمایي: «تاسو له ټولو ښه امت یئ چې خلکو ته څرګند شوي یئ چې د ښو کارونو حکم کوئ او له بدو منعې کوئ او په خدای باندې ایمان لرئ.»[2]

د خدای رسول وفرمایل: «باید د ښو کارونو حکم وکړئ او له بدو منعې کړئ ګني خدای به ستاسو بد کسان ستاسو په نیکو او پاکو کسانو بریالي کړي او ستاسو د ښو کسانو دعا به نه قبلوي.»[3]

د امام مهدي(عج) خوشحالي هم په دې کښې ده چې ښه کارونه عملي شي او بد کارونه پریښودل شي. دې ته په پام سره منتظر انسان په تیره بیا ځوانان مسلمانان زلمیان، باید په دې هکله بې پامي ونه کړي. د ظهور په وخت کښې به امام مهدي(عج) له ټولو لوی کس وي چې د ښو کارونو حکم کوي او له بدو به منعې کول کوي؛ منتظره ټولنه هم یقیناً د هغه حضرت خوشحالي غواړي او د هغه پیروي کوي او د خدای د حکمونو د جاري کولو لپاره باید سستي او بې پامي له ځانه لیرې کړي.

---

۱. انتظار، فصلنامه، د مهدویت تخصصي مرکز، دویم کال، ۲ شمیره، زمستان ۱۳۸۱، ۲۹ مخ.
۲. آل عمران، ۱۱۰آیة.
۳. صادق احسان‌بخش، آثار الصادقین، ۱ټوک، ۱۲۵مخ، ۲۲حدیث.

۳. د ایمان ځوکیدار

د انتظار په وخت کښې له لويو ذمه وارو يوه ذمه واري، د دين او د عقيدتي پولو ساتل دي. بايد د ايمان او يقين نور د خلکو په زړونو کښې محفوظ پاتې شي او د ځوانانو زړونه د حقو باورونو ته تيار شي او ايمان د هغوي د وجود برخه شي او د وينې په شان د هغوي ټول وجود ګرم کړي چې د هغوي د ژوند ملغره شي.

د غيبت په وخت کښې بايد د پټو او ښکاره شيطانانو د شبهو او نيوکو په وړاندې ودريږو او هغه له عقلونو پاکې کړو. د ديني باورونو ساتل، پراختيا او د پيژندګلو ظهور سره په نزدې وخت کښې ګټه ور، بلکې ضروري دي، ځکه چې يوازې هغه کسان له ظهوره وړاندې پيښو کښې نه غرقيږي چې صحيح باورونه او عمل لري. بايد د امام مهدي(عج) د ظهور تر وخته صحيح عقيده او نيک عملونه د منتظرانو تر مينځ وساتل شي، په حديثونو کښې هم د غيبت په وخت کښې د ايمان اهميت بيان شوے دے.

د خداى رسول(ص) وفرمايل: «تاسو زما اصحاب يئ، خو زما وروڼه هغه کسان دي چې په اخره زمانه کښې به راځي هغوي به زما په نبوت او دين باندې ايمان راوړي که څه هم زۀ يې نه يم ليدلې... په هغوي کښې به هر يو کس خپل باوري او دين په ډېرو سختيو کښې داسې ساتي لکه چې يو کس د مغيلان له ازغو ډک لرګي څخه په توره شپه کښې پوستکې ليرې کوي. هغه مؤمنان په تيرو کښې رڼې ډېوې دي خداى به هغوي د اخرې زمانې د تورو شخړو نه ساتي.»[١]

امام زين العابدين(ع)، ابوخالد کابلي ته وفرمايل: «اے ابوخالده! هغه کسان چې د غيبت په وخت کښې به وي او منتظر او عقيده لروونکي به وي د ټولو وختونو له خلکو غوره دي، ځکه چې خداى پاک هغوي ته عقل، پوهه او د پيژندګلو داسې توان وکړے دے چې د غيبت وخت هغوي ته د حضور د وخت په شان دے. دا خلک خداى د اسلام د لومړيو فوځيانو غوندې ګرځولي دي؛ د هغه فوځيانو په شان چې د پيغمبر په څنګ کښې به يې توره وهله او جنګ به يې کاوۀ.

---

١. بحارالانوار، هماغه ۱۲۴مخ.

هغوي حقيقي مخلصان او شيعه دي او هغوي (په پټه او ځرګنده) خلک د خدای دين ته بلي.»[1] دا ايمان او باور بايد د ظهور تر وخته ترو تازه پاتې شي.

۴. د شيعه و د باقي پاتې کېدو او ولاړتيا سبب

رغنده انتظار، د مقاومت او ولاړتيا له لويو سببونو دے او مسلمانان په بيله توګه شيعه د ظلمونو او فسادونو په وړاندې مزبوت او پر ځای ثابت ساتي چې د اسلامي دښمنانو په وړاندې ولاړتيا وکړي او په خپله عقيده کښې ټينګ پاتې شي او دا د شيعو لپاره يوه لويه روحي پانګه ده.[2]

جيمز دارمستر، د فرانس مشهور ختيځ پوهاند او ژب پوهان هم انتظار د شيعه و د باقي پاتې کيدو او ولاړيتا سبب ګڼلے دے: «په حله کښې چې بغداد سره نزدې ده به هره ورځ د ماځيګر له لمانځه وروسته سل کسان ځرګندو تورو سره تلل او د ښار له حاکمه به يې يو زين شوې اس ستناوۀ او ... فرياد به يې کاوۀ چې اے د زمانې امامه(عج) بهر راوځه.» هغه وايي:

«يو قوم چې داسې احساساتو سره لوی شوې وي، هغوي مړه کولې شي خو خپل مطيع او لارويې يې نه شې ګرځولې.»[3]

د شيعو د فخر په ډک تاريخ کښې، د ظلمو په وړاندې د شيعو د ودريدو له ټولو لوی سبب د حضرت امام مهدی(عج) د ظهور عقيده وه. آيهٔ‌الله صافي فرمايي: «د خدای د رسول(ص) له وفاته او د اميرالمؤمنين او امام حسين عليهما السلام له شهادته وروسته تر اوسه پورې، د باطل په خلاف د شيعو او مسلمانانو د ټولو ګوندونو او حرکتونو جرړه، هماغه په انتظار باندې ټولنيز باور او د باطل په خلاف د حقو تر برې، ولاړتيا وه.»[4]

---

۱. هماغه، ۲۵ټوک، ۱۲۲مخ.
۲. د حضرت مهدي ظهور د اسلام د نړيوالو مذهبونو له نظره، وړانديني، ۲۲۴مخ.
۳. دارمستر، مهدي د اسلام له اوله تر ۱۳ هجری، د محسن جهان سوز ژباړه، ۳۹ و ۷۹مخ.
۴. امامت و مهدويت، ۱ټوک، ۳۵۳مخ.

۵. عدالت سره پسلیدل

منتظران باید ځان د عدالت، تقوا او پرهیزګارۍ په ګانه ښکلي کړي. استاد حکیمي وايي: «د امام مهدي انتظار کوونکي چې د نړیوال عدل حکومت په انتظار دي، باید همیشه د عدل او عدل غوښتنې بیلګه وي.»[۱] قرآن مجید فرمايي: «لکه څه رنګ چې د تقوا او پرهیزګارۍ حق دے د خداي (د حکمونو نه منلو) ځان وساتئ.»[۲] که یو کس له ګناه په لیرې کیدو او د تقوا په اختیارولو سره په ځان کښې د عدل ملکه پیدا کړې شي او د نفس د قوتونو تر مینځ د عدالت په ایجادولو سره اخلاقي ژوند په خپل وجود کښې راولي، نو هغه وخت دا توان لري چې د ظهور او د مطلق عدل د راتلو په وخت کښې ځان د نوي مهدوي توحید ماحول سره سم کړي.

د لازیاتې مطالعې لپاره سرچینې

۱. ډاکټر علي قائمي، انتظار د ولاړتیا او حرکت سبب، قم شفق.

۲. د انتظار د لیکوالانو ځینې غونډه په تفکر کښې، قم، د حضرت مهدي(عج)کلتوري فاونډیشن.

۳. مهدویت او د فرج انتظار (تبلیغیانو سره خاص) د اسلامي تبلیغاتو سازمان، د شعبان د میاشتې پینځلسمه ۱۴۱۲ق.

وروستے حدیث

پیغمبر(ص) فرمايي: «څوک چې په داسې حال کښې مړ شي چې د خپلې زمانې امام ونه پیژني نو هغه د جاهلیت په مرګ مړ دے.»[۳]

---

۱. حکیمي، خورشید مغرب، ۲۷۲مخ.

۲. مائده، ۸آیة.

۳. شیخ صدوق، کمال الدین و تمام النعمه، تصحیح و تعلیق علي اکبر غفاري، ۲ټوک، ۴۰۹مخ، ۳۸باب، ۹حدیث.

د انتظار نښه

پوښتنه

په شیعو کښې د انتظار نښه او بیلګه څه ده؟

ځواب

اول د «نماد یا بیلګې» معنی کوو. نماد د سواد په وزن دے یعنې ظاهر شو او څرګند شو. دا ټکې د ظاهرولو او څرګندولو په معنې هم استعمال شوےدے.[1] دې ته په پام سره نماد هغه علامت او نښې ته وایي چې د یو څیز څه رنګوالې او ماهیت ښیي. لکه څه رنګ چې ټول مفهومونه لکه سیاسي، ټولنیز، اخلاقي او اعتقادي هله د څرګندیدو او ظهور مرحلې ته رسي چې نښې یې څرګندې شي. نو انتظار هم په شیعو کښې د یو ارزښت لرونکي مفهوم او د ځان جوړنې او د ټولنې د اصلاح او دعا او غوښتې او همدارنګ د هغو خبرونو د عزت چې امام زمان(عج) سره نسبت لري، په توګه څرګند شوې دے، په لاندې برخه کښې په دې هکله لنډ غوندې توضیح ورکوو.

۱. د نفس اصلاح

د انتظار تر ټولو لویه نښه، تقوا او د نیکو اخلاقو لرل دي. امام باقر(ع) فرمایي: "تقوا اختیار کړئ او د انتظار دروند بار د تقوا او پرهیزګارۍ او د خدای

---

۱. محمدحسین بن خلف تبریزي، برهان قاطع، ۴ټوک ، ۲۱۲۷مخ.

په ډېر اطاعت او عبادت سره خپل منزل ته ورسوئ.[1]

امام زمان(عج) د غیبت په زمانه کښې خپل انتظار کوونکي نیکو اخلاقو او نیکو عملونو ته غوښتي دي: "په تاسو کښې هر یو کس باید هغه څه وکړي چې هغه زمونږ د ملګرتیا سبب کیږي او له هر هغه څه ځان وساتي چې زمونږ د ناخوښۍ سبب کیږي، ځکه چې زمونږ حکم به ناڅاپه رارسي او بیا به په هغه زمانه کښې توبه او بیرته ستنیدل چاته څه ګټه نه ورکوي او له ګناه پښیماني به څوک زمونږ له عذابه نه شي ژغورلې.[2]

نیک اخلاق لرل، که څه هم د انتظار کوونکیو له مهمو دندو وارو دي، د انتظار له بهترینو نښو هم ګڼل شوي دي. امام صادق(ع) فرمایي: "د چا چې دا خوښه وي چې هغه دې د امام زمان(ع) په یارانو کښې وګڼل شي باید د انتظار په زمانه کښې دې د نیکو اسلامي اخلاقو څرګندوونکے وي. داسې کس که د امام له ظهوره وړاندې مړ شي، نو د هغه جزا د هغه کسانو په شان ده چې هغه حضرت یې لیدلې وي او ورته رسیدلے وي.[3]

۲. د ټولنې اصلاح

د ټولنې اصلاح هم د انتظار له مهمو نښو ده. انتظار کوونکي د دې نه علاوه چې ځان سم کړي باید د ټولنې د سمیدو، د عدالت د راوستلو او د ظلم او زیاتي د ختمولو لپاره هم هلې ځلې وکړي یعنې هغه کس چې د نړیوال اصلاح کوونکي په انتظار دے باید هم په خپله نیک وي او هم اصلاح کوونکې وي.

د خدای رسول(ص) د امربالمعروف او نهي عن المنکر د بیانولو په وخت فرمایي: "باید امر بالمعروف او نهي عن المنکر وکړئ ګني خدای به له ټولو بد او شریر کسان ستاسو په نیکو او پاکو کسان بریالي کړي او ستاسو د ښو کسانو دعا به نه قبلوي."[4]

---

۱. بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۱۴۰مخ ، ۵۱حدیث.
۲. هماغه، ۱۴۰مخ ، ۱۵حدیث.
۳. هماغه، ۱۴۰مخ ، ۵۰حدیث.
۴. صادق احسان بخش، آثار الصادقین، ۱ټوک، ۱۲۵مخ ، ۲۲حدیث.

د حضرت مهدي(عج) رضا او خوشحالي هم په دې کښې ده چې معروف او نيکو ته بلل عملي شي او منکر او بد څيزونه پريښودلې شي. نو دې ته په پام سره منتظر کس بايد د خپلې ټولنې د اصلاح لپاره کوشش وکړي او په دې لاره کښې د خپل امام په لاره لاړ شي ځکه چې د ظهور په وخت کښې به هغه حضرت(عج) به له ټولو لوی امربالمعروف او نهي عن المنکر کوونکے وي. منتظره ټولنه هغې ټولنې ته ويل کيږي چې د حضرت مهدي(عج) خوشحالي غواړي او د هغه پيروي کوي او د خدای د حکمونو د قائمولو لپاره کوشش کوي.

۳. دعا او راز و نياز

۱. دعاي ندبه: دا دعا په شيعو کښې د انتظار له څرګندو ښو وه او تر اوسه پورې ده. د صاحب الزمان(عج) انتظار کوونکيو په ټول تاريخ کښې د خپل زړه سوے په دې دعا سره درمل کړے دے. په حقيقت کښې دعای ندبه په نړۍ کښې د پيغمبرانو او وليانو د راتللو يو لنډ تاريخ دے؛ هغه لړۍ چې له حضرت ادمه(ع) شورو کيږي او د خدای تر اخرني حجته، حضرت مهدي(عج) به دوام لري.

کوم کس چې له دې دعا سره مينه پيدا کړي او د زړه له کومې د پيغمبر(ص) د ځای ناستو مظلوميت وپيژني، نو په زړه کښې يې د ولايت د مينې اور بليږي او د هغه ټول وجود د خدای حجت ته د اړمينډو احساس کوي. د دعای ندبې لوستونکے، د هغه بدې پيښې وينښ ته رسي چې د خدای د اخريني حجت د غيبت په سبب انساني ټولنې ته راپيښه شوې ده او د هغه مصيبت د لوی والي پته ورته لګي چې د امام معصوم له وجوده د محروميدو په سبب په انسانانو نازل شوے دے. او بې له دې بله لار نه ويني چې ندبه او ژړا وکړي او په خپل بد حال باندې ژړا او فرياد وکړي.

خو دا ژړا او فرياد، په هغه ټولو کسانو باندې نيوکه ده چې د اخرني امام د غيبت اسباب يې رامينځ ته کړي دي او دا دعا د امام (عج) بيا راتللو ته يو ډول د چمتووالي اعلان دے. دعای ندبه امام صادق(ع) خپلو ملګرو ته وښودله[۱] او

۱. سيدبن طاووس، مصباح الزائر، ۴۵۳مخ.

هغوي ته يې وفرمايل چې دا دعا په څلورو اخترونو (وړوکي او لويي اختر، د غدير او د جمعې په ورځ) لولئ. همدارنګ د امام صادق(ع) په حکم سره مونږ دا ذمه واري لرو چې د غيبت په زمانه کښې د دې دعا په وسيله امام زمان(عج) ته د زړه رازونه بيان کړو [1] او له خدايه د هغه د ظهور لپاره دعا وکړو.

۲. د هغه حضرت د سلامتۍ او په ظهور کښې د بيړې لپاره دعا: د انتظار له نښو يوه نښه د امام زمان(عج) د سلامتيا او د هغه په ظهور کښې د بيړې (تعجيل) لپاره دعا ده. امام صادق(ع) فرمايي: "کوم يو کس چې د سهار او ماسپښين له لمانځه وروسته ووايي: اے خدايه! په محمد او د هغه په کورنۍ درود ووايه او د هغوي په ظهور کښې بيړه وکړه، نو نه به مړېږي تر دې چې قائم (امام زمان) ووينې. [2] د امام زمان د ظهور لپاره دعا د هغه زمانې له فتنو د ژغوريدو سبب کيږي. لکه څه رنګ چې امام حسن عسکري(ع) فرمايي: قسم په خداى! امام مهدي به داسې غيبت ولري او په هغه وخت کښې به هغه کسان له هلاکته ژغورل کيږي چې خداى هغوي د امام په قول ثابت لرلي وي او د هغه حضرت د ظهور د بيړې لپاره د دعا کولو توفيق ورکړي وي. [3] امام زمان(عج) په يو توقيع کښې اسحاق بن يعقوب ته وايي، شيعه د فرج (ظهور) لپاره دعا ته وبوله: "د ظهور د بيړې لپاره زياته دعا کوئ ځکه چې ستاسو پراخي په ظهور کښې ده". [4]

نو دې ته په پام سره د هغه حضر ت د ظهور د بيړې لپاره دعا، که څه د هغه د حکم اطاعت دے، د خپلو کارونو د پراخۍ لاره مو هم ده. انتظار کوونکي د دې نه علاوه چې د هغه حضرت د ظهور د بيړې لپاره دعا وکړي بايد د سلامتيا لپاره يې هم دعا وکړي، ځکه چې زمونږ دعا له هغه حضرت سره د مينې نښه ده او د هغه حضرت د حق ادا کول دي [5] او د دې نه علاوه د دنيا او اخرت پکښې اتيا ګټې

---

۱. شيخ عباس قمي، مفاتيح الجنان، دعاي ندبه.
۲. بحارالانوار، ۸۲ټوک، ۷۷مخ، ۱۱حديث.
۳. لطف الله صافي ګلپايګاني، منتخب الاثر في الامام الثاني عشر، ۲۸۸مخ، ۵حديث.
۴. ابومنصورطبرسي، الاحتجاج، ۲ټوک، ۵۴۵مخ.
۵. سيد محمدتقي اصفهاني، وظيفة الامام في غيبة الامام، ۵۵ مخ.

دي.[1]

۴. د حضرت ولي عصر(عج) سره د منسوبو ځایونو درناوے

له امام زمان(عج) سره ډېر ځایونه منسوب دي چې هر یو یې نن د انتظار د نښو په شکل کښې راغلے دے. انتظار کوونکیو شیعو ته تاکید شوے دے چې دې ځایونو ته راټول شي او په نړۍ کښې بدل حال او د هغه حضرت د اوږد غیبت په هکله له هغه حضرت سره غمرازي وکړي او د هغه حضرت د ظهور د بیړې لپاره دعا وکړي. ځینې ځایونه چې له هغه حضرت سره نسبت لري په لنډه توګه دلته بیانیږي:

۱. د کوفې جمات: د کوفې جمات یو پاک ځای او د انتظار له نښو دے. دا پاک جمات به د ظهور په وخت د امام زمان(عج) تبلیغاتي مرکز وي. لکه څه رنګ چې به یوه زمانه کښې د اهلبیتو(ع) د کورنۍ مینه وال د امیرالمؤمنین وینا ته راټولیدلو او د هغه حضرت له وینا به یې ګټه اخسته، د ظهور په وخت به هم د هغه حضرت مینه وال د کوفې په لوی جمات کښې راټولیږي او د نور د اخرني امام له خبرو به ګټه اخلي. دا حقیقت د امام صادق(ع) په حدیثونو کښې راغلے دے: «داسې ښکاري لکه چې قائم(عج) ته ګورم چې د کوفې په منبرناست دے او ۳۱۳ ملګري یې ګیر چاپیر دي چې د خدای په بندګانو کښې د خدای بیرغوال او مشران دي[2] امام باقر(ع) هم دې تاریخي پیښې ته په یوه بله وینا اشاره کوي: «مهدي(عج) به کوفې ته ننوځي، درې ډلبه چې په خپلو کښې په جنګ وي په یو صف کښې راغونډیږي. هغه به منبر ته خیژي، خطبه به لولي او خلک به یې په مینه کښې دومره ژاړي چې د هغه په خبرو به نه پوهیږي».[3]

د کوفې په جمات کښې د عبادت فضیلت: امام باقر(ع)د کوفې د جمات په فضیلت کښې فرمایي: «که چرې خلک له هغه فضیلته چې د کوفې په جمات کښې

۱. سید محمد تقي اصفهاني، مکیال المکارم، ترجمه سید مهدي حائري، ۲ټوک، ۷۱ او ۷۲مخ.
۲. بحارالانوار، ۵۲ټوک، ۳۲۶مخ.
۳. ابي الحسن علي بن عیسي بن ابي الفتح الاربیلي، کشف الغمة، ۲ټوک، ۴۲۳مخ.

دے خبر واي، نو له ليري ليري به يې بارونه تړل او د هغه په لور به تلل [بيا يې وفرمايل:] په هغه جمات کښې يو فرض لمونځ کول له يو حج کولو سره سم دے او په هغې کښې يو نافله لمونځ کول له يوې عمرې سره سم دے».[1] همدرانګ يې وفرمايل: «د کوفې په جمات کښې يو فرض لمونځ د يو قبول شوي حج او يو مستحب لمونځ پکښې د يوې قبولې شوې عمرې برابر دے».[2]

۲. د سهلې جمات: دا جمات د کوفې له جمات وروسته مهم جمات دے. (په عراق کښې) دا جمات د کوفې له جماته شمال لويځ اړخ ته دے او د انتظار له نښو يوه نښه ګڼل کيږي د امام زمان(عج) د ظهور انتظار کوونکي د سهلې جمات ته چې د هغه حضرت کور دے، راځي او له خدايه د هغه حضرت د ظهور لپاره دعا کوي. د سهلې په جمات کښې يو ځای دے چې د هغه حضرت په مقام باندې مشهور دے چې په هغه ځای کښې د هغه حضرت د زيارت لوستل مناسب دي. د زيارتونو په ځينې کتابونو کښې نقل شوي دي چې ښايي په دې ځای کښې په ولاړه او د فرياد په حالت کښې زيارت وکړې شي: «سلام الله الکامل التام الشامل العام و... .»[3]

امام صادق(ع) وفرمايل: «دا سې ښکاري لکه چې هغه حضرت له خپلې کورنۍ سره د سهلې په جمات کښې وينم». بيا يې وفرمايل: «يو پيغمبر هم نه دے تير شوې مګر دا چې د سهلې په جمات کښې يې لمونځ کړې دے». د هغه حضرت(ع) يو ملګري ابوبصير وويل: «آيا امام قائم(عج) به هميشه په دې جمات کښې وي؟» ويې فرمايل: «هو د سهلې جمات د امام قايم(عج) کور دے».[4]

د صالحانو، عالمانو او د هغه حضرت د شيعو چې د هغوي ديدار به يې له خدايه غوښته، طريقه دا وه چې ځينې به پکښې څلويښت شب جمعې د کوفې سهلې جمات ته راتلل او يا به د چهارشنبې په شپه د شپه روڼولو لپاره د سهلې

---

۱. جعفر بن محمد بن قولويه، کامل الزيارات، د جواد ذهني تهراني ترجمه، ۷۰۳مخ.
۲. هماغه، ۷۴مخ، ۵حديث.
۳. شيخ عباس قمي، مفاتيح الجنان.
۴. بحارالانوار، ۴ټوک، ۴۳۲مخ.

جمات ته راتلل او خدای ته به یې ژړا او فریاد او عبادت کاوۀ چې له هغه حضرت سره ملاقات یې نصیب شي [1] او له هغه حضرت سره رازو نیاز او د زړه خبرې وکړي.

۳. د جمکران جمات: د جمکران جمات په قم ښار کښې د کاشان په لاره کښې دے. دا لوی مقام د هغه حضرت د خاص پام وړ ځای دے. امام زمان(عج) په خپله له شیعو غوښتي دي چې دې ځای ته لاړ شي او د هغې درناو، وکړي هغه حضرت حسن بن مُثله ته وفرمایل: «خلکو ته ووایه چې دې ځای (د جمکران جمات) ته مایل شي او د هغې درناوې وکړي...» بیا د جمکران جمات د تحیت لمونځ او د امام زمان(ع) لمونځ یې هغه ته ورزده کړ او ویې فرمایل: «څوک چې دا دوه لمونځونه وکړي د هغه چا په شان دے لکه چې په کعبه کښې یې لمونځ کړےوي». [2]

له ډېره وخته د هغه حضرت منتظران او عاشقان له ټول اسلامي ایرانه او د ټولې اسلامي نړۍ د چهارشنبې په شپه، په لمدو سترګو او د اهلبیتو(ع) له مینې په ډکو زړونو سره د جمکران جمات ته راځي او هلته د جمات لمونځ او د امام زمان(ع) لمونځ ادا کوي او لاس په دعا کیږي او د هغه حضرت د غیبت د اوږد والي اود شیعو د مظلومیت او د نړۍ د بد حال په هکله ورته د زړه درد بیانوي او د اسلامي نړۍ د بد حال او مشکلاتو د حل کیدو او د بیمارانو د روغتیا لپاره له هغه حضرت سره توسل کوي اود هغه د ظهور د بیړې لپاره هغه حضرت ته دعا کوي.

۴. د صعصعه جمات: دا جمات هم د کوفې له جماتونو یو جمات شریف دے. د حضرت قایم(عج) د انتظار کوونکیو یوې ډلې هغه حضرت په دې جمات کښې ولید چې دوه رکعته لمونځ یې وکړ او دا دعا یې وکړه: «اللهم یا ذالمن السابغة والآلاء الوازعة...». له دې عمله دا معلومیږي چې دا دعا له دې جمات سره خاص ده او د دې جمات له عملونو ده، لکه د سهلې جمات د عملونو په شان او نور... خو له

---

۱. شیخ عباس قمي، مفاتیح الجنان.
۲. میرزا حسین طبرسي نوري، نجم الثاقب، ۲۱۲مخ.

دې سببه چې هغه حضرت دا دعا ولوسته نو دا احتمال شته چې دا دعـا د رجب د ورځو له دعاګانو وي له همدې سببه د دعاګانو پـه کتـابونو کښـې دا دعـا د رجب د مياشتې په دعاګانو کښې بيان شوې ده.[1] د صعصعې جمات تـه هـم د هغـه حضرت منتظران راځي او لاس په دعا کيږي اود خپل غايب امام په جدايۍ کښې ژړا کـوي او د هغه حضرت د ظهور د بيړې لپاره دعا کوي.

د لازياتي مطالعې لپاره سرچينې

١. علي اکبر مهدي‌پور، با دعاي ندبه در پگاه جمعه

٢. حسين کريمي بيدګلي، فرهنګ موعود، ٢٢٣مخ

وروستے حديث

د فرج د بيړې لپـاره زياتـه دعـا کـوئ ځکـه چې ستاسـو خلاصـے پـه فـرج کښـې دے.[2]

Download from:aghalibrary.com

١. مفـاتيح الجنـان، د ٢خپرکي پـه اخر کښـې؛ حسـين کريمـي بيـدګلي، د موعـود کلتـور، ٢٢٢ او ٢٢٣مخ.

٢. ابومنصور طبرسي، الاحتجاج، ٢ټوک، ٥٤٥مخ.